

55983

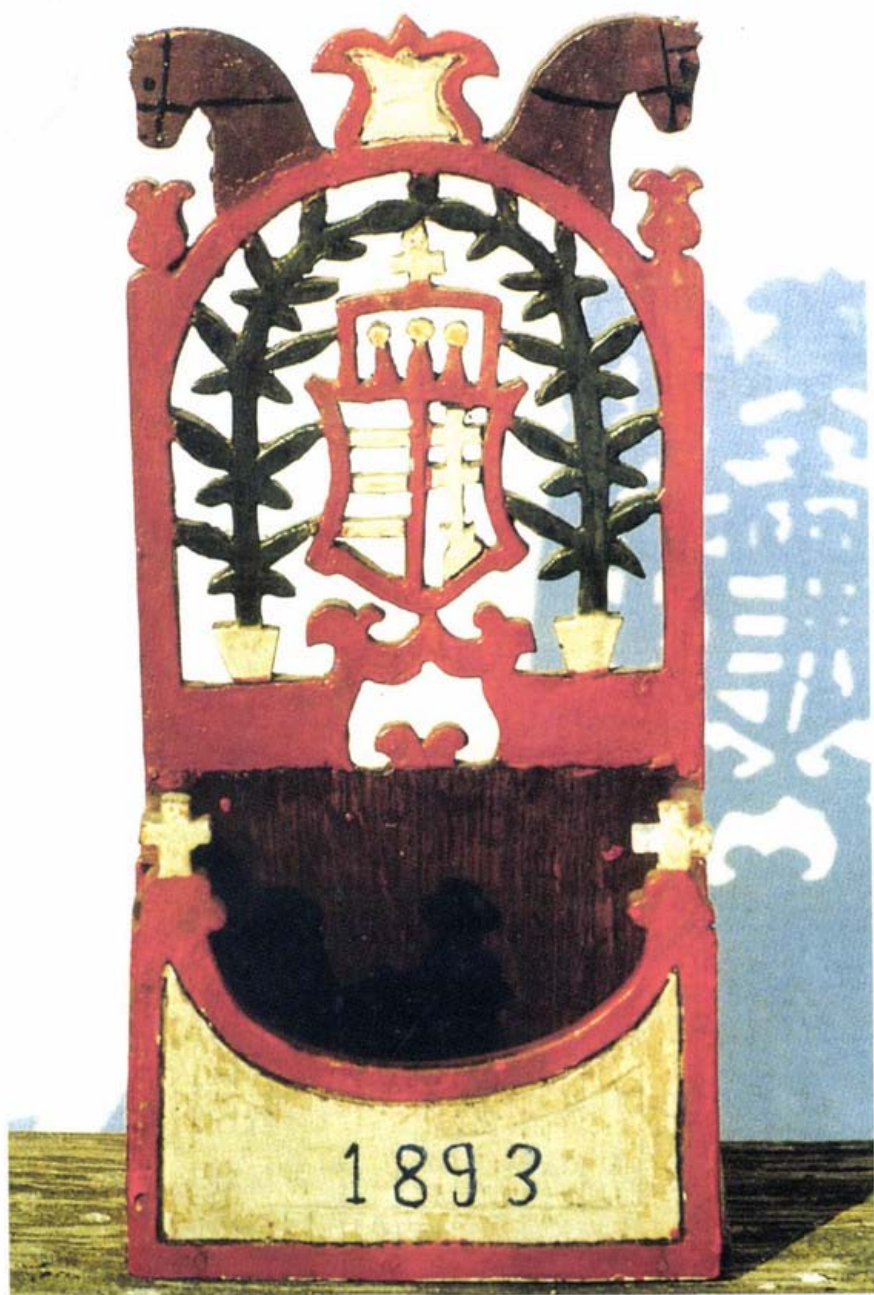
2001/5

HONISMERET

375/2

A HONISMERETI SZÖVETSÉG FOLYÓIRATA

XXIX. ÉVFOLYAM

HONISMERET

XXIX. évfolyam • 5. szám
2001. október

Kiadja a
HONISMERETI SZÖVETSÉG

Szerkesztőbizottság:
ANDRÁSFALVY BERTALAN
BARTHA ÉVA BENCZE GÉZA
CSORBA CSABA HAVASSY PÉTER
KANYAR JÓZSEF KOVÁTS DÁNIEL
SELMECZI KOVÁCS ATTILA
SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN
TOLNAY GÁBOR VIGA GYULA

Szerkeszti:
HALÁSZ PÉTER

Szerkesztőség:
Budapest 1., Corvin tér 8.
Postacím:
1251 Budapest, Pf. 101
Levelezési cím:
1370 Budapest, Pf. 364
Tel/fax: 36-1-327-7761

Megjelenik
a Nemzeti Kulturális Örökség
Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális
Alapprogram, valamint az
Oktatási Minisztérium támogatásával
évente hatszor

Előfizetési díj egy évre 840 Ft,
fél évre 420 Ft,
az egyes számok ára 200 Ft.
Terjeszti a Levél- és Hírlapüzletági
Igazgatóság,
valamint alternatív terjesztők.
Előfizethető postautalványon:
1900 Budapest, Orczy tér 1.,
valamint a Postabanknál
az 11991102-02102799 számán.
Internetes elérési cím:
vjrktf.hu/honisme.htm
INDEX 25387
E-mail: acsai@hnm.hu

Nyomdai előkészítés:
Acsai Istvánné, Halminé Bartó Anna,
Kovács Gyula

Készült:
az ETO-Print Nyomdaipari Kft-ben
Felelős vezető: Balogh Mihály
ISSN 0324-7627 (nyomtatott)
ISSN 1588-0672 (online)

E SZÁMUNK MUNKATÁRSAI

- Ágh István költő, Budapest
Balassa Iván dr. néprajzkutató, Budapest
Besir Anna főiskolai docens, Baja
Borbándi Gyula író, München
Botlik József dr. főiskolai adjunktus, Budapest
Dankó Imre dr. etnográfus, c. egyetemi tanár,
Debrecen
Demeter Zsófia dr. muzeológus, Székesfehérvár
Domokos Mária dr. népzene kutató, Budapest
Fazekas Árpád dr. ny. megyei főorvos,
Nyíregyháza
Fekete Gyula író, Budapest
Győri János ny. tanár, helytörténész, Jászkisér
Halász Péter tud. főmunkatárs, Budapest
Havassy Péter dr. múzeumigazgató, Gyula
Horváth Géza dr. helytörténész-könyvtáros,
Tatabánya
Kanyar József dr. ny. levéltárigazgató, Budapest
Kerékgyártó István tud. főmunkatárs, Budapest
Király Lajos dr. ny. főiskolai tanár, Kaposvár
Kishegyi Simon ny. tanár, Nemesnádudvar
Merk Zsuzsa múzeumigazgató, Baja
Mészáros István művelődéstörténész, Budapest
Nagy Gáspár költő, Budakeszi
Németh László egyetemi hallgató, Tök
Pacsuné Fodor Sára helytörténész, Várpalota
P. Pulykó Mária tanár Beregszász
Szeredi Orsolya középiskolai tanár, Budapest
Székelyné Kőrösi Ilona néprajzkutató,
Kecskemét
Szócs János ny. muzeológus, Csíkszereda
Tornai József költő, Budapest
Udvarhelyi Olivér dr. ügyvéd, Veszprém
Viga Gyula dr. etnográfus, Miskolc

A Honismereti Szövetség köszönetet mond mindazon
szerzőknek, akik Alapítványunk javára lemondtak
tiszteletdíjukról.

A címlapon *címeres palóc gyufatartó* (Palóc Múzeum,
Balassagyarmat); a hátsó borítón *regrutabúcsúztató*
(Magyaró, Felső Maros-Mente, Halász Péter felvétele,
1996) látható

TARTALOM

A népiskola dicsérete (<i>Mészáros István</i>).....	3
---	---

ISKOLA ÉS HONISMERET

<i>Végh József</i> : A középiskolai táj- és népkutatás módszere II.....	9
A hon- és népismeret tanításának új lehetősége az általános iskolában Somogyban (<i>Dr. Király Lajos</i>).....	10
Bajai tapasztalatok és távlatok a tanítójelöltek néprajzoktatásban (<i>Besir Anna</i>).....	13

ÉVFORDULÓK

„Egy mondat a zsarnokságról...” (Ágh Istvánnal, Borbándi Gyulával, Fekete Gyulával, Nagy Gáspárral és Tornai Józseffel beszélget <i>Halász Péter</i>).....	16
Kanyó Bertalan mártíromsága (<i>Dr. Fazekas Árpád</i>).....	23
Kilencven éve született Lajos Árpád (<i>Viga Gyula</i>).....	26
Tizenöt éves a várpalotai helytörténeti gyűjtemény (<i>Pacsuné Fodor Sári</i>).....	28

HAGYOMÁNY

A gyergyóalfalvi Lőrincz Mihály utazási könyve (<i>Szöcs János</i>).....	30
A magyar népzene összkiadása és a Magyar Tudományos Akadémia (<i>Domokos Mária</i>)	34
Emlékezés Korizmics Lászlóra (<i>Demeter Zsófia</i>).....	40

SORSKÉRDÉSEK

„Egy kis feljegyzés életem történetéből” A beregújfalusi Szóka János élete (Közli: <i>P. Punykó Mária</i>).....	43
---	----

TÁRLAT

Halászok, vadászok, tüzérek Szabó Ottó faragásain (<i>Kerékgyártó István</i>).....	63
--	----

TERMÉS

Volt egyszer egy Szernye-mocsár (<i>Botlik József</i>).....	67
Borsos Sándor jászkiséri betyár históriája (<i>Győri János</i>).....	77
Néprajzi elemek Mikszáth Kálmán Jó palócok című novellaciklusában (<i>Szeredi Orsolya</i>) ..	82

KRÓNIKA

A XXIX. Országos Honismereti Akadémia (Kecskemét, 2001. július 2-6.)

<i>Kanyar József: Megnyitó</i>	90
A XXIX. Honismereti Akadémia kitüntetettjei	91
<i>A szekcióülések beszámolói</i>	
Tájak, népek, népcsoportok a Kárpát-medencében (<i>Havassy Péter</i>)	93
Egyház-, iskola- és művelődéstörténet (<i>Székelyné Kőrösi Ilona</i>)	94
A nemzetiségek története és művelődése (<i>Kishegyi Simon</i>)	96
A Honismereti Szövetség küldöttgyűlése (jegyzőkönyv)	98
Dr. Kőhegyi Mihály (1934–2001) (<i>Mirk Zsuzsa</i>)	102

KÖNYVESPOLC

Két múzeumi évkönyvről (<i>Dankó Imre</i>)	103
Czirják Árpád: Erdélyi Magyar Breviárium II. (<i>Dr. Udvarhelyi Olivér</i>)	104
Dorogi Lexikon (<i>Dr. Horváth Géza</i>)	105
Pocsainé Eperjesi Eszter: Palágyi Deák Geyza 1871–1931. (<i>Balassa Iván</i>)	107
HONISMERETI BIBLIOGRÁFIA	108
HONISMERETI ÉVFORDULÓNAPTÁR, 2001	116

Tisztelt Szerzőink!

A Honismeret folyóirat nyomdai előállításánál könnyebbé tettük a munkát, s a korrektúra megtakarításával esetenként gyorsíthatja a megjelenést, ha a közlésre szánt írásokat **hajlékony (flopy) lemezen** küldi el számunkra. Ezeket azonban csak WORD 6/95, WORD 97 formában, magyar ékezetekkel ellátva tudjuk használni. A szöveget kinyomtatva is kérjük.

Köszönettel a
Szerkesztőbizottság

A Honismeret folyóirat megvásárolható:

Unitárius Könyvesbolt (Bp. V. Alkotmány u. 12)
Magyarok Háza (Bp. V. Semmelweis u. 1-3.)
„Kis Magiszter” Könyvesbolt, Balassi Kiadó
1053 Budapest V. Magyar u. 40.
Dunaújváros, Intercisa Múzeum
Városház tér 4.

A népiskola dicsérete*

A magyarországi népiskolák történetével foglalkozó szakemberek szerencsés helyzetben vannak: *igen gazdag a népiskolátörténeti szakirodalom*, amely az elmúlt száz esztendő alatt halmozódott fel. S szerencsés azért is, mert rendelkezésükre áll egy alapvető mű, *Kanyar József* munkája: *A dél-dunántúli népiskolák története 1770–1868 között*.

Alapmű ez, mert egy kiterjedt régió népoktatás-történetét mutatja be, a legteljesebb alaposággal, részletességgel, mélységgel. S alapmű azért is, mert minta, etalon: hogyan kell feldolgozni, megírni népiskoláink történetét, mi annak az anyaga, mi a módszertana, melyek egyéb elméleti, gyakorlati kutatási, értelmezési és elemzési problémái. Minta, példa volt ez a kötet mindannyiunk számára annak idején, minta és példa a mai kutatók számára is.

Bárcsak mindegyik magyar megye vagy régió megírta volna ugyanígy a maga népiskolátörténetét!

Ez a vaskos kötet a Magyar Tudományos Akadémia kiadványa, tárgyilagos, tudományos mű. Mennyire másként beszél Kanyar József a népiskoláról tavaly kiadott *önéletrajzi kötetében!* Ebben is tárgyilagos, de mennyire átfűti hangját az emlékezés, milyen bensőséges, milyen emberi, milyen mély érzelmekkel teli a szava, amikor a *kaposmérői népiskoláról* beszél, ahol maga ismerkedett az olvasással, írással, számolással, a műveltség tágabb tájaival az 1920-as években. S milyen nagy szeretettel beszél *Varga Pál tanító úrról*, akinek keze alatt formálódott tudása, jelleme, világképe a népiskola osztályaiban!

Kanyar József kötetei – objektív és szubjektív oldalról egyaránt – hiteles tanúságételek arról, *hogyan milyen fontos szerepe volt a népiskoláknak a magyar művelődés távolabbi és közelebbi múltjában.*

*

Tudjuk, hogy a népiskolákról szóló első hivatalos rendelkezést a neves humanista, *Oláh Miklós* esztergomi érsek elnöklete alatt 1560-ban Nagyszombatban üléselő zsinaton hirdették ki.

A népiskolák első nagy korszaka a XVII–XVIII. század volt; a következő 1777-től, a Ratio Educationistól 1868-ig, Eötvös népoktatási törvényéig tartott. Majd a harmadik, a zárókorszak 1868-tól 1948-ig, az általános iskola megszervezéséig.

Népiskola – ez volt a neve. Vagy így: *elemi népiskola*. Vagy önmagában: *elemi iskola*. Mind ugyanazt jelentette. Ez az iskolatípus igen fontos intézmény volt népünk több évszázados művelődésében. Ezért szeretném most a *népiskola dicséretét* mondani, történetének elsősorban harmadik korszakára, az 1868–1948 közötti időszakra összpontosítva.

Jól tudom, hogy sok kritika érte saját korában is, később is az egykori népiskolát, a népiskola tanítóját szakkikkekben, publicisztikában, regényben, színdarabban, filmen. De azt hiszem, az iskola – mint intézmény, amíg csak létezik – mindig kritika tárgya lesz, ez lényegéből fakad. Mégis, engedjék meg nekem, hogy itt és most a népiskola laudációját mondjam. Idealizált a kép – jól tudom –, de éppen így ad gondolatokat az iskola mint intézmény *időtlen lényegéről*.

*

Mit köszönhetünk a népiskolának?

A népiskola – ne lepődjünk meg a furcsa szókapcsolaton – „népet épített”. Hogyan értem ezt?

A falusi, a községi, a kis- és nagyvárosi népiskolában együtt ültek a társadalom különböző rétegeiből származó gyermekek, fiatalok, leszámítva egy egészen szűk réteget, amelynek családjaiban magántanítók oktatták a gyermekeket az elemi ismeretekre. *A magyar népesség 6-15 év közötti gyermekei, fiataljai, fiúk és lányok nagy része éveken át a népiskola tanulója volt, annak padjaiban egymás mellett ült minden rendű, rangú honpolgár gyermeke.*

* Elhangzott 2001. május 2-án Kaposváron, dr. Kanyar József 85. születésnapja alkalmából rendezett tudományos tanácskozáson. (Szerk.)

Vajon „közösség” volt-e egy-egy népiskola gyerekserege mai szociológiai szempontból? Ezt most ne firtassuk, de az tény, hogy a népiskola e sokféle emberpalántának valamiféle *közös indítást* adott, *közös felfogás* gyökereit bontogatta, valamiféle *közös gondolkodás* érezetét szövögette bennük. A népiskola kialakította e sokféle családi környezetből jött növendékeiben az *egymásmellettség* érzését, az *egymáshoz való kapcsoltság* érzését, a valamiféle *közösbe tartozás* érzését.

Alapot adott a népiskola a *közös felfogásra*, *gondolkodásra*, *magatartásra*, egyrészt azért, hogy a növendék felnőttkorában az itt megismert és magának vallott úton járjon, másrészt, – hogy ha úgy látja helyesnek – legyen mitől eltérnie, más útra kanyarodnia.

A népiskola népet épített. S akármilyen kicsi és szegény volt egy település, ha volt népiskolája, akkor lakói hatalmas *összetartó erőként*, a település népét *megtartó, együtt tartó* erőként tekintették azt sajátjuknak, ragaszkodva hozzá, akármilyen egyszerű, egyetlen tanítós intézmény volt is az. Egy-egy település népiskolájának megszűnte – nagyon jól tudjuk – a *település szétbomlási folyamatának kezdetét* jelentette.

A népiskola „népet épített” abban az értelemben is, hogy *szervezetileg* mesteri módon oldotta meg a felnőttiségre való felkészítést, az egyéni életutakra térés lehetőségeit.

Az ország tanköteles lakóinak *kisebb része* a népiskola alsó négy osztályát járta 6-10 éves kora között, majd azután a polgári iskolába vagy a gimnáziumba ment át. A népiskola jól megfelelt ennek a feladatnak is, hogy előkészítsen magasabb iskolatípusban végzendő tanulmányokra.

Ez is népépítő tevékenység volt, mégis, a *legfőbb ez irányú funkcióját a népiskola az ország lakosainak nagyobb részét kitevő rétegek gyermekei, fiataljai körében teljesítette*: az ő számukra a népiskola az *egyetlen* oktató-nevelő intézményt jelentette, hiszen ők nem jártak semmiféle más iskolába. A népiskola hat, majd nyolc osztályának tanítója vállára hatalmas teher nehezedett: növendékeit 6-12 éves, illetve 6-15 éves korában kapcsolatba kellett hoznia a *felnőtt életükben szükséges teljes művelődési anyaggal*, valóban a *teljes életre* kellett előkészítenie őket.

A népiskola e népépítő tevékenységében fontos segítőkre támaszkodhatott.

Kicsi és nagy növendékeit otthon segítő szeretettel vette körül a *nagycsalád*: nem az iskolai házi feladatok helyettük való elkészítésével, hanem a maga életszerű ismeretközlésével, az egymással szembeni emberi kapcsolatok, hagyományok, szokások élménykeltő elsajátíttatásával, s nem utolsósorban a munkára való készítéssel, a természettel való természetes együttéléssel, már a legkisebb életkortól kezdve.

De ugyanezek a népiskolás fiúk és leányok a *helyi egyházi közösség* ifjú tagjai voltak, hogy azután felnőttkorukban a gyülekezet aktív résztvevői legyenek. Már iskolás tanulóként a valóságos hit és a vallásos alapozású erkölcs tekintetében egy meggyőző erejű évezredes hatásrendszer közegébe kerültek, a „krisztusi érettség” szentpáli szintjének elérésére kapva ösztönzést, biztatást, megerősítést.

S ebben – a segítőkkel körülvett – közegben teljesítette évszázadok óta legnagyobb feladatát a népiskola: azoknak adott egész életre szóló útravalót hitből, erkölcsből, tudásból, a világban való helyes eligazodásból, akik azután felnőttkorukban ott helyben, vagy máshová kerülve egész életüket fizikai munkában töltötték. A népiskolák legnagyobb tette: a *becsületes, dolgozó, egyszerű emberek sokaságát* bocsátották útjukra.

Miért volt jelentős a népiskola? Második válaszuk: *mert embert formált*. Vagy kerekebben: formálta az egyes embert egyrészt önmagáért, másrészt, hogy teljes értékű tagja lehessen népének.

Ezért adott a népiskola – létezése kezdetétől egészen 1948-ig – vallásos nevelést, erkölcsi nevelést, kellő tudást; igen fontosnak tartotta a helyes magyarságtudat kialakítását; nélkülözhetetlen volt a népiskolában a fegyelem; a külső fegyelemtartás is, de főként arra való törekvés, hogy a tanuló belsőleg legyen fegyelmezett, s ez megnyilvánuljon külső fegyelmezettségében. S a népiskolában is fontosnak tartották a testi képzést, a testi egészséget, a testi teherbíró képesség fejlesztését.

A népiskola *iskola* volt. Miért szükséges ezt itt hangsúlyozni? Amióta létezik népiskola, amióta létezik tanító, azóta a népiskola, a tanító alapvető, kihagyhatatlan feladata a *nevelés* (éppen úgy, mint az oktatás). Sokszor elmondtam az elmúlt évtizedekben, a közelmúlt tíz évében is, már talán ismétlésnek hat: *az az iskola, ahol a tanító (s a többi pedagógus) nem folytat tudatos, programszerű, felelős nevelést, az nem nevezheti magát iskolának.* Az lehet oktatási központ, vizsgacentrum, bizonyítvány-kiállító hatóság, de nem iskola.

S engedtessek meg itt egy kis kitérőt. Hogy mire nevelje a tanító a növendékeit *manapság*, annak kifejtése – itt és most – nem az én feladatomban. Csupán egyetlen vonatkozását említem.

Azt hiszem, nem tévedek, ha azt mondom, hogy napjainkban mindegyik iskolatípusban – az óvoda kiscsoportjától az egyetemi doktorandusokig – minden pedagógus, minden szinten a legnagyobb energiával arra törekszik, hogy tanulói mindazt az ismeretet megtanulják, mindazt az elméleti és gyakorlati tudást elsajátítsák, amely szükséges ahhoz, hogy felnöttekben minél jobban tudják érvényesíteni egyéni érdekeiket, hogy sikeresek legyenek, hogy nagy karriert fussanak be, hogy kíméletlen versenyben másokat legyőzve gazdagok, vagyosnak legyenek. *Minden áron.*

Ez a legtöbb szülő egyedüli kívánsága: ez harsog a közélet minden pontjáról a szülő, a pedagógus, a gyerek felé, mindent mást elsöpör, meggyőző erővel: *szerezz magadnak minél hamarabb, minél kevesebb erőfeszítéssel minél több pénzt, nagyon sok pénzt!*

Nem tagadom, farizeus lennék, ha tagadnám: szükséges az egyéni siker, a karrier, a megfelelő anyagi bázis – de mindezek megszerzése éppen úgy az egyén, mint a közösség érdekében *csakis a józan erkölcsiség határain belül* történhet.

Egy halk kérdés azonban felténnék: vajon vannak-e még olyan iskolák hazánkban, ahol a tanítók azt is megsejtetik növendékeikkel, hogy a másik ember nem feltétlenül legyőzendő ellenfél, nem eltaposnivaló konkurencia, nem maximális módon kihasználható eszköz, nem csakis saját emelkedésemet szolgáló ugródeszka? Hogy bizonyos esetekben fontosabb, hogy saját érdekeimnek elébe helyezzem mások érdekeit, sőt lemondjak saját érdekeimről? Hogy háttérbe szorítva az „értelmes önzés” okos elméletét és gyakorlatát, tevékenyen szolidáris legyek másokkal, éppen a nálam gyengébbekkel? Hogy számos esetben szükséges, hogy a magam ügyeit félretéve, segítsek a rászorulóknak, a társadalom peremére kerülteknek, a bajbajutottaknak, az elesetteknek, a szeretet tetteit váró embertársaimnak, felebarátaimnak? Hogy létezik önzetlenség is, áldozatkészség is, áldozatvállalás is, nem csak mindig az én, az én, az én...

Jóleső érzés számomra, hogy tudom: számosan vannak ilyen iskolák is, ilyen tanítók is napjainkban hazánkban.

*

Miért volt jelentős az elmúlt századok népiskolája? Nézzünk egy újabb szempontot: *azért, mert a kiegyensúlyozott műveltség alapjait akarta adni növendékeinek.*

Feltűnő, hogy a dualizmus idején, s a két világháború közötti időben milyen nagy lelkiismeretességgel dolgozták ki a *népiskolai tanterveket* mind az állami, mind a felekezeti illetékesek.

E tantervek a műveltséget igen *tágan* értelmezték, ugyanakkor annak *viszonylagos teljességét* tekintették. A népiskolák tantervei sohasem voltak egyoldalúak, nem nyomta el a humán ismeretek túlsúlya a realismereteket, sem fordítva.

Szerepelt benne a hittan és az erkölcsstan éppen úgy, mint a magyar nyelv és irodalom, történelem és földrajz, a számtan-mértan éppen úgy, mint a növénytan-állattan, a természetrajz, a biológia, az egészségtan, a fizika, a kémia elemei; de ebbe a műveltségbe beletartozott a munkakultúra éppen úgy, mint a testkultúra, valamint a művészeti foglalkozás. S mindez elsősorban a tanulók konkrét életkörülményeire vonatkoztatva, előtérbe állítva a gyakorlati vonatkozásokat.

Mind a dualizmus idején, mind a két világháború közötti időben az országos népiskolai tanterveket a tanítók kiegészíthették *helyi vonatkozású* – természeti, földrajzi, néprajzi, irodalmi, történelmi stb. – tananyagrészekkel. S e lehetőséggel bőven éltek a tanítók.

Az országos népiskolai tantervek készítői ugyanis nagyon jól tudták, hogy népünk *igen gazdag népi kultúra* birtokában van: a népi kultúra és az „iskolás” kultúra *szintézisére* törekedtek.

A parasztember természetismerete – bár nem szakkönyveken alapult – vetekedett a maga nemében egy középiskolai természetrajztanáréval: számára a gabonatóbla, a rét, az erdő, a napsütéses vagy viharos ég, a csillagos éjszaka – mind-mind teleírt nyitott könyv volt; a parasztyerek számára egy kicsikő születése kész biológiai lecke, a heti kenyérsütés az otthoni kemencében „élelmiszerkémiái” ismeretanyag volt. S a környezetvédelem lényegével a régi parasztember teljesen tisztában volt.

Ugyanakkor a népiskola tanulói számára nem tananyagszöveg volt a népmesék, a mondák, a regék világa, a népballadák, a víg és szomorú népdalok sokasága, a szín pompás népviseletek, a népszokások, jeles napok, ünnepek öröme és kavargása – mind-mind hatalmas értékű, szívet-lelket gazdagító élményvilág, amelyre oly nagy bámulattal csodálkozott rá a századelőn Bartók és Kodály.

A falusi fiú és leány fejében és belső világában ebbe a gazdag népi kultúrába ötvöződött bele mindaz, amit a népiskolában – mint az „iskolás” műveltség elemeit – elsajátított.

Nem tanulás nélkül való fontos tény, hogy egykori népiskoláinkban az *iskolás műveltségnek csupán az alapelemeit akarták megtanítani*. Nem mindent, nem annak befogadhatatlan teljességét, nem a minden részletre kitérő, hatalmas terjedelmű szöveganyagát. A műveltség alapelemeit tanították, úgy, hogy a növendékek megsejtsék ezeknek az alapelemeknek összefüggő rendszerét, amelybe azután később behelyezhetik felnőttkoruk újabb és újabb ismereteit, tapasztalatait, élményeit, erőteljes ösztönzést adva az alapok és elemek későbbi, felnőttkori egyéni gyarapítására, gazdagítására, bővítésére.

A népiskolában tehát megvalósították a paradoxont: *mindent tanítottak, de mindenből igen keveset*, csak a leglényegesebbet. De ezt a keveset azután *teljes alaposággal, teljes biztonsággal*, úgy, hogy azok az egész felnőttkorban, még az élet végén is előhívhatók legyenek.

Itt is elémtolul egy mai probléma. A tanító kötelessége Eötvös óta, amióta tankötelezettség létezik, hogy mindegyik tanulóját megtanítsa a megtanítandókra. *Mindegyiket*, kivétel nélkül.

Ma már azonban nemcsak egyes iskolák, de egyes iskolai osztályok, iskolatagozatok is „piacosodtak”, már egyes tanulócsoportok között is vannak népszerű elit osztályok bizonyos társadalmi rétegekből való „piacképes” gyerekek számára; vannak közepes színvonalú, azután meg gyenge szintű osztályok az odavaló, alighanem „piacképtelen” tanulóknak.

Hallgatom a rádióban a neves genetikus szavait: mindegyik szinten, mindegyik iskola legyen a *zseni-nevelés* műhelye. Lehet, hogy ez jó lenne, de azért azokra, akikből minden valószínűség szerint nem lesznek zsenik – s minden valószínűség szerint ők vannak többen – azokra is *éppen annyi gondot* kellene fordítani, mint a zseni-palántákra. Az átlagosakra, a közép szerűekre, a gyengékre. A sok-sok kistelepülésen is, nem csak a városokban. Azt hiszem, ebben mindenki egyetért. De mintha más lenne a helyzet ott lenn, a terepen.

*

Végül negyedszer: miért volt jó a népiskola? Meglepő lesz ez is a mai fülnek: *azért, mert követelt*. Tudniillik a tanító olyan cselekmények megtételét követelte meg a tanulóktól, amelyek megtételére őt a tanító megfelelőképpen előkészítette. Követelt a tanító: hogy a gyerek pontosan jöjjön az iskolába, hogy csendben legyen, hogy feleljen, hogy házi feladatot készítsen stb. *Nem szívességet kért, hanem követelt*. S ezt azért tette, mert ez volt a tanítói hivatásból eredő kötelessége hosszú századokon keresztül. (Nem azért, amiről egyes modernkedő mai pszichológusok fantáziálnak, hogy tudniillik azért lesz valakiből pedagógus, hogy saját elfojtott uralkodásvágyát, mások feletti hatalmi hajlamait így szublimálja; hogy mindezt kiélje iskolás gyerekek dresszírozásával.)

Az elmúlt századok pedagógiai szakemberei és népiskolai tanítói nem féltek attól, hogy a tanulónak később, felnőttkorában traumái lesznek, azért, mert gyerekkorában követeltek tőle; hogy e kétségtelenül autokratikus, a tanító – saját tanítói tisztéből eredő, tekintélyből fakadó – tekintélyelvű nyomása alatt – tehát kétségtelenül egy „alávetettségi állapotban” – felnövekedve a tanuló felnőttkorában majd káros stresszhatásokban, pszichikus problémákban fog majd szenvedni.

Nem, e korok pedagógus szakemberei éppen az ellenkezőt tartották helyesnek: ha valakitől gyermek- és ifjúkorban nem követelnek, ha nem ismer el tekintélyt maga felett, akkor *éppen ebből lesz majd neki kára*, hiszen egész felnőtt korában követelni fognak tőle, egész felnőtt életében tekintélyek hatalma alatt fog állni, még akkor is, ha netalán köztársasági elnök lesz belőle.

Mai fejjel joggal elmarasztalhatnánk egykori népiskoláinkat azért, mert fontos szerepet játszott bennük a tanítói követelés, a tanítói tekintély. *Nem beszéltek diákjogokról*, nem gondoltak a diákjogi ombucman (milyen förtelmes kifejezés!) tisztségének meghonosítására. Ellenben: *annál többet beszéltek a tanulók kötelességeiről*. Mentségükre szolgáljon: az emberi jogokról, köztük az alapvető emberi szabadságjogokról először az Egyesült Nemzetek Szervezete 1948. december 10-i közgyűlése hozott határozatot, vagyis a XX. század közepén. Tehát diákjogokról a XX. század közepe előtti egyetemes és magyar iskolatörténetben nem beszélhetünk, ilyenek valóban nem léteztek.

Annál többet írtak, értekeztek, és mindegyik iskolatípus, köztük a népiskolák katedráiról élszóval is sokat beszéltek arról: melyek a tanulók kötelességei. Bizony, sok ilyen kötelesség volt; ezek közül számos kifejezetten iskolai kötelesség; azután sokféle erkölcsi kötelesség; azután egyetemes-általános emberi kötelesség. Kétségtelenül *egyoldalúság* volt ez: sokat beszéltek a kötelességekről, semmit sem szóltak a tanulói jogokról. De azért megkérdem: *vajon az nem egyoldalúság, ha csakis a diákjogokról beszélünk, de a tanulói kötelességekről semmit?*

A népiskola laudációját mondom. De ezt nem tehetem anélkül, hogy ne mondanám a *néptanító dicséretét* is.

Az elmúlt századokban, de az 1948 előtti évtizedekben is hazai tanítóink többségét a falusi-mezővárosi – tehát paraszti környezetben élő és dolgozó – tanítók alkották, akik fontos szerepet tölthettek be e települések életében.

Hivatali tekintélyüket elsősorban annak köszönhették – személyi kvalitásaikon kívül –, hogy a helyi lakosság elismert szellemi vezetőjének, a *papnak közvetlen munkatársai voltak*. Mint a helyi település közösségének megbecsült tagjai, maguk is mint világi emberek, tulajdonképpen *szellemi irányító funkciót* tölthettek be, egyrészt az iskolában a gyerekek, a fiatalok körében végzett munkájukkal, másrészt a lakosság felnőtt tagjai részére nyújtott szolgálataikkal.

A dualizmus idején például fontos iskolán kívüli tevékenységük volt a helyi *faiskola* megszervezése és gondozása; számtalan helyen nekik volt köszönhető a *gyümölcsfa-nemesítés*. De az *olvasókörök* megszervezésében ugyanúgy oroszlánrészük volt, mint a helyi *takarékpénztár*, a *vöröskeresztes csoport* vagy éppen a *tűzoltó egyesület* létesítésében.

A két világháború között – túl a korábbiakon – szorosabban vett *kulturális irányba* fordult az iskolai tanításon kívül végzett munkálkodásuk. Ők hozták létre a *népkönyvtárakat*, vezették az *énekkarokat*, a *népi táncscsoportokat*, helyi szereplőkkel *színdarabokat* adtak elő, végezték a *közhasznú ismeretterjesztés* fontos pedagógiai feladatait az egész település fiatal és felnőtt közössége számára.

Sok helyütt ők voltak az első *tudományos népszerűsítő* filmek levetítői, az első *szórakoztató mozifilmek* forgalmazói; ők népszerűsítették az első rádiókészülékeket, az első *rádióműsorokat*. De ők gyűjtötték a falvakba kiszálló *néprajzos szakemberek* fonográfja (később magnetofonja) köré a falu jó hangú népdalénekeseit, népmesemondóit, ballada előadóit, néptáncosait, népi hangszereseit. És a legtöbb helyen a tanító volt a helyi egyházközség *kántora*. Az egyházi év ünnepeikörei, a szertartások, a vásárnapok: tulajdonképpen ezek formálták emberivé – humánus közösségi kereteket nyújtva – a falvak, mezővárosok lakosságának természetes életét. Ezek kapcsolták be nagyobb, egyetemesebb távlatokba napról-napra végzett munkájukat, vágyaikat, törekvéseiket; ezek adták számukra az öröm, a szórakozás, a játék legfőbb alkalmait egyébként nem sok jót, nem sok mulatságot kínáló, hanem igen kemény fizikai munkával teljes életükben. Ezeknek – a falusi-mezővárosi ember számára oly fontos alkalmaknak – a legfőbb közreműködője (a pap mellett) a népiskola tanítója volt.

A falusi tanító *igazi népművelőként* a magyar és egyetemes műveltség sok-sok értékét közvetítette a falusi, paraszti nép számára. Ugyanakkor a falusi-mezővárosi tanító az értelmiségi lét peremén élt: *már értelmiségi, de életformája, életközege még részben paraszti*. Tulajdonképpen maga is a parasztember életét élte, annak gondolkodásmódja járta át az ő gondolkodását is.

Ez azonban nem okozott problémát számára: 1948 előtt csakis így felelhetett meg alapvető néptanítói funkciójának, másképpen nem. Ez a létforma egészen természetes volt számára is, mások számára is. A falusi-mezővárosi jegyző, a pap, az orvos tulajdonképpen a külső, felső hatalom képviselője volt, a tanító nem: *ő a kultúra képviselőjeként* tevékenykedett e települések paraszti közösségében. Ő nem volt idegen test ebben a közösségben; ő innen vétetett, ide gyökerezett, ő belső lényege szerint e közösségbe tartozott. Ő lélekben ugyanaz maradt akkor is,

amikor a *falusi tanítók polgárosodása* a két világháború közötti időszakban jelentősen megerősödött.

*

A nyelvtudósok megállapították: „tanító” szavunk töve – tan – ősi, az *uráli őshazából* hozott örökség, s a szellemi világgal, egy magasabb kozmikus szférával való kapcsolatba kerülés közvetítőjét jelentette.

Kosztolányi ugyan nem vette be a legszebb magyar szavak közé, de az biztos, hogy az egyik *legfontosabb* magyar szavunk. Éppen ezért sajnálom, hogy egyre inkább kimegy a köznyelvi használatból: inkább a „pedagógus” szót használják. Egykori nagynevű, nagyhírű tanítóképző intézetek homlokzatáról került le mostanában a tanítók képzésére utaló elnevezés. Vajon itt Kaposváron hogyan-e még?

Elgondolkodtató, hogy magyar népünk – bizonyos nyelvi megfogalmazásokból következően – *milyen tisztelettel tekintett a népiskola tanítójára*.

A régi századokban – de még a XX. század első felében is – sok faluban ez volt a tanító neve: *mester*. A hajdani iparos mesterek a holt anyagból remekműveket, hasznos tárgyakat alkottak: aranyból csodálatos kelyheket, ékszert, kőből házat, katedrális, vasból patkót meg cifra kerítést; a szűcs elegáns és meleg bundát, a cipész divatos csizmát, cipőt.

Ilyen a tanító is, de több: ő az élő, eleven kisgyermeket segíti, hogy kibontakoztathassa képességeit, tehetségét, a sok benne levő istenadta-természetadta szellemi-erkölcsi-lelki értéket: hogy minél teljesebb emberré váljon.

A tanító olyan mint a mester: *alkotó*, de ő a teremtető Isten munkatársa: embert teremt a gyermekből.

A Tiszántúlon élt sokáig a kifejezés arra a helyzetre, amikor a szülő beírta kisgyermekét az iskolába, hogy ott elkezdje tanulmányait: „*felviszem a mester úr elébe*”. Vagyis a szülő a hét-köznapok világából egy magasabb régióba viszi fel gyermekét: a szellem, a műveltség emelkedettebb világába; ugyanakkor a szűkebb családi, rokoni kapcsolatokból a közösségi lét magasabb lépcsőjére lépteti őt.

Kanyar József említett önéletrajzi kötetében így olvasható egy egykor széles körben élő kifejezés: „Varga Pál tanító úr keze alatt” volt a kaposmérői népiskola tanulója. *A tanító keze alatt lenni* – ősi szimbolikus kifejezés, amely a kéz hármas pedagógiai funkciójára utal.

A kéz ugyanis az *áldás* közvetítője; a legősibb beavatási szertartásokban is szerepel a kézrátétel a fejre, megvan a mai papszentelésben, papi felavatásban, de az istentiszteleteken is. A lényege: annak kívánása, hogy a kéz által lelki, szellemi, erkölcsi erő áradjon abba, akire az áldás – a kéz jele által – irányul.

Ugyanakkor a kéz a *figyelmeztetésnek*, az útmutatásnak is közkeletű jele: arra van a helyes irány, a jó ösvény, amely a célba vezet; az ott rossz út, arra ne menj, mert szakadékba visz.

S végül a kéz a *fenyítésnek* is a szimbóluma: akár a testi fenyítés, akár a büntetésként alkalmazott lelki ráhatás mindig sajátos „visszacsatolás”: valami nincs rendben, s gondoskodni kell annak rendbetételéről.

A tanító „keze alatt lenni”: áldásos erőt adó, figyelmeztető és fenyítő hatalma alatt lenni. Vajon egy XXI. századi *demokratikus* iskolában nincs szükség ilyen „hatalom”-ra?

*

Laudációm végére értem!

Hála a sorsnak, hála a Gondviselésnek, hogy az elmúlt századokban *igen sok jó népiskola* nevelte magyar népünket hitre, erkölcsre, tudásra. Hála a sorsnak, a Gondviselésnek, hogy az elmúlt évszázadokban *igen sok jó népiskolai tanító* nevelte népünk gyermekeit, fiataljait a világban való eligazodásra, a világban való tevékenységre, egyént és közösséget gyarapító munkálkodásra. És hála a sorsnak, a Gondviselésnek, hogy közöttünk van *Kanyar József*, aki az egykori néptanítók tüzes lelkével, hitével, tudásával, lelkesedésével, népszerűségével nem csupán egyetlen falu, egyetlen megye lakosságát, hanem egy egész országot tanított, tanít honismeretre, hazaszeretetre.

Mészáros István

Tanítómestereink

Végh József:

A középiskolai táj- és népkutatás módszere II.

3. Feladata a tanárnak a népismeret, főleg a népművészet (ének, zene, tánc, népi játék) terjesztése. Ez nemcsak a szaktanárok (ének-, rajz-, testnevelő tanárok) kötelessége, hanem minden, elsősorban a táj- és népkutatást vezető tanáré. A népi műveltségből a művészi alkotások, a mese, dal, tánc hamar megkapják a serdülő ifjút. – Romantikus felbuzdulásukban a diákok több száz népdalt megtanulnak. A táncok közül is néhányat elsajátítanak. De nem szabad enél megmaradni. A másod-, harmadkézből vett (tehát nem közvetlen szemlélet útján tanult) táncok, mulatási jelenetek (csárdajelenet, kanásztánc, népi lakodalmom stb.) könnyen a kabarék és népszínművek nivójára süllyednek. Nem szabad a táncot, a dalt, a tréfát, alakoskodást stb. a népi életből kiragadni. Hamis képet kap a diák a magyar parasztemberről, ha csak dalolni, táncolni, tréfálni, szórakozni látja. Meg kell láttatni a diákkal a küszködő, dolgos, gondjaiba merült, ázó-fázó, verejtékező parasztembert, aki a nagy testi munka után a nyári aratás s az őszi tengeritörés és szántás-vetés befejezése után dalol, mesél, tréfál, lakodalmakon, disznótorokon, fonóban, fosztókában, tengerifejtésen, csomózókon (dohány) szórakozik, hogy erőt nyerjen a további munka végzésére. A tavasztól őszig végzett nagy testi munka után télen a magyar parasztember szellemét is óhajta foglalkoztatni. A költészettől átítatott szórakozási alkalmak tehát nem a henye időtöltés percei, hanem a népi élet szerves kiegészítői, csakúgy, mint a testi munka. Így van meg a harmónia a parasztember életében.

... Cigánymuzsikán és jazz-en nevelődő ifjúságunkat vissza kell vezetnünk a magyar népzene tiszta forrásához. A magyar népi ének, népi muzsika nemcsak gyönyörködtet, de nemest és öntudatosít is. A magyar népdal, a népi kultúra virága, igen gyakran remekmű...

A magyar népdalkultúra ápolásán kívül fontos feladat vár a tanárra a népi díszítőművészet igaz formáinak bemutatásával a diákok izlésének helyes, igaz népi irányban történő fejlesztésével... A magyar díszítőművészet legősibb ornamentumait ma is élő pásztorművésztünk őrzi. A pásztorok szarufaragásán a Felső-Tisza-vidéken, de még inkább Somogyban olyan karcolt díszítőelemeket találunk, amelyek a honfoglalás kori elemek motívumaival egyeznek. Ezeket, valamint a falusi férfinép hagyományos minták szerint készített faragásait éppúgy meg kell ismertetnünk tanulóinkkal, mint a magyar népi hímzést. A népi hímzést különben a női pariskolák feltámasztották. Minden vonalon eredeti népi minták után tanítanak, hogy a magyar népi stílusérzék vérebe menjen át a tanulóknak. A rajztanárok által régebben „tervezett” vagy „átdolgozott”, „magyaros” motívumokkal teljesen szakítottak és újszerű vállalkozásukkal a magyar népművészetet külföldön is úgy megismertették, hogy abból nemcsak erkölcsi, hanem anyagi haszon is áramlik hazánkra...

A fent vázolt hármas munkát kell végezni a táj- és népkutatást vezető tanárnak. Az összejöveteleket, az üléseket úgy kell megrendezni, hogy mind a három szempont egyformán érvényesüljön, de egyszerűen az ülések szórakoztatók is legyenek.

Meg kell még röviden emlékezni azokról a módokról és lehetőségekről, amelyek a vezető tanár munkáját elősegítik.

Kirándulás. A pedagógiai jellegű kutatóutakon, két-háromórás kirándulásokon kívül a város környékének, felszínének, talajviszonyainak megismerésére, gazdálkodásának tanulmá-

nyozására, a város közelében lévő kis falvak életmódjának, a falu és a város viszonyának vizsgálatára egynapos kirándulásokat is lehet rendezni. Természetesen ezeket jól meg kell szervezni, hogy a rendelkezésre álló időt jól kihasználhassuk. Az évenként megrendezett nagy tanulmányi kirándulásokon egy-két napot arra kell szánnunk, hogy az ott lakó népesség életformáját is tanulmányozhassuk. Az összehasonlítás útján tanulóink még tisztábban és világosabban látják majd a környezetük életkérdéseit és népi kultúráját.

Pályázat, verseny. A munkakedvet pályázatok, versenyek kiírásával lehet fokozni. Az erkölcsi elismerés és a csekély anyagi jutalmazás serkentőleg hat.

Tárgyak gyűjtése – múzeum. Meg lehet kezdeni a néprajzi tárgyak gyűjtését is. Használatból kikerült gazdasági eszközök, szerszámok, dísztárgyak könnyen szedhetők össze. A diákok, különösen a fiatalabbak szívesen vállalkoznak rá. Ha itt is megkívánjuk az adatok pontos felvételét, akkor ez a gyűjtemény tudományos szempontból is értékes lesz, és megvetheti egy vidéki múzeum alapját. Öt-hat éves gyűjtés után a városi hatóság anyagi támogatásával berendezhető egy kis néprajzi múzeum, vagy legalább is egy néprajzi szoba. Finnországban számos ilyen vidéki múzeum van, sőt még családok is rendeznek be családi múzeumot. Ilyen öntudatosan őrzik ők népi emlékeiket.

Ünnepélyek, előadások. Az iskola egész ifjúsága meg a város tájékoztatására, a magyar népi műveltség propagálására ünnepélyeket kell rendezni. Az évenként megrendezett ifjúsági ünnepélyeket e cél szolgálatába kell állítani, illetőleg műsoruk egy részét erre lefoglalni.

Újszerű ez a feladat, amit a táj- és népkutató munka ró vezetöre, diákra egyaránt. Áldozatos munkát kíván a tanártól. Szorgalmat, kitartást, elmélyedést követel meg a diáktól, de éppen ezért van rá nevelő hatással. ...

Hassa át a mi diákjainkat is a magyar föld és faj szeretete! Lelkesítse őket szorgalmas gyűjtőmunkájukban, hogy fontos nemzeti munkát végeznek: a magyar génusz kifogyhatatlanul gazdag kincsebányájából hozzák felszínre a drágagyöngyöket és kincseket, népünk és ezzel magyarságunk igazi képeinek megismeréséhez, a népi-nemzeti kultúra kiépítéséhez hordják az adatokat. Fajtájukért és szülőföldjükért lelkesedő diákjaink legyenek a kovász az új magyar diákgenerációban! Legyenek annak az eszményi magyar diáktípusnak a kialakítói, aki nemcsak kap tanáraitól és nevelőitől, de ad a maga lelkesedéséből, szorgalmából, munkájából a nemzeti közösségnek. Már zsenge fiatal éveiben is ápolója, erősítője a magyar kultúrának és így az egész magyarságnak. Tanulmányai befejezése után a férfikorban pedig eszét, lelkét ki-művelve, tehetségét, tudását, akaraterejét a nemzet szolgálatába állítva az európai küldetésű magyar sors vállalója és harcosa lesz.

Végh József: *Táj- és népkutatás a középiskolában.*
Bp., 1942. 18–23.

A hon- és népismeret tanításának új lehetősége az általános iskolában Somogyban*

Nemzeti örökségünk, néphagyományaink megőrzéséről, oktatásáról már régóta beszélünk, azonban még csak nagyon keveset tettünk annak érdekében, hogy ezt a kincset a jövő nemzedékek számára is átörökötsük. Manapság sokat szónokolnak az Európához kapcsolódásunkról, ugyanakkor ifjúságunk nagyon keveset tud magyarságunkról. Ma is érvényesek Németh László 1937-ben leírt gondolatai: „*Nem ismerjük a helyet, ahol élünk, nem ismerjük a népet, amelyhez tartozunk, nem ismerjük Európának azt a zónáját, amelybe beékelődünk, és nincs magyar szemüvegünk Európára, amelyről fecsegünk.*” Györffy István 1939-ben „A néphagyomány és a

* Elhangzott 2001. május 2-án, Kaposváron, a 85 éves Kanyar József tiszteletére rendezett tudományos tanácskozáson. (Szerk.)

nemzeti művelődés” címmel nagyszerű tervezetet készített arról, hogy miképpen kellene az elemi oktatásban felhasználni a néphagyományt: az akkor oktatott tantárgyakat sorra véve mindegyikben megjelölte azt a hagyományanyagot, amelyből ki lehetne indulni. Az egész alapfokú oktatást fel lehet építeni erre az alapra, minden tantárgyban – az irodalomtól kezdve a történelmen át, az ének-zenéig, sőt a testnevelésig – igen sok lehetőség kínálkozik erre.

A második világháború közbejött, az 1948-tól kötelező érvényű antihazafias-inter-nacionalista nevelés uralma sokáig háttérbe szorította ezt a szándékot. Az 1960-as évektől a honismeret legfeljebb egy-egy iskolai szakkörként, valamely elkötelezett pedagógus személyes ügyeként volt jelen általános iskoláinkban. Büszkén meg kell mondanunk, hogy ez sem volt jelentéktelen dolog, Somogyban igazán értékes és hasznos honismereti tevékenység szerveződött.

Tisztelettel emlékezhetünk, pl. Orbán Gézáné felsőmocsoládi, Haits Magda nagyberki, a Papp házaspár csurgói, Piller Dezső és tanítványai zamárdi, Bank Lajosék hetesi, Mike Györgyi lábodi munkájára, hogy csak néhányukat említsem. Az 1970-es években ez a honismereti gyűjtőmunka az egész megyét átfogta, sok közös feladatot oldottunk meg. Példaként megjegyezhetem, hogy a honismereti szakkörök *betyárköltészetre* vonatkozó néprajzi-népzenei gyűjtését most rendezem sajtó alá, s ha sikerül támogatókat szerezni, még az idén meg is jelenik.

Az 1990-es évekre a honismereti szakkörök száma megyénkben is nagyon lecsökkent, a régi lelkes vezetők helyett csak kevés iskolában jelentkeztek fiatal utódok. Erre az időre a magyar falu élete is annyira átalakult, hogy az élő népszokások visszaszorultak, és a hagyományápolásnak nem volt kellő támogatása.

Szerencsére a rendszerváltozás jó szemléletet hozott. A községek visszakapták önkormányzatukat, és a magukat felelősnek érző polgármesterek, képviselők egyre inkább becsülni kezdték községi értékeiket, a rájuk hagyott örökséget. Ahol megfelelő partnerekre találtak (az iskolában, a falusi értelmiségben) ott újra kultusza lett a hagyományok őrzésének és felélesztésének. Sajnos, azonban tudomásul kell vennünk, hogy a néphagyományokat már falun sem lehet megörökölni, a természetes áthagyományozódás folyamata lényegében megszűnt. Ezeket *újra kell tanítani*, és gyakorlásukhoz alkalmakat kell teremteni! Itt van ismét nagy lehetőség és felelősség az általános iskolának!

A rendszerváltozás után készített Nemzeti Tanterv első változata – Andrásfalvy Bertalan minisztersége idején – kellő figyelmet szentelt a hagyományismeretnek, szóba került a néprajz önálló tantárgyként való oktatása is. Aztán műveltségterületi blokkokat alkottak, és ebben is önálló terület volt a hon- és népismeret. Ha ez megvalósul, akkor már az 1990-es évek elejétől tanulhatta volna az ifjúság az idevonatkozó gazdag ismeretanyagot.

Aztán jöttek a liberálisok, ők az oktatási tárca korábbi intézkedéseiből rögtön kivették a hazafias nevelés erősítését szolgáló részeket. Közismert, hogy minden „magyarkodástól” idegenkedtek, pedig a műveltségterület anyaga a hazánkban élő nemzetiségekkel is foglalkozott, és szemléletét az európai szellem hatotta át. Az 1997-ben bevezetett NAT-ban a hon- és népismeret már nem kapott önálló, kiemelt műveltségi területet, hanem csak ún. műveltségterületek közötti funkciót. Ehhez nem rendeltek egyetlen tanórát sem, csak az illető tárgyak tanáira bízták, hogy ki mennyire veszi ezeket figyelembe. A NAT ajánlásaiban szerepel pl., hogy meg kell ismertetni már az alsós gyermekeket a magyar népszokásokkal, a hagyományos paraszti kultúra tárgyi emlékeivel (ének-zene, rajz stb.) órákon, ám ez nem több a korábbi gyakorlatnál: néhány tanító már él a lehetőséggel, a többség azonban nem. A legnagyobb probléma az, hogy az oktatás már nem támaszkodhat – falun sem – az élő hagyományra, tehát az ilyen témakörök tanításában-tanulásában a pedagógusok és a diákok egyaránt tudatlanok.

A jelenleg érvényben lévő NAT és a 2001 szeptemberétől bevezetendő kerettantervek, helyi pedagógiai programok már jobb lehetőséggel indulnak. Végre elértük, hogy a *hon- és népismeret* az általános iskolákban *önálló tantárgy* lett! Minden iskolának lehetősége van az 5-6. osztályban, összesen két félévig oktatni a népi kultúra értékeit bemutató új tantárgyat. Miért nagy dolog ez? Azért, mert az a korábbi elv, – melyet Györffy István neves etnográfusunk is javasolt – ma már nem működik, szükség van a népi hagyománykincset átfogóan tárgyaló stúdiómra, szükséges tehát tételesen bemutatni a magyar népi kultúra tárgyi és szellemi örökségének, a társadalmi néprajznak a legfontosabb ismereteit, hogy azokat megértve, ahhoz kapcsolódva mindegyik tantárgy hozzá tudja tenni a maga területének speciális dolgait.

Tehát továbbra is szükség van arra, hogy a vizuális nevelési órán legyen szó a népművészetéről, az ének-zenén kell továbbra is megtanítani a népdalokat, a jeles napok szokásait. A történelemben továbbra is fontos helye van a helytörténetnek, a népi sportjátékokat pedig ezután is a testnevelő tanár fogja megtanítani stb. A hon- és népismeret tehát mindehhez az alapvető és nélkülözhetetlen ismereteket adja, egyfajta integráló feladatot tölt be. Kiváló lehetőség adódik a helyi szokások intenzívebb kutatására, tanítására is. Ehhez persze ez a két fél-év nem elég, de a helyi tanterv arra is lehetőséget ad, hogy ezt tanórai és szakköri formában akár az általános iskola nyolc évfolyamán végig vigyék. Olyan kivételes esetekre gondolok itt, mint például a buzsákiak hagyományörző programja. Az ottani iskola a helyi önkormányzat megrendelésére, a buzsákiak egyöntetű kívánságára néptáncot, népdalt, népművészetet stb. tanít. Számukra a hagyományörzés a *jövő*, az előrehaladás záloga, hiszen ennek a községnek nincs más értéke, melyet pénzéze tehet, mint az európai hírű népművészete. Ha ellátogatnak Buzsákra – Honismereti Egyesületünk pár évvel ezelőtti kirándulásán már tapasztalta – megláthatják, hogy a község szépen iperedik-gyarapodik, a falusi turizmus, a hagyományok bemutatása pénzt hoz a konyhára.

Örömmel szólhatok egy másik kedvező jelenségről is: megyénkben néhány év alatt a művészeti iskolák egész sora született meg, ezek többsége a helyi hagyományápolás bázisának számít. A néptáncos palántáknak néprajzot, népi éneklést, különféle kézművességet tanítanak, citerazenekaruk van stb. Példaként most csak a somogyiadiakat említem.

A hon- és népismeret általános iskolai oktatásának tehát nemcsak lehetősége van, hanem szeptembertől kötelező tanítani ezt a modultantárgyat az új kerettanterv előírásai szerint két félévben (5–6. osztály) 18-18 órában. Az iskolák választhatnak, hogy önálló tantárgyként tanítják-e, vagy egy másik tantárgyba pl. a történelemben integráltan tanítják-e. Ezzel a történelem óraszama növekedne, az osztályozás, értékelés mikéntjéről az iskolai tantestületek dönthetnek. Az Oktatási Minisztérium és a különböző tankönyvkiadók nagyon részletes, jó segédleteket adtak ki, bőséges irodalomjegyzék áll rendelkezésre, kiváló segédkönyvek jelentek meg, tankönyv is készül. Mielőtt a javasolt oktatási anyagot ismertetném, arra hívom fel a figyelmet, hogy én mindenképpen az *önálló tárgyként való tanítást* javasolnám. Sok példát ismerünk arra vonatkozólag, – ha csak az én szakterületemet említem –, hogy integrálás esetén az egyik tantárgy elnyomja a másikat: a magyar nyelv és irodalom tanára a nyelvtan órákon is kedvenc íróit tárgyalja, ezért kerülnek szinte nyelvtani analfabétaként főiskolára. Megvan a veszélye annak, hogy a gyakran időzavarral küszködő történelemtanárok a hon- és népismeret óráit a fő tantárgy tanítására fordítják. Ugye tudják, mióta a szakfelügyelet megszűnt, a tanárt szinte senki sem ellenőrzi abban, hogy megtaníttja-e az előírt tantervet!

Ismertetés az Apácai Kiadó tantervi programjából: Témakörök az 5. osztályban: *a ház, a szoba, a konyha, hétköznapi a paraszti házban és a ház körül, az ünnep, a paraszti házban, a karácsonyi ünnepkör, a farsang*. A tananyagot úgy csoportosították, hogy az esztendő rendjét, a jeles napokat szinte azok naptári idejében tárgyalja, és ezt a rendet folytatja a 6. osztályban (tehát az 5. osztály 2. féléve és a 6. osztály 1. féléve a hon- és népismeret oktatási ideje). A 6. osztály témakörei: *a kamra és a gazdasági épületek, a paraszti munka éves rendje, a munkaalkalmakhoz kapcsolódó szokások, a falu közössége, társadalmi kapcsolatok falun belül, az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó szokások, húsvéti ünnepkör, a pünkösdi ünnepkör és a nyári napforduló*. Az említetteken kívül van egy B változat is, amely a Kárpát-medencei néprajzi csoportokat, azok kultúráját mutatja be a csángóktól az őrségi és a burgenlandi magyarokig.

A tantervet *helyi tantervnek* nevezik, de ez igazában csak akkor lesz helyi, ha mindenki, mi magunk is hozzáadjuk a helyi hagyományokat. A Somogy Megyei Honismereti Egyesületnek, a megyei közgyűjteményeknek, legfőképpen pedig a Somogy Megyei Pedagógusképző és Szolgáltató Intézetnek kötelessége, hogy a somogyi iskolákban segítse a hon- és népismeret oktatást. Tanfolyamokat, továbbképzéseket kellene szerveznünk, segédkönyveket, módszertani kiadványokat szükséges megjelentetnünk, hogy a somogyi néphagyomány, kulturális örökségünk is bekerüljön az oktatás anyagába. Össze kell fogni erőnket, támogatásra kell biztatnunk a megyei és a helyi önkormányzatokat.

Rajtunk is múlik, hogy ez a végre-valahára elért vívmány, a hon- és népismeret általános iskolai tanításának lehetősége ne csupán egy kikényszerített iskolai újítás legyen, hanem eredményesen szolgálja nemzeti örökségünk, néphagyományunk megismertetését, és segítse ifjúságunk magyarságtudatának fejlesztését.

Király Lajos

Bajai tapasztalatok és távlatok a tanítójelöltek néprajzoktatásában

1. Az 1998–1999-es tanév második félévétől került bevezetésre intézményünkben, a bajai Eötvös József Főiskola Pedagógiai Fakultásán a *néprajz* tantárgy oktatása a magyar műveltségterületű hallgatók számára.

Ennek a tantárggyá lett ismeretanyagának a színvonalas oktatására – véleményem szerint – még sok tekintetben fölkészületlenek vagyunk. Nincs az iskolánkban folyó képzés számára igazán használható és jó jegyzetünk, szöveggyűjteményünk. Az *Ethnographia* című folyóirat megrendelése folyamatban van, a könyvtár szakirodalmának bővítése, frissítése is folytatásra vár. Mindemellett a heti egy órában és a mindössze egy fél évig tartó képzés szép feladatát a tárgyat oktató számára.

Most, hallgatóimmal közösen szerzett első tapasztalataimról szeretnék beszámolni. Mivel a képzés 4 éves időtartama alatt sem ezt megelőzően, sem ezután nem tanítottunk néprajzi ismereteket, elsősorban tudománytörténeti áttekintést kívántam adni számukra olyan fontos alapfogalmakról, mint *hagyomány*, a *néprajz eredete, szerepe* stb. tisztázása érdekében. Bemutattam a néprajzkutatás legnagyobb egyéniségeit és a kutatás főbb területeit. Kiemelten kezeltem a módszertani kérdéseket és az oktatásban lévő lehetőségeket. Mivel szűk időkeret állt a rendelkezésemre, nem találtam szerencsés megoldásnak egyetlen kiemelt terület ismertetését (mint pl. a folklór anyagát). Leendő tanítói munkájuk során ugyanis a néprajz több területével kerülhetnek kapcsolatba.

A félév végére önálló néprajzi gyűjtőmunkát kértem a hallgatóktól. A munkát lakóhelyük lehetőleg eddigi föltáratlan értékeiből kellett elvégezni.

A negyedévesek első reakciója döbbenetes volt. A feladatot túl nehéznek tartották. Félév végén megfogalmazták ennek a félelemnek a valódi okát: a néprajz tudatukban élő *zűrzavaros* fogalmát. Még a falun élők is úgy gondolták, hogy a néprajzi adatokért távoli vidékre, valahová Erdélybe vagy a Palócföldre kell utazniuk. Ismeretlen volt a feltárható területek sokfélesége is.

A választott témákat személyre szabottan választhatták meg. Legnagyobb megdöbbenésükre sem témáért, sem adatközlőkért – sok esetben – még a szomszéd faluba sem kellett utazniuk. A téma ugyanis karnyújtásnyira volt tőlük. Félév végén egyikük megjegyezte, hogy „igazából gyűjtés közben derült ki a téma gazdagsága, sokfélesége és izgalma”. Igényeiket is megfogalmazták: a nagyobb országra, néprajzi múzeumok, skanzenek látogatására, munkacsoporthoz gyűjtőmunkára és az ezt követő beszámolókra, táncházak, fazekasműhelyek látogatására, a főiskolánkon elkészített írásos munkák gyűjteményes kiadványaira, egy leendő iskolai néprajzi múzeum anyagának összegyűjtésére. (Ernek anyaga a főiskola hallgatói által összegyűjtött értékek lehetnének, megelőzve a Dél-Alföld népének életére vonatkozó forrásokat.)

2. A hallgatók gyűjtőmunkáiról

A negyedéves hallgatók többsége még nem végzett néprajzi gyűjtőmunkát, így a módszereket is ki kellett tapasztalniuk. Legtöbbjük az interjú módszerével gyűjtötte adatait. A „dokumentálás” – magnóra rögzítés, fénykép, másolatok készítése, tárgyak behozatala – csak kezdetleges fokon működött még.

Amit viszont nagy értéknek tartottam ezekben a munkákban, az: a személyes néprajzi tapasztalatszerzés; a szakirodalom tanulmányozása; a dolgozatok többsége eredeti gyűjtött anyagokról számol be; a hallgatók közlik az adatközlők nevét, a gyűjtés körülményeit; megfogalmazzák a néprajz – saját véleményüket is magában foglaló – szerepét, helyét; többen is említik a leendő tanítói munkájukhoz kapcsolhatóságot.

Az elkészült 29 dolgozat témája szerint a következőképpen oszlik meg: vegyes néprajzi adatok feldolgozása (2), a néprajz és oktatás kapcsolatáról szól (3), az anyagi kultúra hagyományairól (4), a szellemi néprajzkutatás valamelyik konkrét területéből hoz adatokat (8), a társadalmi néprajz témáiból válogat (12). Figyelemre méltó ez utóbbi aránya. Meglehető, épp a

társadalmi néprajz témabősége okozta ezt a dominanciát, de az sem kizárt, hogy a tanítójelöltek társadalmi kérdések iránti fogékonyságának köszönhető pl. az, hogy hagyományteremtészek életút-feldolgozásától a fajszi foggazdálkodás helyi állapotáig, az egykezű családok születés-szabályozó manővereitől a leányvásár és a májusfa-állítás máig megőrzött változatáig széles volt a választott témák skálája.

A hallgatókat én magam is arra biztattam, arról írjanak, amihez valódi adataik és ismereteik vannak, amiről a legtöbbet tudnak, amiből a legtöbbet megélték. Úgy tapasztaltam, hogy munkájukhoz az örömet épp ez a személyes kötődés adta meg.

A dolgozatok témái: Májusfa állítás Géderlakon, Öregcsertőn; Jeles napok Szeremlén; Paks és környéke népi használati tárgyai; Életút – önéletrajzi emlékirat alapján; Életút – interjú alapján: hagyományteremtés, uradalmi cseléd; Fajszi község története; Pusztaszabolcs évkönyve; A pécsváradi leányvásár; Kecel ételei, étkezési szokásai; Bajai népszokások és babonák; A Mayossa néptáncegyüttes és lakodalmas szokások Kiskunmajsán; A Bólyban élő nemzetek és felvidékiek lakodalmas szokásai; Lakodalmi szokások Nagykőrösön; Népi gyógymódok, varázslatok Harkakötönyben; A mélykúti Szederinda Citerazenekar; Születéssel kapcsolatos szokások és hiedelmek Sükösdön; Makó város népi énekes gyermekjátékai; Kalocsai gyermekjátékok; Betlehemezés Tázlaron; A párválasztás, házasság és születés szokásrendje Nak községben; A húsvéti tojás és a hozzá kapcsolódó szokások hiedelmek; Szabadszállási népszokások; Motívumok a halasi csipkében; Tanterv-elemzés a néprajz szempontjából a Garai Általános Iskolában, a Budapesti Tomori Pál Általános Iskolában; A Szolnoki Körösi Csoma Sándor Általános Iskola Pedagógiai Programjában megvalósuló néprajzoktatás; A Duna menti folklórfesztivál Kalocsán.

3. A NAT által a néprajzoktatás számára nyújtott lehetőségekről

A hagyományos tantervekkel összehasonlítva szembeötlő a NAT néprajzi értékekre irányított figyelme. A műveltségterületek közül különösképpen az anyanyelv és irodalom, az élő idegen nyelv, az ember és társadalom, a művészetek területén fordít nagy figyelmet a népi hagyományápolásra, de az életvitel és gyakorlati ismeretek, illetve a testnevelés és a sport is tág teret teremt számára. A NAT adta lehetőségek mélyebb elemzésére itt most nem vállalkozom, csupán a három – ebből a témából készült – dolgozat néhány érdekes észrevételéből szeretnék idézni.

A budapesti és szolnoki iskola tanterv-ismertetőjéből elmaradt az értékelés, a személyes vélemény. A Garai Általános Iskoláról készített munka viszont tanulságosabb. Az iskola és a falu sajátos arculatának ismertetése magyarázó funkciót tölt be a soknemzetiségű Gara község iskolájának helyi tantervéhez. A német és horvát nyelvtanítást fővállaló iskola kiemelt jelentőséget tulajdonít a népismeret oktatásának, tantárgyakba illesztésének. Az összehasonlító néprajz elemi ismeretei jelennek meg pl. a nemzetiségi népismeret oktatása során, amikor a hasonló és az eltérő szokásokat vetik egymással össze. Dicséretes törekvése a garai iskolának az újabb adatok gyűjtésére való ösztönzés.

A tanulók „végezzenek kutatásokat német és horvát területen, hogy hasonló tartalmú közmondások élnek-e a német, illetve a horvát nyelvben is”.¹

4. A néprajzoktatás felelősségéről

Biztató az a kezdeményezés, ami a NAT kapcsán a helyi tantervekben elindulni látszik. Úgy gondolom – főként a tanítóképzés területén – a szemléletváltásra mindenképpen szükség van. Amíg a XX. század embere az elkülönülés, az individuum, az egyéni haszonszerzés irányába haladt, várhatóan egyre nagyobb igény születik meg bennünk a XXI. század küszöbén egy felelősebb gondolkodásmód egy közösségibb magatartásmód iránt. A globálisabb gondolkodásmód nagyobb empátiát követel tőlünk mások kulturális értékeiért. Ezekből a feladatokból a néprajznak is jut mindenképpen, amennyiben önmagunk és mások megismerésében adhat segítséget. „A néprajz oktatás – írja Andrásfalvy Bertalan – lehetne a népek egymás közti megbecsülésének legtermészetesebb és legeredményesebb útja...”² A kulturális érté-

¹ Garai Helyi Tanterv 2. oszt.

² Andrásfalvy Bertalan: Magyar népismeret, 1994. 26. old.

kekre vigyázó néprajz tisztelni tanítja meg az embert! A különféle kultúrák megismerése még sohasem vezetett agresszióhoz, idegengyűlölethez.

Hiánya viszont annál inkább!

A hagyományörzés – mint több hallgatóm írta – közösséget fenntartó erő is egyúttal. Olyan erő, amely sok esetben az írott törvényeknél is erősebben hat ránk.

A bajai Eötvös József Főiskola magyar nyelv és irodalmi műveltség területén tanuló hallgatók és a magam első próbálkozásai után, remélhetően jobb, eredményesebb munkák fognak még megszületni.

Az adatokhoz nem jutó, kudarcot valló tanítójelölttől a munkájával megelégedettig talán valamennyien gazdagabbak lettek tapasztalatokban az első néprajzi kutatómunka által. Leendő tanítói munkájuk ennek az első lépésnek a folytatását kívánhatja már meg, és ha más nem is, de talán a főiskolai próbálkozás öröme megmarad bennük.

Besir Anna

Irodalom: *Andrásfalvy Bertalan:* Magyar népismeret (egységes jegyzet, 2. változatlan kiadás) Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994. – *Garai Helyi Tanterv.* – Gondolkozz globálisan, élj felelősségteljesen! In: Profit, 1999/2. 6–8. old. – *Liszka József:* Ágas-bogas fa. Bratislava, Madách Kiadó, Bp. Móra, 1986. – NAT Nemzeti Alaptanterv. Művelődési és Közoktatási Minisztérium, Korona Kiadó, Debrecen, 1995. – *Voigt Vilmos:* Folklor és szociolingvisztika. In: *Hajdú Mihály* (szerk.): A magyar nyelv rétegződése, táji tagolódása, II. Tankönyvkiadó, Bp., 1988.

Bogártelke — Állami iskola

ÉVFORDULÓK

„Egy mondat a zsarnokságról...”*

Írók 1956-ról

Halász Péter műsorvezető: A magyar irodalom a felvilágosodástól a reformkoron, 1848-on keresztül, egészen a két világháború közötti népi mozgalomig kényszerűségből, vagy természetes módon mindig szoros kapcsolatban volt a politikával. Így volt ez 1956-ban is. Vendégeinkkel arról fogunk beszélgetni, hogy az 1956-os magyar forradalomnak milyen kapcsolata volt az irodalommal, az írókkal. Köszönöm, hogy befáradt a stúdióba: *Borbándi Gyula* író, *Tornai József* költő, *Fekete Gyula* író, publicista, *Ágh István* költő és *Nagy Gáspár* költő. Először azt kérdezem, hogy 1956 nyarán, őszén az Írószövetségben és egyáltalában a magyar irodalomban, milyen jelenségek mutattak arra, hogy valami készülődik. Ki, hogyan élte meg azokat a napokat, hónapokat.

Fekete Gyula: Hozzátartozik 1956 nyarához az is, hogy már 1953 óta annyira erjedt az irodalom-közélet, hogy e nélkül 1956-ot sem érthetnék meg. Előbb is érezhető volt már, de 1953 után ez az erjedés egyre fokozódott, és a lapokban is volt már ennek vetülete. Igazában 1956 elején volt az irodalomban is az első nagy élmény, amit a Szovjetunió Bolsevik Pártjának XX. kongresszusa adott, amikor lelepleződtek az elmúlt évek, évtizedek. Igaz ugyan, hogy nem ismertük a pontos szövegeket, amik elhangzottak a kongresszuson, de annyit azért tudtunk, amire alapozva elkezdődött egy erkölcsi felháborodás. Ez jellemezte az egész nyarat, hogy miért nem vonják felelősségre a bűnösöket. Nálunk is megvoltak a bűnösök, és ráadásul azok nem is igen törekedtek sem önkritikára, sem arra, hogy egyáltalán bármit is visszavonjanak.

Például az Irodalmi Újság vagy a Művelt Nép, akkorra olyan közolvasmánnyá vált, hogy már a nyomda bejáratánál tömegek várták a megjelenését. Akkor volt a lengyel pártkongresszus. Emlékezetem szerint furcsa módon a Szabad Nép közölte az ott elhangzott Gomulka beszédeket, amelyek fantasztikus hatással voltak a magyar politikai életre. Akkor tehát már közüggé vált az irodalom, és ez volt a jellemzője a továbbiaknak is. Oly mértékben összefonódott az akkori politikai változásokkal, fordulatokkal az irodalom, hogy olykor-olykor szinte központjává vált az értelmiség megmozdulásainak, mozgalmainak és különösen a tájékozódásának.

Halász Péter: A forradalom előkészületei között Rajk László temetésének is igen nagy jelentősége volt. Emlékszem, mint második gimnazista, egyszer mentem haza és édesanyám, aki moziban volt, újságot, hogy a Híradóban látta Rajk temetését és a kamera ráfordult Nagy Imrére, aki akkor is ott volt. Ez már jelent valamit, gondoltuk magunkban. Volt valaki a Rajk temetésén?

Ágh István: Én voltam. Onnan kezdeném, hogy az egyetemen azon a reggelen már nagyon forró volt a hangulat. Emlékszem, hogy politikai gazdaságtan szemináriumunk volt, és valamelyik délután Rajk-per egyik védőügyvédjének a felesége volt a szeminárium vezetője, és ő tartott a politikai gazdaságtan helyett intim tájékoztatást a perről. Emlékszem, hogy sokat vártunk a tanteremben, és egyszer csak nekiindultunk a bölcsészkar Pesti Barnabás utcai részéről a Kerepesi temetőig. Egy másodéves bölcsész útközben valami magaslatra állva, szavalta József Attila: *Levegőt* című versét.

Végül is bennem furcsa megrendülés maradt, mert ott döböntem rá, hogy mi történt, tényszerűen, tapasztalatból. Eddig csak félig-meddig lehetett tudni ezekről a dolgokról, bár

* A Duna Televízió Fórum sorozatában 1998. október 21-én elhangzott műsor szerkesztett változata.

Halottak a Kossuth téri sortűz után, 1956. október 25.

nem tudom, hogy én elhittem-e gyerekkoromban a vádakát. Nem hiszem, hogy elhittem, mert az apám nem hitte el, s akkor én se hittem el.

Nagy Gáspár: Van Csanádi Imrének egy igen szép verse 1956-ról, amely negatív értelemben beszél a csodákról. 1956-ban – emlékezzünk vissza – volt a dunai nagy árvíz, és Dunaharasztiiban földrengés volt húsvét táján, az én Vas megyei falumban, Nagyszombaton is volt földrengés, és a nagymama mondta, hogy ebben az évben még lesz valami szörnyűség. Jóval később olvasom Csanádi Imrének a versét, az 1956-os évről szól, és mintha a nagyanyámnak a mondásai jönnének elő, hogy mi lesz még ebben az esztendőben.

A bérbaltavári falusi kisiskolában második osztályos vagyok, és zászlófelvonás van az iskolában. Minden reggel odasorakozott az egész iskola és október 24-én reggel egyik gyerek fölmászott a zászlórúdra, lekapta azt az úttörőzászlót és odadobta az igazgató elé a porba. És akkor tudtuk, hogy valami történt. Délután pedig már egy-két értelmes falubeli ember vezetésével elindultunk mi is tüntetni. Nekem ez volt az 1956-os élményem, de hát, akkor persze még nem igen tudtam fölfogni az igazi jelentőségét.

Tornai József: A Csepel Autógyárban dolgoztam a rettenetes 1950-es években, a megszokott mély nyomásban. Nem tudom, hogy október 21-én, vagy 20-án, amikor mentünk be a gyárba, fiatal fiúk röpcédulákat osztogattak, amelyeken hatalomellenes szövegek voltak. Ezeket bevittük és a gyár főépületének folyosóján föltűztük a falújságra. A politikai megbízott ezeket letépte, mi újra visszatűztük, és másodszor már nem merte letépní.

Aztán 23-án este a nővérem, aki bent járt Pesten – mesélte, hogy a Rádiónál már lőnek. Akkor egész éjjel fenn voltunk, beszélgettünk, s reggel azt hallom, nem tudom 4 óraker vagy hány óraker kapcsoltam bel először a rádiót, hogy „a csőcselék öl, pusztít, fosztogat”. Egy barátommal 10 óra tájban felültünk egy motorkerékpárra, mert a HÉV Dunaharaszti és Pest között nem közlekedett, és eljutottunk rettenetes lövöldözés közben egészen a Nemzeti Múzeummal szembeni házakig. És akkor láttuk, hogy jön egy hosszú-hosszú tankoszlop az Erzsébet tér felől – akkor Engels tér volt – és ez a „csőcselék” szépen megállítja a tankokat. Az oroszok leguggoltak a ház tövében, rágyújtottak a mahorkájukra, és az úgynevezett csőcselék nemzeti színű zászlókat borított a tankokra. Aztán irtózatos lövöldözés kezdődött, senki nem tudta, hogy ki honnan lő, úgyhogy mi aztán a motorkerékpáron visszamentünk Harasztiara. Ott már idősebb férfiak és nők is azt követelték, hogy vessen Gerő. Este pedig bemondta a Rádió, hogy Gerőt lemondatták és Nagy Imre a miniszterelnök.

Borbándi Gyula: Én ebben az időszakban külföldön éltem, akkor már hét éve emigráns voltam. 1956 októberében, novemberében Münchenben, a Szabad Európa Rádió szerkesztőségében dolgoztam. Október 23-a keddi nap volt és a rádió életében ugyanolyan volt, mint mün-

A sebesülteket elszállítják a parlamenti sortűz után.

den más hétköznap. De akkor természetesen már tudtuk, hogy az egyetemeken mi történt – Szegeden és Budapesten is –, de hogy abból mi lesz, arról halvány fogalma sem volt senkinek. A nap úgy kezdődött és úgy telt, mint minden más nap, mindenki végezte a dolgát. A déli órákban és koradélután már érkeztek az első hírek arról, hogy a diákság felvonulásra, tüntetésre készül, amit először betiltottak, aztán a tiltást feloldották. De annak különösebb jelentőségét nem tulajdonítottunk. Egyetlen hírforrásunk a budapesti rádió volt, amelyet a SZER egy szobájában berendezett lehallgató készüléken követtünk. A nyugati sajtó akkor még erről egyáltalán nem cikkezett, nyugati tudósító akkor Magyarországon nem volt, Bécsben ültek némelyek, és ami hír Budapestről Bécsbe eljutott, azt továbbították a nagy hírügynökségeknek és ennek következtében Münchenbe is, a Szabad Európa Rádióknak. Így telt a nap. 6 óra felé hazamentem, bekapcsoltam a Kossuth Rádiót, pontosabban a Szülőföldünk adását, és ott valamilyen közgazdasági előadást tartottak. Egy-két mondattal megemlítették a felvonulást, de semmi többet. Gondolván, hogy ezzel a napi közügyeket elintéztam, elmentem moziba, utána vacsorázní, majd hazamentem, lefeküdtem, pillanatig sem gondoltam, vagy törődtem azzal, hogy közben Budapesten mi történik. Reggel öt és hat óra között cseng a telefon, valaki telefonált, hogy „zűr” van Pesten. Azonnal felöltöztem, autóba ültem és bementem a szerkesztőségbe. Ezt azért mondtam el ilyen részletesen, mert a későbbi – nemcsak magyar, de a nyugati – kommunista sajtó is úgy állította be a dolgot – főleg szovjet sugallatra –, hogy tulajdonképpen az egészet nyugatról robbantották ki, tehát nyugati erők készítették elő. Ha ez így lett volna, akkor a mi rádióinkban, mindenkinek ott kellett volna lennie a fedélzeten, ha indul a nap, és valami kezdődik, de hát erről szó sem volt. Még az elkövetkező napokban is eléggé gyéren jöttek a hírek, jóllehet, akkor már több hír érkezett, de még mindig főleg magyar forrásokból és főleg a budapesti rádió révén, mert a lapok kb. 2-3 napos késéssel érkeztek Münchenbe, magyar újság sem igen volt.

Fekete Gyula: 1956. október 23-án természetesen részt vettem a tüntetésen, utána a Parlament előtt a tömeg követelte, hogy a vörös csillagot vegyék le. Utána a Művelt Nép szerkesztőségébe mentem, mert készítettük elő a következő heti lapot, amit most már át is kellett írni, és ott is háltunk a szerkesztőségben öten-hatan. Emlékszem arra is, hogy megéheztünk természetesen. A sarkon nyitva volt egy „éjjel-nappali” bolt, s egy hollandiai költőt küldtünk le, ak-

kor már hazaköltözött Dékány Karcsit, hogy hozzon valami ennivalót. Ő is sorba állt, és vele együtt sorba álltak azok a fegyveresek is, akik a Szabad Nép székházát foglalták el. Kifizették a zsemlet és mentek vissza lőni, illetve elfoglalni a székházat.

24-én reggel egyszer csak megjelentek a tankok. Mi már akkor hallottuk, hogy tankok jönnek valahonnan, előtte mondta be a rádió, hogy elrendelték a kijárási tilalmat. Tele volt az utca emberekkel, tudniillik nem jártak a villamosok és igyekezett mindenki a munkahelyére. Tömeg áradt szét az utca teljes szélességében, és akkor érkeztek a tankok. A tömeg elkezdte az utcaköveket felbontani, és építették a barikádot. Persze a tankok keresztülörttek a barikádon, keresztülgázoltak, és elkezdtek lőni az ágyúval, de csak a levegőbe. Nem az történt, amit az ember várna, hogy szétszalad a tömeg, hanem nekiindult a tankoknak, amint azok elkezdtek lőni, és tele lett minden tank teteje emberekkel, sőt lovagoltak még az ágyúcsövön is és kézzel-lábbal magyaráztak. Szerencsétlen oroszok azt sem tudták hol vannak.

Gyalog kellett persze hazamenni a Kecskeméti utcába. A Kálvin tér és a Baross utca sarkán volt egy órásbolt, akkor néztem meg először. Be volt törve a kirakata, s a betört kirakatban ott voltak az órák. Egy kéznyújtásnyira. Minden nap megnéztem, mert arra jöttem minden nap haza, és ott voltak az órák a kirakatban, érintetlenül.

Halász Péter: Visszatérve az irodalomra, a forradalom alatt igen sok olyan írásmű jelent meg, amitől mintha kivirágzott volna a magyar irodalom, olyan íróktól, költőktől, akiktől nem is gondoltuk volna. Sokan szólaltak meg és fejezték ki 1956-nak a szellemét.

Borbándi Gyula: Mi külföldön azt hittük, hogy az írók íróasztalai tele vannak kéziratokkal, amelyek ilyen, vagy olyan okból nem jelenhettek meg. A meglepetés az volt, hogy igazából értékes dolgok voltak, amelyek ezekben a napokban megjelentek, de viszonylag kevés. A legjelentősebb kétségtelenül Illyés: *Egy mondat a zsarnokságról* volt. Később kiderült, hogy az írók még az íróasztalíróknak sem írtak, mert már az is veszedelmes dolog volt, és óriási kockázattal járt. Pedig mindenki azt mondogatta, és mondogattuk mi is ott kint, nyugaton, hogy hát itt bizonyára nagy művek születtek, csak még nem láthattak napvilágot.

Fekete Gyula: Elég gyorsan jött az elfojtás, hiszen az Írószövetség 1956 decemberében tartott közgyűlésén – akkor néhányan már le voltunk tartóztatva – Erdei Sándornak, az akkori főtítkárnak beszámolója volt 1956 első tisztességes rajza. Igaz, hogy utána neki is el kellett mennie kapálni, és sokáig nem is kerülhetett vissza az irodalomba, még csak a tájékkára sem, de nagyon tisztességes állásfoglalás volt. Azt se felejtjük el, hogy az oroszok bejövetele után a párt elég hamar kézbe vette az egész sajtót, és különösen az irodalmi sajtót.

Nagy Gáspár: Én sokkal később vehettem kezembe ezeket a lapokat, és nagyon becses ereklyeként őrzöm a november 2-i Irodalmi Újságot, amelyben az *Egy mondat a zsarnokságról* van. Emellett nekem nagyon fontos volt, hogy ott olvastam Németh László *Emelkedő nemzet* című hatalmas írását, ami a forradalom pár napja alatt született. Abban a számban jelent meg Füst Milán prózaverse is, azt hiszem az a címe, hogy *Emlékbeszéd Tyukididész modorában az elesett hősök sírja felett*.

Halász Péter: Tehát milyen szerepe volt az irodalomnak a forradalom előkészítésében, ha az utókor a 13 nap alatt megjelent irodalmi termékekből akarja majd rekonstruálni? Azt hiszem a magyar irodalomnak nem kell szégyenkeznie, hiszen akkor jelent meg Tamási Lajos: *Piros a vér a pesti utcán* című verse is.

Fekete Gyula: Azért azokban a napokban nem az írás volt a legtermészetesebb munkájuk az íróknak. Maga az elnökség, melyet szeptemberben választottak, kitűnő emberekből állt. Ignostól Veres Péterig sokan ott voltak, akik talán először találkoztak ott. Az Írószövetség olyan központtá vált, hogy tömve volt egész nap a titkárság, meg minden lehetséges szoba, a lépcsőház is sokszor, és oda jártak a többi művészeti ágtól információért. Állandó forgalom volt az Írószövetségben, ott is háltunk sokan. Kítettünk öt helyre plakátokat, Astoria, Nyugati, Keleti, Nemzeti Színház, talán a Móricz Zsigmond körtér, ezzel a felhívással: adakozzatok az elesettek hozzátartozóinak, és volt rajta egy igazi százas. A katonaságtól kértem lőszeresládát, nagy láda ez, és a plakátok elé odatettük a ládát, mind az öt helyen. Ahogy kihordtuk, már délben jött a telefon, hogy menjünk, mert tele van. Az Astoriától felhaborodva telefonált valaki, hogy miért őriztetjük ezt a ládát. Odamentem, ott állt két fegyveres és őrizte. Megkértem őket, hogy menjenek innen, nincs erre szükség, mert ha valaki hozzányúlt volna ahhoz a pénzhez, azt abban a pillanatban agyonverik. Ebből később azoknak az ÁVH-s családoknak is

adtunk, azt hiszem 500 forint gyorssegélyt, akiknek a hozzátartozója elesett. Ez később a bírósági tárgyalásokon is előkerült, ha jól emlékszem olyan 290 ezer forintot dobáltak össze a járkelők.

Halász Péter: Azt hiszem annál jobban a magyar irodalom 1956-os jelentőségét semmi sem bizonyítja, minthogy utána két per is volt, a „nagyíró” per és a „kisíró” per. Az egyikben azt hiszem személyesen is részt vettél. Melyikben?

Fekete Gyula: A „kisíróperrel” kezdeném, tudniillik az volt először. Tulajdonképpen azért fogdostak bennünket össze, hogy ilyen „verebek” legyünk. Tehát anyaggyűjtésre fogtak össze. Engem valaki figyelmeztetett névtelen telefonon, hogy ne háljak otthon. Többre is otthon háltam, aztán rám törték az ajtót és elvittek. Oroszok vittek el, és az első hónapban oroszok őriztek, aztán átadtak január elején a magyaroknak. Az első kérdés, amit írásban tettek fel, az volt, hogy kik, mikor, miről beszélgettek az Írószövetségben. Azt válaszoltam, hogy nem vagyok a belügy alkalmazottja. Néhányan készítettek nem hivatalos írásos tájékoztatót az Írószövetségről, akkor még nem nevezték szamizdatnak: Obersovszky, Novobáczky, Gáli Jóska. Aztán Molnár Zoltánt vitték el, engem, és hát jóval később Tóbiás Áront, Varga Domokost. Ez a *Kisíróper* volt, aztán jó tíz hónap múlva következett a *Nagyíróper*: Déry, Háy Gyula és a többiek pere.

El kell itt mondanom, hogy Szirmai Istvánnak, az MSZMP kulturpolitikusának kezdeményezésére az ENSZ-hez címezve írtak valamit az írók, amelyben azt igyekeztek bizonyítani, hogy nem kell az ENSZ-nek beavatkozni a magyar ügyekbe. Ezért utólag erkölcsileg többen is felelősségre vonták azokat az írókat, akik aláírták. Nos, hát azok éppen azért írták alá, hogy a már lefogott írókat kiszabadítsák. Ez nem tudom erkölcsileg hogyan ítélni meg, hiszen nem értettek egyet azzal, amit aláírtak, ami engem illet, én az életmentő hazugságot többre tartottam a hóhér igazságánál.

Tornai József: Ezzel az aláírással emlékezetem szerint nagyon fura dolgok történtek. Alig telt el ennek a nyilvánosságra kerülése után néhány hét, amikor két író társ, Jankovich Ferenc és Fodor József nyilatkozott, hogy az ő nevüket úgy hamisították oda erre az ívre. Emlékszem, hogy akkor Csoóri Sándorral meg Fodor Andrással voltunk Illyés Gyulánál, és ő felháborodva mesélte, hogy micsoda disznóság ez, hiszen előttem írta alá Fodor Jóska is meg Jankovich Feri is.

Nagy Gáspár: A magyar írók azért írták alá, hogy kijöhessenek a kollégáik a börtönből, akik nagyon nagy ítéletekkel voltak ott. De ne feledkezzünk el, hogy szinte a forradalom pillanatában, és a következő években, amikor a perek voltak, az egész világ irodalma megmozdult. Azóta is emlegetjük a Camus: *A magyarok vére* című hallhatatlan és máig ható írását, és gondoljunk azokra a költőkre, akiknek verseit aztán összegyűjtötték az 1980-as években egy Antológiában, a Glória Victisben, hogy ki mindenki nagy költő ír a magyarok mellett. A lengyelek állandóan segítettek rajtunk. Úgy is, hogy a lengyel egyetemisták valóban küldtek vért Magyarországnak, míg távolabbról ez inkább csak beszéd volt. Nézzük meg a lengyel költőket! Egyik legkiválóbbjuk Zbigniew Herbert, *A magyaroknak* című versét küldi. De a későbbi Nobel-díjas Milošnak is itt van a verse, de sorolhatnánk a Wazykét és másokét is. Én azt gondolom, fantasztikusan sokat jelentett, hogy ezek a versek megjelentek, és azok a fiatal magyar költők, akik 1956-ban kimentek Vitéz Györgytől Gömöri Györgyön keresztül Horváth Elemérig, Kemenes Gefin Lászlóig, ők fordították le ezeket a verseket először az 1950-es évek végén, az 1960-as évek elején, ez nagyon fontos volt.

Fekete Gyula: Ne felejtsünk el az általános nemzetközi sajtóvisszhangról se. Erről nem tud semmit a magyar közvélemény, milyen erőterbe került Magyarország akkor, hogy világtörténelmet csináltunk, erről zengett az egész világ sajtója. Camust például már említetted, na de Gyilasz, aki a nagy francia forradalomhoz hasonlította 1956-ot. A vezérlapok Angliában, Amerikában, a világtörténelem legtisztább forradalmáról írtak. Camus azt írta, hogy az utóbi húsz évben sehol a világon akkora hősiességet nem tanúsított egyetlen nép sem, mint a magyarok. Hogy például a franciák, akik soha nem rokonszenveztek Magyarországgal, olyan felvonulást tartottak, amelynek az élén tizenkét volt francia miniszterelnök ment, mögöttük harminc volt, vagy akkori miniszter, több száz képviselő és szenátor. Ekkora volt a magyar forradalom visszhangja, erről ma se tud szinte semmit az ország, hogy akkor valóban világtörténelmet csináltunk.

Borbándi Gyula: Hozzátenném még ehhez, hogy a két legnagyobb nyugati kommunista pártból – a franciából és az olaszból – tömegével léptek ki a párttagok amiatt, amiért a pártjuk a szovjet sugallatot követte a magyar forradalom ügyében.

Halász Péter: És mégis, ez a csodálatos forradalom nem tükröződött, nem tükröződik a magyar irodalomban, a filmművészetben és a színművészetben. 1990-ben ugyanaz volt a helyzet, mint 1956-ban, amint említettük, azt hitte volna az ember, hogy a fiókokból százával jönnek elő a forradalom és szabadságharc hősi történetét feldolgozó írások.

Tornai József: Én magam azt tudom mondani ezzel kapcsolatban, hogy mi 1957-től kezdve kb. harminc-harmincötven mindenféle művészeti ágazathoz tartozó fiatal, induló értelmiség, hetenként kétszer összeültünk a Belvárosi Társaságban. Ez most már irodalomtörténeti esemény, de tudom, hogy akárhányszor szóba került október 23-a, vagy persze a gyásznapi november 4-e is, mindnyájan arról beszélünk Jancsó Miklóstól Hernádi Gyuláig, Csoóri Sándortól Orbán Ottóig, hogy iszonyatosan fáj. Szóval olyan nagy, mély fájdalom tompította el az embert, hogyha csak lehetett, nem foglalta szóba ezt az egész, irtózatosan katartikus drámát. Aki kimondta, az is csak metaforákban írt.

Nagy Gáspár: Például Nagy László *A város címeré*-ben.

Ágh István: Jancsó filmje, a *Szegénylegények*, a leveretés nagy drámája. Úgy tudom, hogy a Karinthy Ferenc *Budapesti ősz* című írásán kívül nincs ilyen pontosan meghatározó regény erről az időről.

Tornai József: Van egy regény, amely egy nagy görög drámát foglal magába, Sántának a *Hűsz órája*.

Nagy Gáspár: Ha emlékeztek rá, Hernádi Gyulának a *Kiáltás és kiáltása*, ami pontosan erről szólt.

Ágh István: Nagyon jó, hogy ezt említi Gáspár, mert ez az egyetlen prózai mű, azt hiszem az egész szovjetizált világban, amelyik ilyen brutálisan leplezte le az erőszaknak, az embertelenségnek azt a formáját, amelyet mindnyájan megéltünk.

Fekete Gyula: Marad egy kérdés, mert ezek a művek a rendszerváltás előtti időkben születtek. Megismételném, hogy vajon a rendszerváltás után – bár nem merem mondani, hogy volt egyáltalán rendszerváltás, de mondjuk az utóbbi nyolc évben – miért nem született 1956-ról jóval több értékes irodalmi mű? Talán nincs meg a közeg, amelyik várná. Elmaszatólodott ez a dolog! Én nem vagyok ellene, hogy együtt koszorúzz az, aki pufajkás volt, meg az, akit agyonvert, vagy aki a forradalom mellett állt. Mégis, valami hiányzik ebből a közegből. Évtizedekig hazudoztak, bemocskolták mindennel 1956-ot, új nemzedékek jöttek, olyan nemzedékek, amelyek mást se hallottak, csak rosszat 1956-ról. Egyáltalán gondolkoznom kellene azon is, hogy vajon van-e kiadó, amelyik ezzel most foglalkozna? Nem azért, mert nem ért egyet 1956-tal, de azért, hogy lesz-e ennek közönsége, aki olvassa?

Borbándi Gyula: Azt hiszem, úgy is megkísérlelhetjük a választ erre a valóban különös kérdésre, hogyha világirodalmi összehasonlításokat teszünk. Az 1848-as párizsi kommünre hány évvel később válaszol Flaubert: *Éducation sentimentale* című regényében, az *Érzelmek iskolájában*. Ha jól emlékszem 1869-ben jelent meg ez a regény.

Halász Péter: Makovecz Imrének a napokban egy újságíró feltette ugyanezt a kérdést, miért nem születtek művek 1956-ról? Ő a maga módján válaszolt rá, azért, mert az elmúlt évtizedekben nagyon hozzászoktunk ahhoz, hogy a fontos kérdésekről, a legfontosabb kérdésekről nem lehet beszélni.

Ágh István: Olyan nemzeti lelkiállapot kellene, amelyik úgy fogadja ezt, mint Krisztus szenvedését. Mert tulajdonképpen egy nép Golgotája volt ez az 1956, tehát mint egy Evangéliumot várnák el, vagy az teremtődne meg. Mi is most azért vagyunk itt, hogy ennek az emléket fölidézzük az emberekben. Ilyen rendszeres fölidezés, legendává változás kellene, ilyen szakrális állapot.

Fekete Gyula: Pedig akik még élményben részesek voltak 1956-nak, azok az írók már fogytak. Lehet, hogy könnyebb lesz 1956-ról azoknak írni majd, akik már csak emlékekből vagy olvasmányokból alkotják újjá. De azért ebben van valami elgondolkoztató, hogy amikor már szabadabban lehetne erről írni, azóta sincs jelen ez a téma az irodalomban olyan súllyal, amelyet megérdemel.

Ágh István: Elnézést kérek, de én akkor írtam erről, amikor nem szabadott, és most nincs kedvem, amikor szabad. Mert azt, amit én tudtam, megírtam akkor, eléggé képletesen, de nem jutott eszembe, hogy most azzal másképpen kellene foglalkozni. Mindent megírtam és meg is jelent, 1990 előtt.

Tornai József: Érdekes módon, én 1967-ben írtam egy verset.

Halász Péter: Nagy Gáspár is így érzi, hogy megírta már akkor?

Nagy Gáspár: Nem tudom, lehet, hogy még fogok írni 1956-ról. Az utolsó 10-15 év, amelyik elvitt 1989-hez, a mártírok újratemetéséhez, és egyáltalán ahhoz, hogy 1956-ról már beszélhetünk, az nem volt akármilyen. Nem lehet elfelejteni, hogy 1982–1983-ban már Illyés Gyula előadásában lemezzről hallgatjuk az Egy mondat a zsarnokságról-t az Írószövetségben, és meghívtuk oda Berecz Jánost, a párt egyik fő ideológusát, ami elég kemény ütközet volt. Ezek elég sok bátorítást adtak azoknak a kortársainknak a műveihez, akiknek a sorok közötti üzeneteit olvastuk. Több erősítést adott talán azoknak a költőknek a munkássága, akik 1956-ban elmentek szabad országokba. Ahogyan bejöttek a Márai versek, vagy András Sándornak és másoknak a versei.

Emlékszem rá, milyen ütközetet kellett vívni a pártközponttal, hogy engedje az Írószövetség történetét a fiatal íróknak fölvezetni újra, hogy, akik még élnek azokat meghívjuk és így föllevenítik a történeteket. Már a lépcsőház is tele volt nem fiatal írókkal, de hát akkor még más szakma nem mozgott, ez a nyolcvanas évek elején történt. Lezsák Sándor és Csengey Dénes voltak a fiatal írók vezetői. Nem hívtuk meg Berecz Jánost, ő jelentkezett, hogy eljöhetne két másik valakivel. Mondtuk, hogy természetesen eljöhet, el is jöttek, és végig kellett nekik is azt a vitát hallgatni, ami azért ott, az Írószövetségben belül elég nyíltan ment. És azt, hogy '56 ellenforradalom volt, ott már senki sem ismerte el, kivéve Bereczet és kísérőit.

Tornai József: Nagyon jó, hogy Nagy Gáspár itt megteremtette a kapcsolatot az Írószövetség és az 1970-es 1980-as évekbeli hatalom között, mert majdnem megfélekedtünk 1956-nak az egyik rendkívül kiemelkedő hősről, Bibó Istvánról. Azt hiszem, hogy amikor az ellenzék, amely akkoriban még egységes volt, megírta, megszerkesztette és publikálta száz példányban a Bibó emlékkönyvet, talán pontosan értelmezhetjük úgy, mint egy 1956-ra való emlékezést.

Nagy Gáspár: Ez 1981 volt, és akkor volt az Írószövetségnek – azt hiszem – az a közgyűlése 1956 után először, amikor lehetett és mertek az emberek titkosan választani. A fejek fölemelésének a pillanata volt, különösen, hogy egybeesett a lengyelországi hadiállapottal és nagy félelem látszott ezért a pártvezetésben. És akkor az írók szabadon mertek véleményt nyilvánítani. Emlékezzünk arra az 1981-es közgyűlésre: ott már 1956 szóba jött és az egyik nagyon megijedt író társunk elkezdett sápítozni, hogy gyerekek ne csináljatok Köztársaság teret, de akkor 1956-ról már többen beszéltek.

Halász Péter: Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a magyar irodalomnak igen jelentős szerepe volt az 1956-os forradalom és szabadságharc előkészítésében. Méltó módon ábrázolta az alatt a tizenhárom nap alatt magát a forradalmat. Utána is történtek jelentős próbálkozások és voltak eredmények is. De talán megegyezhetünk abban, hogy a magyar irodalom a nagy szintézissel, a nagy földolgozással még adósa a magyar társadalomnak.

Kanyó Bertalan mártíromsága

Ha nem jön a Rákosi-rendszer, Kanyó Bertalan és Vas Rozália minden bizonnyal a szülőfalujukban (a szatmári Fülöpös, illetve Kocsord községekben) házasodnak össze, gazdálkodnak és gyermeket nevelnek. A kollektivizálás űzte el őket a hagyományos gazdálkodásból, ingázó ipari munkások lettek. Végül Ózdra költöztek.

Az eddigieken túl 1948 óta már osztályellenesség is volt Kanyó Bertalan, s ezután jött még az „ózdi megmozdulás” 1949-ben. Amikor 1957. április 27-én 1956-os megtorlás címén Miskolcon felakasztották, csupán az osztályellenesség elleni, „érthető” bosszúról volt szó, bírósági ítéletbe csomagolva. Elföldelése után 38 évvel hozathatta haza szülőföldjére az özvegye.¹

Szabolcs-Szatmár megyében, illetve Nyíregyházán a lényegesebb forradalmi cselekmények csak háromnapos késéssel, 1956. október 26-án (pénteken) kezdődtek. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) megyei szervezete, a közigazgatás tanácsi hálózata és a fegyveres elnyomó szervezetek (ÁVH, néphadsereg, rendőrség) kártyavárként omlottak össze, s a népből jött, amatőr politikusok, Szilágyi László a Megyei Munkástanács elnöke és forradalmár társai három nap alatt az egész megyében át tudták venni a hatalmat.²

A központi, fővárosi irányítás híján az itteni forradalmárok kapcsolatot kerestek elsősorban Borsod-Abaúj-Zemplén megye (Miskolc), továbbá Hajdú-Bihar megye (Debrecen), Budapest, sőt Győr forradalmi bizottságaival és vezetőikkel. A nyíregyházi Szilágyi László elnök, megyeházán lévő irodáját állandóan külön telefon, ún. K-vonal kötötte össze Miskolc, Debrecen és Budapest munkástanács-elnökeivel. Nem eléggé ismert, hogy megyénk forradalmi eseményeiben meghatározó szerepük volt az ún. „fekete vonatok” utasainak, az ingázásra kényszerített szabolcsi munkásoknak és a szolgálatból hazaérkező vasutasoknak. A sztrájkok miatt nagyon sok szabolcs-szatmári munkás hazatért a falujába a nagy ipari központokból (Miskolc, Diósgyőr, Ózd, Kazincbarcika, Tiszapalkonya stb.), s nem csupán friss és tényszerű híreket hozott, hanem felvonulásokat szervezett, követeléseket állított össze, és élen járt a kommunista jelképek (ötágú csillagok, szobrok, feliratok) lerombolásában.

Szabolcs-Szatmár megye és a borsodi iparvidék forradalom alatti szoros kapcsolatát jól érzékelteti Kanyó Bertalan segédmunkás sorsa is. Paraszti családban született, 1903. március 1-jén a szatmári Fülöpös községben (1955-től Ökörítőfülöpös). Fiatalabb éveiben harcos kommunista volt, s 1932-ben Debrecenben nyolc hónapi börtönre ítélték az Internacionálé éneklése miatt. Az 1945 utáni években azonban látva az ideológia és a valóság ellentmondásait és tapasztalva a parasztságon elkövetett önkényeskedést, fokozatosan kiábrándult a pártból. Elannyira, hogy az 1948-as választások után MDP tagkönyvét az ózdi kaszinó épületében megtartott párttaggyűlésen nyilvánosan elégette (a kandallóba dobta).

Segédmunkásként ugyan továbbra is dolgozhatott a Kohászati Művekben, azonban az 1949. évi „ózdi megmozdulás” után (erről még a feleségének sem sokat beszélt) öt társával egyetemben tizennégy hónapra az ÁVH budapesti börtönébe került. Ezen hosszú időszak

Kanyó Bertalan, 1956-os mártír.

¹ Fazekas Árpád: Végleg hazatért a mártír. Kelet-Magyarország, 1995. 247. sz. 7. old.

² Fazekas Árpád: 1956 Szabolcs-Szatmárban és a valóságban. Nyíregyháza, 1994. 148. old.

alatt semmit sem tudtak róla a hozzátartozói! Szabadulásakor a korábbi 104 kg helyett, 47 kg volt a testsúlya.

Nem tudunk jelenleg semmi különösebbet Kanyó Bertalan „1956-os tetteiről” azon kívül, hogy sokan jártak a lakására, s ő is gyakran volt távol és várta a forradalmat. Az csak magától értetődő, hogy a megtorlásokor mint „régis ismerőst” már 1956. november 22-én letartóztatták. Ezután már nem szabadult. Még átolvasni is megrendítő, amiket a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság az özvegy kérésére 1990. november 9-én igazolt: „Kanyó Bertalant, aki Fülöpösön 1900. május 1-én született, anyja neve: Vass Emília, a miskolci Megyei Bíróság 1957. február 27. napján... szervezkedés bűntette miatt halálra ítélte. Ezt az elítélést az 1989. évi XXXVI. törvény 1. paragrafusában írt rendelkezése folytán semmisnek kell tekinteni. A halálos ítéletet 1957. év április hó 27. napján végrehajtották.”

Ismeretes Szokolczai Attila tanulmányából,³ hogy a forradalmat követő megtorlás bírósági ügyvitele rendkívül hanyag volt. Ennek legfőbb okai: az ügyek rendkívül nagy száma és a rendelkezésre álló személyek csekély szakértelme. Ezekre vezethető vissza a bírósági igazolás két jelentős tévedése: az 1900. május 1-jei születési dátum és a hibásan írott anyai név: Vass.

Az már széleskörben ismert, hogy a megtorlás bírósági aktáiból nem az derül ki elsősorban, hogy az elítélt 1956-ban mit csinált, hanem, hogy miért ítélték el. Az ítélezésben súlyosbító tényezőnek minősült: a baloldali (kommunista) elkötelezettségű családból való származás, osztályának tudatos elárulása és az osztályidegenség. A szerencsétlen Kanyó Bertalan mind a három elmarasztaló szempontnak megfelelt.

Átnézve mármost a Miskolci Megyei Bíróság külön tanácsának B 182/1957. 4. szám alatt gyorsított eljárásban meghozott 30 oldalas ítéletét, kitűnik, hogy Kanyó Bertalant szándékos emberöléssel és szervezkedéssel vádolták. Ugyanis Ózdon, 1956. október 29-én (hétfőn) három személy (Horning Ferenc megyei ügyészségi nyomozó, Horváth József av. hadnagy és Cs. Nagy Zsigmond rendőr százados) népitélet áldozata lett. Itt nyomban utalok arra, hogy a lincselés (országosan harmincegy esetben történt: Ózdon három, Mosonmagyaróvárott három, Miskolcon hét és Budapesten tizennyolc személy) a forradalom hordaléka volt, amelyet a szabadságharcosok mélyen elítéltek.

Az tény, hogy Kanyó Bertalan jelen volt Horning Ferenc bántalmazásának helyszínén. A III. rendű vádlott Kanyó Bertalan tagadta, hogy Horning Ferencet fokossal megütötte volna. Sőt, a tárgyaláson volt bátorosága elmondani, hogy a rendőrségi vallomás felvételekor bántalmazták! De időbenileg sem vehetett részt a népitéletben, mert éppen akkor egy sérültet kísért a gyári orvosi rendelőbe.

A fülöpösi Kanyó Bertalan és a kocsordi Vas Róza 1956. augusztus 11-én Ózdon kötött házasságot. Csupán két és fél hónapig élhettek együtt boldogan, mert fiuk 1957. február 27-i megszületésekor már elkezdődött a férj pere. A kivégzésről a feleség csak egy hónap késéssel szerezhetett tudomást. Sőt, az özvegy megismétlődő érdeklődését állampolgári engedetlenségnek minősítették, s mivel nem tett eleget a rendőrségi felkérésnek, férjezett nevét nem volt hajlandó megváltoztatni, 1959. december 1.–1960. február 3-a között egyszerűen Tökölre internálták.

Nem kis munkájába került a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Temetkezési Vállalatnak és a miskolci Büntetésvégrehajtási Intézetnek, amíg 1991. május 22-én közölhették a jeltelen exhumálás adatait: Miskolci Régi Köztemető, III. parcella, 5. sor, 7. sír (1977-ben lezárták). Kanyó Bertalanné a kivégzés 38. évfordulójára 1995. április 7-én a TIB megyei szervezete segítségével hazahozatta Kocsordra szeretett férje hamvait. A temetésen az 1956-osok nevében én búcsúzhattam a mártirtól. Készségesen rendelkezésemre bocsátotta most ismerttetett iratait, féltett dokumentumait és fényképeit az özvegy, akiben nagy hazafit ismerhettem meg. Özvegy Kanyó Bertalanné még ma is őrizi férje cenzúrázott búcsúlevelét. Idézek röviden az emelkedett lélekre valló sorokból: „Drága aranyos Feleségem! Búcsúzó Tőled. Nagyon kérlek, ne haragudj reám, hogy így történt az elválás és búcsúzás, nagyon kérlek légy erős... légy a gyermekemnek hűséges gondviselője... Soraim azzal zárom, hogy légy erős és nyugodj meg mindenben, amit Isten rendelt. Búcsúzó kedves feleségem tőled és a kis drága fiamtól szerető férjed Bertalan.”⁴

³ Szokolczai Attila: A forradalmat követő megtorlás során kivégzettekéről. 1956-os Évkönyv III. 1994. 237–256. old.

⁴ Fazekas Árpád: Búcsúlevel. Egy 56-os mártír sorai. Kelet-Magyarország, 1999. 247. sz. 9. old.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	
Anyakönyvi hivatal: Tuzogymateles	Anyakönyvi szám: 16/1903.
A gyermek	
születési neve:	Kanyó
születési helye:	Bertalan
születési idője:	1903. év március hó 1. nap. Szorkisasszonyhárom március egy
születési anyakönyvi jele:	---
születési anyakönyvi jele:	Kanyó József
születési anyakönyvi jele:	Vas Erzsébet
Megjegyzések: "Helyeslet a /Miskele I.hal.akv./ 513/1957.f.as.a."	

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Miskolc.-
H. 2. 6. E / 15. 5. 2 / 4. 1. 0.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bíróság Kanyó Bertalan hozzátartozója Szv. Kanyó Bertalanná kérésére az 1989. évi XXXVI. törvény 5. §-ának 1/ bekezdése alapján a következőket

igazolja:

KANYÓ BERTALAN-t - aki Pülpösön, 1900. május 1-én született, anyja neve: Vas Erzsébet -

1. Miskolci Megyei Bíróság az 1957. év február hó 27. napján kelt B.182/1957/4. számú, illetve a Legfelsőbb Bíróság Ítéletbizottsági Tanácsa az 1957. év április hó 20. napján kelt ítéletével jogerőre emelkedett Bf.II.5002/1957. számú ítéletével

szervezkedés büntette miatt
márciusra ítélté.

Enn az elítélést az 1989. évi XXXVI. törvény 1. §-ában írt rendelkezés folytán semminek kell tekinteni.

Fogvatartásban töltött ideje: 1956. év november hó 22. napjától 1957. év április hó 27. napjáig.

1. helyes ítéletet 1957. év április hó 27. napján változtatták.

Kelt, Tuzogymateles, 1995. április 3.

Születési anyakönyvi kivonat.

Látjuk tehát, hogy az 1956-os megtorlás „igazságszolgáltatásának” a dokumentumai olykor még a személyi adatok tekintetében is pontatlanok. Sok esetben a félretájékoztatás érdekében torzították el. Ezennel kiigazítjuk „A Honismeret évfordulónaptár, 2000” hibás adatait: Kanyó Bertalan 1903. március 1-jén született és 1957. április 27-én végeztek ki!⁵ A meghamisított adatok nyilvánvalóan megzavarják a mártírok hiteles kultuszát.

Az igazság az, hogy megyénkben ennél sokkal kirívóbb ávós okirat-hamisításra is van kétségtelen bizonyíték.⁶ Így az akkor már teljesen árva Dandos Gyula, 19 éves nyíregyházi diákvezér halála (1957. február 10.) után négy hónappal, a Kossuth Gimnázium anyakönyvébe egy ávós hadnagy (a nevét is tudjuk) bejegyeztette a következő képtelenséget: „A mai napon szülei kívánságára kimaradt. Más gimnáziumba felvehető.” Szerencsére olykor még a dokumentumok eltüntetése (elégetése, kiselejtezése) sem tudja meggátolni az igazság napfényre kerülését. Így a hírhedt nyíregyházi kulákper áldozatának Kádár Gábor, 51 éves gyulaházi gazdálkodónak (felakasztották a nyíregyházi börtönben 1951. július 13-án) bírósági iratai is egyszerűen „eltűntek”. Nem gondolhatták a rossz lelkiismeretű emberek, hogy egy jogász 40 évig megőrizt egy másodpéldányt, s így 1993-ban mégis megismerhettük ezen justizmord (politikai gyilkosság) hiteles történetét.⁷

Meggyőződésem, hogy a magyarországi 1956-os felkelés, forradalom, és szabadságharc valóságos történetét csakis ilyen hiteles megyei adatok, feldolgozások összesítése után lehetne és kellene elkészíteni. Amíg nem késő.

Dr. Fazekas Árpád

⁵ Honismeret, 1999. A Honismeret évfordulónaptára, 2000. 4. sz. 120. old. Összeállította: Mezey László Miklós.

⁶ Fazekas Árpád: i.m. 1994. és Fazekas Árpád: Rác István emlékezete. Forradalom Nyíregyházán (megjelenés alatt).

⁷ Fazekas Árpád: i. m. 1994.

Kilencven éve született Lajos Árpád

Jószerevével lehetetlen pontosan megfogalmazni, hogy mi tartja meg viszonylag hosszú időn át egy ember emlékét. Sok tényező – szerencsés – együttes hatása, az utódok, szellemi örökösök ez irányú tudatos szerepvállalása mellett, bizonyosan nem elég a magas szintű szakmai tevékenység és annak a környezetre való kihatása – kell hozzá egyfajta emberi habitus is. Az, hogy a 25 éve (1976. szeptember 29-én) Miskolcon elhunyt *Lajos Árpád* neve máig ismert – a rá ismerősként emlékezők mellett – Borsod-Abaúj-Zemplén megyei honismereti mozgalom fiatalabb generációja számára is, ugyancsak sokféle tényező együttes eredménye. Bizonyosan szerepet játszott azonban benne Lajos Árpád közvetlen személyisége, a néprajzi kutatás és ismeretterjesztés területén vállalt odaadó tevékenysége, a fiatalokkal szembeni nyitottsága, önzetlensége és szerénysége. Volt benne valami megkapó emberi melegség, ugyanakkor szakmai alázat – magam ezt pályakezdő fiatalként érezhettem meg –, amiért az őt szeretők, különösen az ifjabbak, szinte a néprajz garabonciásaként becsülték ezt az egyébként érzékeny embert. Ma már persze tudom, hogy a fiatalok, a hagyományörző csoportok, szakkörök, a TIT körüli szerepvállalása, az akár több száz kilométeres kerékpáros útjai, az emberi kapcsolatok, bizonyos esetekben a „családot” is jelentették számára, hiszen életének utolsó szakaszában egyedül élt. Abban, hogy megyénkben magas szinten működött az önkéntes néprajzi gyűjtés, hatékonyan a honismereti mozgalom, Lajos Árpádnak – hozzá hasonlóan Bodgál Ferencnek – meghatározó szerepe volt.

Lajos Árpád – s talán ez is belejátszott különös megítélésébe – Párizsban született 1911. december 7-én. Miskolci szűcssegéd édesapját, Lajos Tamást, aki mesterségbeli tudását gyarapította Franciaországban, az első világháború kitörésekor internálták. Édesanyja magára maradt két gyermekével, ezért amint tehetette, hazatért. Így a kisgyermek Árpád hároméves korában került Miskolcra. 1930-ban itt érettségizett, majd Budapesten a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos tanári oklevelet. 1935 végén rövid katonai szolgálat következett: Sopronban töltött két és fél hónapot póttartalékos újoncként. Állástalan értelmiségiként, munkát keresve, alkalmi tevékenységeket vállalva járta be Pest, Nógrád, Heves és Borsod megyék településeit, ekkor ismerte meg a palóc vidéket. Az észak-borsodi barokk között gyűjtött anyagából kerültek ki az első publikációi is (*Nótás gyermekjátékok Domaházáján*. Ethnographia 1937. 266–274. old.; *A „barkó” népelnevezés magyarázatához*. Ethnographia 1937. 422–424. old.)

Néprajzos pályafutását 1936-ban kezdte: 1936 szeptemberétől 1938 szeptemberéig Györffy István gyakornoka, majd tanársegédje volt. 1938–1949 között a miskolci Evangélikus Tanítóképző Intézet, 1951-ig a Mikszáth Kálmán (ma Földes Ferenc) Gimnázium tanáraként tevékenykedett, majd 1951–1952-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács művelődésügyi előadója volt. 1952-től nyugdíjba vonulásáig (1973) a miskolci Herman Ottó Múzeum néprajzos munkatársaként dolgozott, 1969-ben rövid ideig az intézmény megbízott igazgatói teendőit is ellátta. Tárgyi gyűjtései kiterjedtek Borsod-Abaúj-Zemplén megye területére, de elsősorban a Sajó-völgy, a palóc vidék, a matyóság és a Bükkalja területéről származó, mintegy kétezer tárggyal gyarapította a Múzeum néprajzi gyűjteményét.

Tudományos érdeklődését, kutatási területét egyénisége, a néprajz feladatáról és a néphagyományról vallott felfogása egyértelműen kijelölte. Ahhoz a néprajzos generációhoz tartozott, amelyik a tárgyi és a szellemi kultúra vizsgálatát párhuzamosan végezte, s akinek a tehermunka, az empirikus vizsgálatok adták a legfontosabb tudományos anyagot. Részletező, alapos leírások, fotókkal és rajzokkal hitelesített adatok feltárása és feldolgozása állt tevékenységének középpontjában. Vizsgálatának homlokterében sokáig a népi gyermekjátékok gyűjtése állt, ebből a témakörből írta első könyveit is (*A magyar nép játéakai*. Bp., 1940. Új kiadása: Miskolc, 1997. Kriston Vízi József utószavával; *Borsodi játékok*. Miskolc, 1957., *Borsodi balladajátékok és táncok*. Miskolc, 1959). Foglalkoztatták a gyermekjátékok gyűjtésének és feldolgozásának elvi, módszertani kérdései is (Berecz Istvánnal: *Hogyan gyűjtsük a népi sportjátékokat*. Bp., 1952., *Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerzéséhez*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1968. 139–156. old.) Részletezően kutatta a társas élet szóbeli hagyományait, különös tekintettel a fonó folklórára (*Borsodi fonó*. Miskolc, 1965. Javított, bővített kiadása: *Este a fonóban*. Borsodi népszokások. Bp., 1974., *A fonó folklórisztikai kutatásának problémái*.

A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1970. 341–370. old.) Ez a tematika összekapcsolódott a népdal és népzene, illetve a táncagyomány gyűjtésével, a népi hangszerek történetének vizsgálásával (*Borsodi népdalok*. Miskolc, 1955., *Egy elterjedt dallamcsalád a barkóknál*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1957. 151–156. old., *Egy archaikus dallamsajátosság Észak-Borsodban*. Ethnographia 1960. 580–598. old., *Adatok az északborsodi pásztor- és parasztdalok kapcsolatához*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1965. 285–297. old.). Foglalkoztatták a népművészet technikai és tárgyi emlékei is (*Szépműves szücsök Bükkábrányban*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1958. 101–124. old., *Diszes fafaragás a Hór völgyében*. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 1963. 103–135. old.). Jó érzékkel nyúlt a népi társadalom különböző jelenségeihez, akár a közösen végzett munkák és a szórakozás alkalmai, akár a női szerepek vagy a gyermekélet, gyermekvilág kapcsán (*A domaházi ivó*. Néprajzi Közlemények 1960. 3–4. szám 267–289. old., *A fonó nő helye és szerepe a régi paraszti társadalomban*. Borsodi Szemle 1964. 1. szám 54–59. old.) A Bükkvidék, Borsod különböző tájait bemutató írásai valójában néprajzi útirajzok, amelyekben azonban mindig kontúrosan jelenik meg a tájban élő ember kulturális viszonya, a jellegadó tevékenységek társadalmi háttere (*Bánvölgyi képek*. Borsodi Szemle 1962. 4. szám 16–24. old., *A Lator völgye*. Borsodi Szemle 1962. 6. szám 17–25. old.) Tudománytörténeti érdekesség ma már Szuhafő kisenemesi családjainak társadalomrajzáról megjelent kötetének sorsa (*Nemesek és partiak Szuhafőn*. Tálasi István bevezetőjével, sajtó alá rendezte és szerkesztette: Viga Gyula. Miskolc, 1979). A munka kéziratát Tálasi István professzor többször is kerestette a Herman Ottó Múzeum néprajzi adattárában, ahol azonban nem volt nyoma. Véletlenül került elő egy példánya a múzeum Papszeren álló öreg épületének udvari színjéből, egy kiselejtezett íróasztal fiókjából. Tálasi professzor rövid idő alatt megírta bevezető tanulmányát, s a kötet azzal jelenhetett meg.

Rendszeresen publikált a miskolci múzeumi kiadványokban is, az Ethnographia, nem utolsósorban a Borsodi Szemle és az Észak-Magyarország hasábjain. Lajos Árpád – nyolc önálló kötete és mintegy 40 tanulmánya, közleménye mellett – meghatározó szerepet vállalt a néprajzi ismeretterjesztésében, a folklór hagyomány megismertetésében és átörökítésében is: tánccal, dallal illusztrált előadásai ma is legendások.

1973-ban nyugdíjba vonult, ám a múzeum külső munkatársaként, valamint a miskolci és megyei folklór csoportok és programok szervezőjeként, tanácsadójaként fáradhatatlanul dolgozott. 1976. szeptember 29-én, kerékpárján érte halálos közúti baleset. Lajos Árpád Dédestapolcsányban levő nyughelye évente megemlékezés színhelye, amihez általában a helyi önkormányzat és az általános iskola által szervezett folklór-program, kiállítás is kapcsolódik. 1987-ben az Ózdi Honismereti Kör az ő nevét vette fel, 1992-től pedig a Lajos Árpád-emlékplakettel (Kiss Sunyi István munkája) jutalmazták Észak-Borsod legeredményesebb honismereti kutatóit. A Lajos Árpád-kultusz megteremtésében és ápolásában meghatározó szerepet vállalt Nagy Károly, a tavaly elhunyt ózdi helytörténész, szakkörvezető és a megyei honismereti mozgalom évtizeden át volt irányítója. (Lajos Árpád tevékenységéről részletezően: *Szabadfalvi József-Viga Gyula* (szerk.): Lajos Árpád emlékezete. Születése 75., halála 10. évfordulóján rendezett emlékülés anyaga. Miskolc, 1986.)

Viga Gyula

Tizenöt éves a várpalotai helytörténeti gyűjtemény

Szeretni csak azt lehet, akit, vagy amit ismerünk. A hazaszeretet első lépése lakóhelyünk ismerete. A múlt ismerete legalább annyira fontos, mint fának a gyökér, háznak az alap. E nélkül elbizonytalanodunk. Bizonyos események gyakran egy-egy helyhez kötődnek. Ki tudná megmondani, mely emlékek ötvöződnek a játék és valóság határán, az évszázados romok közötti bújócskázás, vagy az öreg falrések között kinőtt növényke csodálatos élniakarásában?! Végső soron az ilyen események szabják meg az ember hovatarozását! A várpalotai Jókai utca 15. szám alatt, a hatalmas tízemeletes épületek között szerényen meghúzódó házacska a legalkalmasabb ezen gondolatok ápolására.

A XIX. század elején, terméskőből épült lakóházból, 1986-ban létesített helytörténeti gyűjteményt a város akkori előjárósága. Öröm volt ez akkor, abban a városban, ahol a korábbi években – városrendezés címén – egymás után tűntek el a II. világháború hatalmas pusztítása után még megmaradt régi, szép épületeket.

Az ünnepélyes megnyitás a Várpalotai Napok keretében történt. Megnyitó beszédében dr. Töröcsik Zoltán, a Veszprém Megyei Múzeum akkori igazgatója hangsúlyozta: „a felújított ház, a nagy múltú középkori vár körül települt kis bakonyi mezőváros emlékét idézi”.

A ház udvarán a palotai meszesek mészfuvározó kocsija áll, mely csak annyiban különbözik más, hasonló lovas kocsitól, hogy a bal oldalán kívülről, hosszában a löcsre akasztva egy rúd van, melyre állva mérték a meszet. Föllépőfának, vagy kiabálófának nevezték, mert mérés közben is kiabálták: „meszet! meszet!”

Az oszlopos tornácról a szabadkérményes konyhába lépünk, ahol a kemencét találjuk. Az asztalon régi evőeszközök, saját lábon álló lábas (melyről a nevét kapta), kávédaráló, vaslábasok, fűszertartók találhatók. A falon díszes tányérok, kézzel hímzett falvédők, s ott láthatjuk azt a kerek párnácskát, melyet az asszonyok fejükre tettek s ennek tetejére nagy vékában, vagy kosárban kerti terményeket vittek a piacra eladásra.

A bejárattól jobbra áll a mosdó. Széknél magasabb, asztalnál alacsonyabb, fából készült asztalforma. Dupla teteje van. Felső lapja felnyitható. Alsó lapján a mosdótál részére kifűrészt kerek nyílás. Ha a fedlapot lecsukjuk, mellette sámlin ülve étkezni lehetett. Legtöbbször a gyerekek étkezőhelye volt.

A konyhából balra nyíló ajtón a nagyobbik szobába lépünk, mely gerendás mennyezetével a régi idők világát tárja elénk. A XX. század bútoraikat láthatjuk legnagyobb részben. Itt a város lakóinak szinte minden társadalmi rétegének tárgyaival, fényképeivel találkozhatunk. Ha iparos család lakott a házban, akkor ez volt a lakószoba, a kisebbik szoba a műhely. Ha parasztszalma lakta, akkor ez volt a tisztaszoba, ahol csak vendég érkezések tartózkodtak. A kiállításon e szobában két, egymás mellé helyezett ágy, mellettük éjjeliszekrény. Az ágyban szalmazsák, háziszőtt lepedők, nagy dunna. Az ágy fölött feszület és szentkép. Két ruhászekrény, asztal, székek és egy tükörsztal tartozott még a berendezéshez. Az asztalon petróleumlámpa, esti szórakozást szolgáló citera, különböző pénzek, valamint a háztartási alkalmazottak cselédkönyve. Az ablak melletti sarokban Singer varrógép. A parasztság bútoraikat egy szépen faragott támlás szék, egy bölcös és a szublet képviselte: tetején Szűz Mária szobor, gyertyatartók, virágdíszes bögrék, türelemüveg és a Biblia. A pásztorfaragást egy marhacsontból faragott tartóedényke képviseli 1895-ös dátummal, virágokkal, betyárral és a koronás címerrel. Ha a pásztor saját használatra faragta, akkor a birkáknál használatos rühzsírt tartotta benne. Várpalotán nagyon régen tartanak birkát. Trágyáját a sovány talaj javítására, gyapjút a csapóiparban, posztógyártásban használták fel. Híresek voltak a palotai csapók, az inotai és a péti kallómalmosok, valamint a palotai posztósok, akik a bakonyi cifraszűrt készítették. A szoba falán szentképek és fényképek. Egy zsellér, egy meszes és egy tanító családi fényképe látható.

Férfi és női ruhába öltöztetett, ember nagyságú bábuk láthatók még a szobában régi viseletben, valamint a meszesek régi bársonyruhájába öltöztetve. A konyhából jobbra nyíló szobában a lakosság különböző rétegeinek, illetve foglalkozásának eszközeit, termékeit láthatjuk

tárlókban. Feliratokon olvashatjuk a lakosság foglalkozási megoszlását, létszámának időnkénti alakulását. Az eddig leírt kiállítás 10 évig volt látható.

1996 októberében a nagyszobában új kiállítás nyílt. A konyha és a kishálóza berendezése nagyjából a régi maradt, csupán a nagyszobából kerültek raktárba az eddig kiállított bútorok, s helyébe: *A palotai kézműipar a XVII–XX. század között* című kiállítás került. A látogatók ismerkedhettek a takácsok, csapók, cipészek, fazekasok, kovácsok stb. szerszámaival, termékeivel; céhládát, céhkorsót, magas szárú gombos cipőt, tutyit, fényképen a hordókészítés folyamatát is láthattuk. Még a XX. század elején is élt az a hagyomány, amikor a tanuló elvégezte az iparostanonc iskolát, kezébe kapta a vándorkönyvet, s már mint segéd elindult más városokba s ott a szakmájában elhelyezkedve tapasztalatokat szerzett. Szakmabeli fogásokat igyekezett elsajátítani, hogy visszatérve itthon elkészíthesse a „mesterremeket”. A kiállításon egy fazekas által készített tintatartó mesterremeket találhattunk.

1998-ban a nagyszoba újabb kiállításnak adott helyet: *Szöttek és hímzések a paraszti kultúrában a bölcsőtől a koporsóig* címmel. Szébbnél-szebb kézimunkákban gyönyörködhetett a látogató tárlókban és bútorokon. A bölcsőn keresztelői takaró, a falon keresztelői szertartás képei. Tulipános ládában az egykori staffirung néhány darabja. Hímzett terítők az asztalon, sublóton, az asszonybábún hímzett blúz, nagy gallérral. Képeken esküvői násznép hímzett ruhákban. Végül a háznál történő ravatalozás textil kellékei: szemfedők. Fényképeken a gázsz, a siratás szokása.

2000. december 5-én ismét új kiállítás nyílt a nagyszobában: *Régi idők játékeit nézegethették a látogatók. A megnyitón Harcsa Tiborné, a Martonvásár Múzeum vezetője, dr. Andrásfalvy Bertalan gondolatait idézte: „A játék tanít, életre nevel, a játék alkotni, a világot szebbé tenni, megváltoztatni serkent.”* Nagyszüleink korabeli játékok tekintenek ránk szőnyegről, polcokról, ágyterítő tetejéről. Babák mindenféle kivitelben; rongybabától, kukoricaháncsból készült babákon és állatokon keresztül a gyári babáig. A fiúk pilíncke-botja, babaházikók és bababútorok. Az ágy lábánál egy ládában mackók üldögélnek, állodogálnak egymás mellett. Egy nagyobb mackó orvosi ruhában vigyázza a rábízott mackók egészségét. Nem hiányoznak a mesekönyvek sem. Ezek vitrinbe zárva szemlélhetők.

Az öreg házacská falai között nemcsak kiállítások láthatók, hanem – az első kiállítás idején – a kisebbik szobában szombat délelőttöként rongyokból, kukoricaháncsból babákat és egyéb játékokat készítettek az akkori terem vezetőjének vezetésével az érdeklődő gyerekek, felnőttek. Ilyenkor az elkészített babákat szabad volt átvinni a nagyszobában lévő bölcsőbe, ahol altatódalt dúdolva elaltatták a babákat. Öröm volt nézni, amint lábujjhegyen jöttek ki, mert már elaludt a baba. Természetesen végül hazavitték az elkészült babákat, játékokat s elajándékozták kisebb testvérnek, vagy ők játszottak tovább vele.

A szombat délutáni meseórákra is szívesen jöttek a környékbeli gyerekek. Itt nemcsak a foglalkozást vezető felnőtt mesélt, hanem a vállalkozó szellemű gyermek is mondott, vagy olvasott mesét. Ennek nevelő célja is volt: a gyermeki fantázia érvényesülését, a beszédkészséget kívánta fejleszteni ez a foglalkozás, valamint a múzeumnak élettel való megtöltését.

Adventi időszakban az általuk készített betlehemet kitettük az asztalra, vagy a sublóra, s arról beszélgettünk, hogy nagyszüleink idejében hogyan jártak betlehemezni, valamint az ünnep jelentőségéről, s karácsonyi énekeket énekeltünk. Akkor még a kishálóza sarkában szerényen meghúzódva állt néhány bábú, melyek most már a játékkiállításon vannak a nagyszobában. Ezek a régi bábjátzó csoport színpadán szerepeltek annak idején. Egy-egy mese elhangzása után ezek a bábú a gyermekek kezébe kerültek és saját szavaikkal eljátszották a mesét.

Az évente megrendezett helytörténeti vetélkedőkre is itt készültek fel a gyerekek.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy ezekkel a kiállításokkal, a vetélkedők előkészítésével, a foglalkozásokkal ez a házacská nagyban elősegítette és ma is elősegíti, hogy a gyermekek és felnőttek megismerjék Várpalota múltját, s ezzel hozzájárul a hazaszeretet legfontosabb tényezőjéhez, a lakóhely megismeréséhez! A manuális foglalkozásokkal pedig a szabadidő hasznos eltöltésére nevel, azzal a céllal, hogy ne csak befogadjon, hanem a múltra támaszkodva alkotó tevékenykedéssel építsék gyermekeink a jövőt!

Pacsuné Fodor Sára

A gyergyóalfalvi Lőrincz Mihály utazási könyve¹

1998 őszén Böjte Veronika csíkszeredai tanítónő bőrbe kötött, dísztelen, nyolcadrétű kéziratos könyvecskét hozott a Múzeumba. Tulajdonosa egy gyergyói idős asszony, Szopos Mária, akinek Vaczek Mária volt a leánykori neve. A kéziratos kis könyvben a szerző neve sehol sem tűnik fel.² Az emlékirat, a napló jobbára két eseményhez kapcsolódó adatokat tartalmaz. A két történeti eseményszorozat a szabadságharc, valamint az olaszországi magyar légió története. Az 1848-as évhez fűződő emlékeit a naplóíró az átélt események után, talán évekkel később jegyezhette le, míg a magyar légióhoz kapcsolódókat, akkor melegebben, gyakran órányi pontossággal vetette papírra.

1847. június 24-én iskoláit valahol befejezve (?), abbahagyva (?), a 14 (?) éves fiú Erdélybe indult, éspedig Csekelakára (Torda–Aranyos megye), Herczeg János udvarába. Az ottani gazdatiszt, Gál József, amikor „látóul hazajött volt” Alfaluba, kérte a fiú szüleitől, hogy egy félévre engedjék mellé, majd valami urasághoz „béteszi kenyérbe”. De ez a terv nem sikerült. A fiú 1848 szeptemberéig Csekelakán időzött, amikor, amint írja, a románság fellázadt a magyar nemesség ellen. A helyi magyar nemzetőrség parancsnoka Gál József volt, „de reá az oláhok igen haragudván” az alakulatot bevonták Nagyenyedre.

¹ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület marosvásárhelyi vándorgyűlésén, 1999. október 8-án elhangzott előadás átdolgozott szövege.

² A nyolcadrétű kéziratos könyv méretei: magassága 14,3 cm, szélessége 9,3 cm, vastagsága 1,3 cm. A papiros, amiből a kis könyv készült vízjeles. 83 számozott lapja van. Én számoztam meg. Az 1–5., továbbá az 50–83. lapon, XX. század eleji, kemény munkában edződött kéz nyomai, asztalos-bejegyzések találhatók. A 64–66. lapon német nyelvű szöveg van. Valamilyen asztalos-recept lehet. A kis kötet első és utolsó lapjain számos pecsét található: „Svaczek Ferencz épület és butor asztalos, Gyergyó-Alfalu” felirattal. Az 51–52. lapon kimutatás indul: „Újévi bevétel, 1902...”, azonban folytatása nincsen. A bőrkötés első, külső oldalán tintával az eredeti tulajdonos neve lehetett felírva. Ebből most csupán egy töredék (Lőri?) látható. A tulajdonképpeni naplószöveg a 7-től a 49. lapig terjed. A kéziratos könyvecske tulajdonosa, mint már jeleztem, Szopos Mária. Születési dátuma 1920. május 14. Születésének helye Gyergyószentmiklós. Leánykori neve Vaczek Mária (a Svaczekből származott név!). Mai lakhelye Csíkszereda (Testvériség sugárút 2. sz. D, 12.). Szülei Gyergyóalfaluból költöztek Gyergyószentmiklósról. Nagyszüleit Szopos Mária nem ismerte. Nem tudja azt sem, hogy Lőrincz Mihály utazási könyve milyen úton-módon jutott a család birtokába. Feltételezi, hogy a kis kötet az édesanyjának, Baricz Amáliának a mostohaapja révén került a családhoz. Valószínű azonban, hogy a naplót már korábban Szopos Mária nagyszüleinek a tulajdonában volt. A naplóban, valamint Lukács Lajos történeti munkájában talált adatokat összevetve a gyergyóalfalvi anyakönyvekben lévővel, olyan ellentmondásokba bonyolódunk, amelyeket feloldani egyelőre nem tudok. Az eredeti gyergyóalfalvi anyakönyv hiányzik, de a csíkszeredai levéltárban létezik egy alfabetikus index, amelyben a Lukács Lajos közölte adattal ellentétben Lőrincz Mihály születési évenként 1836 és nem 1833 szerepel. Nem egyezik továbbá Lőrincz Mihálynak a naplóban, illetve az anyakönyvben található házassági dátuma sem. Az anyakönyvben az áll, hogy a 27 éves Lőrincz Mihály 1864. január 19-én kelt egybe a 23 éves Sövé Annával. A naplóíró viszont, házassága napjaként 1865. november 21-ét adja meg. Az anyakönyv megőrizte a kéziratos könyvecske tulajdonosa, Szopos Mária nagyszüleinek házassági bejegyzését is: „Franciscus Vaczek germanus, Sophia Hentschker, germana”. 1866. április 30. Lőrincz Mihály 1877-ben, 40 éves korában hunyt el. Bármenyire ellentmondásosak is a feljegyzések, az biztos, hogy a naplóíró gyergyóalfalvi férfi volt, és nem lehetett más, mint Lőrincz Mihály. (A naplóban szereplő „Kéntesi” kifejezés az 1848-as önkénteseket jelenthette. Sz. Gazda Enikő észrevétele!)

Gál, megtudva, hogy a románok őt (az udvarházat?) meg akarják támadni, a naplóíróval befogatott két lovat, a saját részére pedig egyet felnyergeltetett. Már úton voltak, amikor Nándor (Lándor?) falunál elhaladtak, észlelték, hogy tömérdek nép kapával, kaszával, villával, cséplővel, ki pedig fegyverrel rohanni kezdett utánuk, közöttük csekelakiak is. A gazdatiszt bátorította őt, aki most kocsis volt: „ne félj, csak hajts!”. De a sebes hajtás miatt az oldalúton a szekerek felborult. A kis kocsis leugrott, és „a szekér farkánál” húzódtog meg.

A szekéren vele menekülő két asszony szaladni kezdett. Az oláhok rájuk rohantak, „és ütni kezdték, míg az oláhnék kezéből ki nem vették az asszonyokat”. Gál József látva, hogy az üldözők eleje kerültek, kardot rántott és „az oláhokon keresztül szaladt”, vagyis átvágta magát a támadók sorain. A szekereket a fegyveres nép menten kirabolta, őt, a naplóírókat „egy csekelaki magyar paraszt” ragadta meg, és fogta vallatóra. Az érdekelte, hogy a tisztartó hova tette a fegyvereket? Ekkor egy másik lázadó „cséplő cséppel” [cséphadaróval] – ahogy írja –, úgy fejbe vágta, hogy elesett. A földön fektében is kapott a fejére vagy három ütést. Lóháton velük menekült egy bárófiú is, akit a parasztok „meg is szurkáltak”. A veretést és kínzást követően kettejükét szekérré rakták, majd visszavitték Csekelakára.

Másnap huszonnégy román kísérete mellett irányították őket Balázsfalvára. Amikor Fancsal nevű falun haladtak át, a helybeliek kétszer is megtámadták a legénykéket, hogy megöljék. A kísérőik azzal az indokkal mentették, hogy parancsra viszik Balázsfalvára. Ott a „tanácsházban” zajlott le a kihallgatásuk, majd írást adtak nekik, és visszavitték őket Csekelakára. Visszaútkon, Fancsalon, megint megtámadták, hogy meggyilkolják őket. „Egy oláh pap” szabadította meg a fiúkat a haláltól. Megérkezve, az udvarházban egyetlen lelket, cselédet sem találtak. Sebeiket borseprő-pálinkával lemosták, így gyógyították magukat. Harmadnap a bárófiú eltávozott az udvarból. „Volt, mit egyék”, így emlékezik vissza a fiatalember. Három hét elteltével Cintos mellé gyülekezni kezdtek a románok. Az udvarban nem érezte biztonságban magát, félt, rettegett. Falubeli román jó ismerőse tanácsára ő is kiment a cintosi „lágerbe”, a románok táborába, ahol keze alá adtak két lovat szekeresről, állítottak melléje két románt felvigyázónak, hogy el ne szökjön. „Az oláhokkal átköltöztünk Bogátra, onnét elszaladtak volt a magyarok.” Innen Gerendkeresztúrra mentek. Ott látta azokat a szörnyű, tragikus jeleneteket, ahogyan a románok öldösték a magyarokat, „mert itt, ahogyan el volt bújva a nép (a magyarság) a szőlőbe, megkerítették, és mint a vadász a nyulat, úgy hajhászták. Kit megfoghattak, kezét-lábát eltörték, s azután lötték meg; itt láttam ártatlan kis gyermekeket lándzsával felvenni, és tovább vetni”. Három hét múlva a tábor Kolozs mellé települt át. Ez, gondolom, az osztrák császári parancsnokság utasítására történhetett. A táborozók innen Zsibónak vették útjukat. Ott már három falu volt tűzben Szurduk szomszédságában – írja az alfalvi fiatalember. Zsibónál összecsaptak a magyarokkal, de a csata nem tartott sokáig, mert amint megszólastak az ágyúk, a románok megfutottak. Nehéz volt a vesztesek sorsa, mert a Szurduk és Kihuca (?) közötti szőlő alá menekült lázadókat hideg eső és hó áztatta, az időjárás mind jobban megkeserítette az életüket. (A szerző által emlegetett Kihucát nem találtam a térképen. Talán Turbóca »Turbuşa« lehetett, amely Szurduk közelében van.) A táborozók török-búzálisztet és edényeket szereztek. Puliszkát akartak főzni. De a puliszkavíz meg sem melegedett, máris elhangzott: „Íme Kéntesi! Jön Kéntesi!” A naplóíró ekkor Zsibó felől tizenkét Kossuth-huszárt látott közeledni. A táborozók számára megint csak nem született siker, bár háromszor is rohamra indították őket. (A „Kéntesi” szóval valószínűleg az önkénteseket, a Kossuth-huszárokat jelölték a román lázadók.)

Azon az éjszakán, sűrű havazásban menetelve, a Kolozsvár melletti Zsukon táboroztak le. Harmadik nap látták, ahogyan Urban alezredes (ő Orbánt írt), csapatostól vonul át Zsukon. A mi emberünknek és társainak, mint írja, vele kellett menniük. Besztercére húzódtak, de a magyar huszárok mindig a sarkukban voltak.

Újév napján Bem serege elől menekülve „azon a nagy havason”, a Keleti-Kárpátokon keltek át. Ezen az úton hősünknek mindkét sarka lefagyott. A naplóíró „forradalma”, háborúja ezzel be is fejeződött. Bukovinában, talán Câmpulungon beállt inasnak, mesterséget tanulni. Itt telt az ideje 1851 végéig, ekkor mesterével összekülönbözött, aki őt „katonának akarta megtenni”. Emiatt innen kerekelt oldott, Gura Humorului-ra, majd Rădăuți-ra (Radoviczra) gyalogolt, ahol elment a kalaposhoz, akit ismert. A kalapos beárulta, hogy szökni akar, le is tartóztatták, azonban egy tisztviselő, aki kihallgatta, mivel tudott németül, szabadon bocsátotta a szökevényt. 1852 elején Erdélybe indult, Besztercén, Szászrégenben, majd Libánfalván

volt egy-egy állomáshelye. Libánfalváról a havason át Remetére kísérték, s innen jutott haza Alfaluba.³

Mintegy hat év múltán nem csoda, ha az édesapja nem ismerte meg. Otthon kellett maradnia, mivel apja betegeskedett, s így mesterségét – sajnálatára – nem folytathatta. 1853–1854-ben szolgálatban állott. A földmérő mérnök mellett tolmács volt. Arról, hogy hol és kinek a földjeit mérték, a naplóíró nem szól. 1855–1858 között megint csak otthon gazdálkodott. 1858. március 19-én Alfaluból Moldvába indult. Édesapja elkísérte Románig, ahol 14 napot dolgozott. Innen Bákónak vette az útját, ahol 3 napot töltött a rokonánál, majd Törökújvára (Podul Turcului) felé indult. Június végén Bărladra érkezett. Egy sikertelen vállalkozás után beállt napszámosnak egy német emberhez, kaszálni. Ebben az időben az ottani kalapos azzal biztatta, hogy nála akad munka. (Egyik bizonyítékunk, hogy a gyergyóalfalvi legény Bukovinában kalapos mesterséget tanult, éppen ez!) A kalaposnál 1859 szeptemberéig dolgozott. Nyolc aranya bánta meg, ugyanis a kalapos meglépett a pénzzel. E helyen az 1858-tól naplószerűen vezetett írás megszakad, mert néhány lap hiányzik a kéziratos könyvecskeből (a 18–19. lap közötti rész). A megszakítást követően a bejegyzések pontosabbak, naplószerűbbek. Hiányzik 1859 utolsó harmada, az egész 1860-as esztendő, valamint 1861 eleje is. 1861. március közepi bejegyzéssel folytatódik a napló: „15. Március: egész Emigráció a katolikus templomban megjelent, az 1848 15-dik M-t megünnepelni.” 16-án valószínűleg Galacon, hajóra szálltak, majd Tulceanál, „ezen török város” mellett horgonyt vetettek. 19-én Várnához érkeztek, ahol „Ulászló királyunk elesett”, Hunyadi János pedig „megverettetett”. Nemsokára elérték Konstantinápolyt, a török fővárost.

A Boszporusz-szoros olyan szépnak tűnt neki, hogy „a paradicsomban képzelné magát az ember”. A török fővárosban a Cindus (?) nevű hajóra szálltak át. Többen is meglátogatták ekkor őket, köztük Karacsai Sándor ezredes is. A Dardanellákat elhagyva, az Égei-tenger apróbb-nagyobb szigetei mellett hajóztak el. Március 22-én Athén kikötőjében vetettek horgonyt, 24-én szemük elé tűnt „a Kalibrai (Calabriai)-félsziget, ahonnan Garibaldi megtámadta Nápolyt, a parton a hajó, amelyet Garibaldi alól lőttek ki, de csak akkor lövődött ki, amikor Garibaldi a parton pipázott”.

Március 26-án elérték a „híres Nápolyt”. Ott vonatra szálltak és 2-3 óra alatt eljutottak Nolába, ahol a magyarok zenekarral fogadták őket. Voltak közülük, akik barátokra találtak, „de én itt nem találtam sem barátot, sem gyergyóit, tehát itt se volt semmi ismerősöm, és így bemasírozotunk a kaszárnyába”. Újabb esemény a táborban: „Április 9-én a Bakaiak mintegy 112-en megérkeztek”. Több megjegyzést itt nem tesz. Ezek székelyföldi (erdélyi) önkéntesek lehetnek, akik a moldvai Bákó városában gyülekeztek, hogy Olaszországba vigyék őket.

Figyelmei alezredes 1861. április 24-én, majd Schreder ezredes tudomásukra hozza: „a magyarokat el akarták adni”, vagyis „felesketni piemonti katonának”. Május 9-én Türr István tábornok átadta a légiót Ihasz alezredesnek. A gyergyóalfalvi naplóíró a 4. századba osztották be. 1861. július 10-én „Munte Falcsonban (?) megütköztek a „burbonokkal”, vagyis „azon rablókkal, amelyek Franciskótól a hegyek között hátra maradtak”. Azok, akikkel együtt üldözték a nápolyi Bourbon katonáit – a piemontiak és a nemzeti gárda –, amikor a légióbeli-ek sapkáján felismerték a magyar címet, kiabálni kezdtek: „a mi magyarjaink, a mi magyarjaink!”. A piemontiakkal és a nemzeti gárdával behatoltak a faluba, ott azokat a házakat, amelyekben korábban a Bourbon-tisztek laktak, felgyújtották. Július 11-én Piaban a foglyok közül háromt főbelőttek. A nagy meleg miatt a légiósok közül többen is kórházba kerültek.

Magyarjaink 1861 őszén a „burbonokat” hajkurászva, a környező hegyekben, hegyi falvakban portyáztak. Az egyik település „olyan kősziklán fekszik, hogy az ember a maga erejé-

³ Bona Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Bp., 1987. 149., 156 old.; Bona Gábor: Kossuth Lajos kapitányai. Bp., 1988. 209. old.; Egyed Ákos: Erdély 1848–1849. Csíkszereda, 1998. I. k. 229., 234., 301. old.; (Gerendkeresztúron 200 magyart öltek meg a román felkelők); Egyed Ákos: Erdély 1848–1849. Csíkszereda, 1999. II. k. 154. old.; (1849-ben a magyar forradalmi hatóságok Gerendkeresztúrról több egyént gyilkosság elkövetésével vádoltak); Gracia György: Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története. II. k. Bp., é. n. 424. old.; („Gerendkeresztúron több mint 200 magyart gyilkoltatott le Mikás”); Lőrincz György: Utazási Könyv: 1847. Kézirat 7–15. old.; – 1848–1849. A szabadságharc és forradalom története. Bp., 1996. 195., 233–234. old.; A Kemény Farkas és Czetz János vezette magyar alakulatok 1848. december; 19–20-án Zsibónál és Szurduknál megverték a Jablonsky ezredes által vezetett császáriakat. A naplóban a románok által használt „Kéntesi” kifejezés talán a magyar önkénteseket jelölte. (Sz. Gazda Enikő észrevétele.)

ből alig tud kimászni rája; még a hadnagy Úr, Szabó is azt mondta, hogy aki jó pictor, pingálja le ezt a falut". (Kancellár nevű falu!?)

1862. február 16-án a légió tagjait a tüzerekkel együtt Nocerába parancsolták. Március 8-án a naplóíró unalmában ellátogat Pompejibe megtekinteni a régiek építőművészetét, majd felsorolja, mi mindent látott a romvárosban.

1862. május 15-én Türr István tábornok a magyar légiósok tudomására hozta, hogy aki nem óhajt tovább szolgálni, azt elbocsátják. A parancsnokság azonban meglepve tapasztalja – írja a mi emberünk –, hogy a legénység javarésze el akarja hagyni a légiót. „Minden nap várjuk a szabadulásunkat!” Tudomásukra hozták, hogy nem szállítják őket Amerikába, akik pedig kilépnek a légióból, azok Olaszországban nem maradhatnak, Franciaország és Svájc nem fogad magyar emigránsokat, Oláhország és Törökország kiszolgáltatja őket a németeknek (osztrákoknak).

Az elégedetlenkedők (kilépő katonák) egy csoportját hajón Genovába szállították, ahol bebörtönözték, majd Szardínia szigetére, Cagliariába vitték őket. Hősünk, több társával, akik nem akartak katonákként szolgálni a légióban, sem pedig a „gaz tisztekkel találkozni”, a szigeten maradtak. 1862. október 27-én megérkezett naplóíróknak az engedélye, hogy hazamehessenek. Október 29-én indult Genovába. Onnan vonaton utazott Nagykanizsáig. November 10-én az apostolok lovain Gyergyóba indult, ahová november 30-án érkezett meg.

1863-ban emberünk beszerezte a szükséges szerszámokat, és kalapos mestersége folytatásához látott, de 1864-ben, amikor édesapja váratlanul bement Moldvába, ő pedig házépítésbe kezdett, mestersége folytatásáról újból le kellett mondania. Az 1864-es év „sok nyomor, baj, pereskedés között telt el”. Ekkor bánta meg, hogy miért „kalibárdizott” mivel emiatt egészen szerencsétlen lett – vonja le a következtetést az eddig névtelen naplóíró. (Megjegyzem, hogy hősünk mindvégig, akárcsak Caraglio hősei Garibaldi nevét hibásan Galibárdinak írja, ejti.)

A Lukács Lajos közölte olaszországi magyar légió listáján 40 csíkszéki férfi neve szerepel. Közöttük 10 csíkszentgyörgyi. Ez nem a véletlen játéka, Gál Sándor szülőhelye a falu. Egyetlen gyergyóalfalvi magyar légióst tartanak nyilván. A neve Lőrincz Mihály. Születési éve 1833 (?). Foglalkozása: kalapos. Ő tehát a kéziratos könyv szerzője.⁴

Ebben a kis könyvben a szerző sehol nem beszél Garibaldi csíki hívéről, támogatójáról, Gál Sándorról. Gál Sándornak az olaszországi magyar légió létrehozásában játszott szerepét és annak újraértékelését sürgeti az a tavaly előkerült olasz nyelvű könyv is, amely a Biografia di Alessandro Gál címet viseli. (Nápoly, 1861.)⁵

Szőcs János

⁴ Bona Gábor: Kossuth kapitányai. 209. old.; Lőrincz Mihály: I. m. 16–19. old.; Lukács Lajos: Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei. 1860–1867. Bp., 1986. 60–61., 63–64., 70–74., 96., 105., 338., 245–442. old. Ennek a történeti munkának döntő szerepe volt a naplóíró személyének az azonosításában; Csíkszeredai Levéltár. Gyergyóalfalu anyakönyvei. 47/320, 5., 158., 246–246., 258–259. old.

⁵ Schneider D. Antonio; de Halász, Alessandro; Viola de Pécsvárad, Carlo: Biográfia di Alessandro Gál. Nápoly, 1861.

A magyar népzene összkiadása és a Magyar Tudományos Akadémia*

Ha még nem is az összkiadás, de egy gyűjteményes népdalkiadás igénye 1833-ban jelenik meg a Magyar Tudós Társaság programján. Előzménye az, hogy Esztergom (1831), majd Komárom vármegye (1832) levélben fordul az újonnan létrejött szervezethez, és felkéri – egyebek mellett – „népdalok készítésére és kiadására a magyar nyelvnek az idegen ajkúak közt való nagyobb megkedveltetése céljából”. A Tudós Társaság a felkérések nyomán kétszer is felhívást bocsát ki tagjaihoz népdalok gyűjtését és beküldését kérve. A sorra érkező küldemények véleményezését Vörösmarty Mihály és Schedel [Toldy] Ferenc végzi. Miután ők kijelölnek néhány kötetre valót, az 1833. évi nagygyűlés megállapodik abban, hogy – bár a népdalkiadásnak többféle célja és módja van, – tekintettel a megyék kérésére, kétféle kiadásban tervezi a dalok közreadását: a nép számára kis füzetekben, a művelt olvasónak pedig szebb nyomással és hangjegyekkel.

Az évek során újabb és újabb gyűjtemények érkeznek, köztük több olyan, melyhez kottát is mellékeltek. A szerkesztők ajánlatára 1835-ben a Társaság megszerzi Pálóczi Horváth Ádám *Ötödfélszáz énekek* c. kottás kéziratát is, mint fontos segédforrást a kiadandó népdalgyűjtemény számára. Anyagi erő híján azonban a kiadás egyre késik, míg aztán 1843-ban a tette késszebb Kisfaludy Társaság vállalkozik rá és ehhez elkéri az Akadémiától az egybegyűlt anyagot.¹

Egyesítve a Kisfaludy Társaság anyagával, a szerkesztéssel megbízott Erdélyi János három év alatt (Pest, 1846, 1847, 1848) kiadja a *Népdalok és mondák* három kötetét, a magyar népköltészet első, terjedelmében és színvonalában egyaránt impozáns együttesét. Ezzel „vonul be a magyar népköltészet végérvényesen a köztudatba, megkapja méltó helyét a nemzeti művelődésben”.²

Erdélyi felsorolja az egyes gyűjtemények beküldőit is. Így értesülünk arról, hogy számos kottás gyűjtemény is kezéhez jutott, az I. kötetben például tizenhárom gyűjtemény, bennük legalább ötszáz dallam kottájával. Az ötszáz dalból viszont mindössze tizenkettő jelenik meg, két füzetben, s azok is a legismertebb népies műdalok.³ Tehát a dallamközlés elenyésző, mennyiségében és jelentőségében meg sem közelíti a szövegközlést. A kottákkal később is oly hanyagul bántak, hogy nagy részének nyoma veszett.⁴

Ez volt egyik első, elszalasztott lehetősége a komolyabb mértékű dallamközlésnek.

A XIX. század népzenei kiadványait áttekintve szembetűnő közös jegyeket találunk. Keveredik bennük az ismert vagy ismeretlen szerzőjű népies műdal a népdallal, szövegeikben a költők által a népdal hangján írt műnépdal a köznépi dallal. Ez utóbbit alapvetően nyersanyagnak, legfeljebb kiindulásnak tekintik, mely nemesítésre, csinosításra szorul. Vonatkozik

* A Magyar Tudományos Akadémia 175 éves születésnapja alkalmával rendezett „Nagy kezdeményezések az Akadémián” című ülészakon 2000. november 6-án elhangzott előadás bővített, írott változata.

¹ *Vizsota Gyula*: Az Akadémia és a népdalgyűjtés. Akadémiai Értesítő. 1911. március 15. (XXII. kötet) 116–119. old.; *Kodály Zoltán*: Előszó A Magyar Népzene Tára (a továbbiakban MNT) I. kötetéhez. Bp., 1951.

² *Paksa Katalin*: Magyar népzene kutatás a 19. században. Bp., 1988. 29. old.

³ Magyar népdalok... szerkeszti és kiadja *Erdélyi János*. Eredeti melódiákkal zongorára és énekhangszóra dolgozta... *Bartay Endre*, I. füzet. Bécs, 1846.; Magyar népdalok. Énekekre és zongorára vagy egyedül zongorára alkalmazták Fogarasi és Travnyik... kiadja *Erdélyi János*. Pest, 1847.

⁴ Az Akadémia ugyanazon számon tartotta a „kölcönt” és 1852-ben visszakéri Erdélyi Jánostól a kéziratokat. Ő válaszában azt írja, hogy „A hangjegyek, melyek talán mellettök voltak, nálam nincsenek. A tudós társaság, különösen Fogarasi, indítványozá, hogy a Kisfaludy Társaság a hangjegyekre való tételben is járjon el: s akkor én a hangjegyeket Fogarasi és Travnyik között osztám meg, azok nálök vannak. De azóta már igen sok történt. Nem volna csuda, ha mind elhányódott volna is.” Különös szerencsével Kodály Zoltán 1941 őszén, egy árverésen rátalált Mindszenty Dániel kéziratának leg-alább egy részére. Lásd: Magyar zenei folklore 110 év előtt című írását (Visszatekintés II: 155–183. old.) és az MNT I. kötetéhez írt Előszavát. (Visszatekintés II. 184–197. old.)

ez a szövegre is, de még inkább a dallamra. Általános vélekedés szerint ugyanis az egyszólamú népdalt, ahhoz, hogy a nyilvánosság elé kerüljön, feltétlenül zongora-, esetleg gitárkísérettel kell ellátni. A hangszerkíséretet többé-kevésbé tanult zenészek írják, természetesen az egykorú nyugati műzene nyelvén. A magyarosságot pedig elsősorban a jellegzetes ritmus adja, mindenek előtt a choriambusból (pontosított ritmus) levezetett, nyújtott és éles ritmus együtteséből álló pontosított ritmusképlet. Fogarasi János 1843-ban megjelent ritmusteóriája nagyon hatásosnak bizonyul, mert a század végéig mindenki kötelességének tartja, hogy a lehető legtöbb choriambussal lássa el magyar népdalközléseit.⁵

Tehát a kor felfogása mondhatni eleve kizárja annak a lehetőségét, hogy a népdal valódi mivoltában megjelenhessék, mert éppen jellegzetes vonásaiban (hangsor, dallam- és ritmus-szabás, előadásmód) nem talál össze a zenei nyelvvel, amellyel összepárosítják, amelyhez hozzáerősítetik. Erre a szerepre nem a népdal, hanem a népies műdal alkalmas, hisz annak lényegéhez tartozik, hogy telve van „a magasabb műzenéből kölcsönzött sablonokkal”.⁶ Ebből a kutyaszorítóból senki magyar muzsikussal nem képes szabadulni a XIX. század folyamán.

Bartalus István 1873 és 1896 között adja ki a *Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény* hét kötetét, a Kisfaludy Társaság megbízásából, a Tudományos Akadémia ajánlásával és a Közoktatási Minisztérium segítségével. Ez a század legnagyobb népdalvállalkozása. Bartalus a nép közt is gyűjt, de csupán néhány, egymással szomszédos megyében (Heves, Borsod, Gömör, Nógrád és Zemplén megyék), Erdélyben pedig a Székelyföldön. Kiadványa tehát már csak ezért sem egyetemes, mert a Dunántúl, az Alföld, s Erdélynek nagy része kimaradt áttekintéséből. Nagy gondot fordít a dalok zongorakíséretére. Célja, „... hogy részint a dalok hangulata zeneileg is ki legyen fejezve, s részint, hogy mindenikben... egy-egy önálló zongorairodalmi művecskét adjon.”⁷

Bartalus teljesítményét nem becsülhetjük le, hisz ő tette a legtöbbet a század muzsikusai közül a népdalpublikálás területén. De ha összevetjük a lengyel Oskar Kolberg munkásságával, aki 1861 és 1890 között 33 kötetnyi lengyel néprajzi anyagot közölt, benne közel tizenháromezer dalt egyszólamú lejegyzésben, akkor sajnáljuk, hogy Bartalus ugyanezen időben zongoraművecskéket írt százával, s hogy mérhetetlen fáradság, idő ráfordításával mindössze 7-800 dal került ki keze alól 23 év alatt.⁸

Hogy gyökeres változásra van szükség, mert a régi és az új század a nemzeti zene területén nem képes összekapcsolódni, azt Fabó Bertalannak a Tudományos Akadémia által támogatott és 1908-ban általa kiadott *A magyar népdal zenei fejlődése* című kiáltoan dilettáns könyve és Sepprődi Jánosnak erről az Erdélyi Múzeumban megjelent tanulmánymeretű lesújtó kritikája tette nyilvánvalóvá.⁹ „Ez a könyv semmi egyéb, mint egyik kóros kiütése annak a beteges fejlődési, illetőleg visszafejlődési folyamatnak, mely a magyar zenének úgy tudományos, mint művészi életében a hőmérő pontosságával kimutatható. E folyamat eredménye, hogy élnek közöttünk európai hírű és európai színvonalon álló zenetudósok, zeneírók, zenetanárok, akik soha életükben egyetlen régi magyar könyvet a kezükbe nem vettek, egyetlen régi magyar kótázatot nem láttak, s nem is tartják hivatásuknak, hogy valaha effélékkel foglalkozzanak. Így marad aztán ránk a magyar zene ügye... akik... ügyvédek, országgyűlési képviselők, pénzügyi hivatalnokok, tanítók, tanárok... vagyunk...”. Sepprődi szerint a könyv „egyetlen haszna, ha meglátjuk benne a magyar zene ügyének lehetetlen és tarthatatlan állapotát...”.

Pedig amikor megjelent a Fabó könyv és nyomban utána Sepprődi keserű látelése, már betört a huszadik század „új időknek új dalaival”, már színre lépett az 1880-as évek új nemzedé-

⁵ Fogarasi lengedezőnek magyarította e ritmus nevét. Lásd: *Fogarasi János: Művelt magyar nyelvten.* Pest, 1843.

⁶ *Bartók Béla: A magyar népdal.* Bp., 1924. Bevezetés.

⁷ Lásd Bartalus rövid írását, melyet a sorozat záró, VII. kötetében tett közzé Néhány szó a magyar népdalról címmel.

⁸ A különbség – Kolberg javára – műveik hatásában is meglátszik. Míg a hatalmas lengyel kötet sorozat immár másodszer jelenik meg, újabban a Lengyel Tudományos Akadémia kiadásában, addig Bartalus kötetei szinte már megjelenésükkor elavultak. (A VII. kötettel egyidőben már gyűjt Vikár Béla!) Kodály jegyzi meg, hogy soha, sehol nem látta a Bartalus köteteket magánkézben, „házi” használatban. *Kodály Zoltán: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers.* Bp., 1993. 167. old.

⁹ A magyar népdal zenei fejlődése. Vonatkozással dr. Fabó Bertalan hasonló című művére. Erdélyi Múzeum 1908. XXV. évf. (Sepprődi János válogatott írásai és népzenei gyűjtése. Bukarest, 1974. 82–142. old.)

ke, köztük a két ifjú zeneszerző, Bartók Béla és Kodály Zoltán. Gyalogszerrel járják a falvakat, népdalt gyűjtenek, néprajzi szaklapokban publikálnak, minden megnyilvánulásuk tiltakozás a nemzeti köntöst kisajátító dilettantizmussal szemben.¹⁰ 1906-ban megjelent népdalfeldolgozásuk bevezetőjét e mondatokkal kezdik: „Népdalok kiadásának kétféle a célja, kétféle a módja. Egyik cél, hogy minden, a néptől került dal együtt legyen; itt a teljesség nézőpontja uralkodik, a dalok kisebb vagy nagyobb értéke nem határoz. Afféle „népdalok nagy szótára” az ilyen. Legjobb, ha szótárszerű az elrendezése is, mint pl. az Ilmari Krohn szerkesztésében megjelenő finn népdalgyűjteményé (Suomen Kansan Sävelmiä. 1906-ig négy füzet). A dalok egy szólámra, hitelesen, gondosan leírva, valamennyi változat feltüntetésével jutnak nyilvánosságra. Csak ilyen gyűjtemény lehet alapja mindenemű, a népdalra vonatkozó vizsgálódásnak.”¹¹

Tehát már 1906-ban készen állt az a tudományos program, melyet aztán 1913-ban *Az új egyetemes népdalgyűjtemény szervezete* címmel részletesen kifejtettek és a Kisfaludy-Társasághoz nyújtanak be.¹² Tervük a magyar népdalok lehetőségig teljes, szigorúan kritikai kiadása, egy monumentális magyar „Corpus Musicae Popularis”. Ennek anyaga, mintegy 5-6 ezer dal zömében saját és tanítványaik gyűjtéséből valamint Vikár Béla fonográfus gyűjtéséből származik. Gyűjteményüket korszerű tudományos módszerrel, zenei szempontok szerint, szótárszerűen rendezik, hogy a rokondallamok egymás mellé kerülve a főtípusokat tisztán mutassák. Egy-egy kötetbe 1000 dalt szánnak. Bár az anyaggyűjtés még nem befejezett, szükségesnek látják, hogy „közkezen forogjon népdalaink nagy tömege hű és pontos leírásban, hogy segítsen eloszlani a fogalomzavart és fejetlenséget, mely a népzene kérdései körül ott kísért.”

A beadvány – nyilván a háború kitörése miatt – megfontolás és válasz nélkül maradt, s ezzel újabb kedvező pillanata múlt el a magyar népdalok összkiadásának.

A háború és a békeszerződés után, 1923-ban megjelent *Erdélyi magyar népdalok* előszavában Kodály így emlékszik vissza e beadványra: „Egy nagyszabású, minden eddigi gyűjtést rendszerezően egybefoglaló magyar népdal-kiadvány terve, érdeklődés és támogatás híján, máig csak terv maradt. A mai viszonyok közt távolabb állunk megvalósulásától, mint valaha. Így hát be kell érniünk azzal, hogy kisebb részletekben, népszerű formában ismertessünk meg az anyagból, amennyit lehet.”

1933-ban, Gombocz Zoltán javaslatára a Tudományos Akadémia vezetősége úgy határoz, hogy kézbeveszi a népdalok összkiadásának ügyét. 1934 február elején kezdődnek és egész tavasszal tartanak a tárgyalások az Akadémia vezetősége valamint Kodály Zoltán és Bartók Béla között. Megbízásuk szeptember elsején lép életbe és arra szól, hogy egy, a teljes magyar nyelvterület népdalait felölelő összkiadást készítsenek elő. A téma, úgy látszik, időszerűvé vált a Trianon utáni magyar kultúrpolitika számára.¹³

Bartók örömmel kapott az alkalmon, hogy szabadulhat a számára terhes zeneakadémiai zongoratanítástól, és legkedvesebb foglalatosságát gyakorolhatja. Így ő hivatalos kikéréssel a Tudományos Akadémián a népdalgyűjtemény sajtó alá rendezésén dolgozott. Kodály, aki továbbra is tanított a Zeneakadémián, a könyvtárak, kéziratárak népzenei összehasonlító forrásanyagának feltárását vállalta.

Bartók heti három délutánt tölt az Akadémián. Asszisztensei Veress Sándor, Kerényi György és (1938-tól) Rácz Ilona. A fonográfra vett anyagot revidálja (1937. szeptemberéig 1026 hengert), a gyűjteményt rendszerezi annak a ritmusrendnek megfelelően, melyet már korábban kidolgozott és *A magyar népdal* című könyvében 1924-ben közzétett. A szomszédnépi összehasonlításhoz lengyel, rutén, bolgár, szerb-horvát kiadványokat hozat és másoltat. Sokat foglalkozik saját román gyűjtésével, annak hengereit is újra hallgatja, lejegyzéseit revidálja majd másoltatja.¹⁴ 1935 novemberében még három évi munkát lát maga

¹⁰ Kodály Zoltán: Mi a magyar a zenében? (Visszatekintés I. 77.)

¹¹ Bartók Béla–Kodály Zoltán: Magyar népdalok. Énekhangra és zongorára. Bp., 1906. (A bevezetőt lásd: Visszatekintés I. 9–10. old.)

¹² Ethnographia 1913. XXIV. évf. 313–316. old. (Visszatekintés II. 48–52. old.)

¹³ „Az MTA főtíkára, Balogh Jenő 666/1934. sz. levelében értesíti Bartókot, hogy a megtévesztő román és jugoszláv népdalkiadványok folytán sürgőssé vált magyar népdalkiadás érdekében az MTA megteszi a szükséges lépéseket.” Ifj. Bartók Béla: Apám életének krónikája. Bp., 1981. 343., 345. old.; Kodály Zoltán: Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers. Bp., 1993. 298–304. old.

¹⁴ Rácz Ilona: Bartók Béla utolsó évei a Magyar Tudományos Akadémián. Magyar Tudomány 1961/16.; Veress Sándor és Gergely Pál visszaemlékezése az Így láttuk Bartókot című kötetben. Bp., 1995.; tovább-

előtt.¹⁵ Ugyanígy három évre számít 1937 szeptemberében, amikor levélben számol be Voinovich Géza főtitkárnak az elvégzett munkáról.¹⁶ 1938 októberében is „még néhány év”-re van szüksége. Pedig, mint írja: „napi 10 órát dolgozom kizárólag népzene anyaggal, de 20 órát kellene dolgoznom ahhoz, hogy valamennyire előrehaladjak. Annyira szeretném ezt a munkát a levegőben lévő világtasztrófa előtt befejezni! És emellett a tempó mellett még néhány évig eltart.”¹⁷ Valóságos versenyfutás ez az idővel. Mindenképpen menni akar a mérgezett légkörből, biztonságos helyre menekíteni kéziratait, de vállalt feladatát is teljesíteni szeretné. Sokat töpreng a rendezés kérdésein, a tízezres nagyságrendű dalgyűjtemény zárt rendszerbe foglalásán, azon, hogy a rendszer kifejezze az anyag sajátosságait és a dallamváltozatok egymáshoz minél közelebb kerüljenek. Ennek eredményeként 1939 körül a gyűjtemény egy részét átrendezi, s így számoztatja be. 1940 október elején, az elutazása előtti napon adja át Kodálynak.

Kodály feladata is nagyobb munkának bizonyult a vártnál. Így, a XIX. század nyomtatott és kéziratos forrásainak feldolgozása Bartók távozásáig nem fejeződött be. A hátrahagyott Bartók-Rend tehát nem tartalmazhatta e dallamokat. Ezeket Kodály később saját dallamrendjébe (ma Kodály-Rendnek mondjuk) osztotta be. Nem végleges felmérés szerint több, mint hatszáz forrás feldolgozásáról volt szó. Kodály ehhez átbüvárkodta a Széchényi Könyvtár Zene-műtárát, a Zeneakadémia, az MTA Kézirattár és az Operaház anyagát, 1940 és 1944 között Kolozsvárról is hozatott ritka kéziratot lemásolásra. Ebben a munkában sokan részt vettek (a legtöbbet Rácz Ilona és Kerényi György másolt), de Kodály bevonta zeneszerző növendékeit, Ottó Ferencet, Ránki Györgyöt, Veress Sándort is.¹⁸ Így válhatott aztán az írott forrásokkal számottevően bővült Kodály-gyűjtemény az ötvenes évek legelején megjelent két jelentős kiadványnak, az *Ötödfélszáz énekek* Bartha Dénes és Kiss József gondozta kritikai kiadásának és a Kodály-Gyulai Ágost jegyzeteivel ellátott *Arany János népdalgyűjteményének* legfontosabb segédanyagává. Visszalépve az 1940-es évekre: Bartók távozása után Kodály még megpróbálta beépíteni a lezárt gyűjteménybe a hiányzó anyagot.¹⁹ Nem csak saját, imént említett adatairól volt szó. Az Akadémia által 1936-ban indított, majd a Rádióba átkerült reprezentatív néprajzi felvételezési program, az ún. Pátria sorozat keretében egymást követték a visszakerült erdélyi, felvidéki, kárpátaljai falvakból érkező énekesek, hangszeres együttesek lemezei (Szék, Kőröspatak, Áj, Gyimes, Bözöd, Szentegyházsfalu, Nagydobrony stb.) olyan értékes zenei anyaggal, amely nem maradhatott ki az egyetemes gyűjteményből.

Egy 1942-es interjúból arra következtethetünk, hogy Kodály akkor még bízott a kiegészített Bartók gyűjtemény megjelenésének lehetőségében.²⁰ A háborús események, az ostrom,²¹ majd az akadémiai székház elhúzódo rendbehozatala miatt azonban „a munka érdemleges folytatására csak 1949 őszén kerülhetett sor.” A közbeeső években a Vallás- és Közoktatásügyi

¹⁵ Lásd: 1935. november 11-én írt levelét Fischerné Szalay Stefániának. (Bartók Béla levelei. Bp., 1976. 509. old.)

¹⁶ 1937. szeptember 14-én írt levél. (Uo. 560. old.)

¹⁷ 1938. október 9-én írt levél Müller-Widmann asszonynak. (Uo. 604–605. old.)

¹⁸ Lásd Ottó Ferencz írt levelét, (Kodály Zoltán levelei. Bp., 1982. 149. old.) továbbá Veress Sándor, Ránki György és Gergely Pál visszaemlékezéseit az Így láttuk Kodályt kötet 1994-es kiadásában.

¹⁹ 1940 októberétől nyugdíjaztatta magát a Zeneakadémián, hogy minden energiáját a népdalkiadásra fordíthassa.

²⁰ „Mikorra várható a magyar népdalok egyetemes kiadása első kötetének megjelenése? – Ha az előkészítés már ott tart, hogy egy kötet megjelenhetik, akkor több is megjelenhet egyszerre. Az előkészítés munkája az egész anyagra vonatkozik. Téves dolog azonban 15 ezer dallamról beszélni (amint az többfelé megtörtént). Összesen mintegy háromezer törzsdallam van és az azokhoz tartozó változatok. Igaz, egyhez néha ötven is. Bartók, saját gyűjtésű dallamainak újbóli, revideált leírásán kívül, ritmuskatalógust készített. Ezenkívül feldolgozta összehasonlítás céljából a lengyel, rutén, tót, horvát, szerb és bulgár gyűjteményeket. A kiadványban azonban nemcsak az 1900 óta gyűjtött anyag talál majd helyet, hanem fel kell ölelnie minden, nyomtatásban vagy kéziratban meglévő régibb adatot is. Ezek rendezésével telt el a múlt év. Hátra van még az újonnan gyűjtött dallamok besorolása, többek között a magyar népzenei gramofonfelvételek során felmerült értékes új adatoké.” *Bartók János: Beszélgetés Kodály Zoltánnal a magyar zenei élet időszerű kérdéseiről.* Magyar Zenei Szemle 1942. december 350–353. old. (Visszatekintés III. 54–55. old.)

²¹ A hatalmas, számozott támlapanyagot el kellett csomagolni és biztonságos helyre menekíteni. Lásd Gergely Pál visszaemlékezését az Így láttuk Kodályt kötet 1994-es kiadásában.

Minisztérium anyagi támogatása biztosította a munka folyamatosságát, de Kodály ekkor is ragaszkodott ahhoz, hogy a munka akadémiai keretek közt maradjon.²²

1949-ben létrejött *A Magyar Népzene Tára Szerkesztősége*, mely azután 1953 augusztusában átalakul a *Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjává*.

Arra az időre viszont a gyökeresen megváltozott ideológiai légkörben az összkiadás ügyét csak azzal a huszárvágással lehetett megmenteni, hogy a szigorúan zenei elvű, s ezért „formalistának” bélyegzett rendszert félretéve a mindennapi élethez kapcsolódó gyermek és szokásdalokkal indítják útjára a népzenei összkiadást.

Azáltal, hogy Bartók ritmusrendje és az annak alapján felépített zárt gyűjtemény a maga idején kiadatlan maradt, ismét egyfel gyarapodott a teljesületlen lehetőségek sora. A Bartók-Rendnek, mint a Bartók-életmű részét képező „tudománytörténeti monumentumnak”²³ publikálása 1991-ben indult el, jelenleg második kötetének sajtó alá rendezése folyik a Bartók Archívum szervezeti keretében.

Az 1948-as fordulat éve után hajszálon függött emberek, csoportok, gyűjtemények, vállalkozások sorsa; minden a pillanatonként változó ideológiai besoroláson múlt, azon, hogy el-lenségnek vagy szövetségesnek minősítették-e?²⁴ Kodály és az általa képviselt népzenei összkiadás átvészelte ezt az időszakot, sőt, a népzenekutatók kis csoportja és nagy segítő tábora éppen ezekben a legnehezebb években produkálta a legtöbbet.

1951-ben elindították az összkiadást és 1966-ig a szokásdaloknak, illetve az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó népzeneanyagnak öt kötetét adták közre. Igen intenzív, széleskörű gyűjtés kísérte a szerkesztői munkát, külső munkatársként vidéki gyűjtők, zeneakadémiai hallgatók, fiatal zenetanárok légiója vett részt benne. Szakmai kérdésekben élénk levelezés folyt német, francia, cseh, román zenetudósokkal csakúgy, mint Jagamas Jánossal, a kolozsvári Folk-lór Intézet akkori vezetőjével. 1954-ben például összesen nyolc fő, ebből hat kutató dolgozott a Csoportban, de az év folyamán 40 gyűjtő 186 utat bonyolított le 500 községben, az eredmény 5 100 dal. A technikailag meglepően jól felszerelt Csoportnak már ekkor három magnetofonja, lemezvágó gépe, filmfelvevője volt.

1957–1958-ban már 12 egész és 6 félállású munkatárs dolgozott a köteteken, köztük a Zeneakadémiáról kikerült, népzeneszakot végzett ifjú szakemberek (Olsvai Imre, Sárosi Bálint, Vikár László).²⁵

1958-ban külön rendező-csoport alakul Járdányi Pál vezetésével a hatalmasra nőtt strófikus népdal anyag rendszerezési elveinek kimunkálására. Járdányi rendszerezési hajlama és készsége már több ízben, különféle zenei anyagokon bebizonyosodott. Ő végezte a gyermekjátékdalok, majd a párosító dalok zenei csoportosítását, és az ő munkája a sirató kötet zenei rendje is. Ő alakította ki végül azt a szisztémát is, melyen az összkiadás további, népdaltípus-kötetei alapulnak. Járdányi merészen túllépett a korábbi beidegzett – ritmus vagy dal-lam – megközelítési módokon. Rendszere a strófa dallamsorainak egymáshoz viszonyított magasságán alapul, a stílussajátságokat elsődlegesen a magasságviszonyok különbségén keresztül ragadja meg.

Járdányi eredményei elismerésre találtak a szakma külföldi képviselői körében; ennek jeleként értelmezhetjük a rendszerezési munkacsoport megalakulását a Nemzetközi Népzenei Tanács 1964-es budapesti konferenciáján. „Járdányi típusrendje a magyar népzenei rendszerezés történetében új fejezetet képvisel: ... mint a bartóki és kodályi rendszerezési alapelvek szintézise, a korabeli és a jelenkori tudományos kutatás és közreadás tudományos perspektíváját teremtette meg”.²⁶

²² Kodály Zoltán Előszó az MNT I. kötetéhez; továbbá Szomjas-Schiffert György visszaemlékezése az Így láttuk Kodályt kötet 1994-es kiadásában.

²³ Somfai László kifejezése a Magyar népdalok egyetemes gyűjteménye című Bartók-kötet Előszavában. Bp., 1991.

²⁴ Péteri Lóránt: Adalékok a hazai zenetudományi kutatás intézménytörténetéhez (1947–1969.) Magyar Zene XXXVIII/2. 2000. május 161–191. old.

²⁵ 1951–1956 között a Zeneakadémián akkor létesült zenetudományi szak keretében még lehetett népzene-re is szakosodni. Egyetlen évfolyam végzett ezen a Kodály által vezetett népzene szakon. Azóta nincs népzenei szakképzés a Zeneakadémián.

²⁶ Járdányi Pál: Összegyűjtött írásai. Közreadja Berlász Melinda. Bp., 2000. Előszó. 13.

Járdányi Pál 1966-ban, 46 éves korában bekövetkezett halála, a következő évben Kodályé – korszakot zárt le a Népzene-kutató Csoport életében. Nem állt ugyan le, de egy időre csaknem végzetesen lelassult a Csoport alaptevékenységet jelentő *A Magyar Népzene Tára* összkiadás kötetek egymásutánja. 1973-ban, Vargyas Lajos igazgatása idején még megjelent a *Népdaltípusok* első kötete Járdányi Pál és az ő munkáját átvevő, folytató Olsvai Imre szerkesztésében, de a Népzene-kutató Csoport önállóságának megszüntetése (1974) és az ezt követő átszervezések, vezető- és koncepcióváltások hátravetették, akadályozták, időnként kifejezetten gátolták a munka szerves folytatását.

E kényszermegállók után, 1987 óta meglehetősen rendszerességgel, négy-öt évenként jelennek meg *A Magyar Népzene Tára* kötetei, immár nem az Akadémiai, hanem a Balassi Kiadónál, a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának keretein belül működő szerkesztőcsoport munkájaként.

Összefoglalóan, vissza és előretételek miatt tehát elmondhatjuk:

A XIX. században az Akadémia és a Kisfaludy Társaság váltva működtek a népdalkiadás terén. Kiadványaik egyike sem tudta azonban teljesíteni a sokak által hangoztatott célt: a népdalok minél teljesebb közzé tételét. Ehhez előbb össze kellett gyűjteni és tudományosan feldolgozni az addig jobbra ismeretlen paraszzenét. Vikár Béla nyomában ezt a feladatot végezte el 1905-től kezdődően Kodály Zoltán és Bartók Béla, majd tanítványaik több generációja.

A magyar népzenei összkiadás (*A Magyar Népzene Tára* sorozat) sajátosságát éppen az adja, hogy két kimagasló zeneszerző és egyben tudós akadémikus indította el és dolgozott rajta életén át teljes meggyőződéssel és elképzelhetetlen szorgalommal.

Már 1913-ban beadvánnyal fordultak a Kisfaludy Társasághoz az összkiadás ügyében.

1934-ben a Magyar Tudományos Akadémia hivatalosan megbízta őket az összkiadás előkészítésével. 1934 szeptemberétől 1940 októberében történt elutazásáig Bartók a népdalanyagot rendezte sajtó alá, Kodály a közgyűjtemények népdaladatait és összehasonlító anyagát gyűjtötte össze.

Bartók távozásával Kodály vette át a gyűjtemény gondozását és ő irányított minden további tevékenységet. Kodály, majd igazgató utódai: Rajeczky Benjamin (igazgató 1968–1969) és Vargyas Lajos (igazgató 1969–1973) 1949 és 1974 között megteremtették a magas színvonalon művelt magyar népzene-tudomány intézményi formáját. Ebben a keretben megszilárdultak a kutatás már korábban kialakult tudományos módszerei a gyűjtés-lejegyzés-rendszerezés fázisaival, és létrejöttek archiválási, dokumentációs, technikai eljárásai. Csírájában, kezdeményeiben ugyanakkor megjelent számos, később kifejlődött kutatási ágazat is: a néptánc-kutatás, a rokon- és szomszédnépi összehasonlító vizsgálatok, a történeti és népének-kutatás, a hangszeres népzene-kutatás, a népzene és zenetörténet összefüggéseinek vizsgálata.

Az alaptevékenység mindvégig a forrásértékű magyar népzenei anyag zenei elvű kritikai összkiadása. A sorozat VI. kötetétől kezdve *Népdaltípusok* címmel a strófikus népdalok kerülnek sorra. A szerkesztés zenei elveit Járdányi Pál, a közreadás részletekig kimunkált módszereit, gyakorlati megoldásait pedig Olsvai Imre dolgozta ki és fektette le a sorozat VI. és VII. kötetében. Ez utóbbi azért minősül jelentős tudományos eredménynek, mert a változékony, variálódó népzenei anyag írott formába rögzítése jelenti a közreadás legnagyobb nehézségét.

Az annak idején 20–25 kötetre tervezett sorozatnak eddig tíz kötete jelent meg (ebből kettő dupla kötet.) Jelenleg a XI–XII. kötet szerkesztése valamint az új stílusú dalok kötetének előkészítése folyik.

Domokos Mária

Emlékezés Korizmic Lászlóra

Aggszentpéterpuszta, 1816. március 29.

– Kistétény, 1886. október 5.

Életének hetven éve alatt imponálóan sokrétű pályát futott be, s vált a XIX. századi mezőgazdasági irodalom és agrárpolitika egyik meghatározó egyéniségévé. Fejér megyében született, gazdasági pályájának első közvetlen gazdálkodási tapasztalatait is innen, a méltán híres ercsi uradalomból, tágabb értelemben az okszerű gazdaság kifejlesztésében ekkor élen járó mezőföldi nagy uradalmakból merítette. Hazai és külföldi tapasztalatainak leírása, valamint nagy vállalkozása, Stephens Henry: A mezőgazdaság könyve című művének hazai adaptációja korának példátlan könyvsikere volt. S akkor még azok tanulták könyveiből a mezőgazdálkodást, akik azt a gyakorlatban is művelték. Bevallom, ezt nagyon fontosnak tartom.

Tizenegy gyermekes családban született az ercsi uradalom Aggszentpéterpusztáján. Apja, Korizmic Mátvás az uradalom szolgálatában állott, ekkor a pusztán a kasznári beosztást töltötte be. A családból az apa példája nyomán Imre és Mátvás is gazdatiszt lett. Korizmic László ötödik gyereként született, s a legkisebb fiú volt. Alsóbb iskoláit a szomszédos Ráckeresztúron végezte, majd Virág János házitanító tanította a család gyermekeit. Korizmic Lászlót legidősebb bátyja, Korizmic Imre neveltette, gimnáziumba 1825-ben Budára íratta, de itt megbukott. Később a piaristáknál végezte el a gimnáziumot. Másik bátyja, Korizmic Antal kanonok segítette összekötetései révén pályakezdését. Először a család akarata ellenére jogásznak iratkozott. Egy betegség miatt otthon kellett maradnia, s akkor Eötvös Ignác, ercsi földesúr rábeszelésére a mérnöki tanulmányok mellett döntött. A mérnöki mellett gazdasági tanulmányait is elkezdte. A mérnöki stúdiummal 1837-ben végzett. Gyakorlatra a Zichy család adonyi uradalmában helyezkedett el 1835–1838 között, utóbb herceg Eszterházy Pál ozorai, majd kaposvári uradalmában segédmérnök volt. Ezután gyakorlati pályája az Eszterházy uradalomhoz kötötte: a lévai uradalom szabályozó mérnöke, majd a szádvári uradalom kinevezett főtisztje volt. Az uradalmi gyakorlati munkát 1848-ban cserélte fel a mezőgazdasági politikai, szakírói és szerkesztői munkával.

Életének ebben a korszakában a rétöntözés elméletének és gyakorlatának kidolgozásával alapozta meg szakmai hírnevét, rétöntözési eredményeivel vívta ki munkaadója elismerését. 1845–1846-ban tervezte meg és kivitelezte a kelecsényi, majd a kaposvölgyi rétöntözést Tamásiban, melyet mintaként mutatott be 1846-ban a Magyar Gazdasági Egyesület.

1841-ben kötött házasságot Reguly Júliával, Reguly Antal nővérével. Apósa, Reguly István előbb a zirci apátság ügyvédje volt, majd Csákányban a zirci apátságtól bérelt birtokon gazdálkodott. Korizmic a lévai uradalmi munkák idején ismerkedett meg Benkő Dániellel, aki akkor az uradalom felügyelője volt, s akivel később több gazdászati és agrárpolitikai munkát publikált.

1848-ban Klauzál Gábor földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter hívására vállalt hivatalnokai munkát: osztálytanácsos lett. 1849-ben indította meg a megszünt Magyar Gazda helyett a Gazdasági Lapok című gazdászati szaklapot. Ez a lap segítette át az 1849-es éven. A szabadságharc bukása után súlyos tifuszból kigyógyulva folytatni szeretne volna a lap kiadását, s ennek kapcsán ismerkedett meg az új berendezkedés egyik főhivatalnokával, Geringer Károly császári és királyi polgári biztossal. Ő vonta be Korizmic Lászlót az úrbéri váltság, tehát a jobbágyfelszabadítás gyakorlati véghezvitelének munkálataiba, így volt alkalma ezután betekinteni az országos agrárpolitikai törekvésekbe, s módja volt mérnöki és gazdászati ismereteit hasznosítani. Úgyanakkor megmaradt a Gazdasági Lapok szerkesztőjének, ami lehetővé tette tapasztalatainak bővítését s publikálását. Huszonhat lapszámot fél év alatt maga szerkesztett, de a többi munkálataiban is részt vett Móroc Istvánnal. A Gazdasági Lapok jelentősége jó szakmai színvonalán túl abban is rejlett, hogy az 1850-es évek elején az egyetlen magyar nyelvű mezőgazdasági szaklap volt, majd az 1860-as évektől az OMGE hivatalos lapja lett.

Korizmic László mérnöki tapasztalatai révén részt vett a tagosítási és birtokelkülönözési munkálatok elméleti kidolgozásában. Tapasztalatait az úrberváltsági pátens kidolgozásakor

hasznosították 1852-ben. Ekkor dolgozták ki a volt földesurak kárpótlásának gyakorlatát. A pénzügyigazgatóság kötelékében az adóosztály vezetője, majd a kincstári kormányzóóság tanácsosa lett. Az uradalmi munkát ekkor már minden oldaláról megismerte: vizsgálta a gyakorlat, az elméleti rendezés és az adóügy oldaláról is.

Több társadalmi egyesületnek tagja és vezetője volt, a legjelentősebb azonban a Széchenyi István alapította Országos Magyar Gazdasági Egyesületben kifejtett tevékenysége: 1848. június 2-án választották választmányi taggá, 1850-től az egyesület újjászervezéséért dolgozott: rendezte és gyarapította az egyesület vagyonát, irányította a Köztelek építkezését, mezőgazdasági kiállításokat szervezett és látogatott. Tevékenységét az újjászervezett Egyesületben másodelnökséggel, jószágrendezési szakosztályi elnökséggel ismerték el, illetve tiszteletből élete végéig lakást biztosított számára az Egyesület a Köztelek bérházában. Az Egyesületnek 1857-ben alelnöke, majd haláláig elnöke volt.

Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület keretében kifejtett gazdasági felvilágosító tevékenysége lenyűgöző és igen sokoldalú volt. Tervezetet készített például a pásztor- és mezei rendőrségről, a Duna alsó folyásának mérnöki munkálatairól, a dohánytermesztésről, a takarékmagtárakról, a víz- és halászati jogról, az ugarföldek legeltetéséről, a majorsági telepésekről, a gazdasági cselédügyről, a gazdasági nyugdíjintézetéről, a szarvasmarha- és juhtörzskönyvezésről, a szőlőiskolákról és a vincellérképzőről, a kiállítások és gépversenyek szervezéséről és hasznáról, az istvántelki majorosgazda- és munkásképzőről. Mindezen kérdésekről számtalan cikket publikált.

Kifejezetten didaktikus, szakkérdést tárgyaló cikkei mellett, könnyed, csevegő műfajt is teremtett nehézkesebb témái kifejtésére, s ez a levél volt. Sajátos levélbeli tudósításait, eszmefuttatásait, tapasztalatait rendre kötetbe is rendezte. Ilyen leveleket írt a juhtenyésztésről, Konstantinápolyból a borkivitel lehetőségeiről, Levelek a szőlőből címmel a szőlőgazdaság kérdéseit feszegette, utolsó levélfolyamát Lónyai Gáborhoz írta, melyekben gazdasági tapasztalatait foglalta össze.

Az imponáló számú hírlapi cikk mellett 20 kötetbe rendezte munkáit, melyek a fenti témákat fogják át. Különösen nagy fontosságot nyert az okszerű gazdálkodás alapelveit a magyar viszonyokhoz igazított közös munkája Benkő Dániellel és Mórocz Istvánnal, mely Stephens Henry művét fordította le és alkalmazta a magyar viszonyokra. Ebben a hat kötetes, két kiadást megért, több mint 5000 példányban megjelent műben rendszeres gazdaságtörténetet és a rétművelési és öntözési rendszerek leírását is megtalálták a kor okszerű berendezkedésre kíváncsi olvasói. Ezért a munkáért a szerzőket az akadémia nagy jutalomban részesítette, és a tiszteleti tagsággal jutalmazta. Ez volt az önkényuralmi korszak legnagyobb magyar könyvsikere (1855). Az angol eredeti kiadás 1845-ben jelent meg, de Korizmicsék már a második, átdolgozott kiadást használták, meglehetősen szabadon. „Könyvünk – írják – teljesen szabad átdolgozás, sőt nagy részben eredeti mű”, nem pusztá fordítás. Valóban vannak egész fejezetei e magyar munkának, melyeknek megfelelőjét hiába keresnénk az eredetiben: ilyen például a magyar mezőgazdasági intézményeket tárgyaló fejezet. Nagy előnye, hogy mint afféle valódi szakkönyv, témánként csoportosítja és összefoglalja a korszakban hozzáférhető szakirodalmat is.

A nagy könyvsiker egyik magyarázata az, hogy kiadását nagyon alaposan előkészítették: előfizetési felhívást bocsátottak ki a kötetekre, s így szinte előre meg tudták finanszírozni, s miután valóban hatalmas szakmai sikert aratott, egy szálig elfogyott. A jó szervezésnek köszönhetően olcsón adhatták a köteteket: az angliai ár alig egytizedéért.

Másik nagy jelentőségű munkája (Bossányi Lászlóval és Mórocz Istvánnal együtt) a Jószágismertetések sorozat nyitó darabja: A Mágocsi uradalom Csongrád vármegyében. Ezzel a munkával műfajt, az uradalom-leírások műfaját teremtették meg. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület képviseletében tett utazásairól, úti tapasztalatairól rendszeresen beszámolt. Könyve jelent meg pl. Úti levelek címmel az 1851-es londoni világiállítás alkalmából tett megfigyeléseiről. Utazásai tapasztalatai leírásától függetlenül is hasznosak voltak: rendszeresen vállalkozott a magyar termékek népszerűsítésére, bemutatására. Jelentést készített például a magyar borok népszerűsítése érdekében tett Konstantinápolyi hajóútjáról a Dunán.

Szervező és felvilágosító munkája jutalmául 1857-ben a Ferenc József Rend keresztjét, majd a vaskorona-rendet kapta kitüntetésül, élete végén *aggszentspéteri* előnévvel nemességét nyert.

1868-tól a vízaknai kerületben országgyűlési képviselővé választották. A parlamentben Tisza Kálmán híveként politizált. Részt vett a Magyar Földhitelintézet megalapításában.

Szülőhelyét, Fejér megyét és Ercsit mindig hálásan emlegette. A mezei gazdaság könyvében Lilien báró ercsi uradalmának berendezkedését és eredményeit tárgyaló leírása után mintegy mentegetőzve teszi hozzá: „Szándékosan tovább késtünk az ismertetett uradalomnál, nem csupán azért, mert az minden időben s mostanság is teljes figyelemre érdemes, hanem késtünk annál fogva is, mert innen, mint már említők, terjedt el Fehérmegyére az okszerűbb, a jobb gazdálkodásnak hajnala. Késtünk továbbá e ponton annál fogva is, mert hiszen ahhoz bennünket annyi háládos emlékezet csatol, s mert egy rendezettebb gazdasági állapot kitörülhetetlen képe elménkbe e helyről fészkelte be magát... Ha e sorok írója véletlenül nem ez uradalomban születik s felejthetetlen atyja oktatásai mellett nem itten növekedik ifjúból férfivá, úgy meglehet nem keresné ma olly szigorúan – gazdaságainkban a maiglan is annyira hiányzó helyes arányokat”. (Korizmic–Benkő–Mórocz: A mezei gazdaság könyve. 1855. I. 379.)

A helyes arányok kulcsszó Korizmic, az okszerű gazdálkodás alapelvei és az Országos Magyar Gazdasági Egyesület célkitűzései szempontjából is. Nem véletlen, hogy Korizmic sokat hangoztatott, 1851-ben közölt nagy hatású cikke címét a Gazdasági Lapok mottójává választotta: „Hozzunk mezőgazdaságunkba mielőbb helyes arányokat”

A helyes arányok mibenlétének meghatározásához pedig a szinte szeme előtt lezajlott ercsi uradalomrendezés mutatta meg az utat, amelynek eredményeit édesapja munkahelye, a Lilien, az Eötvös, majd a Sina-féle gazdaság élvezte.

A helyes arányok kialakításának lépéseit jószágrendezésnek, eredményét okszerű gazdálkodásnak nevezte a XIX. századi gazdasági irodalom. A jószágrendezés során az elkülönítés és tagosítás mérnöki és jogászai munkájával kialakultak az allodiátúra és az úrbísiség arányai, megteremtődött az uradalmi majorok, a puszták láncolata, azaz kialakultak az uradalmak termelési keretei.

Fontos, a magyar mezőgazdaság története szempontjából máig hatóan fontos folyamatról volt tehát szó, s e fontos folyamat egyik legkiválóbb elméleti és gyakorlati szakemberét, szervezőjét és lebonyolítóját tisztelhetjük Korizmic Lászlóban.

Demeter Zsófia

Tájékoztató irodalom: Galgóczy Károly: Korizmic László. Akadémiai Emlékbeszéd. 4/10. Bp., 1887. – Magyar agrártörténeti életrajzok. I-P. Szerk.: Für Lajos–Pintér János. Korizmic László. Magyar Mezőgazdasági Múzeum. Bp., 1988. 225–227. old. – Magyar Tudóslexikon A-tól Zs-ig. Bp., 1997. – Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái VI. kötet. Bp., 1899. 1022–1031. old.

Ercsi pecsétje a XVIII. században

SORSKÉRDÉSEK

„Egy kis feljegyzés életem történetéből”

A beregújfalui Szóka János élete

Régóta foglalkoztat a kérdés, mi az, ami egyszer csak arra készíti a tollhoz nemigen szokott kezét, hogy papírra vessen élete folyását, sorsának alakulását. A jelet hagyás, a példaadás vágya vagy a mindnyájunkban működő „látva lássanak” belső kényszere?

Az egész világon elterjedt az élettörténet-írás, a „life story”, kutatási területet kínálva a társadalomtudósoknak, néprajzosoknak. A XX. század elejétől Magyarországon is megnőtt a paraszti önéletrások száma. Ezek az önéletrások szubjektivitásuk ellenére dokumentumok, és épp szubjektivitásuk okán többek a dokumentumnál.

Mindig különleges izgalommal veszek kezembe egy-egy ilyen kötetet, s többszörösen felerősödik a szeretetnek és összetartozásnak az a szavakkal ki nem fejezhető szívtájei remegése, ha kárpátaljai ember visszaemlékezéseiről, feljegyzéseiről van szó.

Ilyen érzésekkel olvastam a Beregújfaluban élő Szóka János „Egy kis feljegyzés életem történetéből” című kéziratát. A három iskolás füzet sűrűn teleírt lapjai nem mindennapi, megpróbáltatásokkal teli, a nincstelenség, az élni akarás, a karrier és a tisztesség, a kettős nemzeti identitás (ruszin-magyar) gondoljaival is küzdő, épp ezért nagyon is kárpátaljai sorsot mutatnak be.

(P. Panykó Mária)

1922-ben születtem Iloncán.¹ Két éves voltam, a bátyám nyolc, amikor édesapámék elhagyták szülőfalunkat, s a beregszászi járásba költöztek, Dédába. Eleinte nagyon szegényen éltünk, de apámék szorgalmasan dolgoztak, jószágtartásba kezdtek, mi is segítettünk. Hét-éves koromban már disznón „lovagoltam”. Volt két vagy három kocánk s vagy húsz malacunk. Ezekre én vigyáztam. Tizenhárom éves voltam, amikor édesapám vett Beregújfaluban egy házat, meg egy hektárnyi szőlőt, ugyanennyi szántóföldet. Sokat dolgoztunk, de nem boldogultunk úgy, ahogy szerettem volna. A bátyámat elvitték katonának, én pedig, hogy segítsek a szüleimen, elmentem Szlovenszkóra² alagutat építeni. Nem bírtam a nehéz munkát, két hét elteltével Kassán keresztül gyalog hazajöttem.

A családot nagy kellemetlenség érte. Egyik falubelink, Antal Demeter Belgiumban dolgozott a bányában. A tizenhat éves fiát ránk hagyta, hogy viseljük gondját, míg ő haza nem jön. A fia nálunk volt két évig, mi tartottuk. Mikor az apja hazajött, megkérdezte, mivel tartozik. Apám nem kért semmit. Ő azt mondta, két pengőt ad minden napra. Apám csak egy pengőt fogadott el. Meg is itták rá az áldomást. De rá egy évre meggondolta a dolgot, beperelte szüleit, hogy az ő fia nálunk dolgozt, de éhezett. A bíróságon megkérdezték a fiútól, hogy mit dolgozott. A fiú elmondta, hogy fát vágott, vizet vitt, ha kellett. Elbuktuk a pert, az egész vagyónunk nem ért annyit, mint amennyit vissza kellett fizetni. Édesapám nagyon elkeseredett, a házunkat, a szőlőnket el akarták venni az egyháznak. Akkor kezdett nálunk két vallás lenni. Mi görög katolikusok vagyunk, és a görögkeletiek beszéltek rá Antalt, hogy perelje be apám, biztos, hogy megnyeri a pert.

Már tizenhét éves voltam, elindultam a hegyekbe, hogy ott keressek munkát. Iloncán az édesapám testvérétől megtudtam, hogy egy budapesti cég fakitermeléssel foglalkozik. Elmentem oda, ott találkoztam Szabó Jánossal, egykori tanítómmal. Az ő segítségével kaptam

¹ Bereg vármegyei község

² Szlovenszkó = a mai Szlovákia

munkát, vagy három hónap alatt kerestem annyit, hogy kifizettük a perköltséget, megsegített az Isten. El is határoztam, ha arra járok, mindig bemegyek a templomba, imádkozni a kápolnában.

Tizenkilenc éves koromban elmentem Gyertyánligetre a békéscsabai kubikosokhoz kubirolni. Szerettek, mert jól tudtam tacskázni. Hordtam a nagy köveket, és a földet tacskáztam. Utat csináltunk a hegyen keresztül. Egy évig dolgoztam velük, akkor hazamentem. 1941-et írtunk, nagy volt az ínség Kárpátalján. Sok embernek nem volt kenyere. Nekünk még lett. Édesapám elosztotta a kukoricát a faluban új termésért, búza fejében. Egy mázsa búzáért egy mázsa kukoricát adott. Egy keveset hagyott magunknak. Annus, a húgom elvitte a malomba Remetére, és ellopták tőle. Úgy, hogy mi is kenyér nélkül maradtunk vagy két hónapig. Egyéb volt: tej, túró, már érett a cseresznye, édesanyám habart egy fazékkal. De kenyér nem volt hozzá. Ahogy jóllaktam a habart cseresznyével, kurrogott a hasam, mint a hordó. A szám keserű volt. Mondtam a szüleimnek, én elmegyek.

El is mentem egy kis pogácsával az útra, megállottam Dunántúlon, Győrben. Gondoltam, hogy a gyárban kérek munkát. De a gyárba nem engedtek be. Ott álltam a kapuban, egyszer jött egy úriember és megszólított:

– Mít vársz, fiam? Hová való vagy?

– Kárpátaljára.

– Gyere velem!

Megörültem, de nem a gyárban kaptam munkát, hanem építkezésen. Nem bántam én, csak dolgozhassak! Ez egy vállalkozó volt Budapestről, dolgozott nála vagy ötven ember: kőművesek, ácsok, betonozók, segédmunkások. A cég neve Pitel volt. Beállított rögtön betont kavarni. Mikor meglátta, hogy dolgozok, odajött hozzám, és megdicsért. Megkérdezte, van-e lakásom, kenyerem, mert itt a kenyeret jegyre adják. Megmondtam, hogy nincs semmim, és két napja nem ettem.

– Micsoda? Rögtön gyere velem!

Bevezetett az irodába és üzent a lakására, hozatott egy jó ebédet. Nagyon fimon ebéd volt: kenyér, hús, szalonna, még egy jó pohár bor is volt. Nagyon meg volt elégedve a munkámmal. Estére azt mondja:

– Fiam, van egy testvérem, aki itt lakik Győrben. Menj el hozzá, ott fogsz meghálalni.

El is mentem a megadott címre. Becsengettem. Kijött egy nő, végignézett, bement. Kijött egy tizenhét éves forma kislány, a kezében egy nagy kefével, s kezdi kefélni a ruhám. Nem hagytam, inkább visszamentem a gyárba, lefeküdtem egy csomó laznára,³ és ott aludtam. Nyár volt, nem volt hideg. Mire jöttek a munkások, én már dolgoztam. Kérdezte a gazda, hogy aludtam, én elmondtam, hogy oda nem megyek, engem ne keféljenek, ne fűrösszenek, hát hogy jön az ki?

Nekem nincs más ruhám, csak ami rajtam van.

– Na, nem baj, alszol a fiúkkal egy szobában.

A mesterek budapestiek voltak, elmentem velük, kaptam is egy ágyat. Tizenhárman voltunk a szobában, de nem szerettem itt se, mert mikor hazajöttek, a fele részeg volt. Nekik órabérük volt. Aki jó ácsmester volt, annak 2 pengő, a kőművesnek 1,50, a segédmunkásnak 64 vagy 45 fillér. No, vajon nekem mennyi lesz? Megadta a 65 fillért. Nagyon megörültem, mert akkor ez nagyon jó pénz volt. Egy liter bor 35 fillér volt. De jó bor! Egy kiló hús 65 fillér. Úgy-hogy ez nagyon jó kereset volt.

Egy pesti ácsmester megkedvelt és elkért magához. A főnök nehezen engedett el. Mikor le dolgoztam vagy két hetet az ácsmesterrel, nagyon jó volt. Minden héten kaptam 5 kiló húst, volt minden bőven, a fizetés 1 pengő 60 fillér.

Azt kérdezi a főnök, van-e nekem testvérem. Hívjam fel, ő felveszi. Fel is hívtam Margitot. A feleségének kellett segíteni. De nem sokáig volt ott Margit, elment egy másik céghez, ahol ott voltak az újfaluosi orosz lányok. 45 fillér órabért kaptak.

Mikor elment Margit, azt mondja Lohonya úr:

³ lazna = füves, gazos hely

– János, ez nem maga. Menjen haza, én fizetem az utat, keressen vagy három embert, hozza el. De olyat, mint maga!

El is jöttem haza, el is hívtam Horjánszkit, Kapitányt, Pap Albit. Horjánszki és Kapitány a kőművesekhez, Pap pedig a vasmunkához került, én meg vissza a helyemre. Engem itt elneveztek Tarzannak. Szerettek. Élvezte a főnök, hogy munka után én egy slaggal megfürödtem. Jó dolgom volt. De mi jött ki belőle? Jött a fizetés, mert minden héten fizetett. Én kaptam egy hétre 86 pengőt, ők meg 43 pengőt. Még egy hetet dolgoztak, de a fizetés csak olyan maradt. A három munkás nagyon elégedetlen volt.

Hétfőn reggel Pap Albi odaáll a főnök elé:

– Lohonya úr, én családos ember vagyok, egész nap hordom ezeket a rozsdás vasakat, tessék, nézze meg a ruhám. (Szegénynek vászon ruhája volt, a vaspor beszállta, nagyon csúnya volt.) Én magyar ember vagyok, itt a könyvem, tessék nézni, János meg egy ruszin ember, és ő az én munkámhoz képest úri ember, és napi 1,60-at, én meg 65 fillért kapok. Hát ez igazságos?

Lohonya úr odahív, elismétli a panaszt, s azt kérdezi:

– Magyar vagy?

– Mit tudom én! – felelem.

– Hát milyen vallású vagy?

– Hát görög katolikus.

– Hát én is az vagyok, fiam. Hát te magyar vagy. A munkád is magyar. Menj a munkádhoz!

Papot meg elküldte. El is mentem, dolgoztam tovább, de engem is bántott, sajnáltam Papot. Horjánszki és Kapitány maradt még két hétig, de az ő fizetésüket nem emelték, az enyémet viszont igen, 2 pengőre.

Kerestek a városban munkát az ágyúgyárban. Abban az időben bombázták Budapestet, és egy fiókgyárat leszállítottak Győrbe, kellett a munkás. Kapitány meg Horjánszki elcsaltak engem is oda. Jó munka volt, felvett egy darukezelő, de a fizetés alig volt a fele, mint az előbbi helyemen. Sajnáltam nagyon a régi helyemet.

Kérdezi egyszer a mester, hogy hová való vagyok. Mikor megmondtam, azt kérdezi:

– Megvan-e még a híd a Mércén?

– Meg – felelem.

– Azt a hidat én csináltam – mondja.

Megbarátkoztunk, bár ő öreg bácsika volt. 50 fillérral felemelte a fizetésemet. Nagyon jó volt vele dolgozni, ahogy szerelte a darut, én csak olyan vastányérokat raktam alá, amennyire ő parancsolta. De Horjánszki és Kapitány még kevesebbet kapott, mint az előbbi helyen. Erre Kapitány keresett egy másik munkát. Megint elcsaltak.

Az kubikos munka volt, a kereset gyenge. Azt is abbahagytuk, és hazajöttünk majdnem üresen. Szóval így jártam az újfalu barátokkal. Nekem úgyszólván haza kellett jönni, mert sorozásra kellett menni. Be is vettek repülősnak. Derék fiú voltam, a legderékebb a járásban. Danival mentünk ketten egy szekéren, a többiek kilencen, tizen. A szekér ki volt virágozva, Nagy Samu a legjobb lovak voltak, Samu bátyám dalolt. Beregen a reguták irigy képpel megállítottak. Ők harmincketten voltak, mi meg huszonnégyen. Azt hitték, hogy elvernek bennünket. De mi győztesen mentünk az úton tovább. Mikor hazajöttünk, volt nagy mulatság. Nem olyan, mint most. A községi előljáróság valami 90 liter bort adott ingyen. Nagyon büszkék voltak ránk. 1942 tavaszán megkaptuk a behívót, hogy október 5-én kell bevonulni Ungvárra a 24. gyalogezredbe.

Szervekedtek Királykútra a cséplőgéphez. Gondoltam, mit fogok otthon csavarogni, elmentem én is velük. Orosz Ida néném volt a szakácsunk, voltunk vagy huszonnégyen. Eh, de jó haluskákat főzött, meg kenyeret sütött! A munka nagyon nehéz volt. Reggel 5 órától este 12 óráig ment a gép. 500-600 mázsa terményt csépleltünk ki naponta. A termény hordásához a legerősebb emberek kellettek. Abban az időben Máté Dezső és Máté Jani nézett ki a legerősebbnek. De bizony nem telt el még két nap se, akkor Füzesi Sanyi meg Dezső próbálkoztak, de ők se bírtak még egy napot se. A terményt a padra kellett hordani, ami nagyon nehéz volt. Rám került a sor, én meg Molnár Gyuri fogtunk bele. Gyuri kis ember volt, de hiszen még él, a faluban van, a kis Kovács lányát vette el. Gyurival mi két hónapig hordtuk. Ez tartott október

10-ig, nekem pedig október 5-én be kellett vonulni, de az intéző nem engedett el. Eljött két csendőr, és elkaptak. Az intéző századosi rangban volt, vitéz, a finn háborúban harcolt, magára vette az ügyet, nem engedett bántalmazni, hanem vállalta, hogy október 15-én ott leszek. A tanyáról kocsit vitt ki az állomásra. A felesége készített egy jó csomagot, útravalót, és úgy vonultam be.

Ungváron a gránátvetőkhöz kerültem. Semmi bántódásom nem volt, csak az volt a baj, hogy Dombóvári őrmester, aki az újfalusi Molnár Juliskát vette feleségül, magához vett, s ha mentünk gyakorlatra, nekem le kellett maradnom, s elmennem Juliskához. A fiúk gyakoroltak, én meg Juliskával szórakoztam. Egy kis fát vágtam, vizet vittem, és így telt az idő. Amikor Dombóvári ügyeletes volt, akkor éjjel a laktanyából loptunk vasakat, ráfokat, amit csak lehetett, és azt vittük Juliskához.

Egyszer egy Bak Ferenc nevű vitéz vette át a szakaszt, kiderült, hogy nem tanultam semmit, nagyon nyaggatott, csokoládés katonának hívott. Szerencsére áthelyezték Dunántúlra, Kaposvárra. Onnan készült egy menet a frontra, és engem is abba akartak bevenni, de egy Jáger nevű főhadnagynak megdetszettem, kihallgatásra rendelt és felöltöztetett tiszta új ruhába, s arra kérte Ludányi ezredest, hogy adjon nekem 24 napi szabadságot. Az ezredes rám nézett és megadta. Mindenki csodálkozott a faluban, hogy én ilyen hamar szabadságot kaptam. Mire visszamentem, az ezred kiment egy pár nappal korábban, én meg maradtam. Akkor be kellett menni a rendelőbe, és leadni vért, vizeletet, székletet. Elküldték Budapestre, és egy hét múlva le is jött az eredmény, hogy kiváló egészségem van. Rögtön el is vezényeltek Pécsre tiszti szakács és felvételező tanfolyamra. Az egész Magyarországról harminchatan tanultunk ott három hónapig. Mindenféle ételeket tanultunk, orvosilag is, hogy milyen étel mire jó. Innen Kaposvárra mentem a laktanyába, folytattam a szakácsmunkát. Jó dolgom volt, jött a tavasz, 1943, kimentünk a zászlóaljjal nagygyakorlatra, ezerkét százan voltunk. Már az olyan, mintha háborúban lettünk volna. Házaknál helyeztek el bennünket. Én a konyhával egy nagyon nagy gazdához kerültem. Voltunk vagy huszonketten. Négy konyha, 12 szakács meg fogat, a géhá, és ezek az én fenntartóságom alatt voltak, én voltam a felelős értük. A gazda és a felesége megkedvelt, mi gazdagok voltunk, mindenünk volt: rum, bor, kávé. A magyar komisz kávé egyből lehetett inni, mert a cukorral egybe volt darálva. Egy kis csomag olyan három deci, de lehetett csak úgy nyersen is enni. Volt a gazdának egy lánya, az nagyon megkedvelte ezt a kávé. A lány lehetett olyan 18 éves, nagyon helyes barna lány volt. Azt kérdezi az anyja, hogy nem tudnék-e adni egy csomaggal. Egy csomagban volt 20 adag. Ez körülbelül fél kiló lehetett. Adtam neki vagy tíz csomaggal, hisz volt miből.

A gazdának nagyon sok jószága volt, és volt neki egy nagyon szép csődöre. Megmutatta. Azt mondja a gazda, menjek hozzá. Megy a nyavalya, mondom. Akkor ő megsimogatta.

– No, most jöjjen!

Odamentem, nem bántott. A gazda elment mellőle, akkor megpróbálkoztam hozzámenni. Úristen, mikor hozzákezdedt rúgni, vágni! Talán a tigris szelídebb lett volna! A gazda azt mondta, aki ehhez a csődörhöz hozzámegy és megsimogatja, annak 10 liter bort ad. No, nekem is voltak kocsisaim, derék fiúk, mondom nekik, hadd látom, aki megsimogatja, az nem csak szájhős. Lett egy vállalkozó, de mikor csak közeledtünk hozzá, te Úristen, úgy szaladtunk tőle, hogy csak az ajtóból néztünk vissza.

– No, megsimogatod? Iszol bort? – kérdeztem a szájhőst.

– Jaj, hagyjon békét!

Úgy megjíjted, hogy szóhoz sem tudott jutni. Erre a gazda:

– No, jöjjenek és igyanak!

Nagyon jó bora volt. Mikor ittunk egy jót, akkor szólt a lányának:

– Gyere már, ezek a vitézek nem mernek hozzámenni a csődörhöz.

– No, jöjjenek – mondta a kislány.

A lányt ment elől, én meg hátul. Hozzáment, megsimogatta, megcsókolta. Mint egy angyal, úgy állott a csődör! A lány megsimogatta a nyakát: „Aranyos, mindjárt hozok neked abrakot!” Senkit nem tűrt meg, csak a lányt. Ő etette, pucolta, gondozta.

Másnap már megszálltak bennünket a németek. A laktanyában az ezredes tartott nekünk beszédet, hogy a németek megszállták egész Magyarországot. Vagy két hétig nem lehetett ki-

menni a laktanyából. Megengedték egy párnak, de kijelentették, legyünk óvatosak, mert ha a német járőr elkap, bekísérik az őrsre, csak az ezredes parancsára adnak vissza. Igaz, nyavalyát voltak azok németek, ukrán csőcselék, csak a nagyobb tisztek voltak németek. Egyszer én is kimentem negyedmagammal. Elkapott két német járőr, be akartak kíséрни, de mi nem hagytuk magunkat, összeverekedtünk velük. Ők csak ketten voltak. Nagyon elvertük őket a derékszíjjal, szigorúan kikaptak. Másnap reggel bejött négy német tiszt meg a két járőr, akit összevertünk. Az egész zászlóaljat felsorakoztatták, hogy a két német katona ismerje fel, aki őket összeverte. De a mi tisztjeink se voltak buták, úgy elbújtak bennünket, hogy még kutyával sem találtak volna meg.

A teljes felszereléssel otthagytuk a kaszárnyát és a várost, Barcsba vezényeltek bennünket. Naponta átvártunk Jugoszláviába a Dráván keresztül. Kompon jártunk mindennap partizánvadászatra. De minket, magyarokat a partizánok nem bántottak, még csak egy lövést se adtak ránk. Kossuth-katonának hívtak bennünket. Mi se bántottuk őket. Visszaemlékszem, hogy kíváncsi voltam, hogyan élnek a gazdák Jugoszláviában. Az egyik községben bementem egy jobb helyre, egy rendes udvarra, és bementem a házba, mintha partizánt keresnék. Benéztem a speizba, hát Uram Isten, otthon már szűkön volt minden, itt meg kolbász meg sódarok csüngtek, mint nálunk az ajándék a karácsonyfán. Jött egy néni, magyarul beszélt. Mondom neki, hogy jól élnek. Van nekünk, hála Istennek, mindenünk, mondta. Megsajnálhatott, mert figyelmeztetett, hogy ne menjek be a szobába, mert ott van tizenkét partizán. Én megijedtem, s azt mondtam, mondja meg nekik, én nem magam vagyok itt, hanem vagyunk vagy százhuszan, járjuk a házakat. És én nem vagyok beosztva őrségre, mert én szakács vagyok és főlvételező. Az asszony bement, megmondta nekik. Rögön fogadtak, és elbeszélgettünk. Hiányuk volt sóban, ecetben, szappanban. Megkérdezték, nem tudnánk-e itókéért ezeket adni.

– Tudok adni vagy 20 kiló sót, vagy 10 darab szappant meg vagy 2 liter ecetet – feleltem.

– Mennyiért? – kérdezték.

– Majd megegyezünk – mondtam, csak menjek ki, mert megijedtem tőlük.

Én nem voltam számontartva, csak magamtól mentem, ha megöltek volna, engem csak később kerestek volna. Elvittem nekik amit ígértem. Adtak volna mindent, de én csak egy szíjat vettem el tőlük, ami nálunk akkor nagy érték volt. Volt belőle vagy 30 talp. Megbeszéljük másnapra megint, akkor már többet vittem. A géhán főlvételeztem, és nekik is jutott minden. A főnököm jó barátom volt, családos főhadnagy, neki sem ártott egy kis pénz, a partizánoknak pénzük sok volt, mindenféle. Nagyon jóban lettünk. De nem sokáig tartott, vagy nyolc napig. Leváltottak minket, mert minket a partizánok nem bántottak, mi se őket. Vagy 30 kilométerre voltunk a németektől. Jöttek utánunk. Egyszer hátranézek – én az élelemmel jó hátul voltam, mert a konyha mindig hátul volt –, hát két kutya jön az úton és egy kis szekeren valamit húznak. Oldalra nézek, hát egy csapat német katona feltűrközve, bekormozva, mint az ördögök, a kutyák géppuskát húztak az úton, ők meg oldalt az árokban mentek. Elhagytak engem is, meneteltek tovább. Én a törzssel elmaradtam, egy jó óra múlva olyan tűzbe kerültek a németek, hogy igazán hihetetlen. Másnap már miránk nem volt szükség, visszajöttünk a helyünkre, és többet nem mentünk át a határon.

Ment egy nagy menet az orosz frontra, és minket is bevagoníroztak, és ki az orosz frontra. A Tatár-hágón keresztül, a Nagy-Kárpátokon, egész Kolomia felé gyalog. Elhagytuk a Kárpátokat, éjjel-nappal vagy négy nap mentünk, már hajnalra megszólalt a golyószóró meg az aknavető. Ez már nem Jugoszlávia volt! Letelepítettünk egy faluban, a géhá ott maradt, a zászlóalj kiment a vonalra. Estére ki kellett vinni a vacsorát. Elindultunk a konyhával, de nagyon nehéz volt a menet. Hegyes vidék volt, úgy gondolom, augusztus lehetett. Meleg volt, s a szél hullaszagot hozott a völgyből. Nehéz volt tovább menni. Megálltunk, a fiúk feljöttek a vonalból, és kiosztottak az ételmezt. Itt már nagyon nehéz volt, mert mi nem voltunk hozzászokva ilyen helyzethez. Ezen a területen sok volt a partizán. Visszafelé úton hátbatámadtak. Védeztünk meg szaladtunk, míg erősítést nem kaptunk. Jöttek a derék fiúk, akik elkísértek bennünket hátra, de bizony nagyon be voltunk, őszintén mondom, gyulladva. Hisz mi asszony-katonák voltunk! Mi nem tudunk harcolni. De voltak derék fiúk, akik már ott voltak az első vonalban, és minket visszakisértek. Ők megállták a helyüket. Voltak sebesültek, de nem hátráltak. Mi meg csak szaladtunk hátra a faluba a géhához. Csak elgondoltam, milyen

helyzetben vannak szegény bajtársaim, még az élelmet is milyen nehezen kapják meg, s hogy eszik meg!

Pár nap múlva a front felszakadt, és az oroszok előrenyomultak. Mi oszt ahogy tudtunk, úgy menekültünk hátrafelé. A mieink nem bírták fenntartani az oroszokat, azok nagyon nyomultak, a mi géháinkat széjjelverték, aknával széjjellőtték a konyhát. Úgy, hogy szétszaladtunk, ki merre. Én bebújtam valami kis ólba, és vártam az oroszokat, hogy megadjam magam. Gondoltam, én is orosz vagyok, csak nem fognak bántani. D nem úgy történt. Mikor megrohanták a konyhát, hát mint a vaddisznók, csak elkapták a szalonnát, a kolbászt, a zsírt. Amit csak tudtak, mindent elvittek. Olyan éhesek voltak, piszkosak, csúnyák, hogy én megijedtem tőlük. Kibújtam és szaladtam. Észrevettek és utánam lőttek. A köpenyem négy helyen átlőtték, de a testemet nem érte golyó. Nagy szerencsém volt, beszaladtam az erdőbe, egész éjjel mentem egyedül, csak néha hallottam egy-egy lövést. Borzasztó volt. Ahogy mentem, mindig nyugatra húzódtam. Egyszer mit ad Isten, jön szembe velem két magyar katona. Nagyon megörültem, hogy lesz valaki velem. Megkérdezik, merre megyek. Mind a kettőnél orosz géppisztoly volt. Az egyik megkérdezi, megyek-e velük, mert ha nem, azonnal főbelőnek. Ők ugyanis elhatározták, hogy nem harcolnak tovább. Itt-ott két éve harcolnak Horhynak, elég volt. Hanem én tudok egy kicsit oroszul, maradjak velük, menjünk az oroszokhoz. Én meg, ahogy akkor láttam az oroszokat, már elment a kedvem tőlük. Ennünk nem volt semmi, se nekik, se nekem, és csak a nagy erdőség, hegyek, falut sehol se láttam. Beesteledett, lefeküdtünk a földre, hallom, a két katona nagyon mélyen alszik. Én nem bántottam őket, nem is vettem el tőlük semmit, hanem egyet gondoltam, otthagytam őket, mert mondták, hogy ők pestiek, olyan gazembernek néztek ki, szóval valami csavargónak. Elhatároztam, hogy otthagynom őket, és megyek magam. El is indultam. Mentem vagy nyolc kilométert, egyszer csak látok magam előtt egy derék embert. Az csak állott. Ahogy közeledek hozzá, mondja oroszul, hogy gyere, gyere. Amikor odaértem, nyújtom a kezem, elfogadta. Kérdezi, hogy hova. Mondom, hogy haza.

– Hát hová való vagy?

– Kárpátaljára – felelem, s mondom a járást, a falut. Iloncát mondtam.

– Nem akarsz harcolni?

– Én nem is harcoltam.

– Hát mit csináltál?

– Én szakács voltam.

– Hát azért nézel olyan jól ki!

Jóindulatú embernek látszott. Megkérdezte, hogy nem vagyok-e éhes?

– Ó, dehogymég! Két napja jövök, és nem ettem semmit.

– Na, gyere velem!

Elmentem vele, egy nagyon kicsi ház volt ott. Bementem, hát ott volt vagy tizenkét partizán. Én nagyon megijedtem. Egyszer csak észreveszek egy nőt is köztük. Kérdezi attól, aki engem odavitt:

– Ezt a csomagot hol találtad?

– Itt jött magában, azt mondja, hogy két napja nem evett. Mit csináljunk vele?

Összenéztek, ki mit mondott, jót kevés. Én elmagyaráztam nekik, hogy van egy öreg anyám, aki nagyon szeretne látni. Ha elengednek, én csak hozzá akarok menni. Én orosz vagyok, én nem bántottam soha senkit, hanem segítettem, akit csak tudtam. Erre a nő felugrott, konzervből készített nekem egy kis borscsot. Olyan főzelékfélé. Nagyon finom volt. Mikor megettem, még adtak egy jó pohár hideg vizet. Megittam. Akkor megkérdezte az egyik, jólaktam-e. Felkészültem, hogy agyonlőnek. De nem úgy jött ki. Azt mondja a nő:

– Ez nem néz ki rossz embernek, ez miközénk való.

Egymásra néztek, s mondták, maradjak velük. Én nem tudtam, mit csináljak. Mondták, hogy a Kárpátok már csak 30 kilométer.

– Nagyon kérem magukat, ne bántsanak, eresszenek el, hadd menjek haza anyámhoz.

Ekkor az egyik azt mondja, hogy adjam le a fegyveremet, és menjek.

– Mit érnek ezzel a rossz fegyverrel? És ha én elérem a Kárpátokat, és véletlenül találkozom a csapattal, vagy elfognak a csapatcsendőrök, engem hadbíróságra adnak. Legyenek kegyelemmel, hadd menjek én magamnak!

– Vezesd, és mutasd meg neki az utat, merre menjen – mondta az egyik.

Én nagyon megijedtem, gondoltam, hogy tovább kísér és agyonlő. De nem bántott, hanem még azt mondta, hogy na, eredi, arra, né! El is indultam, de ahogy mentem, mindig mintha éreztem volna, hogy na most, mindjárt agyonlő. De nem úgy történt, mert velem volt az Isten, csak ő segített.

Ahogy megyek, lenézek a völgybe, mintha valami mozgást látnék, egy kis falunak néz ki a hely. Megörülök, csak a mieink volnának, gondolom magamban. Közelebb megyek, egyszer, te Úristen, szalad hozzám két magyar csapatcsendőr. És megtámadtak. Te szőkevény, a front-ról megszöktél, te ilyen, te olyan, mindjárt agyonlőlek, mondja az egyik. Hiába magyarázok, nem hallgatnak rám. Be az őrségbe! Ott fogadott egy hadnagy. Elmagyaráztam neki, hogy jártunk, minket szeréjfelverték, a géhát, a konyhát, úgy, hogy én már vagy öt napja az erdőben bujdosom, szeretném megtalálni a csapatomat, hisz én a dunántúliakkal vagyok, 6/1 az én csapatom. A hadnagy meghallgatott, jött az este, már kaptam egy kis ennilót: két konzervet, kenyeret. És parancsot adott egy altiszt, rögtön kiállított az első vonalba, a lövészárkba. Engem egy kis ház mellé állított, és megmagyarázta, hogy a sötétben honnan várhatjuk a támadást. Adott egy pár gránátot is. Vártam, hogy mikor jönnek az oroszok. Egész éjjel lőtték a rakétákat. Hol fehéret, hol pirosat. Mikor pirosat lőttek, azt gondoltuk, na, most lesz a roham, most fognak támadni. Ki imádkozott, ki félt, ki az anyját emlegette, ki a gyermekét, és így tovább. De az oroszok nem támadtak, hanem megkerültek bennünket. Kora reggel, már lehetett vagy 5 óra, már lehetett szépen látni, beszélgetek egy bajtársal.

– Öregem, te hova való vagy?

– Dunántúlra – mondja. – És te?

– Kárpátaljára.

– Akkor te nemsokára haza még – mondja nekem. – Én is megyek veled.

Meg is barátkoztunk. Egyszer csak a dombra nézek, hát egy olyan 50 év körüli asszony kijött a házból. Nem ijedt meg. Én mondtam, hogy ne féljen, mi nem bántjuk. Oroszul mondtam. Az asszony megörült, hogy oroszul beszéltem vele. Kérte, hogy ne gyűjtsuk fel a házát, Ó, dehogyan gyűjtjük, mi nem bántunk semmit! Az asszony sírt, és mondta, hogy felégették a fél falut, összetörték mindent a magyarok, habár az ő apja is osztrák katona volt, meg is rokkant a 14-es világháborúban. Behívott a házba. Kíváncsi voltam, be is mentem. Hát nagy plakátokra rá volt írva: „Magyarok, ne bántstátok a házamat, én is magyar katona voltam, harcoltam a 14-es háborúban és meg is sebesültem.” Magyarul volt írva. Az asszony megkérdezte, nem vagyok-e éhes. Hát én esténet jóllaktam, így igazán nem voltam éhes. Egyszer csak azt mondja az asszony:

– Nézzen csak oda a domboldalra, ott jönnek a mieink olyan közel, hogy szabad szemmel látni őket!

– Te jó Isten, hát mi lesz velünk – mondom a fiúnak – hát be vagyunk kerítve! Mit csinálunk? Parancs nincs, hogy menjünk hátra, mi lesz velünk? Se egy lősív, semmi, csak várunk, azok meg mennek előre. Hát mirőlünk elfelejtkeztek vagy mi a csoda?

Egyszer aztán jött a hír, hogy a csapat a faluból kivonult, ott már csak civilek vannak, és mi is, mint a többiek, lassan vonulunk lefelé.

Ahogy vonulunk vissza, látom én, hogy mi már egész a Kárpátokban vagyunk, de még a magyar határ vagy 8 km-re van. Lementünk a völgybe vagy harmincketten. Egyszer csak jött egy század. Ők az első vonalban voltak, rajtuk ütöttek az oroszok meg a partizánok, úgyhogy menekültek, ki hogy tudott. Egyik nadrág nélkül, másik cipő nélkül. Egy hadnagy vezette őket. Hát mi közjük álltunk, és mentünk velük. Egyszer csak elénk áll egy Bobik, vagyis te-repjáró, kiszáll belőle egy ezredes meg vagy három tiszt. Az ezredes dühösen kiabál, hogy milyen hadsereg ez? A hadnagy jelentett, de az meg se hallgatta, csak kiabál, hogy milyen hadsereg ez? A hadnagy magyarázódik, hogy alig tudtunk menekülni, úgy ránk csaptak az oroszok meg a partizánok. Sokan még a fegyverüket is eldobálták, szóval tényleg nem hadsereggel illő voltunk. Az ezredes végül így szól:

– Jó, menjenek hátra, tisztálkodjanak meg, lakjanak jól.

Lejöttünk Kovácsmezőre, ott oszdtényleg megtisztálkodtunk, rendbe hoztuk magunkat, lepihentünk. Elosztottak bennünket. Ez október elseje-másodika körül volt. Engem továbbra is szakácsnak osztottak be. Örültem, de nem sokáig, csak egy napig. Jött a parancs, hogy az oroszok áttörték a vonalat, és a zászlóalj, 1200 ember körül van zárva, és mi, a 120 ember menjünk és szabadítsuk ki őket. Harcba is álltunk, de én rögtön megsebesültem. Csak azt vettem észre, hogy a bajtársaim nyomulnak előre, és egy barátom engem megkarol, és csúszik velem fel hátra. Csúsztunk valahogy egy dombra, onnan pedig lefele az aljba. Az aljban már rengeteg sebesült volt. Ott bekötözték.

Azt már nem tudom, hogy kerültem Husztra, mert nagyon beteg voltam, nagyon fájt mindenem. Arra jól emlékszem, hogy amikor kihúztak az autóból, kétoldalra néztem, hát rengeteg sebesült volt. Engem is hordágyra tettek, de már akkor nagyon beteg voltam. Mindent le-téptem magamról, és nem állhattam magam mellett senkit. Az egyik sebesültszállító, aki vitt, azt mondja nekem, hogy számoljam meg, hány vágás van a nyelén a hordágyinak. Én azt hittem azért kérdi, hogy megtudja, észnél vagyok-e. Megszámolom, hát mondom, hogy tizenhárom. Erre azt feleli, maga lesz a tizennegyedik halott. Emlékszem, hogy valamit hozzávág-tam. Erre felkaptak és bevitték egy pincébe, ami tele volt halottal, és lehajítottak engem is, ők meg elmentek hordani a többi sebesültet. Én hozzáfogtam nagyon ordítani. Mit ad Isten? Mol-nár Imre is megsebesült a karján, de ő a folyosón járkált, és meghallotta, hogy én kiabáltam és a hangomról megismerte, hogy ez újfalu-s ember lehet, oda is jött hozzám.

– Úristen, mi halott van itt! – kiáltott fel.

Emlékszem, jött két apáca a hordágygal, és fölvittek egy folyosón a rendelőbe. Ott meg-vizsgálták, azt mondta az orvos, hogy a sebem el van mérgesedve. Nincs mit tenni, le kell vág-ni a lábam, ha élni akarok. Jól leszek, egy lábbal még lehet élni, egyezzek bele, és írjak egy pa-pírt alá. Te Úristen, 22 éves vagyok, hát hogy egyezzek bele?! Nem, inkább haljak meg. Ekkor bejött egy jó magas orvos, és hallom, hogy ő megpróbálja fölvágni és kitisztítani a sebemet. Ráfektettek a műtőre és elaltattak. Visszaemlékszem, daloltam, hogy „16 éves se voltam talán, mikor Pestre küldött az anyám...” Ez egy hosszú nóta. Hallom, azt mondja az orvos, hadd da-loljon tovább. De akkor nem fájt semmit, el voltam zsidbasztva. Kaptam egy kis pofont, és ma-gamhoz tértem. Ahogy felébredtem, rögtön a lábamhoz kaptam, hogy nem vágták-e le. Erre nagyon megsajnálta, úgy az orvos, mint a nővérkék. Azt mondja az orvos: „Nézzék, hogy ra-gaszodik a lábához!” Feltettek a hordágyra, és bevitték a szobába. Körülnézek, hát az orvo-sok is géppisztollyal járnak, mondják, hogy az oroszok már a kertben vannak. Te jó Isten, mi lesz itt! Ugy meg voltam ijedve, hogy nem éreztem semmi fájdalmat. Egyszer csak elém áll egy pap, és vet rám egy keresztet és mondja: „Drága gyermekem, ki vagyunk téve a halál-nak.” És mondja, hogy gyónjak meg, hogy tiszta lélekkel menjek a másvilágra. Mondom neki:

– Tisztelendő úr, én kárpátaljai vagyok, a beregszászi járásból, a falut Beregújfalunak hív-ják, ott laknak a szüleim.

Kértem a papot, hogy segítsen valahova elvinni, míg a szüleim értem nem jönnek, én itt szeretnék maradni Kárpátalján. A pap azt felelte, hogy nem tud semmit tenni, mert már nála nincs hely, hisz hetvenketten vannak nála. Akkor arra kértem, üzenjen a szüleimnek. Azt mondta, ez lehetetlen, mert se telefon, se posta nem működik. Megáldoztatott és elment.

Ott maradtunk egy pár napig. Egyszer azt vettem észre, hogy ürítik ki a kórházat, minden-kit visznek, aki csak tud valahogy menni megy, igyekszik kifele, félnek, mert már közel van-nak az oroszok. Én meg csak szeretnék itt maradni, gondoltam, hogy itt jobban kigyógyulnék. De sehogy se sikerült itt maradni, mert nem bírtam felállni, és csak vártam, hogy mi fog tör-ténni. Egész éjjel szállították a betegeket az állomásra a vonatra, vagyis a vagonokba. Nagyon sokan voltunk, előbb vitték az anyaországiakat, a kárpátaljaiakat hagyták hátra.

Mit ad az Isten, a papnak valahogy sikerült hazazűzenni. Erre a testvérem, Annus, édes-apámmal gyalog nekivágtak, keresztül a hegyeken és el is jöttek Husztra. Ahogy mondták ne-kem, be is jöttek a kórházba, és látták is, amikor engem a hordágyon vittek a vagonokhoz. Nem volt sehol hely, minden vagon tele volt. Én nagyon beteg voltam, mert akkor már nem tudtak semmiféle orvosságot adni. Hátral volt egy tiszti kocsi, ott szorítottak nekem egy he-lyet. És ahogy elbeszélte édesapám, ők ezt mind látták. De se én, se ők nem tudtunk egymás-hoz közeledni. Úgyhogy mi nem találkoztunk. Erre a vonat elindult, és mentünk egyenes Be-

regszásznak. Beregszászon a vonat megállt, és kérдем, milyen állomás ez? Mondják, hogy Beregszász. Hisz én itt közel vagyok! De nagy volt a zűrzavar, mert akkor bombázták az állomást, a raktár kapott egy bombát, aki csak tudott, hát menekült, de én nem bírtam sehogy se felállni. Kiabálni kezdtem, hogy nincs-e itt valaki Újfaluból. Hisz volt is, Csömör Róza hallotta is a hangom, de nem engedték még a vonat közelébe se. Úgyhogy ő itthon elbeszélte, hogy hallotta a hangom. Volt oszt sírás, mikor megtudták, hogy engem elvittek. Szegény anyám még bele is betegedett.

Vége lett a riadónak, visszajött, aki tudott és elindultunk. Hogy hová, azt nem tudtuk. Egyszer, már jól elhagytuk Kárpátalját, már benn vagyunk az anyaországban, kinézek, hát áll a vonat. Kérdem, miért álltunk meg? Riadó van, jönnek a bombázók. De elmentek, minket nem bántottak. Ahogy nézek az ablakon kifelé, észrevettem egy kis házat, mellette volt egy kis kút, úgy a kertben lehetett, s egy olyan 18-20 éves lány jött vízért. Kerekos kút volt. Ahogy húzta a vizet, én megvertem az ablakot és a kislány odafigyelt, meglátott. Én meg intek, és rámutatok a számra, hogy éhes vagyok. Erre a lány otthagya a kutat, és beszaladt a házba, és szalad a vagonokhoz. Én nagyon vártam, vajon mit hoz a lány. Hát két üveg befőtt! Olyan literes üvegben. Hozzám nem engedték, hanem odaadta az őrnek, és addig ott állott, míg az őt át nem adta nekem. Mikor az őt a kezembe adta, te Úristen, én azt se tudom, hogy bontottam fel! De én olyan lázas és szomjas voltam, hogy azt sem tudtam, hogy mit csináljak. Nagyon finom barackbefőtt volt.

Budapestig mentünk. Az úton többször volt riadó, akkor már bombázták Pestet. Mikor Pestre értünk, bombáztak. Én kínomban mindent letéptem magamról, mert nagyon menekültem volna, de nem tudtam felállni. Mindenki, aki csak tehetett, menekült. Én meg csak maradtam a vagonban. Mikor vége lett a riadónak, elindult a vonat, megérkeztünk a tethelyre. Ahogy megérkeztünk, megint riadó volt. Kiszállítottak bennünket a kórházba. Azok, akik nagyon féltek az oroszoktól, a tiszteknek a felesége, meg akik a parlamentben dolgoztak, a nők mind felvették a kórházi ruhát, mintha ápolónők lennének. Mert a kórházat az ellenség sem bántotta, úgyhogy ők ott találtak bűvőhelyet. Igaz, szükség is volt rájuk, mert nagyon sok volt a sebesült, az apácák egyedül nem bírták volna.

Késő este volt, úgy tíz óra lehetett, világítás nem volt, csak az óvóhelyen volt világ, a sötétben kellett dolgozni, ami nagy fáradtság volt. Még aki tudott valahogy menni, annak csak könnyebb volt. No, de én sehogy se tudtam menni. És közben hol eszméletemnél voltam, hol anélkül. Nagyon beteg voltam. Minden ruhámat leszaggattam magamról, úgyhogy nem is tudták, hogy mit csináljanak velem. Egyszer, emlékszem, hozzám jött két apáca és akartak vinni, hát nem tudtak. Hordágy nem volt, kézben meg nem bírtak. Egyszer oszt már majdnem utoljára jöttek a hordággal, két férfi volt, felemeltek, és bevitték az óvóhelyre. Volt fürdő meg rendes orvosi rendelő, szóval az el volt látva elég rendesen. Ott mindenkit megfürösztöttek és elrendeztek, az orvosok megvizsgálták a betegeket. Énrám már csak majdnem reggel került sor, ahogy vitték és hozták a sebesülteket, engem mindig otthagytak. De hogy miért, én nem tudom. Mindig rám néztek, és továbbszaladtak, mert nem volt könnyű engem vinni, meg eléggé rossz is voltam, hol kiabáltam, hol ütöttem, amivel csak tudtam, hol milyen rohamom volt. Nagyon szerettem volna fölállni, de nem tudtam. Azok az úri nők nem voltak ahhoz hozzászokva, hogyan kell beteggel bántani.

Egyszer csak látom, hogy jön két derék nő, és már körülöttem nincs is senki, hát gondoltam, csak értem jönnek. Észnél voltam, a lábam is elszibbadt, úgyhogy nem nagyon fáj, ránéztem a nőkre és mondom, ha Pestre jöttem, mint Ádám, hát vigyenek engem is az Évák már valahova. Jaj, aranyos Ádámka – mondja az egyik nő – rögtön visszük magát. Evvel el is vettek a fürdőbe, onnan a rendes rendelőbe, és rögtön felöltöztettek tiszta fehérneműbe és felvittek az emeletre egy gyönyörű szép kis szobába, ahol csak magam voltam. És kérdi a nő, no, Ádámka, mit enne, éhes? Hát bizony éhes vagyok. Hát mit enne? Mondom, egy jó haluskát. Egy kis idő múlva hozta is a jó mákos haluskát. Jóllaktam, nagyon jól. Elaludtam. Egyszer csak keltenek, mert vizit volt. Valahogy kipucolták a sebem, valamivel bekenték, elég jól éreztem magam. Nem sokáig tartott a jóság, mert az oroszok nagyon közeledtek. Ekkor minket elszállítottak, úgy gondolom, Szombathelyre. Ott voltunk vagy egy hónapig. Ott nagyon jó kosztunk volt, és jól gyógyítottak bennünket, de ez is kevés ideig tartott.

Onnan bevagoníroztak, és kivittek bennünket Nyugat-Németországba. Az út nagyon nehéz volt. Riadók és éhezés. Ahogy megérkeztünk egy szép épületbe, valami színház volt, állítólag abban az épületben avatták fel Hitlert, így beszéltek, szóval nagyon szép hely volt. A német orvosok és ápolónők segítettek. Csak az volt a rossz, hogy nagyon sokszor volt riadó, a bombázók nagyon sokat átrepültek rajtunk. Igaz, nem bombázták soha a várost. De mindig el kellett mennünk az óvóhelyre, az meg elég messze volt a kórháztól. A németek sokat segítettek eleinte, utána meg már haragudtak ránk. Még az épületre, a kapura disznókat rajzoltak, és minket annak hívtak. Ott már a koszt nagyon gyenge volt, a gyógyulás nagyon nehéz volt. Nagy baj történt. Kiűtött a flekktífusz, az meg nagyon csúnya betegség volt, úgyhogy minden nap 3-4 halott volt, olyan rettenetes betegség volt, hogy az ember előtte még járt és beszélgetett, egyszer csak hozzáfogott reszketni, és még ott akart állni, és ahogy megfogta az ágya szélét, úgyis maradt örökre. Nagyon csúnya betegség volt, nagyon megrikított bennünket. Én velem is volt egy falubelím, Matyika András, aki már elég erős volt, már dolgozott a halottas kamrában, és gyűjtögette az 5 pengősöket meg a két pengősöket, hogy ő azt viszi haza a lányának, mert a pénz ezüst volt, úgyhogy annak tényleg értéke volt, meg arany dolgokat is szerzett a hulláktól. Nekem mindig megmutatta, hogy mennyi van már neki. Nekem is mondta, hogy menjek, én nem mentem, nekem nem kell, mondtam neki. Én inkább lementem a konyhára, és hamuban sütöttem krumplit, és segítettem a szakácsnak valamit, amit bírtam. Ahogy mentem a cellába, még vittem egy pár krumplit a földimnek, mert nagyon szerette a sült krumplit, hát bizony ő már nem volt. Kérdezem a szomszédjától, hol van. Már ő jól van, mondja, meghalt. Már az ágya üres volt, mindent elvettek szegénytől, semmit se hagytak meg, odaveszett.

Jött a karácsony, hiába volt járvány, a német tiszték bejöttek a kórházba, és minden betegnek egy szép szeretetsomagot adtak, körülbelül 2 kilóst. Volt a kórházban velünk egy orosz tiszt, aki Ungváron esett fogságba betegen, és itt is velünk volt. Mikor a németek adták a szeretetsomagot minden betegnek, hát az oroszoknak is adtak. Erre a pap elkapta, és nem adta oda az oroszoknak. Erre az egész kórház fellázadt, és mindenki, amit tudott, adott a magából az orosz tisztnek. A tisztet Áfdíjel Vaszilnak hívták. Így ő nem egy csomagot kapott, hanem vagy háromszázhuszat, mert mindenki adott neki. Egy magyar törzsőrmester volt megbízva a csomag gyűjtésével és átadásával. Így az orosz főhadnagy nagyon jól járt.

A színpadon volt egy oltár, ahol a pap minden reggel 8 óra körül misét tartott. Jártunk is oda imádkozni addig, de ezután igazán kevesen jártak, úgyhogy el is helyezték onnan. Jött egy másik, de ahhoz se jártak, mert nagyon fájt mindnyájunknak, amit a tiszttel tett. Miért ellenség most, amikor ő is fegyvertelen, és olyan sebesült és beteg ember, mint mi. Volt egy szerb ápolónő a kórházban, és ő is tudta, hogy az orosz tisztet nem gyógyítják, mint minket, és egyszer küldött velem egy kis orvosságot a tisztnek. Én szívesen elvittem, hisz én jártam hozzá sakkozni, megbarátkoztunk, a cigarettámat, meg mindent, amit tudtam adtam neki. Úgyhogy írt is olyan levelet, hogyha az oroszokhoz kerülök, hát mutassam meg, semmi bántódásom nem lesz. Írt az anyjának is, azt is elvettem, és vigyáztam rá.

Egyszer a szerb nővér behívott a szobájába és mondta, hogy menjek és mondjam meg a tisztnek, hogy este a németek elviszik. El is mentem, és megmondtam neki. Nagyon megjédt, és mondta, hogy a mi kórházunktól vagy tíz kilométerre van egy üveggyár, ahol vagy 2000 orosz fogoly dolgozik, oda kellene neki valahogy eljutni, ott őt elrendeznék. Mondom, én nem mehetek vele, mert én se bírok még nagyon járni, de ő is beteg, alig jár. Azt mondja, csak a kórházból jusson ki, akkor ő valahogy elmegy, csak a németek ne vigyék el, mert akkor agyonlövik. A kórházból ki lehetett menni a temetőig, mert megengedték a németek, hogy a kápolnában virraszthatjuk a halottakat. A temetőben volt egy kápolna, abban volt egy oltár, a halottat oda fektették, és lent voltak a lócák, mint a templomban, és aki jött virasztani, az ott ült és imádkozott. Volt ott vagy 5-6 ember, aki a halottakat rendezte. Megmosták, felöltöztették, el is temették. Még láttam, hogy koszorút is adtak a németek. Úgyhogy elég rendesen viselkedtek a halottal. Ahogy bementünk a kápolnába, hát rémisztő volt, ahogy ránéztem a falra, hát a halott mellett két csontváz, ember nagyságú, és a kezében kasza, és ahány perctet üt az óra, annyiszor vág a kaszával, és rá van írva: „Minden élet fölött a halál.” De az az óra olyan hangosan ütött, a hangja rémisztő volt, nem is tudom leírni, rá gondolni is borzasztó.

Az oroszoknak sikerült megszökni, és eljutott a barátaihoz. Kaptam tőle levelet. Novoszibirszkben egy japán láger parancsnoka lett. Az anyja is írt nekem levelet, megköszönte a segítséget. A fia készült is hozzám jönni, de egészen más lett a helyzet.

Engem még kivittek Nürnbergbe, ott alakult egy magyar ezred, amibe engem is beosztottak. Új ruhába öltöztettek, felfegyvereztek, és azt mondták, hogy harcolni fogunk az amerikaiak ellen. Megkaptam a beosztást: a zászlóalj felvételezője lettem. Volt 12 szakács meg fogat, és mindennap jártam a raktárra fölvételezni az ételmezt a zászlóaljnak, 1200 embernek. De már akkor annyira bombáztak az amerikaiak, hogy egy perc időt se hagytak ki. Minden háztetőn Nürnbergben lengett a fehér zászló. Abbamaradt a bombázás, reggel minket is kivезényeltek a városba, segítséget nyújtani annak, aki még életben maradt. Tavasz nap volt, a városba nehéz volt bemenni, mert minden romban volt. Az emberek meg a gyerekek a földön, a tetőn, a dróton, az oszlopon hullá és hullá. Én is egy katonaközpontba kerültem, szedtük a hullákat az óvóhelyről kifelé, letakartuk egy fekete nejlonnal, és szállították őket valahová. Egyszer nézem, hát egy halott generális kezében egy síp van. Megfogom a sípot, hát a síp aranyozott volt, benne az egyik szélén aranyóra, a másik oldalán meg iránytű. No, gondolom, már neked nem kell, ezt elveszem és viszem magammal. A szívemhez tettem és nagyon vigyáztam rá. Pár nap múlva otthagytuk a várost, és kimentünk vagy 20 kilométernyire és egy nagy erdő-ségben megállottunk, közel a fronthoz. Az amerikaiak akkor már egészen közel voltak hozzánk. Mi magyarok voltunk vagy 18 ezren felfegyverkezve. Elment egy hírvívó, aki megbeszélte az amerikaiakkal, hogy mi magyarok megadjuk magunkat. Egy pár óra múlva jöttek az amerikai katonák, és mi megadtuk magunkat egy lövés nélkül. Az amerikaiak nem bántottak minket. A tisztjeink felsorakoztattak, és elindítottak egy tiszta területre, és ott leszállásoltunk. Nem voltunk sokan, összesen vagy 30 ezren. Németek, ukránok, oroszok, mindenfajta. Az amerikaiak lefegyvereztek, és körülálltak minket. Egyszer csak megjelent két repülő. Mi nagy örömmel mondtuk, hogy mi már nem félünk, hisz ez már nem bánt minket. Nem bizony, hisz német gépek voltak. Mikor ledobtak egy bombát közénk, akkor már nagyon megijedtünk, és bújtunk volna. De hova? Az amerikaiak lőtték a gépeket, de csak kisebb fegyverrel. Aki menekült, közénk is lőttek. Nagy pánik tört ki, sok lett a halott.

Ott voltunk egy pár nap. Enni nem adtak, csak azt ettük, ami volt nekünk. Az meg igen kevésnek volt. Egyszer csak megjelent a rengeteg autó, és egy-egy autóra besorakoztattak 36 személyt, és elvittek bennünket Franciaországba egy nagy lágerbe, ahol már drótkerítéssel voltunk körülzárva. Épület nem volt, csak egy sík telep, de ott már voltunk vagy 120 ezren. Elzártak bennünket, minden nemzetet külön-külön. De valahogy nem bántott senki senkit, csak a franciák lőttek közénk reggel és este. Azok nagyon haragudtak ránk, mert azt hitték, mi háborús bűnösök vagyunk. Ha az amerikaiak nincsenek velünk és nem védtek volna meg, a franciák széjjeltéptek volna bennünket. Annyira, hogy az amerikaiaknak volt baja velünk. Azon a helyen voltunk vagy két hétig. Nagyon nehéz volt ott a sorsunk, a két hét alatt alig tudtak valamit enni adni. Hisz megjött a Vörös Kereszt segítség, olyan kis csomagokat kaptunk, kb. olyan 3 kiló, de alig jutott vagy 12 ezernek, a többinek már nem. Az volt az isteni szerencse, hogy valahogy egymást segítettük. Az amerikaiak nem vettek el semmit tőlünk. Az ember ott mindig csak magára gondolt, és nekünk még volt jó csomag szárított kenyérünk, meg ki mit tudott szerezni, míg fogságba nem estünk.

Egyszer csak jött a parancs, hogy szedődjünk össze, és vagoníroznak bennünket és visznek tovább be Franciaországba. Azt hittük, hogy munkára. Örültünk. De bizony nem munkára, hanem igazi lágerbe. Ahogy szállítottak bennünket, a franciák kövel dobáltak, forró vizet öntöttek ránk, meg integettek, hogy felakasztanak. Egy városban megállt a vonat, hát valami széndarabokat pakoltak az állomás mellett. Abbahagyták a munkát, és ki az állomásra, megölni minket. Az amerikaiak alig tudtak megvédeni, majdhogynem fegyvert kellett használni a franciákkal szemben. El kellett indítani a vonatot az állomásról, mert az egész város ránk támadt. Micsoda érzés volt az, Uram Isten, hát mi háborús bűnösök voltunk? Szegény fejünk!

Mikor megérkeztünk a tethelyre, ott már a lágerben minden nemzetnek külön helye volt, fel volt állítva a konyha, rendelkezünk étellel, a mi tisztjeink adtak szakácsokat. Az ételmezt az amerikaiak adták, mi rendelkezünk vele. Engem is beállítottak szakácsnak. Csak az volt a hiba, hogy az amerikaiak csak konzervet adtak, amihez mi nem értettünk. Mi, magyarok meg voltunk szokva a nyers dolgokhoz, ugye paszuly, borsó, krumpli és így tovább, liszt,

hús. Itt meg minden konzervhez adtak az amerikaiak olyan 20 kilós szárított almát meg tojásport, amit mi nem is láttunk. Felbontottam egy konzervet, olyan 5 kilóst, megnéztem, hát gyönyörű sárga. Azt hittem, hogy tengeriliszt. Odajött hozzám egy jó barátom, Kékesi Elek, azt mondja, Janikám, add nekem azt a lisztet, én főzök belőle olyan puliszkát, hogy te még olyat sose ettél. Én técsői vagyok, a románoktól megtanultam, hogy kell jó puliszkát főzni. Odaadtam neki, meg még egy jó darab holland túrót. Egyszer odanézek, hát az én barátom kavarja a puliszkát, hát azt nem bírja szétverni a dobozban. Bizony nem azt, mert az nem tengeriliszt volt, hanem tojáspor, 76 ember ételízélesztője. Egy pár nap alatt belejöttünk, és főztünk olyan ételeket, hogy csodájára jártak. Egy német orvos jött a konyhára megvizsgálni a főztömet. Nagyon megtetszett neki a főztöm, úgyhogy parancsot kaptam, hogy minden nap adjak 12 porciót a német tiszteknek. Hisz azoknak még minden reggel kakaós kávé meg pudingot kellett csinálni! Nagyon szerették a jó túrós haluskát. Én oszt főztem nekik minden jókat. Kerítették azok nyers húst, volt itt minden, amit csak gondoltunk.

Egyszer jött egy parancs, hogy a ruhánkat, amiben jártunk, mindent magunkról, hordjuk egy helyre és rakjuk le. Uram Isten, mi lesz itt, hisz nekem is nagyon szép adjusztált ruhám volt, a csizmám birgerli. Nagyon sajnáltam lerakni. De kijelentették, aki el mer valamit dugni, meg fogják büntetni. Hát nincs mit tenni, le kell dobni mindent magunkról. Hát bizony egy nagy hegy lett a sok ruhából. Egyszer csak odaáll egy benzines autó és leönti benzinnel a ruhát és meggyújtják. Elégették az összes ruhát. Bennünket áthajtottak egy másik helyre, ottan már föl voltak állítva barakkok, tele ruhával és cipővel. Én is vettem vagy 5 öltözetet meg vagy 20 inget, fuszeklit nem is tudom mennyit, alig bírtam kijönni vele. Megkezdődött a vásár. Ki milyet vitt ki. Ki tankistát, ki ejtőernyőt, ki milyet. Egyikre nagy, a másikra kicsi. Megkezdődött a csere. Volt munka, egész nap csak azt csináltuk. Egyszer észrevettük, hogy helikopterről filmeznek bennünket. Megszégyelltük magunkat, hogy milyenek is vagyunk, felöltöttünk tiszta amerikai ruhába. Az amerikaiak nem törődtek velünk, ki hogy van öltözve.

Másnap már sokat vittek közülünk dolgozni a franciák, már nem bántottak bennünket, mert már a ruha amerikai volt és így nem tudták, hogy kik is vagyunk. Én nem mentem dolgozni, hisz szakács voltam, bent maradtam a lágerben. Két hét elteltével jöttek közénk oroszok, csehek, németek, mindenkit elszortíroztak. Én a csehekhez voltam beosztva, mivel Kárpátalja a csehekhez volt abban az időben bekebelezve. Mikor külön osztottak bennünket, a cseh tiszték kezdtek bennünket kérni, hogy álljunk be a cseh légióba. Én hajlandó voltam, be is álltam, de a német tiszték nem akarták, hogy menjek a csehekhez, hanem maradjak velük továbbra is szakácsnak, mert nagyon szerették a főztömet. Elém állt egy német orvos, és mutatott egy csomó fényképet a testvéréről, a családjáról, a bátyja hollandiai nagy házáról és vendéglőjéről. Hív, hogy menjek vele, a bátyja vendéglőjében leszek szakács, s idővel majd elmegyek vele Berlinbe. Megmutatta a berlini lakása fényképét. Csodaszép volt, de teljesen lebombázták. Azt mondta, míg a helyzet nem javul, addig a bátyjánál leszünk, menjek vele. Lehet, hogy akkor nagy hibát csináltam az életemben, csak tudtam volna legalább egy kicsit németül! Elgondoltam, ha nem tudok beszélni, hát hogy tudjak főzni! Mint a néma, járnak ott a nép közt? Lemondtam.

Voltunk ott Kárpátaljáról egy páran, a többiek csehek voltak. A franciák nagyon megszerettek bennünket, mikor mentünk a vonaton, hát minden állomáson feljöttek a vagonokba, limonádét, fagyaltot és minden jókat adtak. Igaz, borzasztó meleg volt, úgyhogy nem bírtuk a melegséget. Egy hétig vagy kettőig voltunk ott, és visszajöttünk, és akkor az elosztón kérdik, hova akarunk menni: maradunk a lágerben vagy megyünk haza? Százhuszan választottuk azt, hogy megyünk haza. Ki az Isten gondolta, hogy mi lesz ebből, hogy a haza ilyen lesz?!

Be is vagoníroztak bennünket és keresztül Franciaországon egyenest Csehországba. Már az állomáson mondták a velünk utazó csehek, hogy a nyakkendőt vegyük le, mert azon fognak bennünket a csehek felakasztani. Minket? Miért, hisz mi csehek vagyunk és légionáriusok. Nagyon szép ruhánk volt, nagy cseh címer a ruhánkon, hisz mi igazán nem ellenség vagyunk. Egyszer csak beugrik vagy három orosz katona a vagonba, hozzáfognak kobozni, elvenni a csomagunkat. Mocskosok, rongyosok voltak, megfogtuk és kihajítottuk a vagonból őket. Akkor nézem a bajtársaimat, hát kezdtek lefelé venni a nyakkendőt, a gyönyörű szép amerikai komisz nyakkendőt. Nem jött mihozzánk senki többet. Nem jött a limonádé, nem jött a kaja, semmi. Kinéztünk a vagonból, hát csak a nyomort meg a mocskos orosz katonákat láttuk csavarogni. Akkor már kezdtük észrevenni, hogy hol is vagyunk. Megérkeztünk Prá-

gába, a fővárosba. Az állomáson körülfogtak bennünket kutyákkal géppisztolyos orosz és cseh katonák, autókra ültettek, bevitték bennünket egy lágerbe. Ott osz vagy két héti tartotak bennünket szigorúan fegyverőrizet mellett. A németeket külön lágerbe tették. Úristen, de verték a csehek őket! Minket nem bántottak, csak nagyon éhezettek. Elfogyott mindenünk, ami csak volt tartalékban. Nagyon rossz ennyivalót adtak. Rothadt répalevest főztek, amit lehetetlen volt megenni. Ott szedtem a csonarat,⁴ kétszer átfőztem és azt ettem. Azt meg tudtam enni.

Nagy szerencsém volt egy 16 év körüli magyar gyerekkel, aki budapesti kovács volt, valami birkózárnak volt a fia, ő is nagyon jól birkózott, oda vágott mindenkit. Minden reggel hajtották munkára a városba, szemetet hordani. Egy plakátot hordott, amelyre ráírta, hogy én magyar vagyok, és haragszom a csehekre. Kértem tőle, nem bántják a csehek? Van olyan, hogy rám köpdös, de van olyan is, hogy letesz egy-két szelet vajas kenyeret a szemetes ládára. Úgyhogy még nekem is hozott valamikor egy kicsit, hisz egymás mellett aludtunk. Erre mondom neki, vigyen ki egy szép amerikai katonainget, és próbálja eladni kenyérért. El is vitte, és hozott érte vagy 3 kenyeret. Nagyon megörültem, volt már mit enni. A gyerek is hozott mindennap valamit. Ha még él, hát nagyon szeretnék vele találkozni itt, Kárpátalján. Isten adja, hogy úgy legyen!

Két vagy három hét elteltével megbeszéltük, hogy kitörünk a lágerből, nekimegyünk a kapunak. De a kapunál állt egy T-34-es tank. Vissza a helyünkre! Néhány óra múlva bejött hozzánk generál Szloboda egy csapat tiszttel, felsorakoztatott, beszédet mondott és megkért bennünket, hogy ne haragudjunk a csehekre, a mai naptól kezdve szabadok vagyunk, és választhatunk, hogy hová akarunk menni. Ezt muszáj volt megtenni, mert velünk sok német jött, és minket szigorúan át kellett vizsgálni. Most rögtön kiírják nekünk a papírokat, kapunk az útra nyolc és fél koronát, és mehetünk, ahová csak akarunk. Megkérdezték egyenként mindenkitől, hogy hová akar menni. Engem is megkérdezték. Én már, mondom, csak haza. Ki is töltötték az útlevelet. Megyek én, mondom, Magyarországon keresztül.

– Hisz arra nem megy senki, mindenki Csehországon keresztül megy Kárpátaljára, mondták.

– Én nem bánom, én Magyarországon keresztül akarok menni.

Beleegyeztek, kitöltötték a papírokat. Még aznap, ki hogy tudott, kimentünk az állomásra, és vártuk a vonatunkat. Senki se bántott bennünket, bementem egy boltba valami ételment venni, és adtak. Volt benne vaj, kenyér meg valami húsféle. Igaz, hogy én már csak magam maradtam, nekem később jön a vonatom. Egy kis nő a boltból kijött, és mondja nekem, segít nekem felülni a vonatra, mert nehéz eligazodni, ő pedig ismer mindenkit az állomáson. A kis nő mindent elrendezett, én csak ültem. Kellene várni vagy három órát. Azt mondta, visszajön arra az időre. Nagyon megköszöntem neki, mondtam, hogy sose felejtem el a jószágát. Vissza is tért, mire jött a vonat. Nagyon kért, ne menjek Kárpátaljára, mert az oroszok kegyetlenek. Szóval mindent tudott, és igazat is mondott, hogy a magyarokat lágerbe viszik, meg mindent elvesznek, rabolnak és így tovább. De én nem hittem még akkor se. Én szerettem a szüleimet és nagyon sajnáltam őket. Pláne édesapámat, hogy neki oly szegénynek kellett lenni, mikor ő olyan jó munkásember volt. Igyekezett ő szegény, de kevés értelme volt a munkájának. Nem mondom, kenyér nélkül nem voltunk, de nagy fáradtság által, sokat dolgoztunk. Elhatároztam, hogy hazajövök és segíteni fogok a szüleim sorsán.

Felültem a vonatra, elköszöntünk egymástól. Elértem a magyar határt. Már nem emlékszem, hol szálltam át a magyar vonatra, csak arra emlékszem, hogy bekerültem abba a vagonba, ahol magyar katonák fölfegyverkezve őrséget tartottak a vonaton, rendet csináltak. Csehországban ez nem volt. Ahogy haladunk, hallom, hogy a szomszéd vagonban nagy sírás van, hát az orosz katonák hajigálták kifele a magyar utasokat. Rabolnak, szedik a néptől, ami csak tetszik nekik, még lövéseket is hallok. Hát fiúk, mi ez? Nektek is van fegyvereket, menjünk segíteni a szegény népnek! Ők azt mondják, nem szabad az oroszokat bántani, majd az állomáson leszedik őket. Bizony, tudták azok azt előre! Leugráltak és elmenekültek. Mire bement a vonat az állomásra, ők már sehoh se voltak. Jöttek az orosz katonák, keresték minden vagonban, de senkit nem bántottak. Jaj, gondolom, hogy megyek haza, mire megyek haza? Borzal-

⁴ csonár = csalán

mas volt az utazásom. Egyszer kinézek az állomáson, hát kit látok? Dombóvárit a feleségével, Juliskával. Juliska sírt, hogy a gyerekek tej kellene, nem tud neki enni adni, a gyerek éhes. Mondom Dombóvárinak, menjünk, nekem van egy kulacsom, vegyünk tejet. Őneki még fegyvere is volt, egy pisztoly. Ahogy kerestük a tejet, valahogy elváltunk egymástól. A kulacs nálam volt, és vettem is egy liter tejet. Szaladok vissza, hisz mindenemet otthagytam Juliskánál. Elég nagy csomag volt. Ahogy odaérek Juliskához, odaadom a kulacsot a tejjel, rögtön jött is a vonat. Erre visszanezdek, hát már szalad Dombóvári, de a pisztolyát már elvették tőle az oroszok. Azt mondja, nem baj, jó, hogy nem bántottak. Erre oszt én is meghúztam magam, hisz nekem is szép amerikai tiszti ruhám volt egy nagy cseh címerrel, amit a csehek adtak. Az oroszok énhezám sose közeledtek, mert nem tudták, hogy én ki vagyok. Amerikai egyenruha, cseh címer a sapkán, a karomon amerikai jelvény, így ők engem nem mertek bántani. Elég az hozzá, hogy a kulacsom ottmaradt örökre Juliskánál.

Nem avatkoztam semmibe, el voltam keseredve, mert az orosz katonák nagyon garázdálkodtak, loptak, verekedtek, szóval kegyetlenek voltak. Már nem messze Tokajtól egy hely mellettem megürült. Beugrik egy nő, és kérdezi, hogy szabad-e a hely. Mondom, igen. De neki itt van az anyja is. Még segítettem is nekik, nagy csomag volt az anyjánál. Leültek mellém, de nagyon féltek. Jöttek megint a vonatra, és kezdtek durváskodni. Egyszer csak énhezám is jött egy és mondja: te amerikánt. Nem bántott se engem, se a két nőt. Nagyon örültek, hogy őket se bántották. A két nő elmondta, hogy nem messze tőlük van egy fogolytábor, ahol sok a kárpátaljai fogoly, vannak közöttük még nők is, mert Kárpátaljáról sokan menekültek és az oroszok belágerezték őket. Hát, mondom, lesz ami lesz, én már megyek. Azt mondja a mama, ne menjek és Kárpátaljára, maradjak én Magyarban. Hát kihez menjek, és mit csináljak én itt? Azt mondja a mama:

– Jöjjön velünk, mi szívesen fogadjuk.

– De mit fogok én csinálni?

– Ne törődjön vele, van nekünk egy kis gazdaságunk. Van Tokajban vagy két hektár szőlőnk meg vagy tíz hold földünk, a lovat elvitték, de van két tehenünk meg aprójószágunk, és csak ketten vagyunk a lányommal, az uram meghalt a fronton.

Gondolóra vettem magam, most mire hív ez engem? Hisz a mama már elég öreg volt, olyan 40-50 éves. A lányának? Az még inkább, mert az olyan 20 év körüli volt.

– Nem, megyek én haza! – mondom.

Akkor már a lány is hív, menjek, náluk jó dolgom lesz, innen már az oroszok nem visznek el. Már majdnem ottmaradtam, de azért csak vágytam haza. Csap előtt fel volt robbantva a vasúti híd, a vonattal nem lehetett átmenni, leszálltunk és gyalog kellett 6 kilométert mennünk, hogy be tudjunk menni az állomásra. Nemsokára jött Szlovákiából egy vonat, amelyik keresztülment Beregszászon. A vonaton többnyire csak katonák voltak. Egyszer csak kiáltanak nekem. Odanézek, hát azok, akikkel együtt voltam a lágerben. Megörültem. Ahogy beszélgettünk, megtudtam, hogy ők megjárták. Az oroszok mindent elvettek tőlük. Én szerencsés voltam, mert nekem mindenem megmaradt.

Éjfél lehetett, amikor megérkeztem Beregszászba. Ahogy kiszálltam, észrevettek az orosz katonák. Utánam jöttek, s hívtak magukhoz. Én nem akartam, de kijött egy tiszt, és azt mondta, ne féljek, csak menjek hozzájuk, az ő szerelvényük még két órát fog állni. Megkérdezték, beregszászi vagyok-e, s elküldtek, hogy hozzak nekik bort és nőt. Ők fizetnek, csak menjek. Mondom, jó, de a pakkom viszem. Nem nagyon akarták adni, de a tiszt azt mondta, hagyják, hadd vigyem. Ahogy elindultam, mit ad Isten, bejött a kisonat. Én beugrottam a vagonba. A vonat alig állott, elindult. Ez igazi szerencse volt. Már reggel fél háromra az újfalusi állomáson voltam. Ismertem az utat, nekivágtam. Reggel 4 órára hazaértem.

Kinyitottam a kisajtót, a szüleim még aludtak. Nem akartam felkelteni őket, hadd pihenjenek. Leültem a körtefa alá a csomagomra, és várok. Egyszer csak hallok valami mozgást. Hát Huzinec bácsi jött ki. Meglátott, megörült, s azt mondja, várjak, majd ő szól apámnak. Kopogtatott az ajtón. Jött is rögtön apám.

– Nagyon jól álmodtam a fiadról, Janiról – mondja Huzinec bácsi.

– A jó Isten tudja, mi van azzal – feleli apám.

– Hát nézz csak oda!

Odanéz apám, elkiáltja magát: „Hazajött a Jani fiam!” Szaladt hozzám, de szegény örömeben alig tudott elém állni, roskadt össze. Megvult az igazi öröm.

De nem sokáig tartott, mert ahogy bementem Beregszásba a milíciára, rögtön megkérdeztek, hogy honnan jöttem, hol voltam. Elmondtam, hogy amerikai fogságba estem, Franciaországba vittek, ott beléptem a cseh légióba. Mondja a volt barátom, Volosin, aki már a milícián dolgozott, ő úgy hallotta, hogy aki amerikai fogságban volt, azokat össze fogják szedni, és oroszországi lágerekbe viszik. „De senkinek egy szót se!” – figyelmeztetett. Megijedtem. Egy kiút van, menjek az ifjúsági szervezetbe, álljak be komszomolnak, és akkor hátha megúszom. Ez 1945-ben volt. Nagyon zavaros volt a helyzet. Elmentem, ott volt egy titkár, akinek megtesztettem, el is küldött Ungvárra politiskolára három hónapra. Nagyon nehéz volt. Oroszul nagyon nehezen beszéltem, írni, olvasni alig tudtam. Ott meg nagyon kellett tudni, így én épp csakhogy voltam. De sikerült túlesni rajta, s Beregszászban az ifjúsági egyesület instruktora lettem. De nem nagy öröm volt számomra, mert gyenge voltam, hisz nem volt iskolám. Igyekeztem is egy pár községben, mint Váriban, Beregen, Újfaluban alakítottam ifjúsági egyesületet. Mi jött ki a dologból? Akinek volt iskolája, még annyit se csinált mint én. Akkor még dícséretet is kaptam, és ajánlották, hogy menjek két évre Leningrádba politiskolára. De én nem mertem menni, hisz nagyon gyengének éreztem magam. Nem volt elegendő iskolám, gyenge voltam a tanulásban, és nagyon fájt nekem, hogy más tud, én meg nem. Így elhatároztam, hogy nem megyek. De szónokolni eléggé tudtam. Akkor kiküldtek falura szónokolni. Volt pénz-kölcsön,⁵ amit a nép nem akart adni, mert abban az időben nem nagyon volt pénze a népnek. De én ott is eredménnyel jártam. Én a legrosszabb falut kaptam: Remetét meg Kovászót, és mégis jó eredménnyel jártam. Behívtak a járási pártbizottságba, és kértek, hogy lépjek be a pártba. El is határozták, hogy vegyem el Újfaluban a bírói állást, és alakítsam meg a kolhozot. El is fogadtam a bírói állást. Rögtön rám nyomtak 225 mázsa búza beadást a faluból, amit nem tudtam megtenni. Mert önként nem adtak, én meg nem voltam hajlandó erőszakkal teljesíteni a feladatot. Erre kijött a járási párttitkár és mondja, majd ő behajtja a néptől. Hozzá is fogott. Megkezdte a paptól: ha a pap 2 nap alatt be nem adja a 30 mázsa búzát, akkor elviszik. A pap védekezett, hogy nincs. Őket nem érdekli. Akkor nagyon megharagudtam rájuk, hisz milyen önkéntes beadás, mikor siralom, hisz igazán nem volt a népnek magának se elegendő. Akkor nagyon megharagudtam rájuk, gondoltam, hát ez a kommunizmus? Dehogy lépek én közéték! Nem kell nekem a ti pártotok! Elmentünk a járáshoz a pártra a titkárommal, Kovács Bálinttal. Be is mentünk szekérrel, de előbb elmentünk Ardóba Rázsóhoz. Az nekem jó barátom volt. Szigorúan berúgtunk, és úgy mentünk a pártra. Mikor a járási párttitkár meglátott, rögtön lemondott rólunk, és nem vett fel a pártba, hanem hagyott nekem egy pár hónapot, hogy adjam be a 225 mázsa búzát, és akkor majd meglátja, mi lesz belőlem.

Én a két hónap alatt megházasodtam, elvettem egy özvegyasszonyt feleségül, a 225 mázsa búza helyett beadtam 65 mázsat, amit önként adott a nép, senki padjárja, se raktárára nem mentem, csak amit önként adtak. A munkámmal nem voltak megelégedve és leváltottak. Úgyhogy én hozzáfogtam gazdálkodni. Nagyon rám voltak. Volt két jó lovam. Örökké hajtottak, mindig kellett hozni valakit etetni, kivinni. Kimondhatatlanul rossz körülmények voltak, nagyon, de nagyon.

Telt az idő, egyszer jött az aratás. A feleségem fiút szült. Volt nagy öröm! Hoztak egy papírt, hogy mennyi terményt kell beadni. Annyit kértek, hogy azt lehetetlen volt nekem teljesíteni. Eladtam a boromat az Oroszágon és vettem érte búzát és beadtam, mert nagyon féltem, hogy elvisznek. Úgysem volt elég, hiába beadtam annyi dolgot, hogy belebetegedtem, akkor se volt elég. Egy októberi napon mentem szekérrel a faluban, elém áll egy taxi. A taxiban az ügyész és még két valamiféle. Megállított, és mondja, hogy nézzek egy embert, adjam át a lovat, üljek be a taxiba, menjek velük.

– Hova?

– Üljön befele!

Én nem akartam, de ők azt mondják, hogy csak egy pár órára, és vissza is hoznak. El is vittek a milíciára, ott bezártak. Majd megfagytam. Mit akarnak? Azt mondja a milicista, hogy levagyok tartóztatva. Borzasztó volt. Bezártak egy kis szobába, se ágy, se szék, se asztal, semmi,

⁵ pénz-kölcsön – értsd, mint Magyarországon a tervekölcsön, vagy békekölcsön

csak mint egy pajta. Hideg volt nagyon. Se takaró, rajtam egy kis ujjas, azzal takaróztam. Reggel oszt elkísértek a főnökhöz. Dimitrenkának hívták. Ő volt a miliciaparancsnok. Mikor belépek, azt mondja, maga bolond. Nagyon jól ismert. Míg nem vittek oda, sokszor volt nálam, sokat mulattunk, és lehet, hogy sajnált. Azt mondta, ha beiratkozom a kolhozba, minden jó lesz, mehetek haza. Megjött a feleségem, hozta a hírt, hogy már sokan beiratkoztak, hogy nagyon bántalmazták őket és beiratkoztak a kolhozba. Én meg gondoltam, hogy mit fog mondani a nép, hogy miattam lett a kolhoz, és a vagyon sem az enyém. Én nem lépek be, inkább haljak meg, vagy csináljanak velem, amit akarnak, engem ne bántalmazzon a falu népe. Akkor így állott a helyzet, igaz, utána nagyon megbántam, mert nagyon rosszul alakult ki a helyzet. De én soha el nem képzeltem, hogy ártatlanul elítéljenek, és olyan helyzetbe kerüljek. Hisz énnekem semmi vagyonom nem volt, minden a feleségemé volt, és engem kuláknak minősítettek. Semmi esetre se hittem, hogy engem elítéljenek és engem kuláknak tartanak. De megtették. Pár nap múlva bíróságra vittek, és ki is hirdették, hogy én kuláktámogató voltam, nem adtam le vagy harminc liter tejet, meg nem hordattam ki az erdőből vagy 30 köbméter rönköket és így tovább, szóval szovjetellenes magatartást tanúsítottam.

El is ítélték 10 év tyurmára,⁶ 5 év jogvesztésre, teljes vagyon konfiszkalással. Mindent elvittek. Erre nagyon megijedtek a faluban az emberek, és mindenki belépett a kolhozba. Megfel-lebbeztem az ítéletet, de nem ért semmit. Egy hónap múlva újra volt tárgyalás, de jóváhagyták az első ítéletet. Egy pár nap múlva bevagyoníroztak és elvitték a leMBERGI elosztóba. Oszt ott megtudtam, hogy mi a kommunizmus! Roppant rossz volt. Egy szobába, ami kitett vagy 25 lapmétert, beszorítottak vagy 160 embert. Se lefeküdni, se ülni, csak állni tudtunk, szóval rettenetes volt. Az élelem rothadt, fagyos répalevél volt. Szóval borzalmas volt. Ott is voltam vagy két hétig, akkor oszt átmentünk a komisszió, elszortíroztak bennünket. Engem beosztottak északra Buhta-Ivánivkára.

Bevagyoníroztak és 38 napig voltam a vagonban. Voltunk hatvannégyen, de ott is, ki hogy tudott elhelyezkedni a pucér padlón. Isten mentsen meg mindenkit, amilyen borzasztó volt. Csak belegondolni is, milyen rossz volt a helyzet! És még voltak velünk orosz katonatisztek, akik el voltak ítéelve, és banditák, de azok csak vagy tizenketten voltak. Minden reggel adtak valami lötypeletet, de valamikor adtak vagy 8 kockacukrot meg egy kis vajat. Akkor az oroszok elvették a cukrot meg a vajat, nekünk meg a moslékot adták. Én meg tűrtem egy hétig, oszt odamentem, mikor adták az ételmezt, és elvettem én is a cukrot meg a vajat. És mondom, hát miéle igazság ez itt? Itten rabok vagyunk, hát nekem is kell, amit adnak. Akkor az emberek örültek, hogy én szembehelyezkedtem velük, minden más nemzetiség az én pártomon volt. De nem sokáig. Egyszer csak egy bandita elem állt, belém kötött, és kérdezi, hogy te vagy az az igazságos ember, te akarsz rendet csinálni? Én nem akarok semmit, csak amit az állam ad nekünk, hát nekünk is úgy kell, mint nektek. Erre ő megtámadott, és verekedni kezdünk. Én őt levertem volna, de a többiek mind lehúzták a csizmájukat, és a csizma sarkával vertek. Mind rám támadt. Senki se mert mellém állni. Nagy csetepaté lett, mert énnekem is valami lécdarab került a kezembe, és hozzáfogtam ütni, kit hol találtam. Erre a vonat megállott, és a vagon körülfogták kutyákkal géppisztolyos katonák, és minket egy sarokba beszorítottak, és hozzáfogtak fakalapáccsal verni sorba mindenkit. Mikor végigvertek bennünket, kérdik, ki akart elszökni és ki verte a vagon. Én megmondtam, hogy én. Engem akkor a vagonból kидobtak, a vagon becsukták, engem meg elkísértek egy másik vagonba, ahol fülkék voltak, olyanok, hogy csak három embert fért be. Abban volt három lóca, úgy, hogy egy ember ült alól, a másik felette a lócán ült, de így is nagyon nehéz volt. Egy éjjel se bírtam ki, nagyon megleg volt. Kiabálni kezdtem, hogy meghalok, nem bírom tovább. Az őrség ott állott az ajtóban és jelentette a főnöknek, hogy egy ember kiabál, hogy meghal, rosszul van. Erre jött egy katoná, és bekísért a főnökhöz, és kérdi a főnök, mit kiabálok, mi bajom van. Mondom, hát miért kínlaszتانak, hát nem bírom. Ez a főnök szépen beszélt velem, hogy miért akartam én a vagon széjjelverni. Nem akartam, hanem rossz álmom volt, vagy nem is tudom, mi volt velem. Kérdi, hová való vagyok. Mondom, Kárpátaljára.

– Melyik város?

– Én falun lakom, Beregújfaluban.

⁶ tyurma = börtön

– Én meg voltam Ungváron a felszabadításon, én ismerem a kárpáti embereket, azok nem olyanok, hogy szökni akarjanak. Úgyse szökhet meg. Minden vagon tetején rádió van, az rögtön jelez, úgyhogy innen megszökni lehetetlen.

– Én nem is akarok, nem is akartam.

Még sokáig beszélgettünk, aztán visszaküldött a vagonba, amelyikben voltam. Egy kicsit féltem, de gondoltam, mindegy, úgyse maradok én már életben, én már sose leszek Kárpátalján. Nem akartam már élni se. De mikor visszakísértek, a fiúk meglepődtek. A banditák pedig azt mondták:

– Te ember vagy, most üsd azokat a juhokat, mert látod, azok egy se pártoltak téged, te meg szenvedtél értük. Most mi adunk neked a miénkből, és légy velünk, és semmivel ne törődj. Úgy is csináltam. Hozzájuk mentem és velük voltam, míg a célhoz nem jutottunk.

Sok utazás után megérkeztünk a tethelyre, ahol körülbelül voltunk vagy 500 ezren, vagyis félmillió ember. Rengetegen. Volt ott mindenfajta, vagyis minden nemzetiségű. Voltak köztük nagyon okos emberek, magyar tisztok, ezredesek, tábornokok is voltak. Észtek, lettek, finnek, oroszok, ukránok, szóval mindenfélék, nemcsak rabok, hanem elhurcoltak is, akiket valami módon vádoltak. Szigorú fegyelem alatt voltunk. Körül drótkerítés, kutyákkal. Itt tartottak bennünket vagy két hónapig, míg meg nem jöttek a hajókaravánok. Onnan oszt kezdtek bennünket a hajókra pakolni. A hajók angolok és amerikaiak voltak, amelyeken a háborúban élelmet szállítottak. Nagyon el voltak keseredve, mert azokon a hajókon hoztak a Kolima félszigetről egy pár foglyot, de azokon emberi alak nem volt. Nagyon, de nagyon rosszul néztek ki. És akkor mondták, hogy mi is úgy fogunk járni, mert mi is odamegyünk, minket is odavisznek. Még sokan azzal hitegettek, hogyha a tengerre jutunk, hátha csak lehet, ugorjunk bele a tengerbe és ott az amerikai tengeralattjáró felszed bennünket. Ez csak mese volt.

Egy hajóra 18 ezret raktak, meg még többet. Én egy angol búzaszállítóra hajóra kerültem. Felül géppisztolyos katonák, egy nagy területű kabinba beszorítottak bennünket, vagy 17 ezret. Se víz, se kenyér, csak egy kis hal meg egy kis tea volt minden eledelünk. A legrosszabb volt, hogy nem tudtunk tisztálkodni. Beadtak egy pár üres hordót félrelévő dolgunkra, amit ha tele volt, nem volt hova tenni, és az velünk jött, ami nagy szagot adott, és mindenki oda piszkolt, ahol állott. Borzalmas volt! Sokan elájultak, sokan meghaltak. Fogalmam sincs, hogy bírtam ki. Az Ohotszki-tengeren mentünk Magadánig. Mikor kiszálltunk a hajóból nyolc nap után, úgy mentünk, hogy el sem lehet képzelni! Mindnyájan úgy jártunk, hogy nem tudtunk egyenesen menni, sokan felestek. Azokat az autókra hányták. Két oldalról pisztolyos katonák kutyákkal őriztek bennünket. Megérkeztünk az elosztóra megint. Ott már adtak egy kis teát meg egy kis nagyon finom szeljedkát, sózott heringet. Nagyon jólesett nyolc napi éhség, nyomorúság után. Itt találkoztam Horkay Barna tiszteletes úrral, a nagyszülősi pappal. Nagy hitelt és bizalommal tartott el. Még csatlakozott hozzánk három román származású pap, akik nem ettek semmit, amiben vér volt. Nagyon szegények voltak, csak azon a kis teán voltak, és hiába mondtam, hogy egyenek egy kis ételt vagy halat, nem kértek semmit. Én nagyon sajnáltam őket, de nem ért semmit. Én odaadtam az én kis teámat, de mi volt az a három deci tea? De nekik az is jólesett. Minket oszt elosztottak, kit hova. Horkay tiszteletes úr bekerült a kórházba ott Magadánban. Engem meg vagy kétszázad magammal felültettek a kocsira, és vagy 12 napig vittek. Ott oszt megint volt egy elosztó, és onnan megint párt nap múlva továbbvittek Szuszumánra, ott megint egy elosztóra. Ott megpihentünk, és ott már megint átvizsgáltak, s kit hova osztottak be. Kit aranybányába, kit máshova.

Engem egy építkezésre osztottak. El is vittek Kurunáhszálába, úgy hívták azt a kis lágert, ahol mintegy kétszázan voltak. Magunk csináltunk magunknak egy kis földi barakkot, de nem vájhattuk be magunkat a földbe, mert ott örökös fagy van, csak olyan kis alacsony barakkot csináltunk. Hoztak sátort, és abban voltunk egy ideig. Majd oszt csináltunk rendes kis házikót magunknak, mert bejött a nagy hideg, 60 fok. Hát nagyon meg kellett gondolni, hogy fogunk kitelelni. Brigádba osztottak el, úgyhogy én bekerültem az ácsok közé, és építettünk barakkokat, olyan 10 méter széles és 25 méter hosszút. Azt építettük fából, amit széjjel lehetett szedni és összerakni, azt csináltuk. Minden évben minden csináltunk vagy huszonnolcat, kaptunk minden hónapra 200 rubel támogató pénzt, azért vehettünk magunknak, amit tudunk. Lehetett venni konzerveket, főképpen halat, meg a jakutok hoztak be tejet táblákba befagyva, azt kiolvastottuk, és ettük. Csak el ne gondolják, hogy ők fagyasztották. Az a természet által fa-

gyott, mert ott már augusztusban is 30–40 fokos hideg volt. A tehenek nem ólban voltak, hanem karámban kint. Úgy fejték, hogy ahol állott a tehén, a fejő nem edénybe fejt, a hóba csinált egy kis gödröt, és abba fejt. Mikor kifejté azt a kis tejet, már egybe volt, és úgy hozták és úgy árulták darabokban. Meg volt egy kis szerencse, hogy ott termett sok ecse-pecse, vagyis parasztosan segvakarcs,⁷ és volt sok mókus, és azt is hozták a jakutok. Árulták, igaz, lenyűzva, mert nekik csak a bőre kellet, darabját 1 rubelért. Volt benne 25 deka hús, úgyhogy három mókusból lehetett egy jó levest főzni. Én sokat vettem, és elég jó húsa volt, jobb mint a nyúlak. Úgyhogy jóformán a mókus meg a hal, meg az ecse-pecse volt a fő eledel, mert káposzta meg krumpli és hagyma meg semmi gyümölcs sose volt. Úgyhogy én 5 év alatt egyszer ettem krumplit, de azt is hogy!

Volt a lágerben egy doktor, Gorzának hívták. Magyar ember volt. Őneki csak doktori iskolája volt, az oroszok meg azt hitték, hogy ő orvos. Én vele nagyon jóban voltam. Egyszer mondja nekem:

– János, a nácsálnyik felesége szülni fog. Úristen, mi lesz? Magadán nagyon messze van, oda lehetetlen elvinni szarvason a 60 fokos hidegben. Itt kell neki megszülni.

Mondja, hogy ő még nem vett részt szülésen, kérdi, én láttam-e már olyat. A feleséggel annak idején megegyeztünk, hogy mellette leszek, de amikor elérkezett az idő, szaladtam a bábaasszonyért. A bábaasszony egy kövér mama volt, nem bírt gyorsan jönni. Én akkoriban még erős ember voltam, megkaptam, és ölbe fogtam, és a kerten szaladtam vele haza. A feleségem már beteg volt, megfogta a kezemet, de mikor már kezdődött a szülés, engem elzavartak, úgyhogy én csak egy jó óra múlva mehettem be, s már csak a fiúgyermekemet vettem észre, ami olyan örömet jelentett számomra, hogy én semmit se láttam, csak a fiamat. Úgyhogy én nem tudok semmit, csak a tehenet láttam, hogy ellik. A doktor kéri, mondja csak, mondja. Előbb jön a kis lábai, utána mutatkozik a kis orra a nyelvvel, és ha a feje nagy, akkor segédkezünk.

Két nap múlva örömmel mondja, hogy minden sikerült, kisfiú született. Nagy öröm volt, meg is kapta a nagy ajándékot: 5 kiló krumplit. Az borzasztó nagy érték volt akkor. Mondja nekem, tudnék-e én egy jó magyar gulyást főzni. No, mondom, ha halaki tud, én tudok, hisz Pécsen végeztem 6 hónapig tiszti szakács és felvételező tanfolyamot, meg tiszti főszakács voltam. Bízva rám doktor úr, csak legyen disznóhús, egy kis hagyma. Hús lesz, mert a szomszédokban emigránsok laktak és vágtak egy disznót, úgyhogy adtak vagy két kiló húst. Nekifogtam a krumplit hámozni. A doktor az irodájában írt valamit, de figyelt engem is. Eszembe jutott, hogy édesapám azt mondta, hogy a világháborúban mindent meg tudtak enni, csak a nyers krumplit nem. Én bekaptam egy nyers krumplit, nekem az olyan jól esett, hogy nem bírtam a többi hámozni. Erre a doktor észrevette, s azt mondta, neki ilyen gulyás nem kell. Megresteltem nagyon magam, és nagy nehezen meghámoztam a krumplit, és megfőztem. Nagyon jó volt, úgyhogy akkor az egyszer ettem az öt év alatt krumplit. Másnap visszamentem a hajáért, és az is nagyon finom volt.

Megbeszéltük a barátokkal, hogy megszökünk. Úgy gondoltuk, hogy szeptemberben fogunk útra kelni. Közél volt hozzánk Észak-Kanada, de odáig nem igen juthattunk el, mert a jakutok egy elfogott rabért nagy jutalmat kaptak, valami 16 pácski [doboz] tehát, meg 20 kiló cukrot, meg még vagy 250 rubelt. Lehoztak egy elszökött rabot meghalva helikopteren. Nagyon csúnya volt. Én nagyon megrettentem, és elhatároztam, hogy én nem megyek, mert nagyon csúnya halott volt és ráírták, hogy mind úgy járunk, aki szökni próbál. Úgyhogy erről lemondtam.

Eljött 1953, amikor Sztálin meghalt. Malenkov lett helyette az elnök, és az nagy amnesztiát adott. Én is beleestem az amnesztiába, úgyhogy 1953-ban szabadultam. Elmentem harmadmagammal egy szovhozba, és beálltam kaszálni. Nagyon jól kerestünk, úgyhogy 2 hónap alatt tisztán megkerestem vagy 6 ezer rubelt, ami akkor nagy kincs volt. Úgyhogy volt mivel útra kelni. El is indultam 1953 szeptemberében. Az utazás nagyon nehéz volt. Abban az időben rengetegen szabadultak, és mindenki pénzzel szeretett volna hazamenni. Sokan összeszervezkedtek és koboztak. Ha észrevették, hogy pénze van az embernek, hát könnyen megölték a pénzéért. Kihajították a tengerbe vagy lehajították a vonatról, a pénzét meg elvették.

⁷ A vadrózsa termése, csipkebogyó.

Én feltettem a pénzemet a postára, hogy 3 hónapig a pénzt ne adják ki senkinek, csak 3 hónap letelte után adhatják a feleségemnek. Úgyhogy énnálam csak csekk volt. Meg is találták nálam a csekket, de nem tudtak mit tenni velem, mert csak nekem lehetett kivenni. Megegyeztem velük, hogy ne bántsanak. Novoszibirszkben az állomáson kiveszem a pénzt, és odaadom nekik, csak ne bántsanak. Bele is egyeztek, nem bántottak, még őriztek is, másik banda hozzám ne jöjjön. Megérkeztünk Novoszibirszkbe.

– Eredj, vedd ki a pénzt, mi itt várunk. De meg ne próbálj szökni, mert előlünk még nem menekült meg senki! Érted?

– Értem – mondom.

Novoszibirszk nagyon nagy állomás. Ahogy kiszálltam a vonatból, látom, ott áll egy csomó milic. Hozzájuk megyek, és mondom nekik, engem kísérjenek az őrsre, ott mindent elmagyarázok. Rögjön két milic közrefogott, és be is kísérték. Ott mindent elmondtam, és meghallgattak. És három napig ott tartottak, és sehova se engedtek őrség nélkül. Mindig egy milic kísért, akárhová mentem. Mert mondták a milicián, hogy a banditák nem hagyják könnyen abba a munkájukat. Úgy, hogy legyen türelemmel, várjak, ha kell egy hétig is. De milyen az ember, nagyon vágytam hazafele. Azt mondta a parancsnok, most lesz egy olyan vonat, ami Moszkvába fog menni, hátha ők azt nem tudják, és akkor én nyugodtan fogok utazni. Ki is kísérték a milicé az állomásra, megváltották nekem a jegyet, és nem mentek el addig, míg fel nem ültem a vonatra. Nagyon, de nagyon becsületesek voltak hozzám a milicék. Csak megették a fene, a bandából csak ott voltak vagy hárman. Erre mikor én észrevettem őket, nagyon megijedtem, és szaladtam egyik vagonból a másikba. Ekkor észrevettem, az egyik vagonban tisztán katonatisztek utaznak. Erre egy katonatisztnak mondom a helyzetemet, kérem, hogy védjenek meg ezektől engemet, hadd legyen itt velük. Meg is engedték, hogy ott legyenek, még sakkoztam is velük. Jött a kalauz, mondom, hogy engem írjon ide, ebbe a vagonba. A tiszték is helyeselték, meg is csinálta. Úgyhogy én velük maradtam. Egy idő múlva jött két bandita, és hívtak engem kifelé. Én nem mentem. Erre ők erőszakkal ki akartak vinni. Volt egy alezredes, aki üdülni jött a feleségével Kárpátaljára Uszty-csornára, így én vele jöttem egész Beregszászig. Nagyon, de nagyon jól jártam vele és a tisztekkel. Így szabadultam meg a banditáktól.

Mikor kiszálltam a vonatból, néztem mindenfele, hogy hol van a feleségem és a két gyermekem, Zoli és János, de sehol sem láttam őket. Nagyon meg voltam lepődve, hogy mi lehet a hiba, hisz én Kijevből adtam táviratot, hogy mikor érkezek Beregszászba. Nagyon, de nagyon rosszul esett, mert akikkel utaztam, azok is nagyon szerették volna látni a találkozásunkat. De csak egy szomszéd, Tihor Emil, aki akkor tanult traktoristának, csak az került hozzám, az is nagyon jólesett. Kértem, hallod Emil, mi van a feleségemmel, hogy nem jött. Erre Emil elmondta, hogy itt van, csak két óra múlva vár a személyvonattal. Én meg a gyorsvonattal jöttem, az korábban érkezett. Erre ők nem is gondoltak, így mi nem találkoztunk az állomáson, és a feleségem a két kisfiammal elment a hegyre, hogy szednek nekem szőlőt, úgy jönnek az állomásra. Emil eljött velem a hegyre, és ott találkoztam a feleségemmel és a két kisfiammal meg a feleségem munkatársaival. Mikor találkoztunk, megöleltem és megcsókoltam a feleségem, hát a kisfiam János – nyugodjon békében, mert ő már meghalt – hátbavágott, hogy mit bántom én az ő anyját. Hisz ő engem nem ismert, mert ő még akkor nem volt, mikor engem elvittek. Úgyhogy mi nem láttuk egymást addig, mert engem elvittek 1948 októberében, ő meg 1949 januárjában született, úgyhogy ő engem nem láthatott. Mondom neki, kisfiam, hát én az apád vagyok! Mondta az anyja is, így oszt belenyugodott.

A városban bementünk egy étkezdébe, kértem egy plovot [rizses hús], egy üveg bort és a gyerekeknek valamit. Nem nagyon volt semmi. Mondom a feleségemnek, menjünk valami nagyobb boltba, vegyünk a gyerekeknek valamit. Erre a feleségem hozzám hajolt:

– Jani, nekem csak 25 rubelem van, ezért nem vásárolhatunk semmit. Neked van pénz?

– Hát vagy 75 rubelem van még.

– Az nem sok, mert még haza is kell menni.

– Csak lesz valahogy, menjünk.

A fiamnak, Zolikának kopott volt a sapkája. Vettem neki egy sapkát. Zolika az új sapkát felveszi a fejére, a kisebbik, János, az ő sapkáját a földhöz csapja és rikácsol, hogy neki is kell új sapka. Az anyja hiába mondta neki, kisfiam, a tiéd még jó. Nem érdekelte őt, neki is új kell.

Meg is vettük neki, így oszt megvolt a béke. Mentünk tovább a városban, vettünk ezt-azt, míg csak volt pénzünk. Egy kopekig elköltöttük a pénzünket. Azt mondja a feleségem, nem baj, neki van ismerőse az állomáson, hazautazunk. Bementem a postára, a feleségem kérdezi, miért jöttünk ide. Megállt egy sarokban a két fiammal, én meg elmentem a kasszához, odaadtam a csekket. Azt mondja a kis kedves kasszírő, hogy rögtön megy a bankba, és hoz pénzt, mert itt csak apró van. A feleségem vagy hat méterre volt hozzám, de ő nem tudott semmit. Hozzámentem, én se szólok a pénzről semmit. Megjött a pénztárnok, és int nekem. Oda is megyek, olvassa nekem a százasokat és ezreseket. Mikor már kiolvasta, odajött a feleségem, és mondja vig arccal:

– Ez a tied?

– Igen, van mivel hazamenni.

– Vegyünk neked szép ruhát, és mindent, ami csak kell – mondja a feleségem.

Huzinec volt a kolhozelnök, és küldött utánunk egy kocsit. Két ló hozott haza kocsin. Itthon volt nagy öröm, a gyerekekkel, mamával, apámmal, anyámmal örültünk a nagy boldogságnak, amire sose gondoltam, hogy én még egyszer Kárpátalján leszek, hogy én valaha hazajövök. Nagy öröm volt mindnyájunk számára, de nem sokáig. Egy pár hónap múlva föl kellett menni a hegyekbe dongát csinálni, utána építkezni kellett itthon. Mi a hegyekbe ledolgoztunk vagy hat évet Kovácsréten, vagyis Kusnyicán, mint brigadéros az építkezésen, utána lejöttem Ilosvára a bútorgyárba, ott már jobb volt, de azért csak távol voltam otthonról. Ott ledolgoztam vagy hat évet, hazajöttem, beálltam erdésznek és ledolgoztam húsz évet. Ez volt az életem legjobb ideje.

Most már 73 éves vagyok. Van öt unokám, van egy kedves lányom, aki igazán szeret, van mellettem egy édes unokám. A lányom postamester itt a faluban. Van egy kis gazdaságunk, jól vagyunk.

Aki fogja olvasni, kívánok neki jó egészséget, türelmet és hitet, hogy aki ezt írta, tiszta szívből és lelki igazsággal írta. Minden olvasónak jó egészséget és boldogságot! 1995. április 27-én fejeztem be.

Szóka János

Halászok, vadászok, tüzérek Szabó Ottó faragásain*

Az alkotói kibontakozás útjai gyakran tekervényesek. Szabó Ottó, aki Kézdivásárhelyen született, kora gyermekéveiben a város félig iparos, félig paraszti környezetében nevelkedett. Érdekelte a városi iparosok, földművesek és a várost körülfogó falvak hagyományos paraszti gazdálkodása, ahol a tradicionális paraszti életformának, szokásoknak elemei még most is élnek. Így épült be mindez tudatába, emlékeibe, és amikor alkotó faragó tehetségét felismerték és a Marosvásárhelyi Művészeti Szakiskolába került, akkor ezzel a tradícióval még nem nagyon tudott mit kezdeni.

Faragott művészeti tárgyakat is, de igazában ezek sem kötötték már teljesen ide, s továbbvándorolt Aradra, ahol iparművészeti jellegű díszítő faragást tanult.

Az ember azt gondolná, Szabó Ottó úgy jött át Magyarországra, hogy már tekintélyes faszobrászi múlt állt mögötte. Ám korántsem így volt. Addig csupán alkalomszerűen faragott. A szülőföldről kiszakadva Magyarországra érve, elemi erővel támadt fel benne mindaz, ami addigi életében történt. Nemcsak a természet az állatvilág, a természet közeli életforma, a hagyományos paraszti szokások, a gazdálkodás, hanem a történelem is.

Az 1848-as forradalom emléke. Tudjuk, hogy az 1848-as forradalmak Palermóból indultak, s Kézdivásárhely közelében volt az utolsó állomásuk. Itt talán a mondavilágban is elevenebben élnek az 1848-as forradalmi szabadságharcos tradíciók, mint mai Magyarországon.

Mindaz, amit Szabó Ottó korábban alkotó munkában elmulasztott háromszorosán visszatérül most, mert noha fiatal ember áll előttünk, már számottevő munkássággal is rendelkezik. Ez a munkásság, különböző témakörök szerint rétegződik. Említhetem az erdők mezők állatvilágát. A kiállítás legjobb darabja a Halászó sas című faragás, amelyen az a pillanat látható, amint a vízből kiemeli a madár a halat. Csupa mozgás csupa hullámváz ez a kompozíció. Egyfelől a kemény, ragadozó, harcias karakter, másfelől a nyugodt lebegés. Mindent a kifejezésnek rendel alá, a részletek is átmennek egyfajta dekoratív expresszivitásba, sehol nincs benne fölösleges részletezés.

Azok a népi szobrászok, akik a naturalizmus irányában tájékozódnak, akik teljesen az anatómia szerint próbálnak ábrázolni egy szarvast, vagy egy embert, azok többnyire felemás megoldású dilettantisztikus művet hoznak létre. Két dolog miatt. Egyrészt azért, mert a belső látásmód helyett a külső természetet illuzionisztikus hűséggel utánozó ábrázolásmódot akarnak alkalmazni, s mivel nem igazán sajátjuk művüket nem tudják mondanivalóval telíteni. Szabó Ottó nem esik ebbe a hibába. Ő teljesen spontán és koncentrált módon tudja követni az érzelmi, indulati kifejezést, gondolati hangsúlyt. Mindent a kifejezésnek rendel alá. Nem naturalista, inkább expresszív módon ábrázol minden állatot, és ezért hatnak ezek a művek ránk, ezért hitelesek, ezért érzékenyek és egyéniek. Ha a kifejezés, a dolog érzelmi hangsúlyozásának, megragadásának útján tovább tud menni, akkor mér ennél is szuverénebbek és szuggesztívebbek lesznek alkotásai.

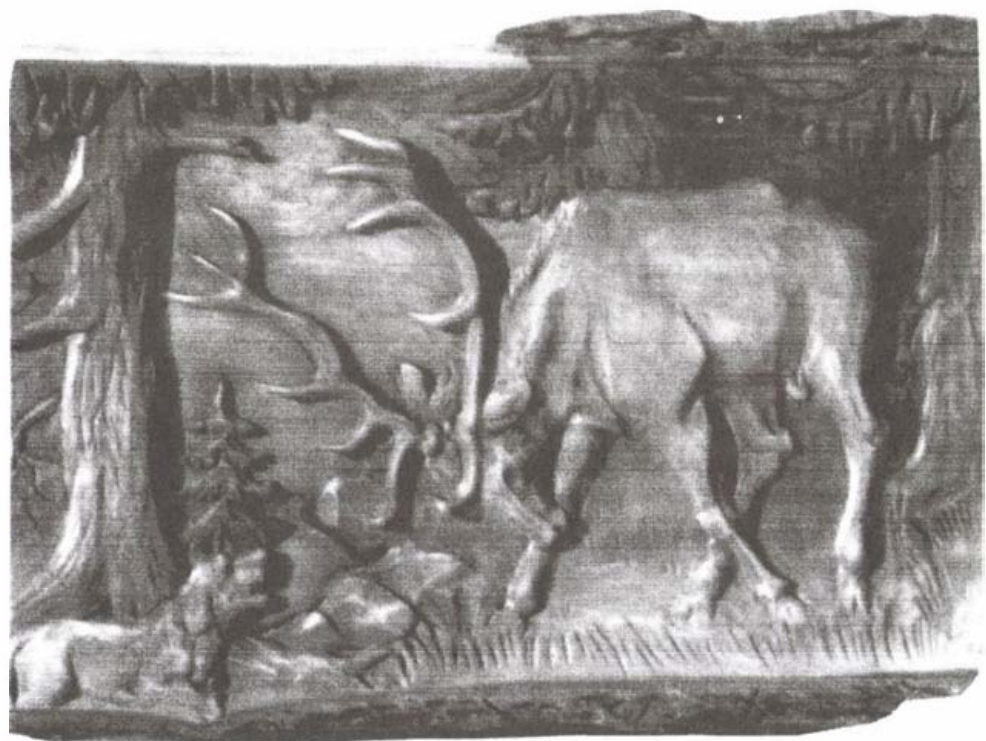
Beszéltünk az erdők-mezők vadjairól, a halászok, a vadászok, a pákászok világának ábrázolásáról. Nem véletlen hát, hogy a Halászati Múzeum megvett műveiből egy sorozatot. Itt sorakoznak előttünk a szántás, a vetés, a hagyományos paraszti életformát idéző domborművek. Érdekes megfigyelni, hogy Szabó Ottó vagy domború, vagy mélyített faragással dolgo-

* Elhangzott 2001 áprilisában a Magyar Művelődési Intézetben rendezett kiállításon. (Szerk.)

zik, megkísérli, hogy félkörösen íves munkáival egy kicsit bemélyítse a teret és ezáltal a dombormű egyfajta redukált térhatást kap. Ám nagyon jól érzi, hogy nem szabad utánoznia a festészetet, hiszen ennek a redukált térbeliségnek a dombormű törvényei szerint kell alakulnia.

Szabó Ottó következő témaköre a történelem. Szabó Ottó otthon nem akart Ceausescut faragni, és azok a témák, amik moco rogtak benne, kész életveszélyt jelentettek abban az időben. Eszembe jut Török István magyarvistai kőszobrász, aki felépített egy házat, ahol feleségével és két gyermekével lakott. Szántás vetés, Ádám és Éva a paradicsomkertben kapott helyet ezen a házon domborműveken, és a ház bejáratánál állt két kőből faragott katona. Az egyik tisztelgett a jóakaratóknak, a másik pedig útját állta a rosszakaratóknak. Aztán megjelent két milicista és szólta neki: „Ezek magyar katonák”. Török István nyelt egyet, aztán azt mondta: „ez nem katona ez csak egy kődarab”. A két milicista ezen úgy meglepődött, hogy tovább nem okvetetlenkedtek.

A történelmi téma újabb állomása Szabó Ottó művészetének, és ezek mögött nagyon sok történelmi stúdium, búvárkodás, 1848-as történelmi könyv tanulmányozása, továbbá grafikai festmények nézegetése érződik. Ezek megindították fantáziáját. Bizonyos kompozíciós típusokat át is vesz, és aztán önállóan újrafogalmaz. Ami túlrészletezés, vagy festői jellegű előadásmód, azt radikálisan elhagyja, így nagyon koncentrált kompozíciókat hoz létre. A *Gábor Áron tüzérei* című domborműnél figyelhetjük meg, hogy hogyan játszik a réteges térrel, a közelebb és hátrább lévő katonák, illetve az ágyúk megformálásával, ezáltal rendkívül markáns plasztikai hatásokat tud elérni. Külön kiemelném még azt, ahogyan lovat tud ábrázolni. A huszárnak és a lónak együttlétét egyszerűen tudja megjeleníteni.

A történelmi érdeklődés nagy erővel bontakozik ki Szabó Ottó műveiben. Van ugyan egy vonulata a magyar népi szobrászatnak, ami a magyar történelmet ragadja meg, de nem is nagyon tudok ma élő magyar népi szobrászt, akinél a történelem ilyen erős és központi szerepet játszana.

Szabó Ottó megpróbálkozik a naturalista, realista emlékműszobrászat utánzásával is, ám legjobb szobrai azok, amelyekben a saját belső látására hagyatkozik és a realiztikus megfigyelés, alárendelődik a kifejezésnek.

Kerekygártó István

Köszöntjük
Örökös Elnökünket,
a Magyar Köztársasági
Érdemrend
Tisztikeresztjével
kitüntetett
Dr. Kanyar Józsefet

a Szerkesztő Bizottság

A Magyar Köztársaság Elnöke

Dr. Kanyar József
Állami-díjes levéltárosnak,
a történettudomány doktora

a nemzet tudatot elmélyítő honismereti mozgalom elindításában és működésében játszott meghatározó szerepéért, a magyar történelmi múlt emlékeinek ápolásáért, egész életútjáért

a Magyar Köztársasági Elnökség
Tisztelt Elnökével

kitüntetést adományozom.

Kelt Budapesten, 2001. évi augusztus hó 20. napján.

Kállifalva

TERMÉS

Volt egyszer egy Szernye-mocsár I.*

Kárpátalján, ahol elvész a hegyek lejtőssége, a Hát-hegytől délnyugatra, a síkon félkörben ülő falvak – Dercen, Fornos, Bárdháza, Makarja, Beregújfalú, Nagyberég – már a Szernye-mocsár határát alkották, illetve alkotják napjainkban is. A hajdani Bereg vármegye északi része 1000–1680 méter magasan fekszik a tiszaháti síkság fölött, ezért természetes, hogy a hegyvidék minden csermelye, patakja és folyója nyugat és dél felé törekszik. A vármegye síkvidéki részét a Tisza szabályozása előtt a jelenleginél sokszorosan több víz borította, illetve számos folyó, patak és mocsár folyt, illetve terült el rajta. Igen gazdag halállománnyal, amelyet ősidők óta mindig tevékenyen halásztak az ott élő emberek. Ezt nemcsak az eltűnt vizek napjainkban is helyenként látható nyomai, hanem az elmúlt századokból fennmaradt okiratok adatai is igazolják. Nem véletlen, hogy Bereg vármegye címerébe kettő darab, párként úszó hal is bekerült, valamint számos itt élő régi nemesi család is a jelvényévé tette a halat.

A Bereg vármegyét 1881-ben kiadott monográfiájában ismertető Lehoczky Tivadar (1830–1915), Bereg vármegye tudós helytörténésze a honfoglalástól a XVII. század derekáig vette számba a tiszaháti falvak határában a bejárásoknál, illetve birtokbavételkor található folyókat és patakokat, amelyek nevét a korabeli oklevelek őrizték meg. Számuk több százra tehető, közülük sok már régen kiszáradt, eltűnt. Kutatásaira alapozva jegyezte meg: „Hogy a Borzsóva (Borzsa) és a Tisza szabályozása előtt a megye alsó vidékén gyakran kiöntött vizekből sok apró ér és mocsár képződött, a nép emlékezetében él, ezek gyakran sajátos nevekkel jelöltettek meg, melyek azonban, a vizek kimaradása után, csakhamar a feledékenység áldozataivá váltak.”¹ Egy 1472. évi oklevél például a Gát, Dercen, Isnéte (Izsnyéte), M. Ujfalu (helyesen: Rafajnaújfalú) községek között az alábbi vizeket és erdőket említette határpontokul: Liget-erdő, Galatya, Klencsentisza, Mocsár-erdő, Hidas-patak, Molnos-mocsár, Határos-ér.²

A történeti „Beregország” hegyeinek lábától a vármegye délnyugati határán szeszélyesen kanyargó Tiszáig nyúló területen, lényegében a XIX. század derekáig állt fenn ez a helyzet. Ezen belül azonban kiapadhatatlan állóvizek, süppedékes lápok, néhol sekély vízzel takart, többnyire vízínövényekkel sűrűn benőtt, szinte áthatolhatatlan vízenyős részek borították a Gát–Dercen–Makarja–Beregújfalú–Nagyberég–Makkosjánosi–Mezőkaszony–Hetyen–Nagydobrony–Ignéc–Nagylucska települések által határolt áradásos, illetve belvízes terület túlnyomó részét, a Szernye-mocsárral együtt több mint 150 000 katasztrális holdat. Ebből a láp hajdan mintegy 100–120 négyzetkilométernyi (!) területet foglalt el.³ Az ingovány a honfoglalást követően, két és fél évszázadig az Északkeleti-Kárpátokat védő gyeprendszer szerves része volt, de stratégiai jelentőségét a későbbi viharos századokban is megőrizte.

A hatalmas vízenyős, ingoványos vidék központi része a Nagy-tó vagy a Gáti-tó volt, amelynek az északnyugati részén fekszik Gát község, amelyről az egyik nevét kapta. Másik

* A tanulmány a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Történelem-földrajz szakalapítványa támogatásával készült. Befejező részét a következő számban közöljük. (Szerk.)

¹ Lehoczky Tivadar: Beregvármegye monographiája. I. köt. Ungvár, 1881. Pollacsek Miksa ny. 52. old. Lásd bővebben: Lehoczky Tivadar: Beregmegyei helynevek. In: Ethn. 1899. 2. 99–106. old.; Bagu Balázs: Bátor község földrajzi nevei és néprajzi vonatkozásai. In: „Szem látta, szív bánta...” (Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok.) Szerk.: P. Punykó Mária. Bp.–Beregász, 1996. 144. old.

² Lehoczky Tivadar: uo. III. köt. 257. old.

³ Szeghalmy Gyula: Felvidék. Előszó József királyi herceg. A Magyar Városok Monográfiája. Bp., 1940. 517. old. Beregvármegye ismertetője. Szerk., összeáll.: Réti Béla. Miskolc, 1940. 9–10. old.

elvezése: az 1364. évi Ardó falubeli határ-, azaz birtokjárást rögzítő oklevélben Nagy-tóként említik.⁴ (A későbbi Beregszászvérgárdó település, melyet az Árpád-korban királyi erdőővők laktak, ma Beregszász város része.) A mocsár kokojszános (áfonyás) ingoványai, nádszigetei között évszázadokon át csak átvezető pallókon, gerendákon vagy vesszőkből készített átjárók százain, úgynevezett *bürükön* lehetett biztonságosan közlekedni. Nem véletlen, hogy a most Beregújfaluhoz tartozó részét Szörnyű-tó vagy a Szörnyei-láp névvel is illették. A környező falvak lakói ugyanis féltek a mocsártól, mert az évszázadok folyamán sok beletévedő embert környörtelenül elnyelt. A zombékokkal szegélyezett lápi ösvényekről veszélyes volt letérni, nemcsak az elmerülés miatt. A mocsár ugyanis a tavaszi és őszi esőzések következtében szinte mindig tengerre duzzadt.

A Szernye-mocsár csak nyugat felé nyitott, de ott is sokfelé homokdombok – *gorondok* – gátolják, amelyeken már az őskorban megtelepedett az ember. E sajátos körülmények lehetővé tették, hogy az itt létrejött falvak lakói a síkvidéki, alföldi községeknél változatosabb termelési módokat alakítsanak ki. Ezért a XIX. század második harmadától kezdődő egységesített környezetátalakító – folyószabályozó, mocsárlecsapoló és talajjavító – munkálatok előtt a belvizes, illetve a kiterjedt lápos és mocsaras területen élő emberek sokrétű, ártéri gazdálkodást folytattak. A váltakozóan nedves-száraz patak és folyóvízi ártér két szintre különült: az alacsonyabb részeket ingoványok töltötték ki, az időszakosan elöntött, úgynevezett magasártéri szinteken mocsári tölgyerdők nőttek, amelyek fokozott kivágásával az állattenyésztés számára nyertek értékes legelőket. A még magasabb, ármentes részeken – a gorondokon – épültek fel a lápi falvak, amelyeknek nemcsak a mocsár és a közeli hegyek természetadta javai adták a megélhetésüket, hanem szántó- és erdőgazdálkodást is folytattak. Halászóhelyeik, nádasaik, ártéri rétjeik, legelőik, erdeik, gyümölcsligeteik stb. használatában e települések rugalmasan alkalmazkodtak helyi domborzati és vízjárási viszonyokhoz.

Az ártéri gazdálkodás mindenekelőtt rideg szarvasmarhatartást, a tölgyes erdőkben makoltató sertéstartást és -hízalást, mocsári legeltetést, a láp szélén található kaszálók használatát, réti gyűjtögetést jelentett, sőt a vizek nem járta részeken lehetőségük volt a földművelésre is. Az előbbieket szervesen kiegészültek az ár- vagy mentetlen terület más haszonvételeivel: halászattal, pákászattal (a pákász halászattal, vadásszattal és madarászással foglalkozott a lápban), fa- és nádvagással, sás- és gyékényfeldolgozással, kosárfonással, vadon termő gyümölcsök gyűjtögetésével.⁵ Halász eszközeik – többnyire vesszőkosaraik – kezdetlegesek voltak, a sekély vízben, különösen a gyerekek, kézzel fogták a halat. A lápi pásztoremberek a mezőn vagy a vízparton nyársra fűzve sütötték meg a szákmányolt halat. Szinte külön foglalatosság volt a csikászat, vagyis a különféle csikhal – a réti-, a kövi- és a vágócsík – fogása. Ott-hon elkészítették káposztás csiknak, amely olyan nevezetes étel volt, hogy még a lakodalmakban is feltálalták.

A lecsapolás előtt a Szernye-mocsár a halászatban, a madarászatban, a különféle alapanyagokon – nád, vesszők stb. – kívül még a XIX. század derekán is sokféle más bevetélhez – márdártojások, -fiókák, rákok, ehető növények, gyümölcsök, az odvas fákban méz stb. – is juttatta a gyűjtögető embereket. A lápi élelemszerzésnek különösen kenyérszűköz, ínséges vagy hadak járta korszakokban volt nagy jelentősége, mert gyakran előfordult: a mocsár környéki falvak lakói csak így tudták átvészelni a nehéz időket. Ilyenkor szinte csak a víz és a láp adta élelmet fogyasztották.⁶ Az ingoványban ugyanis évszázadokon át vízi szárnyasok – darvak, gémekek, gödények (pelikánok), szárcsák, vadkacsák, vadludak stb. – tízezrei éltek háborítatlanul.

A mocsaras és vizenyős területek körüli falvakban lakó zsellérek például „nadályokat”, vagyis piócákat szedtek orvosláshoz. A „tekenyös-béká”-kat pedig néhány krajcárért adogat-

⁴ *Lehoczky Tivadar*: i. m.. I. köt. 53. old.

⁵ Lásd bővebben: *Bellon Tibor*: Ártéri gazdálkodás az Alföldön az ármentesítések előtt. In: A Kárpát-medence történeti földrajza. Szerk.: *Frisnyák Sándor*. Nyíregyháza, 1996. 311–319. old.; *Mizser Lajos*: A Latorca-vidék ösvízrajza és ártéri gazdálkodása. In: uo. 321–326. old.; A beregi sertésmakkoltatás történetét *Csiszár Árpád* gergelyugornyai református lelkész, a vásárosnaményi Beregi Múzeum vezetője dolgozta fel több tanulmányban. Lelőhelye: Néprajzi Múzeum, Ethnológiai Adattár (a továbbiakban: EA) 15 177. sz.

⁶ *Nagy Sándor*: Természeti értékeink Lónyától Tarpáig. In: Találkozás Bereggel (Szerk.: *Mező András*) Várásornamény, 1978. 27. old.

ták el régen Munkács és Beregszász piacán, de kedvenc étkeként még a bécsi császári udvar asztalára is eljutott. Egészen a XX. század derekáig a láp környéki falvak lakói, akik ismerték a még megmaradt ingovány járható útjait, kotláskor vadkacsatojást jártak gyűjteni.

A Szernye-mocsár „a Tisza szabályozása előtt valóban nagyszerű tavat képezett, Bartháza (Bárdháza, Drágabártfalva), Makarja, Nagyberég, Beregújfalva, Makkosjánosi és Gát – egykor gróf Schönborn-féle uradalmi úrbéri községek –, az e faluktól határjelekkel elkülönített Egrigy erdő, másrésről több földbirtokos, mint gróf Károlyi, Kállay, Abonyi stb. tulajdonához tartozó Kígyós, Árd, Dercen és Fornos helységek közt terül el. E tó vizét nemcsak a Hosszúhát nevű hegy (ma Hát-hegy) nyugati oldalán Árdánháznál támadó (ti. eredő) s Medence (falva) alatt folyó Mércénél, az Irsava (Ilosva) egyik mellékvizéből kiszakadó Bábics patakából, a (Bereg)Leányfálvától Pisztraháza és Bartháza alatt folyó Lipnica patakból, a munkácsi Bolona erdőben összegyűlő Nagylipnicából, Csalhóból s egyéb beleszakadó csermelyekből, hanem nagy mértékben a körötte álló magaslatokról s völgyekből, mintegy öbölbe beömlő eső- és hóvízből kapja. Azelőtt (a Szernye-mocsár) kizárólag a Borzsova (Borzsa) folyó Vérke nevű ágából nyerte legfőbb táplálékát (azaz vizét); az a Tisza és Latorca folyók árjai által visszaszorítottván, (Makkos)Jánosi és Gát községeknél a Szernyébe toltult”⁷ – vázolta a XIX. század második feléig fennállt vízrajzi viszonyokat Lehoczky Tivadar.

A láp, a Szernye-mocsár nevet csak a XIX. század elején kapta, 1808-ban *Joannes Lipszky* (János) Budán kiadott latin nyelvű Magyarország térképén már mint „Paludes Szernye” / Szernye-mocsár szerepel. Az ingoványt egyébként a Szernye folyóról (1248/1393-ban Sterneune) nevezték el, amely a fölös vizét levezeti. Az elnevezés kétségkívül szláv eredetű, mert a szó tövében a *srna*, ‘őz’ rejlik, de mint az Északkeleti-Felvidék valamennyi jelentős vízneve egy igen korai, feltehetően déli szláv nyelvből származik.⁸ Mindez alapvetően ellentmond a dákoromán elméletekkel rokonszenvező kárpátaljai ukrán legendagyártók mítoszainak, mondván: „Kárpátalja örökös, ősi ukrán föld, amely 1945-ben újraegyesült Ukrajnával.”⁹ A Szernye-mocsár új nevét Csorne boloto/Fekete-mocsár az ukrán szakirodalomban az 1990-es évek elején kapta tőzeges, kotus földjének színe miatt. Annak ellenére, hogy ez a talaj ma már csak néhány hektáron jellemző a láp területén.¹⁰ Az árvizekkel a környező hegyekből lezúdulva a szürke agyag egyre szűkebb részekre szorította és szorítja le a fekete foltokat. A dombokról lemosott agyagban egyre kevesebb a szerves anyag. A Szernye-mocsár geográfiai-
lag napjainkban is a Kárpát-medence központi részét alkotó Alföldhöz tartozik annak ellenére, hogy az utóbbi északkeleti részét átszeli a jelenlegi magyar–ukrán államhatár.

A XX. század elején, majd a később végzett kutatások megállapították, hogy a hatalmas láp egy vulkánkitörés eredményeként keletkezett az oligocén – az óharmadkor fiatalabb szakasza – idején az ekkor sekély Pannon-tenger felszíne alatt, ahol az időben tevékeny vulkanikus folyamatok zajlottak. A tűzhányók hatására a mai Kárpátalja területén egymás után emelkedett ki a Tiszahát nagy síkságából egymástól elszigetelten fekvő, egyaránt 189–189 méter magas Nagybérgányi-, és a Kaszonyi-, illetve a (193 méter) Zápsony-hegy, délebbre pedig a beregdéai Kis-hegy, amelyek az egykori tenger alatti vulkáni működés eredményei. Csak egyetlen kráter nem tört fel gázkitöréseket lövellve – pedig a későbbi Szernye-mocsár katalánában is elemi erejű, kirobbanó vulkanikus folyamatok zajlottak –, amely tölcészerű mélyedést alakított ki. Ezt a Pannon-tenger visszahúzódása, majd eltűnése után a hegyekből érkező patakok lassan hordalékkal töltötték fel. Megmaradt azonban egy teknőszerű kráter, amelyben a mintegy tízezer hektáros tó, majd mocsár keletkezett, Nagyberég–Beregszász-

⁷ Lehoczky Tivadar: i. m. 53. old.

⁸ Kiss Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. Bp., 1988. 574. old.

⁹ A boldogság felé. Kárpánton túl vázlatos története. Uzshorod, 1975. 14. old., Nariszi isztoriji Zakakar pattjá. (Z nadavisih csasziv do 1918 roku.) Redakcija kolegijá. Tom I. Uzsgorod, 1993. 52. old.; Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződéses 1918–1945. Bp., 1983. 638–641. old.; Botlik József–Dupka György: Ez hát a hon... Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai magyarság életéből 1918–1991. Bp.–Szeged, 1991. 53. old.; Botlik József: Egestas Subcarpathica. Adalékok az Északkeleti-Felvidék és Kárpátalja XIX–XX. századi történetéhez. Bp., 2000. 284–285. old.

¹⁰ Fodor István: A lecsapolássalárosodott az őstermesztet. (A Fekete/Szernye-mocsár sorsa). Kárpáti Igaz Szó (Ungvár), 1996. november 14. 6. old.; Fodor Istvánról: Don Quijote a Polominákon. Napút (Bp.), 1999. november, 35–36. old.

végardó–Dercen falvak háromszögében. A kráter mélyedését deltájának legbővizűbb ágán, a Vérken keresztül folyamatosan táplálta a Borzsa folyó. A láp első uralkodó növénytakarója a fehér tőzegmoha volt, később megjelent a tőzegáfonya, a deres-, illetve hengeres sás, a békatutaj, a norvég pimpó, a mocsári kardvirág stb. Még később honosodott meg az ingoványban a fa- és bokorfajták közül a fűz, a nyír, az éger és a mocsári tölgy, amelyek összefüggő masszívumokat alkottak, de megtalálható a mocsári ciprus, az amerikai kőris megkövesedett maradványa is.¹¹

A Tisza régi és új árterétől Munkácsig felnyúló síkság, a Szernye-mocsár áradásos képződésű terület, amelynek talaja finom kékesszürke agyag, amely alatt kvarchomok található. A Pannon-tenger visszahúzódása után a ma Kárpát-medencének nevezett több mint 300 000 négyzetkilométer területű, ovális alakú, természetes módon kialakult tájegység északkeleti részén, Ungvár–Munkács–Nagyszőlős vonalától délre már az Alföld síksága kezdődik. Ettől északra középmagas hegyek emelkednek, a Kéklő(Szinyák)-, a Borló-hegy, melyeknek csúcsai a Dunanka/Dunauka (1018), illetve Buzsora (1018 méter). Az utóbbi hegyhez kötődik a Nagyszőlősi-hegység, legmagasabb pontja a Tupoj/Tupij (878 méter), ettől keletre húzódik Huszt városa, ahol a Tisza kitor a hegyek közül az alföldi síkság felé. A Borló-hegységtől nyugatra, a Szernye-mocsáron túl mintegy húsz kilométerre húzódik hasonló hosszán, az egy évszázada még leginkább tölgyesekkel borított Hát-hegy. Ez utóbbi legkiemelkedőbb pontja a mindössze 437 méter magas Nagy-kő (Velika-kaminy).

A Szernye-mocsár lecsapolására már a XVIII. század utolsó harmadában tervet dolgoztak ki. *Budinszky János* Bereg vármegyei mérnök 1771-ben a láp „kiszáritását” úgy képzelte el, hogy a mocsarat tápláló Vérke folyását visszafordítja, és a fölösleges vízmennyiséget a Borzsa folyón át a Tiszába vezeti. Ez meglehetősen barbár terv volt, hiszen az úgynevezett Tóhát évi kétszeri árvizeinek a nagyságát csak növelte volna. Az egy évtizeddel később, 1781-ben készített mérnöki felmérés szerint a Szernye-mocsár 28 701 holdon terült el. (Ekkor 1100 négyzőgölt számítottak egy holdnak.) A láp kiterjedése ezt megelőzően ennél jóval nagyobb volt, különösen akkor, amikor Gát falunál még állt a Rákóczi-család által sok évtizeddel korábban létesített vízimalom. Bereg vármegye közgyűlése azonban határozatot hozott a gabonaörlő építmény elbontására, építőanyagát 1752-ben elhordatták, de facölöpjei még az 1880-as években is jól látszottak.

Az 1781. évi mérnöki felmérés a Szernye-mocsár tervezett kiszáritásának, illetve az így nyert földterületnek a lápot környező községekben gazdálkodó nemesi birtokosok közötti arányos felosztásának az előkészítését is szolgálta. A megvalósításra több intézkedést hoztak, így térképet szerkesztettek a mocsárról, megrajzolták a tervezett csatornák hálózatát, sőt a költségvetést is kidolgozták. A munkálatokra várhatóan 1800 forintot kellett fordítani. A tennivalók felmérésére bizottságot küldtek ki, amelynek javaslatait a Bereg vármegyei közgyűlés 1794. november 25-én fogadta el. A következő évben, 1795-ben Gát község alatt, a Vérke–Szernye torkolatánál megkezdtek egy kő-zárógát építését, de azt – mielőtt teljesen elkészült volna – 1798-ban az árvíz elsodorta. A mocsár ezután is folyamatosan víz alatt állt 1854-ig, amikor gáttal elzárták a két folyó torkolatát. A XVIII–XIX. század vízepítő mérnökei jól látták, hogy csak a Vérke folyó Borzsa folyóból való kifolyásának a lezárásával lehetséges a Szernye-mocsár lecsapolása, illetve nagy részének a kiszáritása.

A hatalmas lápot azonban addig, amíg 1854-ben a Vérke–Borzsa folyók torkolatát nem zárta el gáttal a Tisza-szabályozási Társulat – állandóan víz borította. A mocsár „csak rendkívül száraz időjárás mellett szabadult a víztől annyira, hogy nyárban a szélein és emelkedettebb gorondjain legeltetés vagy olykor fokónkénti kaszálás helyéül szolgálhatott. Nagy tél idején pedig, midőn a víz és láp felszíne fagyás következtében járhatóvá lett, a tó belsejében helyel-közzel tenyészni szokott égerfák szolgáltak faizási haszonvételeül. Különben a tó közepén s hínárjain embermagasnyi fűvek, széles lapulevelek, törpe tövisfák és nyurga bokrok nőttek; míg helyenként a pázsit alatt rejtett víz és iszap lappangott; a hínárok és tóvirág gyökerek közt kígyók, nadályok s egyéb rút állatok hemzsegték, míg a bozóttban és nádasban csikaszk farkasok tanyáztak.”¹²

¹¹ Uo.

¹² *Lehoczky Tivadár*: i. m. 53–54. old.

A mocsaras részeken a XVIII-XIX. században az erdészek lőtték a darut, és a tollait eladták, mert a legények körében igen népszerű volt a darutollas kalap. Vásárosok is árusították, hat forintba került a szebb, a jobboldalas „talu”, de még még tíz forint értékű is akadt. Háromba a hitványabbik, a madár bal oldaláról való. A legények a darutollat – melyről népdalok is szólnak – nagy becsben tartották, skatulyába tették, hogy vasárnapra szép hajlása legyen. A férfiak darutollas Kossuth-kalapot viseltek, amelyet Nagykarolyban egy Juhász nevű kalapos készített, de Beregszászon is csinálta egy mester.¹³ A darvak mellett hajdan igen gyakoriak voltak a lápban a kócsagok.

Sok csúsózmászó is élt az ingoványban, köztük halálos mérgű kígyók is. Sok hiedelem fűződött e lényekhez, melyeknek megpillantása szerencsét jelentett. A néphit szerint – pásztorok mesélték – a legnevezetesebb a Szernye-mocsárban élő úgynevezett „zomokkígyó” vagy „zomokcsúsó” volt, amelynek „pisze az orra, kerekedett feje kutyaforma vót, fennállott a feje, szépen fütyült. A teste meg olyan vastag volt, mint az ormós szekrény. Lökte magát előre, úgy ment. Mírges vót, hogy még ugyan. Ahogy csúszott, utat hagyott... fű, főd megégett a nyomán még ott, ahol a farkát csapkodta. Nagy erdő vót az egész Beregség, meg víz, a zomokcsúsó mocsárban tanyázott, rettenes fíreg vót. Az erdőben a vizek között született, a bornyút meg a kondás kutyát behúzta a laznába (a mocsárban tenyésző növények közé), és elnyelte. A pulyát, aki az apjának ételt vitt, megölte, még a nagy emberek (felnőttek) is félték tőle.” Az öregek mesélték, hogy „a kígyófészkek között nemigen járt senki, a gyerekek is csak biztos távolból hajigálták meg a csúszókat, és nevetve nézték a nagy gabalyodást.”¹⁴ A félelem nem volt alaptalan, hiszen a Szernye-mocsárban régen gyakran előfordult a keresztes vipérának erre a tájra jellemző változata a fekete vipera, amelynek csipése erős mérge miatt veszélyes. Hajdan a lápban sokkal több vízisikló, az erdős, bokros részeken réz-sikló, valamint erdei sikló élt, melyek közül az utóbbi hosszúsága a gyakran másfél métert is meghaladta.

A Szernye-mocsár lecsapolási munkálatainak megkezdése előtt három évvel, 1851. július 15-én az érdekelt nemesi birtokosok egy része szerződésben megegyezett a mocsár területének a felosztásáról. Ez azonban nem vonatkozott a lápot övező falvak lakosságára, mert az e településeken élők úrbéri jogon, illetve viszonyból támasztottak igényt a mocsár, illetve a tó vízfelületére. A kérdés megoldására csak két év múlva kerülhetett sor, amikor 1853. március 2-án az osztrák kormányhatalom által kiadott törvényerejű rendelet, az ún. „úrbéri páténs”-ben, valamint a „kárpótlási és földtehermentesítési nyílt parancs”-ban kimondta az úrbéri kapcsolatból és a földesúri joghatóságból eredő jogok, járandóságok és kötelezettségek megszüntetését. Ezenkívül elrendelte a volt jobbágyoknak a kezükön lévő úrbéri földbirtokok fölötti szabad rendelkezés jogát, és a földbirtokosoknak az országos jövedelmekből való kárpótlását. A páténs azonban nem tért ki arra, hogy milyen erdő-, illetve legelőrészt jut a jobbágyokból immár paraszttá vált emberek tulajdonába. Több helyen visszaélésre adott alkalmat, amikor elkülönítették (szegregáció) az úrbéres erdőket és a legelőket a földesúri birtokokból és a parasztgazdaságok földjeit egy táblába tagosították (komasszáció). A volt jobbágyoknak ugyanis az uradalmakból gyakran a rosszabb minőségű földeket és legelőket juttatták.

Az úrbérrendezés végrehajtása a páténs kiadása után csak évek múlva, az 1860-as évek elején kezdődött. Egy 1867-ben készült szakértői vélemény szerint a Szernye-mocsár a Tisza és Borzsa folyók áradásaitól mentesített, és nyaranta már szántás, kaszálás és legeltetés általi használatra alkalmassá vált birtokterületein, a víz szintje minden évben tavasszal, illetve ősszel jelentősen megemelkedett. Ennek ideje addig tartott, amíg a lápba ömlő három patak – a Csalhó, a Lipnica és a Mérce – az esőzések, valamint a hó olvadásából keletkező hatalmas mennyiségű vize nem folyt le a mocsár természetes medreiben.

Az előbbi szakértői felmérés műszaki adatai szerint a Szernye-mocsár területén a Mérce patak lápba ömlésétől a gáti hídig 3,79 méter volt a vízszint esése. A vízszabályozó társulat úgy vélte, hogy a hó olvadása idején a mocsárba másodpercenként beömlő 26,25 köbméter tervezett vízmennyiség biztonságosan levezethető a lápban kiépítendő csatornában. A Szernye folyó medrének ekkoriban mért esése a gáti hídtól a Gát közszéggel szomszédos Gút falu alatti Szernye-Vérke torkolatig 2,29, innen a rafajnaújfalui hídig 1,49, innen a Ladány-

¹³ Gönyey Sándor: A Szernye-mocsár községeinek népviselete. EA 2235. sz.

¹⁴ Nagy Sándor: i. m. 27. old.

patakig 2,23 méter volt. Mind a Szernyének, mind a Vérkének ez időben a szélessége 15–19, a mélysége 3,80–5,70 méter. Ezért a szakértői vélemény elképzelhetetlennek tartotta, hogy az előbbi medrek – melyekben a Szernye-mocsár vizei korábban, a Tisza és a Borzsa hatalmas, idetolult árvizeivel egyesülten is le tudtak folyni – a Borzsa–Vérke torkolat 1854. évi elzárása után nem lennének képesek a láp vízének a zavartalan levezetésére.¹⁵

A láp felosztására a következő évben, 1868-ban Beregszászon bírósági eljárást indítottak. A törvénytől döntés után, a következő évben több nemesi birtokos, illetve volt úrbéres között megtörtént az ingovány kimérése. Ezután az érdekeltek már a mocsár lecsapolását sürgették a várhatóan nyerhető, jelentős földterület reményében. Már a törvényi intézkedés alatt, 1868. október 2-án *Szunyogyhy József*, a munkács–szenmiklósi uradalom főmérnökének műszaki felvétele szerint a Szernye-mocsár területe 28 684 hold és 870 négyszögöl volt, a kerülete pedig elérte a 40,527 kilométert. A láp lecsapolására összesen 231 625 öl, vagyis 439 272 méter, azaz 439 kilométer (!) hosszú csatorna építését tervezték keresztül-kasul a mocsáron. Ezek a kanálisok 231 holdnyi terület foglaltak el.

A tervek szerint, a 28 684 hold kiterjedésű mocsarat tíz környező falu – Makkosjánosi, Gát, Dercen, Fornos, Bárdháza, Makarja, Beregújfalu, Nagyberég, Kígyós és Beregardó (Beregszászvérgardó) – szándékoztak felosztani, amelyből a több falutól határjelekkel elkülönített Egrigy erdőre kerekén 800, a munkács Bolona erdőre 400 hold jutott. A tervezet szerint arányában a legnagyobb területet, csaknem egyötöd részt – 5109 holdat – Gát, a harmadik legtöbb hányadot – 4305 holdat – a vele szomszédos Dercen, 4450 holdat pedig Nagyberég falunak szántak a mocsár felosztásakor. Negyedikként 2979 hold jutott volna Bárdházának. A többi község nemesi birtokosai, illetve lakosai 1247 és 2516 hold közötti mocsár-részre számíthatnak. A lápot a munkács–szenmiklósi uradalom ura, *gróf Schönborn Ervin*, *gróf Károlyi György*, *Abonyi István*, *Kállay, Gottesmann, Freyseysen Gyula*, *Des Écherolles Kruspér Sándor*, valamint volt jobbágyok között osztották fel, az utóbbiakat „különleges kielégítés illetvén”.¹⁶

A szükséges felmérések és az építési tervek elkészítése után 1873. május 4-én hirdetményben hívták fel az építési vállalkozókat, hogy kiválasszák közülük azt, aki a legkedvezőbb ajánlatot teszi a kivitelezési munkálatokra. A feladat nem volt könnyű, mert a jóváhagyott terv szerint 13,844 kilométer hosszú főcsatornát kellett építeni a láp területén a beléömlő Mérce folyásának irányában, amely 122 822 köbméter föld kiásását jelentette. E kanálisba tervezték bevezetni a Hát-hegyről a mocsárba ömlő patakokat, valamint a Csalhó és a Lipnica folyók vizét. A főcsatorna tervezett építése ellen Csongor (Csomonya), Szernye és Kisdobrony községek tiltakoztak, mondván, hogy az a Latorca szabályozása előtt a kárukra lesz, mert a folyó által visszaduzzasztott víz áradásokat okoz a mezőgazdasági területeiken. A három falu aggodalma nem volt alaptalan, mert határukat, illetve gyümölcsöseiket időnként a Szernye és a Latorca folyók áradása károsította. Csongor, Szernye és Kisdobrony községi előljárósága ezért indítványozta, hogy a tervezett főcsatorna torkolatánál, a gáti hídnál építsenek egy zsílipet. Ez áradáskor a mocsár vizét feltartóztatná addig, amíg a Latorca árja nem folyik le, s így az utóbbi hatalmas víztömege nem duzzasztaná vissza a lápot.

A Szernye-mocsár lecsapolására hatósági engedéllyel már 1865-ben megalakult a szernyei vízszabályozó társulat, amely azonban párhuzamosságot jelentett, amit nem vettek figyelembe. Két évtizeddel korábban ugyanis, az 1846. május 11–12-én a Beregszászban tartott közgyűlésen *Lónyay Menyhért*nek, a központi választmány képviselőjének a jelenlétében társulatot hoztak létre a beregi Tisza szakasz (és a Latorca) szabályozására. Akkor ennek a szervezetnek a feladatává tették – korabeli szóhasználatlaltal – a láp „kiszáritását.” A lecsapolási munkálatokat azonban csak jóval később, 1874-ben kezdték meg, amikor számos intézkedést hoztak a közbirtokosság részéről is, amelynek képviselője ekkor Jászay Antal, a munkács–szenmiklósi domínium uradalmi igazgatója.

A láp főcsatornájának kiépítése után két négyzetmérföld (16,70 négyzetkilométer) terület került mezőgazdasági művelés alá (egy magyar mérföld = 8,3536 kilométer). Ez azonban mindössze egyhatod része volt a láp kiterjedésének. A monográfus szerint – az 1880-as évek elején „a mocsár felülete még most is nagyrészt ingó láp, s csak szélei felé zombékos; itt-ott náderdővel van fedve, vagy rekettyések és egresek (égerfák) találatnak, mint Beregújfalu és

¹⁵ *Lehoczky Tivadar*: i. m. I. köt. 56–57. old.

¹⁶ Uo. 54–55. old.

Nagybereg határában, hol mintegy 300 holdnyi Berenás nevű egres (éger) erdő díszlik. Hogy (a láp) fenekén is tőzegtelepek lehetnek, gyanítható. [A mocsár] mélysége Nagybereg és Beregújfalú közt és Fornosnál 3,80 méternél több, a széle felé kevesebb. A tófenéknek máris nagy része került művelés alá, a nádasból vett tőzegrétegen rétláp keletkezvén, melyen a kivesző nádat a gyepes füvek, különösen a tarackos tippán és sás fajok pótolják, a száraz felületen csakhamar kövér füvek nőnek s jó és bő legelőt szolgáltatnak. A talaj finom kékszürke agyag. Hogy ez alatt kovand-homoknak is kell lenni, tanúsítják azok a felszínre kerülő darabok, melyeket a víz a kiállóbb emelkedésekre – mint (Makkos)Jánosinál a Szilvásgorondra – kivetett”.¹⁷ (A kovand szulfidtartalmú, nagy keménységű, megütve szikrázó ércásvány, például pirit.)

A XIX. század utolsó harmadában – még az ingovány jelentős részének a kiszáritása előtt – a Szernye-mocsár kifolyása Gát falunál 108 méter magasan volt az Adriai-tenger tenger szintje felett, ugyanekkor az előbbi mérték szerint Munkács városa 128 méter magasan feküdt. Még ekkor is a történeti Magyarország egyik legjelentősebb lápvívidéke volt. A lecsapolás műszaki tervei időközben sokat változtak. A Nagyborzsova és Bene települések között, a Borzsa folyóból kiszakadó Vérkét zsilippel zárták el, és vízmennyiségének a négyötödét visszatartották. A Szernye-mocsarat tápláló és Beregújfalú felől folydogáló MÉRCE patakot csatornázták, és Gát községnél kivezette összefüggő csatornarendszeren továbbították vizét a Latorcába, majd onnan a Tiszába. A munkálatok kivitelezése nem volt könnyű, hiszen Beregújfalú, Nagybereg és Fornos határában a mocsár mélysége még ekkor is megközelítette a négy métert. A felületét pedig nagyrészt ingó láp, a széleit zombékok, itt-ott nádrengetegek, illetve rekettyések borították.

A Tiszaháton végvonuló tektonikus süllyedék azonban nem biztosította a természetes lefolyást, ezért a lecsapolás csak részleges és látszateredményeket hozott. Ebben az időben a munkácsi központú Szernyei Vízügyi és Ártérrendelési és Belvízszabályozási Társulat önállóan, külön tevékenykedett a Tiszát szabályozó társaságtól. A szernyei társulathoz 1901-ben összesen 46 385 katasztrális hold 1188 négyszögöl terület tartozott, töltséinek hossza elérte a 9461, csatornáinak vonala pedig a 79 584 métert.¹⁸ A XIX–XX. század fordulóján a Beregi-Tiszaháton keresztül-kasul már több mint 288 kilométer hosszú, 34 belvíz kanálist és zsilipet hálószerűen összefogó csatornarendszer működött. Ezen kívül vízfogókat építettek a töltsékekbe, közöttük csőzsilipeket is létesítettek, amelyek abban a korban technikai újdonságnak számítottak. Ugyancsak a legjelentősebb munkák közé tartozott az ebben az időben a Borzsa folyóba épített gát, amelynek segítségével, a Vérke folyó közvetítésével élő vizet tudtak vezetni a csatornahálózat nagy részébe.

Lehoczky ekkoriban – 1899-ben – a Szernye-mocsár helyneveit is feljegyezte. Néhány név: Latorszka-lapos, Szilvásgorond, Szegfar, Égeralja, Nyárasgorond, Nyárasalsó-lapos, Latorszka-gorond, Fűzes, Gyékényes, Tóoldal, Kerek-mocsár, Berenás, Aranyos, Farkas-hegy. Az ingoványt az Anjou-korban, az 1364. évi határjárás okmányban *Magnum pratum*-ként, az az Nagy-rétnek is nevezték.¹⁹

Az Északkeleti-Felvidék Csehszlovákiához való csatolása után a cseh hatóságok nagy propagandával végrehajtott kárpátaljai földreformja során a Szernye-mocsár környékbeli magyar falvak lakóinak sem osztottak megművelhető területet a Schönborn-uradalomból. A prágai földhivatal a domínium Szernye-mocsár menti részeit is lefoglalta, de nem parcellázta fel, mondván, a kanálisok karbantartását az új tulajdonos községek és a bérlő kisbirtokosok nem kezelnék megfelelően és újra „elpallagosodott” mocsár válna belőle. A lápot később sem darabolták fel, mert körülötte 90 százalékban magyar lakta települések terültek el, és a cseh hatóságok magyaroknak földet itt sem adtak. „A cseh megszállás alatt mi, a magyar pártok emberei igyekeztünk, hogy a magyar falvak legalább bérbe kapjanak földet, és ebben segítségünkre volt a ma is ott szolgálatot teljesítő Fekesházy Sándor uradalmi intéző” – tudható meg abból a jelentésből, amelyet „Latorica részvénytársaság külföldi cég, Szernye-mocsár nevezetű birtoka ügyében” 1939. március 13-án küldött a földművelésügyi miniszternek Beregszászról dr.

¹⁷ Uo. 57. old. Bővebben ld.: A Szernye-mocsár leírása. In: Bereg (Társadalmi és megyei érdekű hetilap, Beregszász). 1885. 1–6. számok

¹⁸ Tiszavölgy vízszabályozási átnézeti térképe. Darányi Ignác FM miniszter rendelkezése összeáll.: Vályi Béla. Bécs, 1901. Cs. és kir. Geographiai Int. Mérték: 1 : 400 000

¹⁹ *Lehoczky Tivadar*: i. m. 101–102. old.

Korláth Endre, Bereg és Ugocsa vármegye közigazgatásilag egyesített vármegye főispánja.²⁰ A politikus szorgalmazta, hogy a magyar kormányzat juttasson földet a környékbeli falvak lakóinak a láp területéből.

A Szernye-mocsár nagyobb részének a lecsapolására az 1920-as években, a „sehek alatt” került sor. A gyors haszon reményében a munkácsi uradalom birtokosa, gróf Schönborn-Buchheim Frigyes Károly irányításával és a földbérlő báró Kohner-család közreműködésével a mocsárban új kanálist építettek, amely mintegy száz (!) mellékcatorna vizét vette fel és vezette a Csap melletti Tiszaásvány falu közelében, a Tiszába. A kivitelezésben Gátról részt vett egy jól összeszokott kubikus csapat, amely lelkiismeretes, kiváló minőségben végzett munkájával szerzett elismertséget a környéken. A húsz-huszonöt ember tevékenységét Heé Elek irányította, aki vidám, tréfálkozó magatartásával is népszerűséget szerzett. A csapatot szívesen hívták földmunkákra, amit jól megfizettek, de bérükért keményen meg kellett dolgozniuk. A vizenyős, mocsaras területek, a talajvizek lecsapolásával sok száz hektár területet tettek termőfölddé egyszerű munkaeszközeikkel. Ezek között a legfontosabb a „furek”, azaz a talicska, az ásó és a lapát volt. A csoport tagjai összetartottak, segítették egymást a becsület, a kölcsönös tisztelet alapján. Aki közülük ezeknek az íratlan törvényeknek nem tett eleget, azt nem tűrték meg a csapatban.²¹ A szovjet megszállás után, 1944. november közepén Heé Elek, Kárpátalja negyvezener, 18 és 50 év közötti magyar férfitalakkal együtt a hatóságok „háromnapos” malenykij robotra kényszermunka-táborokba, a gulágokra hurcolták, és ott pusztult.

A Szernye-mocsár vizének elvezetése, illetve csatornába való kényszerítése után több mint fél évszázad múlva, még az 1930-as években is nyomokban fellelhető volt a lápban-nádasban folytatott gazdálkodás. A halászat, a csíkászat, madarászat és a pákászat mellett az állattartás, mindenekelőtt a makkoltató sertés-, illetve rideg szarvasmarha tartás és az ezekhez kapcsolódó tárgyi kultúra. A láp tájat, környezetet évszázadokon át formáló hatása különösen a mocsár partján, illetve a közvetlen közelében fekvő falvakban – Gáton, Dercenben, Fornoson és Beregújfaluban – volt tetten érhető a XX. század derekáig. Mindössze egy évtized telt el, amikor az 1930-as évek derekán a láp körüli birtokosok rádöbbenek: számításaik nem váltak be, a lecsapolásra költött pénzüket soha nem térül meg. A mocsár termőképessége ugyanis jóval alatta maradt az elvárásaiknak. Mindössze annyit értek el, hogy a régi biocönózist, azaz az azonos életfeltételeket igénylő növényeknek és állatoknak a kölcsönös függésén alapuló társulását, életközösséget megbontották, de újat nem hoztak létre helyette.

A jeles botanikus, az ungvári egyetem professzora, Fodor István – ki prágai egyetemista korában, 1929-ben kezdett a Szernye-mocsár növényvilágának a tanulmányozásához – írta, hogy még a XX. század harmadán-derekén is „a hatalmas síkon itt-ott sejtelmes lángnyelvek csaptak fel és füstjük napokon, heteken át szállt az ég felé, míg az eső véget nem vetett a kotu lángolásának.”²² A láp lecsapolt részein ugyanis a talajjal együtt a tőzgetelepek is kezdtek kiszáradni, melyeket gyakran felgyújtottak, és időnként hónapokon át füstölögtek. A kiegészített helyek fekete színűvé váltak.

Az 1938. szeptember 29-én Münchenben tartott angol, francia, német és olasz négyhatalmi konferencia arról döntött, hogy Csehszlovákia a szudétánémetek által lakott területeket átadja Németországnak. A magyar és a lengyel kisebbségek ügyében közvetlen tárgyalást javasoltak Csehszlovákiának, ha azonban három hónapon belül nem tudnak megegyezni, akkor a négy hatalom kormányfői újra tanácskoznak. Október 1-jén a magyar kormány jegyzékben szólította fel a csehszlovák kormányt, hogy a müncheni egyezményben előírtak szerint azonnal kezdjen hazánkkal közvetlen tárgyalásokat, és a felvidéki magyarságnak adjon örendelkezési jogot. Ez utóbbit igyekezett elősegíteni Kozma Miklós (1884–1941) volt belügyminiszter, aki október 1-jén Imrédy Béla (1891–1946) miniszterelnök megbízásából vállalta a ruténföldi akció politikai vezetését, propagandáját, valamint felügyeletét, és a felkelők irányítását. A legfelsőbb vezetést három nap múlva elfogadta Kozma tervét.²³ A szabadcsapatok – közismert nevükön a „Rongyos Gárdák” – október 5-én kezdtek átszivárogni Csonka-Beregből, elsősorban Tarpa felől az országhatáron, és szabotázsakciókat hajtottak végre.

²⁰ Korláth Endre főispán 1939. május 13-ai jelentése. In: MOL (Magyar Országos Levéltár) K 28. 462. tét. 1939-L-16 056. sz. irat.

²¹ Bak Viktor, Gát faluban élő középiskolai tanár személyes közlése.

²² Fodor István: i.m. 6. old.

²³ Kozma-iratok. MOL K 429. 28. cs., 1. dossz.: 44., 48. old.

Az egyik legkomolyabb összeütközés a Szernye-mocsár területén, Kisgút, Gát, Dercen és Fornos falvak határában történt, ahol a szabadcsapatok súlyos veszteségeket okoztak a megszállóknak. A cseh katonaság és csendőrség kegyetlenül bánt az elfogott rongyos gárdistákkal. A Kisgúton fogságba ejtett négy felkelő közül a helyszínen kettőt agyonlőttek, a másik kettőt bevitték a gáti csendőrszere, és ott halálra kínozták őket. „Az egyiknek a karját két deszka közé kötötték, és mert nem vallott, közönséges fűrésszel lefűrészelték.”²⁴ Dercennél a mocsárban *Esze János* – *Esze Tamás* (1666–1708) leszármazottja – vezetésével harminckét társával együtt 240 cseh katona meg-meg újuló támadásának három órán állt ellen. Estére már csak négyen voltak, aztán már csak hárman, két sebesült társát a cseh katonák a lábba fojtották. A súlyosan sebesült *Esze János*nak a derceni legények mentették meg az életét. (Kisgút falut a visszacsatolás után egyesítették a szomszédos Nagyút községgel Kégtút néven, de Nagyútként is emlegették.)

Közben – október 3-án – Budapest újabb jegyzéket küldött Prágának, amely követelte a csehszlovákiai magyar politikai foglyok szabadon bocsátását, a magyar nemzetiségű katonák leszerelését és hazabocsátását, helyi rendfenntartó osztagok felállítását, két-három határ menti magyarlakta város előzetes átadását. Két nap múlva, 5-én lemondott *Eduard Beneš* (1884–1948) köztársasági elnök, még ekkor Zsolnán megalakult az autonóm szlovák kormány, *Jozef Tiso* (1887–1947) miniszterelnökkel az élen. Kárpátalja is megkapta a két évtizede követelt autonómiát külön kormánnyal – ez később, 9-én jött létre –, amelynek élére *Bródy András* (1895–1946) került, aki a prágai kabinet tagja is volt. Október 6-án rendkívüli ülést tartott a magyar minisztertanács, amely nemzetközi akciót indított a Csehszlovákiában rögtönítélő bíróság elé állított mintegy 300 rongyos gárdista megmentésére. Két nap múlva – 8-án – újabb rendkívüli ülésén a magyar minisztertanács kimondta: a csehszlovákiai magyarlakta területeket „nem történelmi, hanem etnikai alapon” követeli vissza, Kárpátalján pedig tartásnak népszavazást a vidék hovatartozásáról.

A magyar külügyminiszter, *Kánya Kálmán* (1869–1945) vezetésével 1938. október 9–13. között magyar–csehszlovák tárgyalásokat folytattak Komáromban, amelyek azonban eredménytelenül megszakadtak, mert a csehszlovák megbízottak csak a magyarlakta területek autonómiáját ajánlották fel. A magyar fél a magyar többségű területsáv átcsatolásához ragaszkodott, nem érte be a Csallóköz felajánlott átengedésével. Október 22-én kapta meg Budapest a harmadik csehszlovák ajánlatot, amely több mint 90 százalékban elismerte a magyar területi igényeket, de még mindig nyolc vitatott „vegyes népességű terület” hovatartozásában nem tudtak megegyezni. Köztük Kárpátalján Ungvár, Munkács és Nagyszőlős városok, amelyek a korábbi torzító csehszlovák statisztika szerint már nem voltak magyar többségűek, de a valóságban igen, azonban Munkácsot német, Nagyszőlöst rutén többségű falvak vették körül. A vitatott területeken a magyar kormány október 24-i jegyzékében népszavazást követelt, és kijelentette: ha erre nem kerül sor, akkor a müncheni egyezményt aláíró négy hatalom döntőbíráskodását kéri. A nem vitás területeket viszont azonnal adja át Csehszlovákiának. Két nap múlva Prága látszólag elfogadta a bíráskodást.

Ezután mégis újabb huzavona következett, végül német–olasz eszmecsere után, október 30-án Csehszlovákia, majd nyomban Magyarország is döntést kért. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, ezért német és olasz döntőbíráskodás következett, amelyet november 2-án hirdettek ki a bécsi Belvedere-kastély aranytermében.²⁵ Ennek értelmében Csehszlovákiától visszacsatolták Magyarországhoz a déli, mintegy 650 km hosszú magyarlakta sávot – a csallóközi Somorjától az ugocsai Feketeadó községig –, amelynek területe 11 927 négyzetkilométer volt, lakossága a másfél hónappal későbbi, 1938. december 15-i népszámlálás szerint 1 041 101 fő volt, ebből magyar 83,7%; szlovák 12,9%; rutén 2,0 százalék.²⁶

²⁴ *Ádám T. István*: Vértó Ruszinszko. A rongyos gárda hősi küzdelme az északkeleti felföldért. Bp., 1939. 19–28. old., 35–41. old.; *Zathureczky Gyula*: Beregszász, Munkács, Ungvár. In: Felvidékünk – honvédségünk. (Triantonól Kassáig.) Bp., 1939. 177–178. old.; *Botlik József*: Radarállomás a szétűlt temető helyén. Szivárvány (Chicago), 31. sz. 1990. június, 104–109. old.

²⁵ *Matolay Géza*: Az első viharfelhők Prága felett. In: Felvidékünk – honvédségünk. Bp., 1939. 23–64. old.; *Kapy Dezső*: Megszakadnak a komáromi tárgyalások. Uo. 83–85., 89–99. old.; *Lukácsovich Lajos*: A bécsi döntés. Uo. 103–112. old.; *Rónai András*: Térképezett történelem. Bp., 1989. 149–155. old.

²⁶ *Thirring Lajos*: A népesség a Felvidék visszacsatolt részén. Magyar Statisztikai Szemle, 1939. 5. 456. old.

Az első bécsi döntéssel Kárpátalja déli, tiszaháti magyarlakta sávja is – melyet ekkor szintén Felvidéknek neveztek, és annak legkeletibb részének tekintettek – visszakerült Magyarországhoz, ahol Ungvár és Munkács városokon kívül még Beregszász volt jelentős település. A vidéket a *Siegler Géza* altábornagy vezette debreceni VI. hadtest katonái szabadították fel. Az alakulatok négy irányba előretörve vették vissza a Tiszahát színmagyar szállásterületet: elsőként november 9-én Beregsuránytól keletre lépték át a trianoni határt, és Asztély község után délben értek Beregszászra. A városban a Kossuth Lajos nevét viselő főtéren órákig tartott a lelkes ünnepség. Másnap az alakulat kettévált, egyik része a Szernye-mocsár déli partján Beregújfaluiig ment tovább, a másik szárny délkeletre Tiszaújlak, majd Feketeardó térségét foglalta vissza. Ugyanezen a napon – november 10-én – ért a Csonka-Beregből, a hazai Tiszavidékből indult hadoszlop Mezőkaszony–Balázsér után Munkácsra. A harmadik ék Királyhelmec felől érkezett Csap községbe, ahol szintén két részre oszlott. A csapatok egyik része északra, Ungvárra vette az irányt, a másik keletnek, Nagydobrony–Barkaszo felé, és ugyancsak Munkács volt a célja. A kétnapos akcióval a Tiszahát magyar népe felszabadult a két évtizedes cseh uralom alól.²⁷

A visszacsatolt, összesen 1896 négyzetkilométeres tiszaháti területen 207 059 lakost számoltak össze. Közigazgatási beosztás, lakosság: az Ungvár székhelyű, Ung vármegye – mely a nagykaposi és az ungvári járásra oszlott – Magyarországhoz visszatért része 692 négyzetkilométer volt, 73 980 lakossal, ebből magyar anyanyelvű 63 652 (86,0 %), rutén 6709 (9,1 %), 1758 szlovák (2,4 %). A vármegye összlakosságából többen beszélték (68 714 fő; 92,9 %) a magyar nyelvet, mint amennyien magyar anyanyelvűnek vallották magukat. A Beregszász székhelyű Bereg és Ugocsa akkor közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye – részei a beregszászi, a munkácsi, illetve a tiszaujlaki járás – területe 1204 négyzetkilométer, 133 079 fővel, ebből magyar anyanyelvű 114 512 (86,0 %), rutén 12 334 (9,3 %), a magyarul beszélők száma 123 847 fő (93,0 %). Az 1938. november 2-i első bécsi döntéssel a hajdani Ugocsa vármegyének csak alig egynegyede tért vissza Tiszaújlak környékén, ezért ezt a részt Bereg vármegyéhez csatolták, s az új közigazgatási egység neve Bereg és Ugocsa k. e. e. (közigazgatásilag egyelőre egyesített) vármegye lett.²⁸

Négy hónap múlva, az 1939. március 15. és 17. között lezajlott három napos katonai akciók követően Kárpátalja nagyobb, hegyvidéki rutének lakta része is újraegyesült Magyarországgal. Ekkor 11 085 négyzetkilométernyi terület – a hajdani Ung, Bereg, Máramaros vármegye nagyobb, illetve Ugocsa másik fele – tért haza, ahol az 1939. februárban a Volosin Ágoston miniszterelnök által vezetett Karpatszka Ukrajnában végzett népszámlálás szerint 545 131 lakos élt. Az adatot a csehszlovák állami statisztikai hivatal nyomán tette közzé a helyi, kárpátukrán sajtó. A lakosság nemzetiségi összetétele: ukrán (rutén) 413 481 (75,9 százalék), zsidó 65 828 (12,1), magyar 25 894 (4,8), cseh és szlovák 17 945 (3,2), román 13 268 (2,44), német 8715 (1,6) fő.²⁹

A Szernye-mocsár birtok 1939. márciusában még külföldi érdekltség volt, igazgatója a svájci-német *Stefen Ernő* (Ernest), a részvényesei csehek, valamint bécsi és svájci németek. „A birtok leginkább kaszáló, legelő és tavaszi gazdálkodásra megfelelő, mert bármi rendszeren is vannak a kanálisok rendbe tartva, nagy tél idején a hegyekből lejövő hólé majdnem az egész birtokot elönti, így őszi vetésre egy pár dombosabb része alkalmas – idézünk tovább dr. Korláth Endre főispán jelentéséből. – Én a magánjog respektálásával felkértem az igazgatóságot és az intézőségeket, hogy a birtok körül fekvő magyar és ruszin földek lakosai méltányos áron kapjanak legelőt, s szántóföldet, mégpedig elsősorban hadiözvegyek, hadiárva, vitézek és a Magyar Egységes Párt gazdái, a bért (bérleti díjat) az uradalom és gazdasági felügyelők, valamint az érdekeltek közötti méltányos megállapítására bíztam. Az uradalom vezetősége kérelmemet honorálta, és meg is tette ajánlatát, sőt ezt tudtommal bejelentette a Miniszter úrnak is, a bér megállapítása az érdekeltek között most van folyamatban.”³⁰

Botlik József

²⁷ *Zathureczky Gyula*: Beregszász, Munkács, Ungvár. In: *Felvidékünk – honvédségünk*. Bp., 1939. 174–182. old.; a csapatmozdulatokól: 129. 131. old.

²⁸ *Thirring Lajos*: *A népesség a Felvidék... i. m.* 475. old.

²⁹ *Kemény Gábor*: *Verhovina feltámad*. (A ruszin sors könyve.) Bp., 1939. 211. old.

³⁰ Korláth Endre főispán 1939. március 13-ai jelentése. MOL K 28 462. tét. 1939–L–16 056. sz. irat.

Borsos Sándor jászkiséri betyár históriája

A Helytörténeti Gyűjteménynél dolgozó fiataloktól kérdeztem, hallottak-e már Borsos Sándorról, Jászkisér híres betyárjáról? A válaszuk: nem. E gondolat adta a számomra azt az ötletet, hogy névadónk Csete Balázs jegyzetei, az alapító és ma is élő idős szakköri tagjaim leírásai alapján, valamint a nyomtatásban megjelent, Békés István: Magyar ponyva („PITAVAL”, 1966-ban a Minerva könyvkiadó) alapján megírom a mai jászkiséri nemzedék számára Borsos Sándor, jászkiséri betyár hiteles történetét.

A történelemből közismert a Habsburgok, elsősorban Mária Terézia (1740–1780) háborúi Nagy Frigyes porosz királlyal (1741–1748). A háborúhoz – mint mindig – sok pénz kellett s így az uralkodónak örömmel jutott tudomására, hogy a hármaskerület (Jászágó–Nagykunság–Kiskunság) önmegváltani óhajta magát az I. Lipót császár által 1702-ben eladott Német Lovagrendtől. 1745. május 6-án adta ki Mária Terézia a diplomát, ami tartalmazta a jászkunok ősi privilégiumát, a Redemptiót. Hálából még a törökök által elpusztított Kiskunságból is adott területet nekik. Így a jászkisériek a Kisújszállástól délre, Kiskunmajsa közelében lévő Pálopusztát kapták meg (1849-ben a szabadságharc bukása után Kecskemét vásárolta meg).

A kiséri gazdák lábas jószágait, növendék lovaikat, szarvasmarháikat, juhaikat április 24-től, Szent György napjától szeptember 29-ig, Szent Mihály napjáig ide hajtották le legeltetésre. Az oda-visszahajtás 2-3 napot vett igénybe. A nyári őrzésre a gazdák csikóst, pásztorot és juhászt választottak, akik bizonyos bérért vállalták ezt a munkát. Az állattartó gazdák maguk közül „pusztabíró” választottak, akinek kötelessége volt a pásztorok ellenőrzése, az idegen állatok távoltartása a kisériek legelőjéért.

Így kerül sor Borsos Sándor édesapjára is a pusztabíroság. Pontos születési évét nem találtam az anyakönyvben, de a fiát már igen. A jászkiséri református Egyház anyakönyvében ez található: ifj. Borsos Sándor született 1849. február hó 23-án, édesanyja Luktor Mária, keresztszülei: Márton Ádám és neje Varga Teréz, mindannyian jó módú kiséri gazdák. Az idős Borsos Sándor különösen nagy tiszteletnek örvendett a községben, a község jó módú gazdáit, sőt a földbirtokosok is a baráti köréhez tartoztak.

Pálopusztára – amikor pusztabíró lett – az idős Borsos Sándor a fiát, az ifjú Sándort is magával vitte. A serdülőkorban lévő Sándor az édesapjával együtt barátságot kötött a környéken élő olyan emberekkel, akik lopásból éltek, a pusztákon legeltetett, illetve ellopott állatokból éltek, magyarul betyárkodtak, ahogyan ebben az időben az ilyen embereket neveztek. Apa-fia mindketten megkedvelték ezt az életmódot, amikor a fiú Sándor fiú legénynek serdült, lopás lett a család mestersége. A feljegyzések alapján igen szép daliás fiatalember lett a Sándor fiúból: kb. 180 cm magas, vállas, karcsú, erős, szőke fiatalember, aki után szinte futottak a fiatal kiséri leányok és a menyecskék. Sándor talán ezért nem nősült meg sohasem, ám szerelme volt, de erről később.

1869-ben besorozták katonának mint a többi jász gyereket, őt is a Habsburgok törvényei alapján idegen földre, Lengyelországba vitték katonának. Édesapja addig járt utána, míg néhány hónapi katonáskodás után leszerelték, sőt törölték is a nevét a katonakötelességek sorából. Alapító tagjaink elmondásai szerint az ekkor már Jászkiséren élő földbirtokos Hegedűs családnak a tagja – Hegedűs Zsigmond –, aki a hármaskerület főkapitánya és igen tekintélyes ember, barátságban volt Borsos Sándor édesapjával. Állítólag e barátság eredménye volt, hogy az ifjú Sándort felmentették és törölték a katonai nyilvántartásból.

Ezek után kezdődött el az ifjú Sándor betyár élete, amiről a szakkör alapító tagjai is igen sokat meséltek, sőt Csete Balázs is 1956-ban feljegyzett néhány esetet az élő kútfők alapján Sándor betyár tetteiről. Most ebből említek meg egy néhány esetet.

Borsos Sándor vidáman ügetett kesely lábú lován a „Császár-útnán” Heves felé. (Ezen az úton haladtak a törökök Jászkisérről Jásziványon át Heves felé Eger várába.) Ügetése közben azon gondolkodott, hogy miért is lett ő jó módú szülők létere betyár?!... Hisz ebben az időben, de még később is a betyárokról, börtön és akasztófa várt. De hát elindultam a lejtőn, most már nincs megállás!... – gondolta ismét magában Sándor. A nyavalyás betegség is kínoz, ami előbb utóbb úgyis végezne velem, így hát e kis időre már maradok betyár! Legalább örökre emlegetni fognak, elsősorban a földijeim, a jászkisériek...

Ügetése közben egyszer csak hallotta, hogy a távolból kocsi közeledik. Ilyen kocsizörgése csak a „Tótországból” jövő kocsiknak van. Feltevéseben nem is csalódott, mert már látta is a kocsival közeledő, széles kalapú tót atyafit... A „Jász vásárra” közeledik biztosan – gondolta Sándor..., de mik lehetnek a szekéren?!... S már előtte is volt a tót kocsijával, mire Sándor így szólítja meg: „Hogy akarja Bátyám?! – „Vásárra menni” volt a válasz. „Oszt mit a visz a vásárra? – Fazekakat, cserébe élelemért... Nagyon kiált erre Sándor: állj! A tót megszeppenve engedelmeskedik neki. „Szállj le a bakról, aztán mutass egy kicsit azokból a fazekakból!... Vágjál földhöz egy fazekat!”

A tót megijedve ugyan, de tovább indult. Erre Sándor dühösen így kiáltott rá: „Ne rontsd el a kedvemet, hé! Tedd amit mondtam, mert azonnal keresztül lölek! Tudd meg, én vagyok Borsos Sándor a híres betyár!” „Szegény tót vagyok, te csak nevetni, de én csak sírni, mert így nem tudok hazavinni az én éhes családomnak, sok kis porontyomnak” Sándor erre még jobban kacagott és ezt mondta: „Most már ne csak ezt az egyet, hanem minden fazekadat vágjál földhöz!” „Te csak nevetni, uram, de engem tönkretenni, mondta síró hangon a tót lehajtott fejjel, a kacagó, rátérti betyár előtt!”

Borsos Sándor leugrott a lováról hamiskásan mosolyogva, megveregette a tót vállát és így szólt: „No, ne búsuljon bátyám, megfizetem az árát! Itt van a fazekak ára” – és egy köteg bankót csúsztatott a remegő tót zsebébe, ezután lovára pattanva elvágtatott. A daliás betyár alakja hamar eltűnt az éjszakába, a tót pedig kocsijára ülve, a lovait megfordította és elindult hazafelé. Közben elkezdte számolni a Sándor betyártól kapott pénzét, ami bizony duplája volt az edények árának. „Jó vásárnak lenni”, sikított egyet a tót! Boldogan indult hazafelé. „Nagyon jó, derek ifjú, jószívű betyárnak lenni”, – mondogatta boldogan magában. „Nekije még egyszer földhöz vágnám a fazekaimat!”...

Hát ilyen jó szívu betyár volt Borsos Sándor! Csak a gazdagokat bántotta, rabolta ki, amint azt a következő történet is bizonyítja. Egy másik alkalommal egy Hevesre igyekvő papot állított meg. A két lovát, kocsiját elrabolta, de már nem egyedül, mert itt már segítői voltak álarcot viselve. Két jó barátja, akikkel Pálospusztán szövetkezett a lopásra. A lovakat a kocsival együtt aztán az apja tanyájára vitték, ahol már egy előre elkészített verem volt. A teteje a földdel egyenlő volt, gyepesítve, egy csapóajtó rajta, amit befedtek kukoricaszárral. Nagyon jól el volt készítve, hogy idegen ember ezt fel ne tudja fedezni. Még több rablás is terhelte Borsos Sándort, de most már családját is, hisz a rejtékkel ők is bűntársak voltak, sőt többször apja is részt vett a rablásban. A községben azonban senki sem gyanakodott a köztisztületben álló, jó módú Borsos Sándorra. Van azonban egy nagyon jó közmondás: „Addig jár a korsó a kútra, amíg el nem törik!” Hát ez lett a betyár Sándornak és a szüleinek is a sorsa.

A Borsos családhoz közel lakott egy idős úriasszony, kit Nemes Györgyné – ma is élő aranyos szakköri tagunk – a szülei elmondása alapján név szerint említett: Lepényinének hívták. Szép kis kúria volt a lakásuk, nagy fákkal, szép bokrokkal díszített nagy udvarral. Cselédje is volt az úri asszonynak. Régi kiséri szokás szerint a cselédek, a béres és parasztleányok az istállóban esténként összejtek és ott kártyáztak, beszélgettek stb. Ezen szórakozásokon sokszor ott volt az ifjú Borsos Sándor is. Néha-néha az idős úriasszony is lement hozzájuk az istállóba, elszórakozott velük, mivel a lakásában csak egy idős nő volt a cselédje. Az idős úri asszony családi kapcsolatban állt a Borsos családdal, sőt az ifjú csinos Sándornak szinte második otthona volt a nő lakása. Egy alkalommal a Sándor szeme előtt számolta meg a pénzét, ami több volt 4000 forintnál. Sándor és a családja szemet vetett a pénzre. Sándor ismét elment Pálospusztára a két barátjához, kik Sándor szavára el is jtek Kisérre, hogy a pénzt megszerezzék. A két barát 1-2 napig ismerkedett a térképpel, majd a harmadik nap éjszakáján, amikor jó sötét volt, Sándor elvezette a lakáshoz a két jó barátot, megmutatta nekik az idős úri nő szobáját. Könnyen kinyitották az ajtót, a zajra azonban az idős asszony felébredt, de ők azonnal torkon ragadták és megfojtották. A pénzt magukhoz véve az idős cselédre pedig ráparancsoltak: „Reggelig ki ne merjen jönni, mert azonnal agyonütik.” A szegény cseléd reggelig meg sem mert mozdulni. Csak virradatkor mert bemenni az úrnőjéhez. Megdöbbenően látta, hogy az úrnője halott. Rögtön riasztotta a cselédet, majd jelentették a község házára a szomorú eseményt. Ezek után azonnal megjelentek a hivatalos szervek és elkezdődött a nyomozás.

A község vezető jegyzője jelentette Jászberénybe a történeteket, ahol azonnal intézkedtek is, a kapitányság pandúrjai megkezdtek a gyilkosok kézrekerítését. A pandúrok megszállták a

környező községeket, s így találkoztak a gyilkosság utáni negyedik nap éjszakáján a két ismeretlen férfival, akiket megállítottak, majd kérdőre vonták őket: „Hová igyekeznek az éjszaka folyamán?” A két férfi bátor volt a gyilkosságban, de gyávák voltak a pandúrok kérdéseinek válaszában. Össze-vissza beszéltek, nem tudták magukat igazolni, így a pandúrok bekísérték őket Jászkisérre. A másnapi kihallgatáskor aztán a sok kérdés után bevallották tetteiket. Lám ilyen az élet! Ha a gyilkosság után azonnal elmennek a zsákmánnyal együtt a Bácskába, nem fogják el őket a pandúrok. Ők azonban a pénz megszerzése után a rejtett részre mentek, a Borsos tanyára, s mulattak Sándorokkal együtt. A harmadik nap után éjszaka aztán illuminált állapotban indultak el és így találkoztak a pandúrokkal.

A vallomásaik után azonnal Jászberénybe vitték őket, ahol a kerületi törvényszék előtt mindent bevallottak. Így vallották be azt is, hogy az ifjú Borsos Sándor hívta őket Jászkisérre és Borsos Sándor mutatta meg nekik a Lepsényiné házát, a kertet, a lakás bejáratát, mindent.

A Borsos családnak sok barátja volt, így többen értesítették őket a történetekről. Ezzel a hírral kezdődött el a fiatal Borsos Sándor bujdosása, az igazi betyár élete. Nem tartózkodhatott többé az atyai házban, hanem csak a tanyán. Itt éjjel-nappal figyelte a pandúrokat, hogy mikor mennek érte, mert a törvényszéki bíró azonnal kiadta részére az elfogató parancsot. Természetesen kihallgatták az édesapját, édesanyját, sőt benn is tartották őket. Ezt megtudva Sándor önként jelentkezett a bíróságon, de akkorra eltelt közel egy hónap.

A tárgyaláson aztán kiderültek Sándor előző cselekedetei is: kihallgatták a tótot, a papot, aki fel is ismerte Sándort. A bíróság a két bácskai 15-15 évre ítélte el, Sándor pedig a felbujtásért, valamint az előző rablásaiért 5 év szigorú börtön ítéletet kapott. Az édesapja, édesanyja, mint bűntársak 2,5 évi börtönbüntetést kaptak. Valamennyien a jászberényi fogdába kerültek. A leírások alapján ez 1875-ben történt.

Sándor nem a szüleiivel került egy cellába, hanem a két bácskai barátjával. Már több hónapja börtönben ültek, de Sándor – aki megszokta a szabad életet – mindig azon törte a fejét, hogyan szabadulhatna ki innen?!

Már előzőleg is említettem, hogy a daliás, szép alakjáért, magas termetéért rajongtak érte a kiséri lányok, de elsősorban a menyecskék. Sándor a sok rajongója közül azonban csak egyet szeretett igazán: a jó és előkelő szülők lányát, Tóth Mártát. Márta is nagyon szerette őt, és gyakran meglátogatta Sándort a börtönben. A csinos fehérnép hatással volt a börtönőrökre is, így azok sokáig, sokszor a megengedett időn túl is engedték Sándorral beszélni. Egyik beszélgetés alkalmával – amikor a börtönőr távolabb volt tőlük – Sándor azt kérte Mártától, hogy ha legközelebb jön, a finom kalácsába helyezzen el egy jó reszelőt. Márta ezt meg is tette, Sándor pedig munkához látott. Elkezdte a saját és társai lábán lévő, valamint a kezén lévő vasakat lereszelni. A reszelések után kioktatta a társait a szökési cselekvésre. Augusztus hónapra – amikor már magasak voltak a kukoricák – tervezték a szökést.

A börtönfelügyelő a nagy bűnt elkövető rabok celláját munkája befejezése előtt mindennap ellenőrizte. Ez a késő esti órákban, úgy 6-7 óra körül történt. Természetesen fegyőr kíséretében végezte az ellenőrzést. Jól megnézte a falakat, az ablakokat, van-e rajtuk valami rendellenesség?!... Sándor azonban más, ennél okosabb tervet készített a szökésre. A felügyelő belépésekor vigyázban álltak: a cella közepén a két bácskai, míg Sándor az ajtóban. A vasak ekkor le voltak reszelve, csak színleg volt a testükön. A belépő őrt Sándor a földhöz vágta, a fegyvert kivette a kezéből, míg az egyik bácskai feladata volt a felügyelőt a cella hátsó részébe lökni, míg a másikkal a felügyelőt és a börtönőrt a cellába zárni.

„Fortuna fortes adiuvat!” mondja a latin közmondás: „A szerencse segíti a bátrakat!” Sándoréknak is szerencséjük volt, mert egy olyan hosszú létra volt a folyosón, ami a börtön faláig is felért. Ezen erős létrával a kaput eltorlaszolva felugrottak a börtön falára, majd Sándor onnan az utcára. A két bácskainak nem volt ilyen szerencséje, ők a kertbe ugrottak, de a riasztás után a többi börtönőr elfogta őket. Sándor viszont ezalatt egerutat nyert. Szerencsésen kiért a városból s bevetette magát a kukoricásba.

Kétségbeesésében a felügyelő még egy szakasz huszár segítségét is kérte Sándor elfogására, aki ekkor már a kukoricásból figyelte az őt kereső őroket és huszárokat. A sötétedés után elindult Jászkisér felé, amikor is találkozott egy juhással. Ennek ruháját elvette, a börtöni ruhát pedig eldugta. A reggeli órákban – gyors lábaival – már Kiséren volt, természetesen a szeretőjéhez, Mártához menekült. Itt azonban csak néhány napig tartózkodott. Márta szép ru-

hákba öltöztette, Sándor pedig újra folytatta a betyáréletet. A sok jó barát mindig figyelmeztette, hogy hol és merre keresik a pandúrok. Sándor pedig mindig az ellenkező irányba ment, így hiába keresték a pandúrok.

Sajnos, a magyar emberre jellemző, hogy sohasem tart össze, ezért mondta a hagyomány szerint Nagy Lajos az Anjou-ház királya (1342–1382): „Verje meg az Isten a magyart, mert az soha össze nem tart!” Milyen nagy igazság ez sajnos ma is. Sándorral is ez történt. Az irigy barátjának hitt egyén jelentette a pandúroknak, hogy Sándor a Hegedűs tanyán van, ahol a gazda csinos leányai bujtatják. Az éppen Jászkiséren lévő pandúrok azonnal a tanyára mentek Sándor elfogására.

Sándornak csupán egy pisztolya volt, s amikor az egyik pandúr bedugta a fejét az ablakon, Sándor azonnal lelőtte. A pandúr társai így tudták meg, hogy tényleg a Hegedűs tanyán van Sándor. Az öt árvát hátrahagyott, lelőtt pandúrt a társai óvatosan elhúzták az ablaktól, majd Jászkisérre vitték. Csak erre várt Sándor! Látva a pandúrok elvonulását, kilökte a lakás ajtaját, a tanya mellett lévő egyik lóra pattant és a pandúrokkal ellenkező irányba elvágatott. Hiába lőttek után a pandúrok, Sándor elmenekült. A pandúrok ezután már csak a társuk Jászberénybe vitelével voltak elfoglalva, hogy méltó temetésben részesítsék. Ezen eset óta lett aztán Sándorból félelmetes betyár, akitől most már a pandúrok is rettegetek, hasonlóan a környék községeinek lakói is.

Sándor hol itt, hol ott bukkant fel. De semmi lopást, semmi rablást nem jelentettek a pandúroknak. Sándor pedig Márta szeretőjével járta a környéket: egyik tanyáról, csárdából a másikba. Állítólag Tiszaroff környékén járt a szeretőjével, amikor egy ember felismerte és jelentette, hogy Sándor a közeli tanyán tartózkodik, mégpedig a szeretőjével, Mártával. Jött is gyorsan hét pandúr a tanya, de ekkorra Sándornak és Mártának se híre, se hamva, pedig nem is messzire, csak a „Búzamező” kocsnába mentek. Mentek is az újabb híre utána a pandúrok, de elfogni mégsem merték, hanem visszatértek állomáshelyükre, Kunhegyesre.

Márta közben hazament Jászkisérre, hogy ruhákat cseréljen. Erre Sándor is utána ment Jászkisérre, de csak éjjel látogatta meg a szeretőjét. Kora hajnalkor Sándor kiment az illemhelyre, s ez lett a veszte. Az irigy szomszéd állandóan figyelte a Márta lakását, s Sándort látva azonnal intézkedett is. Futva ment a község házára, ahol jelentette, hogy itt van Sándor a szeretőjénél, Mártánál. Ezek után az előjáróság is azonnal intézkedett. Először a községben fegyverrel rendelkező vadászokat mozgósította, majd Jászberényből kérte a pandúrok segítségét.

Délután 10 óra lehetett, amikor a pandúrok a vadászokkal együtt a lakáshoz mentek. – Hol van Sándor? – kérdezték Mártától és édesanyjától? Keressék meg! – volt a válasz. Nem találták már Sándort, de azt már a padláson volt. A pandúrok is tanultak a Hegedűs tanyán törtétekből. A padlásra menő pandúr sapkáját a fegyverére tette és úgy nyitotta fel a padlást. A sapkát látva, Sándor azonnal lőtt, s így elárulta, hogy tényleg a padláson van.

A pandúrok ijedten futottak ki a házból, de amikor látták, hogy él a padlásra menő társuk, körülvették a házat s megkezdődött a ház ostroma. Hiába lövöldözték körül a házat, Sándor nem adta meg magát. A sok lövöldözést hallva, a község apraja-nagyja odacsődült a házhoz. A kíváncsiság szinte minden élő jászkisérit odavonzott. Sándor látva a nagy erőt – a közben megérkezett huszárokat is – lejött a padlásról. Márta édesanyját elküldte, majd Mártát is kérte, hogy menjen el, de a hű szerető ezt mondta: „Ha meghalok, akkor sem hagylak el!” Egy lövés érte Mártát, ezután kérte, hogy menjen orvoshoz, majd kiengedte Mártát az ajtón és újra magára zárta az ajtót.

Mártát a pandúrok parancsnoka elkezdte faggatni: „Hány és milyen fegyverei vannak Sándornak?” Márta válaszát, hogy csak egy hatlövetű fegyvere van, senki sem hitte el. Közben Sándor eltökélte, hogy élve nem adja meg magát. Ha valaki belép, lelövi, míg az utolsó golyót magának hagyja. „Ember tervez, Isten végez” – mondja ismét a bölcs közmondás. Itt is ez történt. Az 1848–1849-es szabadságharc történetéből ismerős a Sztráda család neve. Sztráda Eduárd volt, aki saját költségén 200 mázsa gabonát vitt Pestre Kossuth seregeinek az élelmezésére. Nem messze volt a lakásuk Borsos Sándor szülei lakásától. A Sztráda család legifjabb tagja, Béla jól ismerte Sándort, hisz gyermekkorá óta barátja is volt, s a Sztráda család baráti kapcsolatban is állt a Borsos családdal. Sztráda Béla kérte, adja meg magát, de kérését Sándor elutasította. Végül a sok kérés után – bízva barátja szavában – mégis megadta magát.

Sándor kinyitotta az ajtót, és mindenki előtt ott állt – síri csendben – a valóban igen szép, fiatal, erős, izmos kb. 180 cm magas, szőke, szeretetre való ember! Finom, szép tisztá ruha volt rajta: ezüst-pitykés gombbal a mellény, bokáig érő, ráncolt bő gatyka, nagyon finom csizma a lábán, kis karimájú puha kalap a fején. Sándor látványa ámulatban ejtett mindenkit, főleg a nők ajkáról hallatszott a kiáltás: „De kár ezért a szép emberért, hogy betyár lett belőle!” Az ajtón kijőve, Sztráda Béla kezét fogott vele és azt mondta neki: „Derék ember vagy fiam, Sándor!”

Csak ezek után mertek odamenni a pandúrok, akik szintén kezét fogtak vele – becsülve bátorságát –, majd odatódult az egész község, mert mindenki látni akarta Borsos Sándort, a híres betyárt! Sárközi pandúrparancsnok szavára Sándor összetette a kezét, s rátette a kezére a láncozott vasat. A pandúrok először a községházára vitték, majd onnan négy pandúr kíséretében Jászberénybe. A kiséri leányok és fiatal, csinos menyecskék – alapító tagjaink elmondása szerint – virágot szórtak a kocsi elé. Így vettek búcsút a híres kiséri betyártól, Borsos Sándortól.

A jászberényi börtönben azonban nem sokáig volt. Néhány hét után a királyi törvényszék 15 évi súlyos börtönfogságra ítélte, amit Egerben, a megyeháza börtönében kellett volna letölteni. Alig másfél évi börtönfogsága után, erős szervezete ellenére súlyos, kétoldali tüdőgyulladásra kapott, s bele is halt a betegségbe.

Márta szeretője azonban Egerbe is követte. Itt a börtönfelügyelő szolgálója lett, hogy néha-néha láthassa örök szerelmét, Sándort. Sándor halála és a gyász letelte után is Egerben maradt, sőt egy börtönőrhöz ment feleségül. Így továbbra is, élete végéig Egerben maradt. Alkalmadtán kijárt Sándor sírházhoz, ahová mindig elhelyezte örök szerelme virágait. Ilyen szereplő volt a szépséges Tóth Márta, a hűség példája minden nő számára.

Befejezésül Csete Balázs által lejegyzett „Strófák Borsos Sándorról” című verssel zárom e munkát, amit 1952-ben írt le először L. Szabó Sándorné 88 éves asszonytól, aki 1953-ban halt meg. Másodszor ugyanezt a szöveget mondta el neki 1954-ben özvegy Silye Ferencné Barna Erzsébet 57 éves asszony, sőt Erzsike néni még a dallamát is tudta a strófnak!

*Borsos Sándor híres fattyú
Nem ijed meg a hadnagytu!
Mert ha attu' megjijede,
Betyár fattyú sem lehetne.*

*Borsos Sándor híres betyár,
Hol hintóba', hol gyalog jár.
Negyven pandúr kerülgeti,
Ökelme mind kineveti.*

*Borsos Sándor kis pejlova
Jaj, de sokat fut hiába.
Hogyha arra hadnagy ülne,
Sok szegény legény rab lenne.*

*Borsos Sándor híres betyár,
Keselylábú paripán jár.
Keselylábú paripája,
Tóth Mártuska ragadta meg.*

Kutatásaim, Csete Balázs névadónk, valamint az irodalmakban közöltek alapján igyekeztem hitelesen megírni Borsos Sándor, jászkiséri betyár történetét. Közvetlen rokonainak a kapuját sikerült megmenteni az utókor számára. Helytörténeti Gyűjteményünk udvarán látható ma is, képviselve a jász nép csodálatos népművészeti alkotásait.

Győri János

Néprajzi elemek Mikszáth: Jó palócok című novellaciklusában

I. Mikszáth Kálmán *A jó palócok* című alkotása az irodalmi köztudat szerint a Mikszáth-életmű egyik legfontosabb állomását jelenti. Fontosságát azonban főként Mikszáth írói pályafutásának szempontjából hangsúlyozza a szakirodalom, hiszen e novellakötet átütő erejű sikerének köszönhetően került be Mikszáth az ország irodalmi életének sodrába. A siker mibenlétét csaknem egyöntetűen kizárólag Mikszáth atmoszféra-teremtő képességének, az irodalmi téma „újszerűségének” (tudniillik népi ihletettségének), valamint az írói nyelv jellege megváltozásának (egyszerűvé, az élőbeszédhez közelítővé válásának) tulajdonítják. E szempontoknak megfelelően szokás *A jó palócok* történeteit egységes műalkotásként értelmezni.

Találkozhatunk *A jó palócokra* vonatkozó szakirodalomban a novellaciklus megnevezéssel is, de – véleményünk szerint – éppen a történetek ciklus voltát nem indokolják kielégítően, hiszen összetartó jegyekként döntően azt említik, hogy a különálló történetek azonos helyszínen, visszatérő alakok szerepeltetésével játszódnak. *A jó palócok* önálló, egységes, zárt műalkotásként való értelmezésére és irodalmi szempontú elemzésére mind ez ideig mégsem került sor.

A jó palócok novellaciklusként történő értelmezése véleményünk szerint is indokolt, főként azért, mert eleget tesz a következő ciklusképző kritériumoknak.

Visszatérő hősök.

Azonos helyszínek.

Belső idő (a novellák, illetve a novellaciklus saját, a történeti kronológiától független idővel rendelkeznek).

A hősök életformája

A bemutatott ciklusalkotó tényezők következetes alkalmazása bizonyítja, hogy *A jó palócok* nem laza szerkezetű novellafüzér, melynek darabjai önállóan, külön-külön értelmezendők, hanem olyan egységes ciklus, melynek értelmezése egységében indokolt, tekintve, hogy az egyes novellák jelentéskörét nagymértékben befolyásolja a ciklusban betöltött szerepük.

A novellaciklus tehát egységes egészként áll előttünk, s egységes irodalmi alkotás mivoltából fakadó egységes világgént is értelmezhető. Ez az egységes világ mind Mikszáth megnyilvánulásai, mind a szakirodalom alapján nem más, mint „Palócország (...), a görbe tartomány, melyet Isten elfelejtett végiggyalulni.”² Hogy milyen ez az egységes világ, éppen egy bizonyos tájegységhez kötöttségének feltételezése okán a mű világának néprajzi elemzésével kísérleljük meg kideríteni.

II. *A jó palócok* novelláskötetben megtalálhatók mind a tárgyi, mind a szellemi néprajz elemei. A kötet novelláit – többek között – az egyes novellákban hol felerősödő, hol gyengülő, motívumot alkotó néprajzi elemek tartják össze, azaz *A jó palócok* elbeszélései egyetlen, egységes műalkotásként értelmezhetők. Ez egyben azt is eredményezi, hogy az egyes novellákban nincs szükség minden alkalommal a tárgyi és természeti környezet vagy szereplők külső-belső tulajdonságainak átfogó bemutatására. Plasztikus, részletező leírásra – ha egyáltalán történik – a cikluson belül többnyire csak egyszer kerül sor, a továbbiakban legfeljebb rövid utalásokkal találkozhatunk, vagyis a már egyszer bemutatott környezet és/vagy szereplő ismerősként jelenik meg újra. A novellákat egységükben vizsgálva bontakozhat ki az olvasó előtt egy sokszínű, minden részletében kialakított, teljes, ám minden valóságosság mellett is fiktív világ.

¹ Németh G. Béla: Az eszmélkedő, kései Mikszáth, Hosszmetszetek és keresztmetszetek. (Bp., 1987. 29. old.); Egységes műként fogja fel a Tót atyafiakat és *A jó palócokat* Praznovszky Mihály is, aki a művekhez írott utószavában odáig megy, hogy a két könyvet „egyetlen összefüggő regény”-nek nevezi. (Mikszáth Kálmán: Tót atyafiak. *A jó palócok*.) Unikornis Kiadó, Bp., 1993. 227. old.

² Bisztray Gyula: Mikszáth Kálmán néprajza. Salgótarján, 1972. 18. old.

1. A tárgyi néprajz elemei

A) A környezetrajz

A természeti környezetet Mikszáth kétféle módon jeleníti meg:

Bizonyos esetekben teljesen mellőzi a konkrét földrajzi tényezőknek akár fiktív elnevezését is, s az adott terület bemutatásakor népmeséi sztereotípiákhoz hasonlatos fordulatokkal él, azaz szinte kizárólag a nagy természeti formák segítségével festi meg a környezetet. Például a fogaton ülő Gélyi János is csak „(...) a vidéket bámulta, a szaladó réteket, a közeledő kenderáztatókat, melyek úgy csillogtak zöldes vízüikkel, mint valami gúnyos szemek, messzebb a hegyszakadékokat, ezeket az öblös, nyitott koporsókat”.

Mikszáth ezzel az alkotói módszerrel a novellák eseményeinek és jelenségeinek több szinten történő értelmezését teszi lehetővé. Az adott történet a konkrét környezetből tágabb színtérré helyeződik, s ezáltal a valóságosnak ható tájat absztrakcióként, a novellát pedig általános érvényűként értelmezhetjük.

Jelen van azonban a novellákban egy, az imént vázolt környezetrajzzal ellentétes irányú ábrázolási mód is. A környezetrajz ebben az esetben úgy konkretizálódik, hogy létező földrajzi egységek – valós vagy fiktív elnevezéssel – szerepelnek az ábrázolásban. Például: falunév Bodok (valójában: Szklabonya); falurész neve: Alszeg, Templomsor; hegynév: Bogát; határ-rész neve: Csapkedülő; folyó neve: Ipoly; patak neve: Bágy (valójában: Kürtös).

E felsorolás, részletező leírás nyomán sajátos növény- és állatvilág, sajátos környezet és táj bontakozik ki, s ezt gyakran természeti jelenségek leírása kíséri. Megfigyelhető azonban, hogy Mikszáth itt sem törekszik a fényképszerűen hiteles és pontos leírására. Az árnyalt környezetábrázolás nem abban nyilvánul meg, hogy annak minden apró alkotóelemét azonos súllyal és részletességgel mutatja be, hanem azok közül csak néhány fontos összetevőt jelenít meg. Ennek következtében a természeti környezet inkább valamely hangulati elemként, semmint anyagi mivoltában játszik szerepet, s feladata a történet alaphangulatának rögzítése, s egyben a főhős karakterjegyeinek univerzálissá tágítása lesz.

Az aratásra váró búzamező Péri Judit aranyszőke hajához való hasonlatossága miatt ezért válhat az érett, termékeny nőiesség kifejeződésévé. Az életet és szerelmet varázsló Szent Iván-éji babona helyszínei – kenderföldek – Gélyi János összeomlása előtt ezért mutatkoznak koporsó formájában. S a Sás Gyurival megszökő, faluját elhagyó Gál Magdát végleg eltakaró szürküllet ezért jelentheti a közösségből örökre kilépdő – eltűnő leány, nem fizikai jellegű megsemmisülését.

Ezt az eljárást Mikszáth főként a falukép megformálásakor alkalmazza. A falukép csupán a falu belterületét, esetleg közvetlen határát foglalja magába. Mivel az elbeszélő láthatóan jól ismeri az adott falu valamennyi apró részletét, a falukép az átlátható, birokba vett világ barátságos, otthonos, idilli voltát jelzi: „Hanem a harangszó, mely főségesen zengett a viharban, egy kis eső hűjén, s az is inkább használt, mint ártott, elfordította a veszedelmet. A kísértetiesen szaladó búzavetések és kukoricaszárak megállottak, lassankint kitisztult az ég, s csak maga a megdagadt Bágy hömpölygő vize, mely szilaján, zúgva vágatott el a kertek alatt, mutatta, hogy odafönn Majornok, Csoltó környékén nagy jégeső volt, vagy talán felhőszakadás.” „Leült egy köre az udvaron, hallgatta, mint suttognak az eperfa levelei, mint döngnek a méhek, mikor azt a sárga hímet viszik a csápjaiakon (...) és nézte isten tehénkéit, amint kijönnek a rögök alul sütkérezni a napra.” Minél kisebb kiterjedésű és közelebb eső területet jellemez Mikszáth, annál részletesebb leírással él. Ily módon kerül szembe egymással a nagy, távolban folyó Ipoly és a kicsi, közelben csergedező Bágy patak: „Kicsi a bágyi patak. A keskenyebbé vált ezüstszalag széles homokráját kapott, és a csillogó homoknak is, melyet a népregék tündéreinek picike lábai taposnak, sehol véget nem érő fűzes a kerete.”

Megfigyelhető az is, hogyan válik fokozatosan étellel telítettebbé a környezet. A gózoni erdőt az elbeszélő „belülről”, állataival, növényeivel együtt látatja, s egyben a táj „lelkével” is megismertet, s ezt már nemcsak a látvány, hanem a hanghatások révén érte el a szerző: „Csend volt, csak a gózoni erdő zúgott balról, s a levegőben rebbenté meg szárnyát egy-egy éji madár.” „E pillanatban a hold tányérja mintha a földrevágódva összetört volna, és fényes cse-repei szétesve bevilágították a selyemgyepet. Hús szellő suhant át az erdőn. Gyöngye zörejjel váltak szét a gallyak, s hirtelen összecsapódtak...”

Találhatunk példát a falu belső képeinek bemutatására is: „gyalog mentek mind a hárman a következő nagy utcán keresztül, hogy a haranglábnál majd felülnek – ti. a kocsira – Sz. O. – (...) Hát amint a Csorba Gergelyéknél befordulnak, a Kocsipálék csüre mögül egyszerre csak szembe jön az egész előljáróság meg a főemberek (...) Igaz biz’ a – az új templomot szentelték itt föl a mai napon. (...) Éppen a községházához értek őkegyelmek, s minthogy Sánta-Radó Ferenc uram azt találta megjegyezni a földélre, hogy új zsúp kellene rá, megállottak a falu hatalmasai s műértőleg nézegették az ócska eszterhaját.” Pontosan megneveződnek a falu részei: alsóvég, felsővég, sor, következő út. Megjelennek a falu jellegét meghatározó építmények: harangláb, savanyúút, híd, helységháza, malom, kocsmá, major kenderáztató, a falu védőszentje.

Jelen van a faluhoz tartozó részek leírása is: „Esténkint a küszöbre ült ki, onnan el lehetett látni messze-messze a kígyózó országúton, egészen odáig, hol már a felhők lába lóg le.” „A szép, halovány arc fölél ernyőt csinált kis kezéből, s úgy bámult arra a nagy, tikos lapra, amelyről, mint egyes betűk bontakoznak ki a furmányoszekerek, utazó vásárosok, és a jó isten tudná elmondani, kik még.”

B) Gazdaság, háztáj

Találkozhatunk a gazdasági udvar részletező leírásával, részeinek (udvar, virágoskert, szé-rűskert), a gazdasági épületeknek (csűr, pajta, istálló), a lakóház részeinek (kamra, padlás, pítvar, konyha), a gazdasági épület részeinek (grádics, eszterhaj, zsúp, garat, pitle, gádor), valamint a paraszti gazdaság termékeinek (derce, sarjú, pozdorja) megnevezésével.

C) Berendezés, használati tárgyak

A házak belső felosztását, berendezését és a használati tárgyakat illetően Mikszáth egyáltalán nem törekszik fényképszerű ábrázolásra, hanem hangsúlyozottan csak leglényegesebb vonásaik jelzésére vagy a tárgyak pusztá megnevezésére szorítkozik: „a szegényes atyai kunyhó fedele alatt, a búbos kemencénél (...)” „A konyhába léptünk. Ott a tűzhelyen hatalmas fazekakban mindenféle koktumok rotyogtak pokolbeli büzt árasztva.” Ez az eljárás azért érdekes, mert a parasztság életszínterének hangsúlyozottan legdíszítettebb része a ház, azon belül a tisztaszoba, melynek központjában az ágy, a cifra nyoszolya áll. Annak, hogy Mikszáth kevésbé képszerűen, csupán a tárgy nevének kimondásával jeleníti meg a háznak e központi részét, különös jelentősége van, ami elsősorban a paraszti hitvilág „logikájára” vezethető vissza. „Már akkor ott volt az ágyon kiterítve a piros jegykendő, amit Erzsieknél hagyott tegnap délben.” A jegykendőnek ebben az összefüggésben szintén sajátos jelentése van: piros színe szerelmet, az egyén életében bekövetkező új életet és harmóniát hivatott kifejezni.

A berendezési tárgyak közül néhányat mégis részletesebben mutat be, s ezáltal az kiemelt szerephez jut, már-már szimbolikus értelmet nyer. Ilyen például *A néhai bárányban* a tulipános láda, mely Baló Ágnesnek nem egyszerűen csak vagyoni helyzetére utal, hanem a kelengye – esküvő összefüggés révén az eladósorban lévő lány egész eljövendő életének, boldogságának vagy boldogtalanságának szimbólumává válik.

A *bágyi csodában* a „selyemvarratú dohányszakó szurkálóval, acélostúl” részletes leírása nem pusztán egy becses személyes tárgy bemutatása, hanem a férfiasság megjelenítője, s mint ilyen, erotikus jelképpé válik, s Gál Magda fehér korsója a vízholdás, a termékenység megtestesítője lesz.

A novellákban szerepeltetett fontosabb használati tárgyak még: vánkos, dunyha, szuszék, szakajtó, petrence, tarisznya, furulya, kalendárium, furmányoszekér, melyek legtöbbször jelentése az egyes novellákban túlnő pusztá tárgyi megjelenítésükön, sőt bizonyos darabok egyenesen attribútumokká avatódnak, ahogyan Filcsik István bundája is.

D) Ruha- és hajviselet

A lányok hajfonatot viselnek, annak díszé a selyempántlika vagy a piros pántlika. A férfiak hajviselete lehet „hátul palócosan fésűre fogott”. A hajviseletnek a parasztság körében kor- és állapotjelző szerepe volt, a selyempántlika színe pedig sok helyütt a család nemzetségen vagy falun belüli elfoglalt helyét mutatta. A fejékek közül szerepel a műben a párta, ami a lányok viselete és a szüzesség jelképe, az olajos kendő, mely ünnepi viseletet jelöl, a fekete és a piros kendő, mint a gyász, illetve a szerelem megjelenítői. E jelzések segítségével tehát a szereplőknek olyan tulajdonsági válhatnak ismertté az olvasó számára, melyeket nem ismert részlete-

sen a szerző. Ugyancsak e néprajzi jegyek jelentéshordozó mivoltának köszönhetően fejeződnék ki az alakok életében bekövetkezett változások, vagy esetleg előrevetül további sorsuk szükségszerű alakulása. Péri Judit levágott haja nem csupán a megszegyenítést jelzi, hanem a közösségből való kitaszítotttságot is, a Kovács Maris fejét égető párta leányanyaságának kifejeződése, Tímár Zsófi kendőváltása az elhagyottság – szeretettség jelölője lesz, sőt, a fekete kendő viselése előre jelzi Zsófi elkövetkezendő özvegységét is.

A felsőruházat szintén fontos szerepet kap mind a népi viselet bemutatását, mind jelentéshordozó voltát illetően, tekintve, hogy a ruházat nem csupán praktikus szempontoknak felel meg, hanem az egyén közösségben betöltött helyzetének és vagyoni helyzetének jelölője is. Ennek tudatában válik érthetővé az, hogy Gál Magda miért veti le magáról a népviseletet – a közösség tagjaként való létezés vállalásának rituális jelmezét – látszólag illogikusan, s indul el mezítláb – „mint a vezeklők”, a külvilágba –, ellentétben a *Tót atyafiak* történetében megjelenő, s szintén a kedvesével megszökö Anikával, aki legszebb ünnepi ruháját viszi magával (hiszen az ő sorsa nem kötődik közösséghez), s ugyanezen logika működése alapján jár mezítláb *A kis csizmák* történetének árva gyereke, aki mihelyt csizmácskát kap az Öreg Bizi apótól, egyben családját – és a helyét a világban is – megkapja, megtalálja.

A novellákban megjelenített fontosabb népviseleti ruhadarabok: ingváll, pruszlik, viganó, ködmön, mente, lajbi, bekecs, perkálszoknya, rokolya, nagykendő, hímes és tulipános szűr. A ruhadarabok közül részletes bemutatásra egyébként csak a „pogány” Filcsik bundája kerül: „Hosszú, sárga alkotás volt az, széles fekete báránnyörgallérral, melynek két végén in natura lóg le a báránnyal körmöstül, bojtjak, s két szép ezüstcsatt tartja össze. A bunda két alsó csücskén egy-egy zöld tulipán kihímezve skófiummal. Távolabb különféle madarak valának láthatók, rendszeren vörös színben, hátul pedig Miskolc városa számtalan házával és valamennyi templomával: még a kálvinista kakas is ott áll az egyik tornyon.” A részletező leírás jelentősége abban áll, hogy a bunda Filcsik életének legfőbb értéke, gondolatai és tettei e tárgy által meghatározottak. A ruhák alapanyaga a novellák tanúsága szerint kék gyolcs, házivásson, patyolat, díszítőjük skófiu, kiegészítőik a nyakbavaló és az olvasó. A lábbeli rámás csizma vagy bagariabőr csizma.

Megtörténik a novellákban egy teljes öltözet ruha leírása is: Baló Ágnes „ruhatára”, eljövendő életének záloga azonban nem rajta van, hanem az elveszett ládában: „(...) három perkálszoknya, négy szélből az egyik, hat olajos kendő, nyakbavaló kettő, ezüst-csatos mellény, tíz patyolat ingváll s azonfelül a mente meg egy rámás csizma, újdonság, még a patkó se volt ráverve.” A leírás pontosságát mutatja, hogy Mikszáth olyan sorrendben nevezi meg a ruhadarabokat, amilyenben azokat kelengyeládszámba hagyományosan elhelyezték.

E) Hétköznapi élet, jellegzetes munkák

A nap mint nap elvégzendő házimunka fajtáit Mikszáth a legtöbb esetben szintén nem mutatja be részletesen, hanem csak jelzések vagy felsorolászerűen. Az ilyen jellegű cselekvések bemutatásának feladata a műben a történetek háttérének megrajzolása, aminek életszerűségét, hitelességét a zsánereképek, idilli életképek adják. A Mikszáth-műben megjelenített fontosabb házimunkák: a főzés, a kenyérsütés, a lekvár főzés, a mosás és teregetés, a ház körüli munkák közül pedig a dohányöntözés és a kendertilolás.

Részletesen egyetlen házimunkát ír le a szerző, ez pedig a vízfordás: „Színes korsóikkal oda járnak a lányok, arra várják őket a legények. Az a savanyú kút az oka sok édes találkozásnak, sok keserű megbánásnak (...) Cifrán kiöltözve, ropogós szoknyában, begyesen, kacéran, nyíllal a szemükben úgy húzódnak át, mint a pávák. Az ördögne már az, aki ezt az utat egy-két évig járja.” A kút a falu életében lényeges szerepet tölt be, ugyanis odajárnak ismerkedni a falu leányai és legényei. A kút környéke a helyszíne, a vízfordás az alkalma olyan ismeretségeknek, melyekből vagy boldog házasság, vagy népdalokból és balladákban is ismert szerelmi tragédia következhet. A vízfordás tehát nem csupán házimunka, hanem ambivalens jelentéskörrel rendelkező jelkép.

Az állattartás ágazatai közül szinte kivétel nélkül mind megjelenik *A jó palócok*ban, részletes leírása azonban csak a lótartrásnak van: „Maga nevelése mind a négy, a szemei előtt nőttek fel ilyen gyönyörűségnek, ő gondozta, fésülte őket éber szeretettel, megmosta a zabot, de meg is rostálta, mielőtt od'adta, kiszedte a szénából, sarjából, ami nem jó ízű, takargatta őket télen meleg pokróccal, nyáron megszártatta, kicsikó korukban meg is csókolgatta.” „Előbb a

'Bokros' aranyszörű nyakát csinósítja ki bent az istállóban a gazda, tengeri-haraszt pántlikával, majd a 'Tündér' éjfélete sörényét fonja be, azután sorban a többiét." "(...) Ahogy befonta a sörényüket, felrakta rájuk a szerszámot. Úgy be volt csomózva az egyik hámistrang, hogy alig bírta kioldani. A négy tüzes csődör nyugtalanul rakosgatta szép, karcsú lábait, s csapkodott a farkával ide-oda"

A részletezésből kiderül egyrészt az, hogy a falusi értékrend szerint a ló a gazdaságban tartott állatok közül a legértékesebbnek, legmegbecsültebbnek számított. Ennek háttérében valószínűleg a magyar nép kereszténység előtti időszakára jellemző lovas nomád életforma áll, melynek maradványait a pusztai társadalom felépítése őrizte meg leginkább: a hierarchia csúcsán a csikósok és a rájuk bízott ménes állt. Másrészt az idézett novellából kitűnik az is, hogy – mivel a csikók a novellák más állataival szemben ugyanúgy nevet kaptak, mint az emberek – a ló az emberrel egyenrangú, esetleg bizonyos szempontból még felette is álló lény. A lovak a *Szegély Gélyi János* lovaiban az ember állatóságának reinkarnációjaként, vagy – más szempontból – a nőhöz való hasonlatosságuk révén a pusztító szerelem megtestesítőiként értelmezhetők, mindenesetre olyan, önmagukon túlmutató jelenségekként, melyek Gélyi János sorsának irányítóivá válnak. A *Gál Magda történetében* szereplő Sás Gyurit pedig a következő jellemzi az elbeszélő: Ő az „aki a legjobb lovakat veszi össze” s ez nemcsak egy Sás Gyuri kereskedői rátermettségét jelölő meghatározás, hanem Magda nívós nőiségének bizonyítása is, de egyben utalás is lehet a fiatalember megelőző életvitelére is.

A jó palócok történeteinek háttéreseményeiként gyakoriak az évszakokhoz kötődő idénymunkák: a szüret, az aratás, a cséplés, az őrlés bemutatása is. A *Péri lányok szép hajáról* című elbeszélésben például a következőket olvashatjuk: „Kati, a nagyobbik, sarlóval dolgozott, míg a kis Judit csak a markot szedte össze kérékbe, amiket aztán a hetyke Csató Pista kötögetett össze utána (...)” „karikában nyiszál a sarló az aratók kezében, ropog a kalász-szár, nagyobbodik a tartó (...)” Az aratás azonban a novellában nem csupán a soron lévő idénymunka bemutatása, hanem a Péri Judit szőke hajának és a búzakalásznak az azonosulása révén („... kibontott, úszó haja is éppen olyan volt káprázó szemében, mintha aranyfelhővé lett búzakéve lenne. Aztán meg a búzakévék lettek olyanok, mintha mindenik a Péri Judit szőke haja volna.”) Termékenység-szimbólummá is válik, illetve Judit érettségét, s ebből szükségszerűen következő – kikövetkeztethető – tragikus sorsát determinálja.

Részben a munkákhoz, részben a falu társadalmának hierarchizálódásához kapcsolhatóan megjelennek a műben a különféle falusi foglalkozások és tisztségek. Így szerepel az ács, a molnár, a csizmadia, a szűcs, a juhász, a gazda, a tizedes, a kisbíró, a bíró, a mezőbíró és az őregbíró.

A szórakozási formák közül említés történik a mesemondásra, a táncrea, a mulatozásra. A táncot, mulatságot kísérő zene, illetve hangszer Mikszáth művében szintén jelképes értelművé, sorsalakító tényezővé válik: A *bágyi csodában* a furulya, az eredendően Pán sípjából nemesedett hangszer, ami a pásztoridillben megnyilvánuló tiszta szerelem és ártatlan érzések kifejezőjévé vált, most tiltott szerelmi kapcsolat létrejöttében játszik szerepet, a *Szűcs Pali szerencséjében* pedig a hegedű lesz a címszereplő sorsa megromlásának szimbolikus okozója. A zene Mikszáth művében tehát nemcsak a gondtalan szórakozás, a harmónia megteremtésének lehetősége, hanem a rontó, pokolbéli erőkkkel való kapcsolatteremtés eszköze is.

2. A szellemi néprajz elemei³

A) Népszokások, jeles napok

A jó palócokban a népszokásoknak egész tára található. A szokásokat sorrendbe állítva akár végig is kísérelhetnénk egy ember életét a születéstől a menyegzőn át a halálig. Ennek megfelelően szerepel a műben kendőcsere, a jegykendő visszaküldése, hozomány, lakodalom, születés, halál, temető.

3 Csáky Károly: Mikszáth néprajza és annak utóélete című dolgozata teljes terjedelmében kizárólag a Mikszáth-művekben fellelhető szellemi, néprajzi elemek és a Palócföldön ténylegesen meglévő – részben a szerző saját gyűjtése alapján igazolható – szokások összevetésével foglalkozik. Megállapítja, hogy Mikszáth nem egy adott közösség automatizálódott értékrendjét követve illeszti be a novellába a néprajzi elemeket – s bár jórészt hiteles, meglévő szokások szerepelnek azokban –, mégis igen jelentős és közismert palóc népszokásokat (például a kiszehajtást) hagy ki történeteiből. (Balassagyarmati Honismereti Híradó. 1991. 1–2. 54–70. old.)

Fontos esemény volt a falu életében a vásár és a búcsú is. A Mikszáth-műben ez utóbbi leírása található meg *A góizoni Szűz Mária* című elbeszélésben: „Nagy sokadalom, vagy harminc processzió jött a környékről. Gózon, Bodok, Kartal, Szilke, Tarján, Beléd, Kesziről, Csoltóról a palócok, még tán a messzi Majornok is katolikus rész. (...) A bágyiak hajlott estén érkeztek, s alighogy megjárták térden a kilenc kápolnát stációról stációra, idejük sem volt szétnézni a mézeskalácsosok közt, hol a legjobban hullámozott a népség (...)” A novellában szereplő búcsút szeptember 8-án, Mária napon tartották, s a hívek Szűz Mária tiszteletére zarándokoltak Gózonba.

A jeles napok közül említés történik a mindenszentek napjára (ez hagyományosan a cseledfogadás és a tisztújítás napja volt), Luca napjára (a boszorkányok napja), az új esztendőre, a karácsonyra és a húsvétra.

B) Babonaságok

Mikszáth művében helyet kapnak különféle babonaságok is, mint egy ősi világszemlélet maradványai, melyek csak töredékekben képviselik a hajdani világregndet. A műben a következő hiedelmekre történik konkrét utalás:

- a fekete szín – a gyász és a tisztátalan erő jele
- a kilences szám – a teljesség (3x3) jele, varázsszám
- a kút – az alvilág bejárata
- ha az olló a földbe szúródik – vendég érkezik
- ha az ereszre szarka száll – vendég érkezik
- nyúl fut keresztbe az úton – szerencsétlenség történik
- négylevelű lóherét találni – szerencsés esemény következik be
- a felhők elé harangozni – eltéríteni a vihart, jégesőt
- elégetni a Szent Mihály lovát (azaz a halottas kocsi) – esőt előidézni
- valakire mosni – szerelmessé tenni
- fokhagymával keresztet rajzolni az ajtóra – a rontást elűzni.

C) A nyelvi szinten megnyilvánuló néprajzi jelleg

1. Közmondások, szólások:

- „Senki se evett bolondgombát”
- kiönti, mint az ürgét
- „Nem vétek én a légynek sem”
- „(...) lehet az öregnek is tarka macskája...”
- „Ki sokat ácsorog a bíró udvarán, pöre van az olyannak”
- „(...) ami egyszer karika, gurul az”
- „Minden okos asszony úgy viseli a viganóját (...), hogy a színes oldala van kívül.”– „Egy cserépbe ültetni a rezedavirágot a csalánnal”
- „(...) elnyomta a buzgóság (...)

2. Népies szófordulatok:

- színét se látta
- ejnye, no
- bízvást
- mindent visszajárul tett

3. Megszólítások, nevek:

- Gughi Panna, Palyus, Maris, Borcsa gyerek, kend, kelmed, lelkem, galambom, lányom.

4. Nyelvjárási alakok:

- grammatika: vész (veszik), három év előtt
- fonetika: röstelkedik, nádorispány, biz' a, iszen, lassankint, szilajan.

5. Népmesei, népköltési fordulatok:

- „Kend az erős hatalommal ment ellene, most én megyek a gyenge (...), és a furfang lesz a fegyverem.”
- „(...) arany rácsból etetnék rózsza levelével, ezüst vályúból itatnék a góizoni szent kút ví-zével (...)”
- „(...) könyvhullatásával még tisztábbra mosta (...)”
- „(...) majd kisírja két ragyogó szemét (...)”
- „(...) talpig fekete gyolcs ruhában (...)”
- „(...) szép a menyasszony, akár a gyöngé majoránna (...)”
- „(...) holló, varjú lesz megsiratója, temető árka lesz pihenő ágya”.

III. A néprajzi elemzés összegzéseként a következő megállapításokra jutottunk. A mű Palócországa – bár szinte kizárólag hiteles néprajzi motívumokat tartalmaz – etnográfiai tekintetben mégsem teljesen a palóc szokás- és hagyományrendszerre épül. Ez kitérnie abból, hogy a hangsúlyosan szerepeltetett helyszínek között⁴ találkozhatunk olyan falu megnevezésével (Bágy), amelyik valójában nem is létezett. Egy másik falu (Bodok) pedig Mikszáth nőgrádi szülőfalujaként (Szklabonya) jelenik meg, bár Bodok valójában Nyitra megyében fekszik. A Keszi nevű falut illetően pedig arra figyelhetünk fel, hogy a palóc vidék Bars megyei faluján kívül az országnak még két különböző részén is létezik (Hont és Komárom megyében) ilyen nevű falu. A novellaciklus patakjának palóc vidéki megfelelője nem a Bágy, hanem a Kürtös nevét viseli.

A mű alakjait a vonatkozó szakirodalom döntően Mikszáth szülőfalujának lakóiként, gyermekkori személyes ismerőseiként tartja számon. Az ugyan igaz, hogy a korabeli anyakönyvek alapján – mint arról Praznovszky Mihály és Szabó Károly⁵ említést tesznek – bizonyítani látszik Péri Judit, Filcsik István, Bizi József létezése, e személyek természetesen nem azonosíthatók a Mikszáth-mű hasonló nevű alakjaival.

Valószínűleg Tímár Zsófinak is lehetett élő prototípusa, amennyiben az ő történetének alapjául megtörtént egri eset szolgált. Bede Erzsébet történetének forrása valószínűleg a szegedi Takács Magdolna törvényszéki esete volt, *A gyermek* című elbeszélése pedig egy szintén szegedi esemény.

Így kerültek a mű „Palócföld”-jére idegen tájegységeken élt alakok és a velük megesett történetek. Az, hogy a szereplők létező és nem létező alakok tulajdonságainak együtteséből tevődtek össze, fiktív mivoltukat bizonyítja. A szerző által hangsúlyozott palóc tájegységi jelleg miatt feltételezhető lenne, hogy a novellaciklus nyelvében a palóc nyelvjárára támaszkodik. Ez azonban nem így van. *A jó palócok* nyelvébe ugyanis több tájegység jellemző szavai épülnek bele: a főként a palóc vidéken használatos szavakon (eszterhaj, lajbi, nyakravaló, had) kívül jelen van például a főként Dél-Dunántúlon és az Alföld egyes területein használatos pruszlik és rokolya, valamint az ország szinte egész területére jellemző csűr és pajta.⁶ A nyelv kevert jellegét még inkább erősíti, hogy ugyanazon szavak eltérő kiejtésformákban is szerepelnek, ahogyan a kinn – künn, fenn – fönn szóalakok is mutatják. Mindebből látható, hogy a szerző nem egyetlen nyelvjárást választ a novellaciklus nyelveként, tehát helytelen lenne azt kizárólag a palóc tájszóláshoz kötni, mivel – mint a néprajzi elemek nyelvi szintjének vizsgálatából kitérnie – nyelve több különböző tájegység nyelvjárási alakjaiból és mindezeknél hangsúlyozottabban egy, az archaikus nyelvre jellemző sztereotípiákból – melynek főként népmeséinkben maradtak fenn – áll. A novellák hősei és elbeszélője egyaránt csak bizonyos összetevőiben valószínűleg, de ilyen formában soha nem létezett nyelven szólalnak meg. E nyelv megteremtésével Mikszáth egy archaikus, nem rétegződött, egyetemes nyelvállapot stilizált megjelenítésére tett kísérletet.

A jó palócokban előforduló néprajzi elemek összességét tekintve elmondható, hogy a novellák néprajzi jegyeinek túlnyomó többségét a tárgyi világ, a szokásrendszer és a nyelv szintjén

⁴ Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára. Pest, 1851.

⁵ Szabó Károly: Emberek a Bágy mellől és a Brezináról. Palócföld, 1980. sz. 26. old.

⁶ Ld. a Néprajzi Lexikon megfelelő címszavait.

is olyan elemek alkotják, melyek általánosan elterjedtek és közismertek az egész ország területén.

A kizárólag a palóc tájegységre jellemző szokásokból és nyelvi formákból pedig csak igen kevés épül be a mű „palóc” világába. Ilyen, csakis palóc népszokásként számon tartott megnyilvánulás az, hogy Luca napján a fokhagymával rajzolt kereszt tartja távol a boszorkányokat és akadályozza meg rontó cselekedeteiket. Csak a palócoknál terjedt el az a hiedelem is, hogy az emberek a haláluk után is a földön maradnak a falu lakói közt, és cselekedeteikkel befolyásolják környezetüket.⁷ (Vö.: *Az a pogány Filcsik*.) A mű világán belül így válik „logikus” eseménnyé Vér Klára legelőször – a pogány Filcsik történetében – való kísértékénti megjelenése; „személye” és földi sorsa törvényszerűen analóg módon fog hatni a hasonló élethelyzetbe került Gál Magda jövődjére.

A palóc viseletet és életformát csak igen kevés megnevezés hordozza, így például a *had* szó, mely Palócföldön a nagycsalád nevéként ismeretes, az *olajos kendő*, ami az ünnepkor viselt fejkendő elnevezése, és a *fésűre fogott haj*, ami a palóc férfiak hosszú hajviseletét jelöli.

A jó palócokban meglévő, kifejezetten palóc szokások csekély száma és szórványos felbukkanása tehát éppen nem egy adott tájegységhez (Palócföldhöz) kötődését – vagyis néprajzi hi-telességét – bizonyítja, hanem a hazánkban általánosan elterjedt népi elemekből álló fiktív népiességet.

Mikszáth fiktív népiessége azonban nem öncélú esztétikai-alkotói világlátás megnyilvánulása, hanem az ősi népi vallásos-mitológiai látásmód igényének felelevenítése is, melyet a mitopoétikai elemek és a mitologikus gondolkodás formuláinak kimutatásával bizonyított-nak vélünk.⁸

A jó palócok egységes, zárt világa a hétköznapi tárgyak, helyzetek, hősök, cselekedetek, szóbeli megnyilvánulások archaikussá tétele révén az ősi mítoszok kozmoszaként is felfogható. A mitikus formákhoz mint univerzális emblémákhoz való visszatérés Mikszáth számára is azért lehetett indokolt, amiért európai kortársai számára: a világ megbomlott egységének tapasztalása ellenében a mű világában megteremteni vagy feltámasztani az ősi egységet, az „aranykor” harmóniáját.

A szerző azonban a XIX. század végének művészeként csak erős distanciával tud viszonyulni az archaikus egység létrehozásának kísérletéhez. Ezt a távolságtartást *A jó palócok* elbeszélőjének pozíciója mutatja leginkább: az elbeszélő olyan, a fiktív Palócföld közösségéből származó, de onnan kiszakadt, latinus műveltséggel rendelkező személynek mutatkozik, aki származása révén elfogadni, erudíciója révén kétségbe vonni igyekszik az ábrázolt világ archaikus, mitikus jellegét. Az elbeszélőnek ebből a pozíciójából fakad elsősorban, hogy a mű világa hétköznapi banális és mitikus egyszerre, s talán az ilyen láttatás *A jó palócok* humorának legfőbb forrása.

Az „aranykor” feltámasztásának kísérlete tehát Mikszáth művében eleve azzal a tudással indul, hogy a harmónia létrehozása lehetetlen, mégis törekedni kell rá. Ezt az ellentmondást Mikszáth úgy látszik feloldani, hogy az archaikus egység megteremtését nem a nagy európai és/vagy ázsiai kultúrmitológiák formáinak megidézésével igyekszik elérni, hanem kifejezetten a fiktív Palócföldnek, az ott élő emberek tetteinek, gondolkodásának, szokásainak egységeteremtő elvét hangsúlyozza, a világ egységét Palócország hétköznapi legendáinak, „mitológáinak” felhasználásával e „kisvilág” perspektívájából mutatja be. Elsősorban tehát nem a művelt olvasó számára ismert „magas kultúra”, hanem erőteljesen a szubkultúra „kultúra alatti” anyagára támaszkodva teremt és ábrázol kozmoszt Mikszáth.

Szeredi Orsolya

⁷ Palócok I–IV. Szerk.: Bakó Ferenc, Eger, 1989. IV. kötet Ritus és folklór, 864. old.

⁸ Lásd: *Studia Litteraræ* 2001 márciusi száma

A XXIX. Országos Honismereti Akadémia Kecskemét 2001. július 2–6.

Kanyar József: Megnyitó

Tisztelt Honismereti Akadémia! Hölgyeim és Uraim! Kedves Barátaim!

Honismereti Akadémiánk megnyitójának Kecskemét nagy örömet okozott azzal, hogy a város XVII–XVIII. századi monográfiájának kéziratát opponensként a kezébe vehette. Ez fényesen igazolja a város történelmi súlyát és ünnepének lokális rangját. A szerző azoknak a kiváló történészeknek eredményeire támaszkodott, akiknek a nevei között olyanok csillogtak, mint a kuruc kor jeles kutatói: Bánkúti Imréné és Hornyik Jánosé, és a mi honismereti mozgalmunknak is díjat adó történészéé: Bél Mátyásé, bizonyítva és dicsérve a város tudományos leltári intézményében készült értékes akadémiai disszertációt. Nem véletlen, hogy történelmünkben – Kossuth toborzó körútján – *Kecskeméten* a legnagyobb bukást és csalódást, de a legfőbb eredményt is a mezőváros jobbjávalatvalói érték el azzal, hogy a nemzet szabad polgárai lehettek, lélekszámuk több mint hétszeresére történő emelkedésével, anyagi javaik örvendetes gyarapodásával és a város közjogi helyzetében végbement *önerejű megváltozással*.

Tisztelt Hallgatóim!

Tisztelettel köszöntöm Bács-Kiskun megye és Kecskemét város közgyűléseinek jelenlévő elnökeket, akadémiaink nagynevű előadóit.

A Honismereti Akadémia mondanivalójának középpontjában a honfoglalás sokszínű népességével, kialakuló társadalmával foglalkoznak a neves előadók. Időszerűbb témát e tájon a millennium évében aligha találhattak volna a konferencia rendezői. Az Akadémia témája tehát: Társult népek a történelmi Magyarországon.

Szeretnék egy idézetet felolvasni attól a tragikus végzetű magyar történésztől, aki az említett nagy korszakunk egyik legjelesebb kutatója volt. „*Urunk születésének 896. esztendejében ismeretlen keleti nép megjelenése ejtette rémületbe Európának hun és avar idők feltámadásától rettegő keresztény lakosságát. Az arab utazók már a IX. század derekán emlegetni kezdik a magyar népet. Ezekkel az adatokkal kezdődik a magyar nép és nemzet történelmi kora.*” Így kezdte a Magyar Történet első könyvében az ősidőktől a XII. század végéig tartó századoknak a történetét írni a nagy történész: Hóman Bálint az őstörténet első, és legfontosabb problémájáról: az eredet kérdéséről.

Tisztelt Akadémia! Az új évszázadba és új évezredbe lépő, néhány év múltán az Új Európába kerülő hazánknak már csak az a kérdése: Ki visz át bennünket a túlsó partra? Konkrétabban: a honismeret-történelem mozgalmát milyen tervekkel és gondolatokkal tudjuk a jövődő részére átmenteni? Pannónia mindig a *nemzet éltető földje* volt, nem is engedték őseink Árpádtól Szent Istvánig nemzetünket a történelemtől és a nemzet igazától elfordítani! Nem így azonban utunk második évezredéig, amelyben már minden ránk kényszerített háborúnkat elvesztettük. Pedig voltak a nemzetnek rezonátorai, akik szerettek volna a *nemzettudatot erősítő honismereti mozgalomnak* a házában otthont teremteni.

Azóta csak növekedtek a nemzeti gondjaink, fogyott népességünk, süllyedt nemzettudatunk, hanyatlott erkölcsi életünk, katasztrófálisan lecsúszott egészségügyünk, súlyt veszített kulturális és iskolai életünk és műveltségünk, bekövetkezett politikai életünk kaotikus rendszerváltása, társadalmunk szociológiai és élettani veszteségei, életművünk és jövőképünk hiányosságai, mediális életünk békétlen nivótlansága, gazdasági életünk drága piacosítása, humanista kultúránk krízisei és a majdnem százados trianoni mételey újrafertőzete: a státustörvény-ellenesség.

E nehéz körülmények között nemzetünk honismereti munkáját, benne magyarságunk gazdaságát és kultúráját csak a nemzet *önbecsülésének* a feltámasztásával, új nemzettudatával és új nemzetképével tudjuk helyreállítani Európában, ahol nemzetként is jobban kell éreznie magát a magyarságnak és kisebbségi félelmeitől is meg kell szabadulnia. Minderre pedig csak egy *önismeretében erősen összefogott*, erkölcsében és szellemiségében forrástisztaságú, sok etnikumú kultúrájában pedig toleráns eszmeiségű nemzet képes! Egyedül csak kultúrájának és erkölcsének *egységbe kovácsolt nemzeteként* tudjuk mindezt elérni. Kultúra és műveltség nélkül azonban soha! Pedig, de jó lenne hazánkat Közép-Európa otthonos *főbérlijfővé* tenni!

Tisztelt Akadémia!

Köszönöm a rendezők hatalmas és tartalmas programjának az összeállítását, köszönöm a vendéglátó megye és város vezetőinek a támogatását, a helyi és a központi honismereti szakemberek szervező munkáját. De köszönöm azt is, hogy Bács-Kiskun megye és Kecskemét városa rendezvényével erre az alkalomra is össze tudta szedni és fel tudta mutatni *nyalka verbunkját*.

Kívánok az Akadémia minden hallgatójának és vendégének kellemes időtöltést. Ezekkel a gondolatokkal a Kecskeméti XXIX. Országos Honismereti Akadémiát megnyitom.

A XXIX. Honismereti Akadémia kitüntetettjei

A Honismereti Szövetség Elnöksége a Megyei Egyesületek javaslata alapján 2001-ben az alábbi személyeknek ítélte a kiváló honismereti munka elismerésére alapított **Bél Mátyás – Notitia Hungariae Emlékérmét**.

Bartha Éva 1941-ben született Békésen. Magyar–történelem–rajz szakos tanári diplomát szerzett a Pécsi Tanárképző Főiskolán, majd 1983-ban történelem kiegészítő szakon középiskolai tanári diplomát az ELTE Bölcsészettudományi Karán. 1963–1976 között Tatabányán tanított általános iskolában, 1976 és 1988 között közművelődési előadóként dolgozott Komárom megyében. E munkakörében került kapcsolatba a honismereti mozgalommal, s 1988-ban az Országos Honismereti Bizottság titkára lett. 1990-től a Magyar Nemzeti Múzeum adattárának muzeológusa.

Az 1990-ben megalakult Honismereti Szövetség küldöttgyűlése társadalmi titkárává választotta. Ebben a tisztségében a honismereti mozgalom valamennyi tevékenységét szervezi, koordinálja a megyei egyesületekkel való együttműködést. E sokrétű munkáról szóló beszámoló, elemzése a Honismeret folyóiratban jelentek meg. A Szövetség napi munkájának elvégzése mellett döntő szerepe volt az elmúlt évtized jelentős honismereti rendezvényeiben, az egész Kárpát-medencére kiterjedő művelődéstörténeti vetélkedők példás lebonyolításában, a Szövetség eredményes pályázatainak elkészítésében és elszámolásában.

Cs. dr. Schwalm Edit 1946-ban a Békés megyei Dévaványán született. Itt végezte el az általános iskolát, ahol egyik tanára, Bereczki József napjainkig meglévő helytörténeti és néprajzi gyűjteményt hozott létre – ráirányítva tanítványai figyelmét a hagyományőrzésre. A szeghalmi középiskola után a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar–néprajzos hallgatója lett. Első dolgozatával, – amely a gyomai mézeskalácsosokról szólt – tudományos diákköri díjat nyert, s 1968-ban erről készült tanulmánya is megjelent. Még ötödéves hallgatóként, 1969-ben került Egerbe, a Vármúzeum néprajzos muzeológusaként – azóta is itt dolgozik, mint a hungarológia tudományának elkötelezett munkása.

1980-tól vesz részt a Heves Megyei Honismereti Bizottság, majd Egyesület munkájában, melynek egyik tagszervezetét, a Heves Megyei Népművészeti Egyesületet 1982-től irányítja. Szívós, kitartó munkával 15 éve szervezi és vezeti a díszítőművészeti tábort – amatőrök és szakkörvezetők részvételével. Az egykor idősékből álló egyesület megfiatalodott. 1991-től in-

dította el az egyesületi tagok munkáit bemutató kiállítás-sorozatot. A népművészeti hagyományok ápolóinak munkásságát nemcsak kiállítások, hanem az általa összeállított Népművészek Heves megyében című kötetben is közzétette. A megyebeli néprajzi tájkonferenciák – honismereti napok fő szervezője. A tanácskozások előadásai minden évben írásos anyagként, népszerű tudományos kiadvány formájában jelentek meg.

Pályája kezdetétől napjainkig szervezi az önkéntes néprajzi gyűjtők munkáját, segíti pályázataik elkészítését. Mintegy két évtizede – saját metodika alapján – sikerrel oktatja a néprajzot az Egri Főiskolán. Emberi tartása, segítőkészsége, szakmaszeretete, tudása által ebben a felsőfokú intézményben az egyik legkedveltebb tudományág, a néprajz lett a hallgatók körében. Szólnunk kell még néprajzi kutatómunkáinak tudományos-szakmai eredményeiről is. Sokoldalú felkészültségét mutatja, hogy nem csupán a tárgyi néprajz területét műveli, de alkalmanként a folklór témakörét is érinti.

Dr. Hőgye István 1941-ben született Hajdúbagos községben. Egerben tanári, Debrecenben a Kossuth Lajos tudományegyetemen történeész diplomát szerzett. 1962-től általános iskolai tanár, majd 1966 óta – 35 éve – a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár sátoraljaújhelyi fióklevéltárának, a híres Kazinczy Levéltárnak a vezetője, a helytörténet kiváló szakértője. Egyéni kutatói feladatai mellett sokat tesz azért, hogy a történeti források gazdag ismeretkincse a honismeret munkásain, szakkörain át eljussanak a szélesebb nyilvánossághoz.

Levéltárvezetőként segíti a fiatal és önkéntes kutatókat forrásfeltáró tevékenységükben.

A Kazinczy Ferenc Társaság alapító titkáraként táborot szervezve munkálkodik azon, hogy a kutatás szempontjából is hátrányos helyzetű zempléni és abaúji térségben a helyi történeti tudat gazdagodjék.

Az általános és középiskolások körében vezető szerepet vállalt az ifjú történelembarátok körének szakmai irányításában, az évről-évre megrendezésre kerülő Rákóczi- és Kazinczy-vetélkedők megszervezésében.

Kötetek sorát állította össze azzal a céllal, hogy azok által forrásokat nyújtsanak a kutatók, a közművelődés, az iskolai honismereti nevelés számára.

A sátoraljaújhelyi honismereti bizottságban, a Kazinczy Társaságban, a Városvédő Egyesületben, alkalmi munkabizottságokban fáradozik mozgalmunk célkitűzéseinek megvalósulásáért.

Dr. Krupa András 1934-ben született Csanádalbertiben. A szegedi József Attila Tudományegyetemen szerzett magyar-történelem szakos tanári oklevelet 1957-ben. A középiskolai tanári évek után (Szeghalom, Békéscsaba) a TIT megyei titkáraként tevékenykedett a megye és az ország kulturális életében 1990-ig.

Alapítója, szerkesztője, majd főszerkesztője volt az 1990-ig megjelent Békési Élet című folyóiratnak, mely a térség történelmi, helytörténeti és irodalmi folyóiratoként működött. Tagja a Magyar Néprajzi Társaságnak, és 1991 óta tudományos főmunkatárs a Békéscsabán működő Szlovák Kutatóintézetnek.

Tudományos pályája nyugdíjba vonulása után is töretlen, s úgy a publikációiban, mint az előadásokban a széles látókör és az összefüggések mélyreható elemzése jellemzi.

Kandidátusi disszertációjának címe: „A dél-kelet magyarországi szlovákok küzdelemvilága”. Munkásságának köszönhetően 1970 óta rendszeressé vált a Nemzetközi Néprajzi Konferencia, melynek szervezője volt évtizedekig. A nyári nemzetiségi néprajzi táborok állandó résztvevője, hol előadó, hol szervező, hol gyűjtő szerepben.

Óraadóként tanít a József Attila Tudományegyetem Néprajzi Tanszékén, és a Tessedik Sámuel Főiskola békéscsabai tagozatán.

1995 óta a Karácsonyi János Honismereti Egyesület elnöke, s önzetlen segítőkészségével nagyban hozzájárul az egyesület működéséhez.

Objektivitása csak segíti a népek egymás mellett élését és megtanítja tisztelni a másság értékeit. E célból szerveződött s szerveződik még 1990 után is Nemzetközi Néprajzi Konferencia, melynek tiszteletbeli örökös elnöke.

Honismereti Munkáért Emlékéremmel kitüntettek, 2001.

A fűzesgyarmati Csánki Dezső Honismereti Szakkör (Békés megye); Dr. Dienes Erzsébet (Jász-Nagykun-Szolnok megye); Dudás Lajos (Csongrád megye); Dr. Kamody Miklós (Borsod-Abaúj-Zemplén megye); Kuczy Károly (Bács-Kiskun megye); Romsics Imre (Bács-Kiskun megye).

Honismereti Emléklappal kitüntettek, 2001.

Baranya megye: Garbóczi László, Gönczi Ambrus, Kadiecovits Géza. *Bács-Kiskun megye:* Héjjas István, Makány József, Mészáros Márta, dr. Sütő Mihály, Székelyné Kőrösi Ilona, Vasné Mészáros Katalin. *Csongrád megye:* Dr. Károly Attila, Pál Lászlóné. *Fejér megye:* Bartos György, Kovácsné Sugár Magdolna, Szabó Imréné. *Győr-Moson-Sopron megye:* Józsa Tamás. *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye:* Dr. Kriveczky Béla. *Tolna megye:* Bölcske Község Önkormányzata, Pongrácz Tibor, Süveges Zoltán, Széni Attila. *Veszprém megye:* Albrecht Sándor, Hangodi László, Karika Erzsébet, Némethné Rác Lídia, P. Miklós Tamás.

A szekcióülések beszámolóí

1. Tájak, népek, néprajzi csoportok a Kárpát-medencében

Az első szekció a Kárpát-medence tájait, népeit, néprajzi csoportjait tárgyalta, igen szépszámu és aktív hallgatósággal. Áttekintettük a Kárpát-medence legjellemzőbb természetföldrajzi jellemzőit, megállapítottuk, hogy a medencét övező hegységek, a Kárpátok és a Dinaridák olyan zárt keretbe fogták, hogy ha egy térképre vagy egy műholdas felvételre ránézünk, akkor a barna egységes vonal rögtön kijelöli azt. A földrajzi szakirodalom szerint a Föld legteljesebb medencéje, mely egyben a fentebb említett vízvázasztók miatt, vízrajzi egységet is alkot, mert néhány kifutó folyó – Dunajec, Poprád, Tatáros – és más kisebb vízfolyás kivételével a Duna és a Tisza gyűjtí össze a teljes vízmennyiségét, és ezt a Vaskapunál – melyet a szakemberek fenékvéppontnak is neveznek – engedí tovább. A földrajzi környezetnek is köszönhetően a Kárpát-medence egyben politikailag is egységes volt, hiszen kijelölte a Magyar Királyság kereteit.

Ezek után a nagytájakat vettük sorra, először az Alföldet, melynek kapcsán szóltunk a nagyobb – pl. Kiskunság, Bánát, Bácska – és kisebb – Nyírség, Hortobágy, Matyóföld stb. – egységeiről, valamint az itt élő betelepült népelemekről, elsősorban a kunokról és a jászokról. Áttekintettük a Kisalföld tájait is, főleg a Mátyusföldet, a Csalló-, a Sziget- és a Rábaközt. A Dunántúli tájegységei kapcsán hosszabban foglalkoztunk a besenyőkkel, a Sárvíz mentére, vagyis a Mezőföldre és a Tolnai dombság területére (Kajdacs, Töböröcsök stb.) viszonylag nagy tömbben betelepített új népességgel. Ezt követte a Felvidék tárgyalása, ahol a tájak közül hosszabban foglalkoztunk a Zobor-vidékkel és a Szepességgel, természetesen megemlítettük a nagytáj fontosabb bányavárosait, közigazgatási egységeit, elhatároltuk a magyar–szlovák nyelvi határt, s már az Északi-Középhegységre is utalva itt szóltunk a palócokról. Viszonylag nagy terjedelemben tekintettük át Erdélyt, kitértünk tájegységei mellett politikai változásaira (középkori Erdély, fejedelemség a Partiummal és az ún. hét vármegyével, nagyfejedelemség), közigazgatási egységeire, a szász és székely székekre, a kiváltságolt kerületekre, a magyar vármegyékre. Szóltunk a betelepülő románságról is. Röviden érintettük a horvát, a szláv és a dalmát területek főbb tájait, e területek helyzetét, politikai változásait a Magyar Királyságban. Szóltunk a nyugatról betelepülő, gyűjtőnéven latinusnak nevezett népelemekről is. E rövid beszámoló természetesen nem adhat helyt egy délelőtti át folyó tanácskozás minden mozzanatáról, de megemlíthetjük, hogy a megfelelő tájegységeknél minden esetben érintettük az ott élő néprajzi csoportokat.

Ezt követően, a már korábban hozzászólásra felkért, *Fodor István* Jászfákóhalma és Jászszentlászló kapcsán kitért a Jászság és a Kiskunság migrációs kapcsolataira és más érdekes néprajzi jellemzőkre. Többen színesítették szülőföldjük néhány sajátos vonását felidézve a szekció ülését, számosan rákérdeztek családjuk származására. Végül *Sylvester Lajos* erdélyi barátunk nagyon szépen szólt a háromszéki és az úz-völgyi, iza-pataki népelet néhány vonásáról, mivel a konferencián többször felvetődött a hazánkba betelepülő úz népelem.

Havassy Péter

2. Egyház-, iskola- és művelődéstörténet

Nagy megtiszteltetésnek éreztem, hogy a második szekcióba sokan jelentkeztek, 70-80 volt azoknak a száma, akik már a jelentkezési lapon megírták, hogy ebben a szekcióban szeretnének dolgozni. A megyei könyvtár nagytermében tartottuk ezt a szekcióülést, melyet Balogh Mihállyal együtt vezettünk. Mindketten rövid bevezetőt mondtunk arról, mit is értünk egyház-, iskola- és művelődéstörténet alatt, mi az, ami ehhez a témakörhöz kapcsolható és próbáltuk a résztvevőket ösztönözni, hogy minél több kiselőadás, illetve felszólalás elhangozzék.

Szó esett helyi, regionális és Kárpát-medencei jelentőségű témákról, s azon igyekeztünk, hogy keressük a kapcsolódási pontokat Kecskemét és hallgatónk lakóhelye között, hiszen az ország minden részéből sőt a Felvidékről, az Ipoly mentéről is érkeztek résztvevők. Személyek, kultúrák, hagyományok – ezek mind kapcsolódási pontok lehetnek különböző települések és Kecskemét között. A történeti hűség kedvéért a hozzászólások egymásutánjában fogom áttekinteni, mi mindenről esett szó.

A legnépszerűbb téma az *iskolatörténet* volt, és mindjárt az elején nagyon okos ötletek és hozzászólások hangzottak el az iskolatörténeti kutatásokkal kapcsolatban, kiemelve az iskolai évkönyvek és egyéb dokumentumok hasznosítását, feldolgozását. Elhangzottak javaslatok, hogy a mai pedagógusokról is ugyanolyan részletes névjegyzékeket kellene készíteni, mint ezt hajdan megtették és közzétették, hogy megörökítsék emléküket. Szó esett a Klebelsberg-féle iskolaépítési akcióról, itt név szerint is említeném Rácz Fodor Sándort, aki beszámoló kutatásairól. Megpróbáltuk csokorba szedni azokat az egykori Klebelsberg iskolákat, amelyek itt Kecskeméten és a környéken még működnek és épületeik szinte eredeti formájukban megtalálhatók. Az iskolatörténeti és más helytörténeti kutatások terén több évtizedes múlttal rendelkező Iván László keceli nyugdíjas tanár is hozzászólta a szekció témájához.

Többen említettek neveket, amelyek bennünket és különböző más településeket összekötnek. Karacs Zsigmond hozzászólásából ez különösképpen kitűnt, akiről mindenki tudja ebben a körben, hogy ő annak a híres rézmetsző famíliának, Karacs Ferencnek a leszármazottja, akinek kötődése van Katona Józsefhez, és akinek köszönhetjük azt a sok szép városkép-ábrázolást, amely pl. Kecskemétről is készült. Egy Karacs Imre nevű operaénekes a Bánk bánt énekelte valamikor, és még sok olyan nevet sorolt fel, amely Kecskeméthez és az ország több tájához köthető. Kaczián János ugyancsak egy jeles kecskeméti, illetve szekszárdi személyiségről beszélt. Dr. Hollós László jeles gombaszakértő Szekszárdon halt meg, de életének egy jelentős időszakát Kecskeméten töltötte. Mi kecskemétiék neki köszönhetjük a Kecskemét régi nővényvilága című összefoglaló munka elkészültét. Nagyon örülök, hogy utána koszorúzásra is sor került, hiszen a közelmúltban helyezték el emléktáblát Hollós László tiszteletére a piarista gimnázium falán. Szóba került még Hollós László kapcsán – Bajtai Mária hozzászólásában – Kovács Sándor Iván munkája is. Megszólítottattam Székely Gábor, aki kiegészítette a Hollós Lászlóról való tudnivalókat, majd egy kiselőadást tartott az Új kollégium dísztermének címeres, jelképes üvegablakairól, amelyeket később, a városnéző sétán megtekintettünk. Ez azért volt fontos, mert nemcsak egyháztörténeti, iskolatörténeti, művelődéstörténeti jelentőségű épületdísz, de amely mély tartalmakat és jelentéseket hordoz, olyanokat, amelyek nem állnak messze ennek a Honismereti Akadémiának a témájától.

A kisiskolák története és az a gondolat, hogy veszélyben vannak kisiskoláink – nemcsak a még működő kisiskolák, hanem azok az iskolaépületek is, ahol már megszűnt a tanítás – a szekcióülés több résztvevőjét közelről érinti. Ezzel kapcsolatban elhangzottak olyan javasla-

tok, hogy kiemelten foglalkozunk a jövőben a megszűnt kisiskolák történetével. Veszprém megyéből dr. Tóth Dezső és Ráski Mihályné az iskolatörténetírás és az emlékezés mintapéldáit hozták elénk. Kiegészítette ezt Balogh Mihály főigazgató úr hozzászólása, aki az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum adattári munkájáról szól. Elhangzott olyan javaslat, hogy az iskolatörténettel foglalkozók számára a közeljövőben szervezzünk egy konferenciát, különös tekintettel a megszűnt kisiskolákra. Szó volt még Kecskemét művelődéstörténete kapcsán Németh Lászlóról, és a délutáni városnéző séták során pedig megtekintettük azt az emléktáblát, amelyet a közelmúltban helyeztek el róla a Kéttemplom-közből. Bogdán Lajos szegedi kollégánk Kelemen László személyében találta meg a kapcsolódási pontot Kecskemét és Szeged között, és számos értékes művelődéstörténeti adattal gazdagította ismereteinket. Ismertette a Honismereti Szövetség októberben, Szegeden megrendezésre kerülő konferenciáját, amelynek a felsőoktatás és a honismeret tanításának kapcsolata lesz a témája. Többen foglalkoztak azzal a gondolattal, hogy mi módon lehetne a mai fiatalokhoz közelebb hozni a honismeretet és a helytörténetet, és hogyan lehetne őket a saját nyelvükön megszólítani. Tajti Erzsébet Tiszakécskéről a gyermekek saját nyelveként a számítógépes nyelvet jelölte meg. Szerinte a jövő útja az, hogy a számítógéphez kapcsolódóan minél több helyismereti, honismereti anyag jelenjen meg. Nagyon érdekes iskolatörténeti munkákról és kutatásokról kaptunk tájékoztatást Bottlik Ivánnétól Budapestről, két kiváló könyve kapcsán: a Szürke néni intézetéről és egy visszaemlékezés-gyűjteményről, amely a megszűntetett szerzetesrendek nővéreinek sorsát mutatja be Emlékcserpepek címmel.

Valamennyiünk számára izgalmas téma volt az, amelyről az általam megszólított Urbán Aladár beszélt Ipolyvarbóról, az egész Kárpát-medencei magyarságot érintve. Azt a kérdést és gondolatot vetette föl: mit kellene tenni, hogy ez a Kárpát-medencei magyarság egyben maradjon. Ugyanakkor sérelmezte, hogy elhangzott többüktől az a kifejezés, hogy „határon túli”. Ők azonban nem „határon túliak”, csupán van az Ipolynak jobb partja, és van az Ipolynak bal partja. Egységes Kárpát-medencei magyarság. Nagyon sajnálja, hogy ezt a kifejezést lépten-nyomon használjuk. Ipolyság és Kecskemét révén szó esett Mikszáthról és a Beszélő köntösről, Mikszáth szülőföldjéről, amely olyan gyönyörű, hogy az Isten kertje sem szebb annál. Tőle hallottunk az iskolák nagyon nagy gondjairól és arról, hogy az elmúlt 10 esztendőn belül 18 faluban szűnt meg Palócföldön az iskola. Ahol pedig az iskola megszűnik, ott az komoly gondokat hoz maga után. Állami iskolák nem nyíltak, pozitívum azonban, hogy újabban egyházi iskolák kezdték meg működésüket a Felvidéken. Sajnos ezek is a létükért küzdenek, mert szinte mindegyik a megszűnés szélére került, és nemcsak anyagi okok miatt, hanem gyerekek híján, ugyanis nem íratják be őket. Egyrészt demográfiai apály is van, de van ennek politikai háttere is. Az ő területükön mindössze 59 gyermeket fognak összeleírni a magyar iskolába. Köszönetet mondott az Illyés Alapítványnak, amely gyakran szokott segítségükre sietni. Nagy örömünkre még egy pozitív jelenségről beszélt: három iskola vett föl Ipolyságon magyar nevet: Mikszáth Kálmánét, Ipolyi Arnoldét és Balassi Bálintét. Azt hiszem, hogy ez is hozzá fog járulni az identitástudathoz és a magyarság megőrzéséhez. Urbán Aladár részletesen beszámolt a Palóc Társaságról, emlékmúzeumok tevékenységéről, emléktáblák elhelyezéséről, színházi előadásokról. Ezek közül is csak egyet emelnék ki: a nagyváradi színház előadásában, Az ember tragédiáját játszották Ipolyságon.

Balázs László és Czákó Ferenc az iskolák történetével foglalkozott. Czákó Ferenc egy bugaci példa nyomán arról beszélt, hogyan kell a régi tanyai iskolákat és a régi tanyai tanítókat megbecsülni, számukra maradandó emléket állítani. Kovalcsik András egy – tulajdonképpen családi – irattár kapcsán azt mondta el – és ez intő példa lehet valamennyiünk számára –, hogy egy-egy családnál mennyi fontos, talán nem is eléggé becsült dokumentum található. Iratok, levelek, fényképek, amelyek szinte mindenhol egy-egy kis múzeumot jelenthetnek. Az a feladatunk, hogy figyeljünk oda ezekre, mindenki a saját családjában, a saját környezetében. Az egyesületek, intézmények feladata lehetne, hogy segítsen ezeknek a kezelésében. Elhangzott javaslat arra vonatkozóan, hogy a közelgő Kossuth-évfordulót méltóképpen kell megünnepelelni.

A hozzászólások sorában még számos olyan következett, amelyek a kisiskolák és a megszűnt iskolák történetével foglalkoztak. Mándli Gyula javasolta többek teljes egyetértésével, hogy készítsük el a Honismereti Ki-Kicsodát.

Végül, összegzésként megbeszéltük, hogy melyek lennének azok a főbb pontok, amelyeket javasolnánk az Akadémia állásfoglalásába. Ezek a következők:

– Veszeélyben vannak a kisiskolák és egykori épületeik, ezért a megszűnt kisiskolák történetének megírására a Honismeret szerkesztősége tegyen közzé felhívást, és erre a témára pályázatot is írjanak ki.

– A közeljövőben kerüljön sor iskolatörténet-írással foglalkozó konferenciára, amely kiemelten foglalkozna a megszűnt iskolákkal.

– Fordítsunk nagyobb figyelmet a tanítók megbecsülésére. A megszűnt kisiskolák mellett az egykori tanítók is kapjanak méltó megemlékezést, ami lehet emléktábla, tanítók fája, tevékenységük ismertetése, rendszeresen ismétlődő iskolai vagy tágabb körű ünnepség.

– Keressük meg azokat a módokat, amelyekkel a mai diákokhoz közelebb lehetne hozni a honismeret-helytörténet megőrzésre és továbbvitelre méltó értékeit. A pedagógusok kapjanak több segítséget a tananyagok és segédeszközök beszerzéséhez, készüljenek honismereti témájú CD-k, számítógépes anyagok. Az iskolai honlapokon szerepeljen az illető iskola története.

– A közelgő Kossuth évforduló méltó megünneplésében vállaljon szerepet a Honismereti Szövetség és a megyei egyesületek.

– A Honismereti Szövetség és a megyei egyesületek kezdjék meg a Honismereti Ki-Kicsoda anyagának összegyűjtését, rendszerezését, hogy 2-3 év múlva könyv formájában kiadható legyen. Ez a Honismereti Szövetség 15 éves évfordulójának megünneplésén méltó megemlékezés lehetne.

– A Honismereti Szövetség javasolja a „határon túli” kifejezés visszaszorítását mindennapi nyelvünkben, és javasolja a Határon Túliak Hivatala nevének megváltoztatását.

A szekciót Vörösmarty Mihály: Magyarország címere című versével zártuk és köszönetet mondtunk Zémann István kollegának, aki az ismert Vörösmarty verset lefénymásolta és elhozta.

Székelyné Kőrösi Ilona

3. A nemzetiségek története és művelődése

A szekcióban – bár kevesen voltak jelen – valamennyien elmondták véleményüket. Először általában beszélgettünk a nemzetiségekről mind a Kárpát-medencében, mind az anyaországban élőkről. Mind a tizenhárom hivatalosan elismert nemzetiségünkről beszélgettünk, azokról, akik megyénk területén laknak, és akiket a jelenlévők más megyékből képviseltek.

A szekcióban először az vetődött föl, hogy mit jelentettek az országépítésben a nemzetiségek Szent István korában, a gazdálkodásban, a vallásban. Többször szóba kerültek Szent István Imre herceghez intézett intelmei és azok hatása is. Foglalkoztunk a nemzetiségek ittlétével és hogy miként alkalmazkodtak, hogyan kapcsolódtak az itt élő magyarokhoz. A Szent István utáni időkre térve a török uralom utáni telepítésről, betelepítésről, a nemzetiségek vándorlásáról esett szó. Főleg azok a megyék kerültek előtérbe, ahonnan a szekció résztvevői jöttek. Jó hatással volt munkánkra, hogy a megnyitón színes képet láttunk a Bács-Kiskun megyében élő népekről: magyar, kun délszláv, horvát, bunyevác, rác, továbbá német, szlovák párok mutatkoztak be nemzeti viseletükben és ez adott indítékot arra, hogy ezekről a nemzetiségekről beszéljünk. Szóba került az is, hogy a különböző nemzetiségekből származó jeles személyiségek – Petőfi Sándortól kezdve Erkel Ferencen és Munkácsi Mihályon keresztül A nagyon sokat tettek a magyarság megtartásáért.

Szóba került a szekcióülésen a nemzetiségek II. világháború alatti és utáni sorsa, a deportálások 1944 előtt, 1944 után, 1945-ben a malenkij robot, az elhurcolások, a kényszermunka, az összetelepítések, a kitelepítések, azaz a nemzetiségek szétszórása, a kollektív büntetés. Beszéltünk arról, hogy ennek milyen hatása volt a nyelvre, a kultúrára, a népviseletre, a szokásokra. Szóba került, hogy a nemzetiségek kultúrája hogyan keveredett a magyarsággal, hogy a népviselettől kezdve az éneklésen keresztül a táncig hogyan keveredtek a kulturális

elemek, hogyan vették át egymás szokásait, és egymás nyelvébe hogyan épültek be a kölcsön-szavak.

Fölvetődött, hogy egy-egy nemzetiségen belül is számottevő eltérések vannak. Külön nemzetiségnek vallanak magukat a horvátok belül a bunyevácok, a rácok, és felvetődött a szlovákok tájnyelve, nyelvjárása. Az a véleményük, hogy a pozsonyi rádió híradóját a kiskőrösi szlovákok nem értik meg, mert a szlovák nyelv sokat változott.

Elmondták a német nyelv tekintetében is, – de ez más nemzetiségi nyelvekre is vonatkozik –, hogy a 40-50 év alattiak már nem igen beszélik a nyelvet, nyelvjárást. Szóba került, hogy a magyar nyelv mennyire hatott a nemzetiségek nyelvére, s azokat a szavakat, amelyek a II. világháború óta érkeztek vagy keletkeztek a magyar nyelvben, a nemzetiségek is átvették.

Kiemelten foglalkozott a szekció a nemzetiségek történelmének oktatásával és általában a történelemoktatással a Kárpát-medence teljes területén. E téren hiányokat éreztünk, de elhangzott az is, hogy Gara községben, ahol öt nemzetiség él, és mind az ötnek megadatott, hogy a nemzetiségi nyelvoktatásban tanítsák – vagy legalábbis tanítható – a népismeret, a német nemzetiségeknél a német népismeret, a horvátoknál a horvát népismeret és így tovább. Mivel csak a sajátjukat tanítjuk és tanulják, sajnos előfordult, hogy még egy községen belül sem ismerik egymás történelmét, közös gyökereit az ott élő, különböző nemzetiségű gyermekek, de még a felnőttek sem.

Olyan vélemény alakult ki, hogy az Országos Honismereti Szövetség is tehetne valamit annak érdekében, hogy a nemzetiségek történelme bekerüljön a történelemoktatásba, hogy a nemzetiségekről ismereteket kapjanak az iskolába járó gyermekek. Nem baj az, ha nyelvjárásban beszélnek, a lényeg az, hogy a nyelvet valahogyan megőrizzék, visszaszerezzék. Mert ma már a legtöbb nyelvnél azt hallottuk a szekción, hogy ez már a nagymamák anyanyelve. Ha a nyelv megszűnik, akkor csak a szokások, a népviselet, az énekek, – tehát mindaz, ahol a nyelv szükségeltetik – veszélyben vannak. Ezért lenne jó az, hogy a Kárpát-medence történelmében előbb-utóbb a nemzetiségek történetét is be lehetne építeni, mert mindnyájan a hazánknak érezzük ezt a közös országot.

Kishegyi Simon

A kiskunhalasi csipkemúzeum előtt (Mándli Gyula felvételei)

A Honismereti Szövetség 2001. július 2-i tisztújító Küldöttgyűlése

Halász Péter elnök köszönti a küldötteket és a Küldöttgyűlés résztvevőit. Felkéri a mandátumvizsgáló bizottság elnökét tegye meg jelentését.

Győri Jánosné a mandátumvizsgáló bizottság elnöke jelenti, hogy a 22 küldött közül 20 jelen van. Megállapítja, hogy a Küldöttgyűlés határozatképes.

Halász Péter: – a jegyzőkönyv vezetésére felkéri Halminé dr. Bartó Annát (Érd), a jegyzőkönyv hitelesítésére Bolla Dezsőt (Bp.), és Mándli Gyulát (Vác). A Küldöttgyűlés a felkért személyeket egyhangúlag megszavazta;

– ismerteti a Küldöttgyűlés napirendjét.

1. Beszámoló a Honismereti Szövetség 3 éves tevékenységéről (írásbeli beszámoló).
2. A Honismereti Szövetség vezető testületeinek és tiszteletbeli tagjai megválasztása.
3. Szabadfórum.

– javaslatot tesz a szavazatszámláló bizottság tagjaira:

Orbáné dr. Horváth Mária, Makara Erzsébet, Zémann István.

A javasolt személyeket a küldöttgyűlés egyhangúlag megszavazta.

Bartha Éva köszönti a küldötteket. Elmondja, hogy az írásos beszámolót igyekezett úgy összeállítani, hogy az tükrözze az Alapszabályban meghatározott, és az éves feladattervben megfogalmazott tennivalók megvalósítását. Örömmel számolt be arról, hogy az elmúlt három évben kitűzött feladatokat szinte maradéktalanul elvégeztük. Pályázataink nagy része eredményes volt, ami hozzájárult rendezvényeink sikeres megrendezéséhez. Az éves beszámolókat és pénzügyi elszámolásokat a küldöttgyűlés megvitatta, elfogadta. A most megküldött hároméves tevékenységről szóló beszámoló mindezek összegzése, amelyhez kéri az észrevételeket.

Bolla Dezső beszámolójában elmondja, hogy az elmúlt három évben a Felügyelő Bizottsághoz nem fordultak panasszal, vizsgálataik során szabálytalanságot és törvényteleniséget nem

tapasztaltak, illetve nem találtak. A Szövetség munkáját a felügyelő bizottság jónak és felfelé ívelőnek ítéli meg.

Halász Péter megköszöni a szóbeli kiegészítéseket, és felhívja a figyelmet, hogy két dolgot nem szabad a szerény beszámoló mellett elhallgatni. Egyrészt, hogy a Honismereti Szövetség az Alapszabályban vállaltakkal megegyezően az Oktatási és a Kulturális Minisztérium feladataiból is átvállal, például az országos művelődési vetélkedők esetében, ahol több ezer középiskolást mozgatnak meg. S ez egy civil szervezet részéről feltétlenül fontos tevékenység. Másrészt az, hogy a beszámoló keveset említ ifjúságot, nem azt jelenti, hogy nem vesznek részt a munkában, hanem azt, hogy a felnőtt és ifjúsági honismereti tevékenység bizonyos értelemben szétvált. Így például a fiatalok legaktívabb fóruma az Ifjúsági Honismereti Konferencia. A megyei egyesületek munkájában, a jövőben törekednünk kell arra, hogy a honismereti tevékenységüket kiegyensúlyozottabbá tegyük.

Megnyitja a vitát a beszámolók felett.

Bogdán Lajos (Szeged): A fiatalokkal kapcsolatban felvetett gondolatokhoz kiegészítésül elmondja, hogy azok a fiatalok, akik a vetélkedőinken és programjainkon részt vesznek, csak idősebb korukban jelennek meg újra az egyesületeinkben, mert a pályakezdés, az egzisztenciateremtés éveit nem teszik lehetővé, hogy a honismereti munkában aktívan részt vegyenek.

Halász Péter: A Honismereti Szövetség évente félmillió forinttal támogatja a honismereti táborokat. Jobban oda kellene figyelni, hogy ezek a honismerettel beoltott gyerekek ne csak érdeklődők maradjanak, de az egyesületeknek tagjai is legyenek. Javasolja továbbá, hogy hirdessen a Szövetség célzott tanulmányíró pályázatot „Honismeret a 3. évezredben” címmel, amelyben ki-ki elmondhatja és kifejtheti, hogyan látja a honismeret helyét, szerepét a jövőben.

Rácz-Fodor Sándor (Kecskemét): A határon túli egyesületekkel kapcsolatban javasolja, hogy ne csak a Szövetség vegye fel velük a kapcsolatot – elviekben, egy-két személlyel –, hanem a megyei egyesületek is konkrét, működő ottani egyesületekkel, akikkel akár napi, vagy alkalmi kapcsolat hozzanak létre. De kapcsolatot jelenthet egy folyamatos folyóiratcsere. egymás honismereti táboraiba való meghívás. Szinte semmilyen kapcsolat nincs – vagy csak gyenge – a Vajdasággal, a lendvaiakkal, a felvidékiekkel, pedig fogadókészség van, vagy volna, csak a intézményi kapcsolat hiányzik.

Halász Péter: A Szövetség Alapszabályzata meghatározza ezeket a kapcsolatokat. Néhány formális szerződésünk van, amely valóban általános. Ezért igen jó lenne, ha a megyei egyesületek töltenék meg konkrét tartalommal és ápolnák a kapcsolatot. Kéri a meggyeket, foglalkozzanak ezzel a gondolattal. Reméli, hogy ezután megszorodnak a társszervezeti kapcsolatok.

Horváth Miklós (Zalaegerszeg): Elmondja, hogy a Zala Megyei Egyesületnek a lendvai kerülettel van kapcsolata, amely igen gyümölcsöző. Ám akárhányszor intézményesíteni akarták ezt, mintha falakba ütköznenek. A napi kapcsolatuk jó, segítenek egymásnak, eljárnak egymás rendezvényeire, szinte nem tudnak olyat kérni, amiben szakmai segítséget ne kapnának, de valamiért nem lehet velük ezt a jó kapcsolatot írásban, intézményesen szentesíteni. Így erre nem is igen törekednek.

A fiatalok hiányával kapcsolatban elmondja, hogy nem olyan nagy probléma ez a dolog. Ugyanis ő úgy látja, hogy akit a honismeret szele egyszer megcsapott, nem távolodik el a mozgalomtól, szívesen segítenek egy-egy alkalommal, számíthatnak rájuk, ha nem is folyamatosan, sőt azt tapasztalja, hogy később, értebb korukban visszatérnek a mozgalomba, illetve az egyesületekbe.

Halász Péter: A Nemzeti Kulturális Alap kuratóriuma két prioritást fogalmazott meg munkájában: az egyik a határon túli közművelődési munka, a másik az ifjúság támogatása. Sajnos az a tapasztalat, hogy a határon túli kis egyesületek nem igen pályáznak. Pedig ez a támogatás is igen kiváló lehetőség volna az egyesületek kapcsolatának megélénkítésére, hiszen a pályázatok pénzügyi lebonyolításához haza ismeret szükséges. Ezekre felhívhatnák a magyarországi társegyesületek a határon túliak figyelmét.

Mándli Gyula (Vác): Beszámol arról, hogy 2000 decemberében a váci Katona Lajos Könyvtárban ünnepélyesen megnyitották a közönség előtt a honismereti gyűjteményt. Felhívja a figyelmet, hogy ez a gyűjtemény csak ajándékozással gyarapítható, mivel a gyűjtemény mögött költségvetéssel rendelkező intézmény nem áll, a váci könyvtár csak helyet ad számára.

Ezért kéri az egyesületeket, hogy minél több kiadványt küldjenek el a gyűjteménybe. Mind- ezért CD-n tudja elküldeni a könyvtáraknak a gyűjtemény-nyilvántartást.

Halász Péter kéri, hogy ezeket a könyveket és kiadványokat először a Honismeret szerkesztőségébe küldjék, így mielőtt a gyűjteménybe kerülnek, beleteszik a Honismeret bibliográfiájába, alkalmasint recenzió készül róla, s utána garantáltan eljut a könyvtárba.

Szabó Géza (Nyíregyháza): Az ifjúsággal kapcsolatban optimista. Jó tapasztalatai vannak, a főiskolai hallgatók egy része kapcsolatban marad a honismerettel akkor is, amikor már az iskolákban dolgoznak. Kapcsolata van a szegedi főiskolával is, ahol hasonló tapasztalatokkal rendelkezik. A megyében egyelőre a megyei szervezet újjáalakulásának gondjaival küszködnek, de a tanárképző főiskolán már 10 éve szervezik a határon túliak nyári tanárképzését. Itt szeretné felhívni a figyelmet, hogy várja az előadók jelentkezését és ötleteiket honismereti témában. A nyíregyházi főiskolának a beregszászi főiskolával van jó és élő kapcsolata. Segítseget ajánl kárpátaljai kapcsolatok létesítéséhez.

Halász Péter kéri, hogy a végzett tanárokat biztassák a honismeret művelésére és támogatására, s kérjék, hogy tapasztalataikat, munkamódszereiket írják le és küldjék el a Honismeret „Iskola és honismeret” rovatába.

Több hozzászólás nem lévén felteszi a kérdést elfogadja-e a Küldöttgyűlés a beszámolókat.

A titkári beszámolót a Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja.

A felügyelő bizottság jelentését a Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja.

Ezután a lejárt mandátumú tisztségviselők és elnökségi tagok nevében lemond a tisztségről és megköszöni a bizalmat. Felkéri Tolnay Gábort, vegye át a tisztújító Küldöttgyűlés vezető elnöki tiszteit.

Tolnai Gábor köszönti a Küldöttgyűlés résztvevőit. Felkéri a jelölő bizottság elnökét beszámolója megtartására.

Molnár Gábor: A választási szabályzat szerint a jelölést két fordulóban bonyolították. A jelölés februárban kezdődött. A jelölőbizottság tagjai voltak: Sáray László – elnök, Németh László, Szinku Mihály, Pájer Imre, Molnár Gábor.

Időközben Sáray Lászlót elnökségi tagnak jelölték. Így le kellett mondani tagságáról. Tisztségét Molnár Gábor vette át. A jelölőbizottság alakuló ülése 2001 márciusban volt. Ezután leveleket küldtek a megyei elnökségeknek, tegyék meg a javasolataikat. A megyei elnökök 85 %-a élt jelölési jogával, akiknek köszönetet mond. Ezután feldolgozták az írásos anyagot és elkészítették a jelölő listát. Ezeket megküldték a testületeknek, valamint kifüggesztették a folyosón, ahol minden érdeklődő megtekinthette. A jelöltek személye folyamatosságot mutat, de most itt érvényesül a változtatás igénye is. A javaslatok alapján a jelölő listára 35 fő került: egy elnök, négy alelnök, egy titkár és 25 tagjelölt.

Az országos elnökségbe az alábbi személyeket jelölték:

1. Bartha Éva (Budapest); 2. Bartos György (Székesfehérvár); 3. Bogdán Lajos (Csongrád megye képviselője); 4. Csiffáry Gergely (Heves megye képviselője); 5. Fabulya Lászlóné (Békes megye képviselője); 6. Filep Antal (Budapest); 7. Gábrriel Tibor (Budapest képviselője); 8. Gálné Jáger Márta (Somogy megye képviselője); 9. Gyúsi László (Komárom-Esztergom megye képviselője); 10. Halász Péter (Budapest); 11. Halmi Lászlóné (Pest megye képviselője); 12. Havassy Péter (Gyula); 13. Horváth Miklós (Zala megye képviselője); 14. Jászberényi Ferencné (Győr-Moson-Sopron megye képviselője); 15. Kaczián János (Tolna megye képviselője); 16. Károlyi Attila (Szeged); 17. Kozma Gyula (Budapest); 18. Mándli Gyula (Vác); 19. Nagy Éva (Fejér megye képviselője); 20. Nagy Molnár Miklós (Jász-Nagykun-Szolnok megye képviselője); 21. Oroszláné Mészáros Ágnes (Nógrád megye képviselője); 22. Rédey Pál (Budapest); 23. Sebestyén Kálmán (Budapest); 24. Sáray László (Borsod-Abaúj-Zemplén megye képviselője); 25. Selmeczi Kovács Attila (Budapest); 26. Simor Ferenc (Baranya megye képviselője); 27. Szabó Géza (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye képviselője); 28. Székelyné Kőrösi Ilna (Bács-Kiskun megye képviselője); 29. Szikossy Ferenc (Budapest); 30. Szőke János (Hajdú-Bihar megye képviselője); 31. Tóth Béla (Budapest); 32. Tóth Dezső (Veszprém megye képviselője); 33. Zsámboki Árpád (Vas megye képviselője)

Tolnay Gábor megkérdezi, kíván-e még valaki új jelöltre javaslatot tenni, vagy az elhangzottakat kiegészíteni.

Több javaslat nem lévén, felkéri Molnár Gábort az új jelöltek nacionáléjának ismertetésére.

Molnár Gábor elmondja, hogy a megyei képviselőjelölteket a megyék, illetve a főváros már korábban megválasztották. Felhívja a figyelmet, hogy a jelölés során 33 név hangzott el, az elnökségbe azonban csak 31 fő választható.

Ezután röviden ismerteti az új jelöltek Bartos György (Fejér megye), Károlyi Attila (Csongrád megye), Kozma Gyula (Pest megye), ifj. Gyüsi László (Komárom megye), Simor Ferenc (Baranya megye) nacionáléját.

Tolnay Gábor megkérdezi a Küldöttgyűlést, elfogadja-e a jelölő listára javasolt személyeket.

A Küldöttgyűlés a jelölést egyhangúlag elfogadta.

Molnár Gábor ismerteti a Honismereti Szövetség tisztségviselőinek jelöltlistáját, melyen az alábbi nevek szerepelnek:

Országos elnökség

Elnök: 1. Halász Péter (Budapest), Elnökhelyettes: 2. Havassy Péter (Gyula), 3. Mándli Gyula (Vác), 4. Rédey Pál (Budapest), 5. Selmeczi Kovács Attila (Budapest), 6. Tóth Béla (Budapest), Titkár: 7. Bartha Éva (Budapest).

Tolnay Gábor megkérdezi a Küldöttgyűlést elfogadja-e a jelölteket.

A Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja.

Molnár Gábor ismerteti a felügyelő bizottság elnökére és tagjaira jelölt személyek névsorát. A bizottságba jelöltek száma kilenc, megválasztható 9 személy, akik a következők: 1. Bolla Dezső (Budapest), 2. Braun Lászlóné (Székesfehérvár), 3. Gál Sándorné (Heves megye), 4. Hajdú Jánosné (Eger), 5. Karacs Zsigmond (Budapest), 6. Kenyéri Kornélia (Budapest), 7. Rémiás Tibor (Miskolc), 8. Szüle Katalin (Jászkisér), 9. Vajda Ferencné (Budapest).

Tolnay Gábor felteszi a kérdést, elfogadja-e a Küldöttgyűlés a jelölteket.

A Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja a felügyelő bizottságba jelölteket.

Molnár Gábor: A Honismereti Szövetség Alapítványa kuratóriumi elnökének jelölték: Székely Gábort (Budapest).

Tolnay Gábor felteszi a kérdést, elfogadja-e a Küldöttgyűlés a jelölt személyt?

A Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja a jelölést.

Molnár Gábor ismerteti a Honismereti Szövetség tiszteletbeli tagságára jelöltek névsorát: 1. Barsi Ernő (Győr), 2. Dankó Imre (Debrecen), 3. Gábori Imréné (Pécs), 4. Juhász Antal (Szeged), 5. Mándics Mihály (Csávolly), 6. Orosz István (Debrecen), 7. Péter László (Szeged), 8. Szabó Ferenc (Gyula), 9. Szamosújváry Sándor (Debrecen), 10. Timaffy László (Győr).

Tolnay Gábor felteszi a kérdést, elfogadja-e a Küldöttgyűlés a jelölteket.

A Küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadja a jelölt személyeket.

Ezután felkéri Orbánné dr. Horváth Mártát, a Szavazatszámoló Bizottság elnökét, ismeresse a szavazás menetét és módját.

Orbáné dr. Horváth Márta ismerteti a szavazás módját:

– a küldöttek a zöld szavazókérdőív bemutatására, aláírás ellenében 3 szavazólapot kapnak;

– a szavazólap akkor érvényes, ha a lapon a Honismereti Szövetség hitelesítő bélyegzője és a Választási Ellenőrző Bizottság elnökének hitelesítő aláírása a jobb felső sarokban megtalálható;

– az I. sz. szavazólapon 33 jelölt neve szerepel, de csak 31 választható, a II. sz. szavazólapon 6 jelölt neve szerepel, de csak 5 választható;

– szavazni a nevek előtt található sorszám bekarikázásával lehet;

– jegyzőkönyvbe kerülnek azok a jelöltek, akik 50+1 % szavazatot kapnak.

Tolnay Gábor megkérdezi kíván-e valaki szólni? Több hozzászólás nem lévén, a levezető elnök a titkos szavazás idejére szünetet rendel el.

* * *

Tolnay Gábor felkéri a Szavazatszámoló Bizottság elnökét, tegye meg jelentését.

Orbáné dr. Horváth Márta: Megköszöni a szavazók közreműködését. Bejelenti, hogy minden szavazólap érvényes volt és valamennyi jelölt megkapta az 50+1 %-ot. A 23. és 25. jelölt 15 szavazatot kapott. Így a 31. helyen szavazategyenlőség áll fenn. S miután az elnökségnek csak 31 tagja van, Sebastyén Kálmán és Selmeczi Kovács Attila esetében újra kell szavazni. A tisztújító küldöttgyűlés által megválasztott új vezetőség tehát a következő (a nevek mellett a ka-

pott szavazatok számai): Elnök: Halász Péter (20), elnökhelyettesek: Havassy Péter (19), Mándli Gyula (19), Rédey Pál (15), Selmeczi Kovács Attila (14); titkár: Bartha Éva (20); Felügyelő Bizottság elnöke: Bolla Dezső; Honismereti Szövetség Alapítvány elnöke: Székely Gábor (20).

Az elnökség tagjai: Bartha Éva (20), Bartos György (18), Bogdán Lajos (20), Csiffáry Gergely (19), Fabulya Lászlóné (19), Filep Antal (16), Gábrriel Tibor (19), Gálné Jáger Márta (20), Gyüszti László (19), Halász Péter (20), Halmi Lászlóné (19), Havassy Péter (20), Horváth Miklós (20), Jászberényi Ferencné (19), Kaczián János (19), Károlyi Attila (18), Kozma Gyula (16), Mándli Gyula (19), Nagy Éva (20), Nagy Molnár Miklós (20), Oroszlánné Mészáros Ágnes (18), Rédey Pál (18), Sáray László (19), Selmeczi Kovács Attila (16), Simor Ferenc (20), Szabó Géza (19), Székelyné Kőrösi Ilona (20), Szikossy Ferenc (16), Szőke János (20), Tóth Dezső (19), Zsámboki Árpád (19.)

Tolnay Gábor a szavazást eredményesnek nyilvánítja. Megköszöni a részvételt és a küldöttek, illetve a bizottságok munkáját és gratulál a megválasztottaknak.

Halász Péter megköszöni a maga és a tisztségviselők nevében a tagság bizalmát. Ígéri, hogy erejükhez mérten igyekeznek megszolgálni a beléjük vetett bizalmat. A Küldöttgyűlést bezárja.

Kecskemét, 2001. július 2.

Jegyzőkönyvvezető:
Halminé dr. Bartó Anna s. k.

Hitelesítő:
Bolla Dezső s.k.,
Mándli Gyula s. k.

Dr. Kőhegyi Mihály (1934–2001)

Döbbenetes és hihetetlen volt a tragikus hír: Kőhegyi Mihály elhagyott bennünket. Mindannyiunk számára, akik ismerhettük, ő volt az állandóság, az örök Miska bácsi, a váratlant, a változást nehezen megélő ember. Talán ezért fordult a múlt, a történelem felé. „Arra megyek hát, merre, ha hosszú, de megéri az út” – írta Seneca. Kőhegyi Mihály már fiatal diákként rálépett arra a hosszú, megismerésre váró útra, mely maga a tudomány. Erre tette és építette fel tudatosan napjait, egész életét. Pontosan megtervezett és betartott napirenddel, hihetetlen munkabírással lett a történettudomány, régészet megszállott szolgáloja.

Katymáron született 1934. március 11-én. Budapesti egyetemi tanulmányainak befejeztével 1958-ban visszatért szülőföldjére, pedig a fővárosban bizony szép karrier várt volna rá. Hazatért Bajára, s maradt. Munkássága értékelésére nem vagyok méltó. Ezért László Gyulát idézem, aki a következő szavakkal köszöntötte 60. születésnapján Kőhegyi Mihályt: „Egykor fiatal, kiváló tehetségű, a dolgokat mély humorral tudomásul vevő tanítvány, ma pedig nagy tudományos múltra visszatekintő jó barát. Mindkettő melengető, szép emléke tanári pályámnak. Régen önkéntelenül is vezető személyisége volt évfolyamának, ma pedig – akarata ellenére – kiváló vezetője a bajai múzeumnak. Régész? Az! Méghozzá emlékezetes ásatásai vannak és nagy értékű tudományos munkássága. De nemcsak régész, hanem egyformán érdeklí őt régebbi s újkori irodalmunk, helytörténetünk, városának, népének múltja. Az a fajta tehetség, melyet joggal illetnek »polihisztor« díszítő jelzővel. Évfolyamtársai, a fiatal régészemzedék egyaránt szereti megnyerő egyéniségét. Ennél nagyobb megbecsülésre számíthat-e ember? Bizony aligha.”

Nyugdíjba vonulása után – talán túlbecsülve teherbírását – szinte mindennap úton volt, járta az országban és külföldön is a levéltárakat, múzeumokat, szorgosan gyűjtötte munkáihoz az anyagot, s fedezett fel új, ismeretlen forrásokat. Az utolsó pillanatig tele volt tervekkel, a madarasi szarmata temető feldolgozása a befejezés felé közelített, a bajai ferencesek háztörténetének sajtó alá rendezését és kiadását szerette volna folytatni, sok-sok tanulmány megírását kezdte el, vagy megírásukra készült.

Még most, a könyörtelen valóság ismeretében is hihetetlen, hogy útja, élete lezárult. Hatalmas tudásával azonban továbbra is szolgálja a tudományt, a múlt megismerését a jelenben, a jövőben, amit több mint ezer tanulmány, cikk, könyv őriz – köztünk marad. De jellegzetes hangja, beszéde, alakja hiányzik – nagyon.

Merk Zsuzsa

KÖNYVESPOLC

Két múzeumi Évkönyvről

A debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1999. Tár-sadalomtudományaink életében mindig jelentős esemény volt a debreceni Déri Múzeum Évkönyveinek megjelenése. Minden kötet gazdag tartalmú, változatos; a múzeumokban művelt tudományágak mindegyikéből tartalmaztak legalább egy, a korszerű tudományosság szemléletével, módszereivel megírt, általában gazdagon illusztrált dolgozatot. A tanulmányok általános jellemvonása, hogy még az elvi közlemények esetében is tárgyakhoz kötöttek, muzeológiai szemléletűek voltak. Különös jelentőséget adott ezeknek az évkönyv-köteteknek az is, hogy a legtöbb kötetben található volt legalább egy muzeológiai szakközlemény is. Az is fokozta a Déri Múzeum évkönyveinek értékét, hogy minden kötetben közöltek egy jól átgondolt, szerkesztett adat-gazdag jelentést, vagy beszámolót. Ezek a jelentések-beszámolók nemcsak a Déri Múzeum, hanem a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet minden múzeuma és kiállítóhelye munkájáról is tájékoztattak. Az is nagy eredménye volt a Déri Múzeum évkönyveinek, hogy évenkénti bontásban közreadták a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet munkatársainak bibliográfiáját.

Ha már a Hajdú-Bihar megyei múzeumi szervezet munkatársairól esik szó, feltétlenül meg kell említenünk, hogy a Déri Múzeum évkönyveinek szerkesztése során válhat mindenki számára legkönnyebben világossá, hogy a Déri Múzeum esetében egy széleskörű, elsősorban a testvérintézmények (egyetemi intézetek; leginkább a Magyar Történeti, a Néprajzi, a Magyar Nyelvészeti Intézet, a művészettörténeti-művelődéstörténeti tanszék; akadémiai bizottságok (DAB, PAB, MAB), levéltárak, könyvtárak, művelődési központok stb.) munkatársai felé nyitott, de mindenki más érdeklődő számára is elérhető publikációs fórumról, ha szabad így fogalmazni: munkaközösségről beszélhetünk. Ez a munkaközösségi forma akkor érte el soha meg nem fogalmazott célját, amikor a Déri Múzeumot tudományos intézetnek minősítették és ismerték el a felettes hatóságok (1971–1972-ben). Ennek kapcsán kezdtek aztán a Déri Múzeum munkatársai, a múzeum vezetősége és munkatársi gárdája tudományos intézetnek tartani, szorosabbra fogva a meghatározást: tájkuutatási intézetként népszerűsíteni.

Ezeknek az évkönyveknek egyik legnagyobb érdeme-értéke az, hogy rendszeresen megjelentek, illetve, hogy megjelennek ma is. Korábban, vagy tíz éven keresztül évente jelentek meg az évkönyv-kötetek, újabban már nem évente, hanem két-, két és fél évente látnak napvilágot a terjedelmes, általában 35–45 ívnyi kötetek. Általában is, de a Honismeret hasábjain különösképpen szólnunk kell arról is, hogy a Déri Múzeum évkönyvei az elsődleges tudományos érdek mellett, mindig alapját je-

lentették a debreceni, a Hajdú-Bihari, illetőleg messze más vidékek helytörténeti., honismereti tevékenységének is.

Ennek az évkönyvsornak most jelent meg az 1999. évi kötete. Sz. Máthé Márta a szerkesztésbe – aprólékosabb tagolással, szemléletesebb tipográfiával, pontosabb és egyöntetűbb adatolással, jegyzeteléssel és utalási rendszerrel – némi újítást vezetett be. Az ezúttal is rendkívül tartalmas évkönyv tanulmányainak egyenkénti ismertetésétől kénytelenek vagyunk eltekinteni. Hisz ilyesmivel nem lehet egy könyvismertetés keretében foglalkozni már csak terjedelmi okok következtében sem.

Ismertetésünk tehát csak arra szorítkozik, hogy felsorolja a hét rész, vagy fejezet címét és közöljük az egyes részek tanulmányainak számát. Az *első rész* a Természettudomány címet viseli és két tanulmányt tartalmaz. A *második rész* címe: Régészet, ókortudomány, három tanulmánnyal dicsekszik. Az egyik közülük a M. Nepper *Ibolya* által összeállított 1992–1999. évi leletkataszter (A Hajdú-Bihar megyei múzeumok régészeti tevékenysége). A *harmadik rész* a Történelem címet viseli és ugyancsak három tanulmányt tartalmaz. A *negyedik rész* címe: Néprajz és négy tanulmányt ad közre. Az *ötödik rész* Művészettörténet, ipartörténet címet viseli, és két tanulmányt közöl. A *hatodik rész* címe: Művelődés- és irodalomtörténet. Ez a rész két csoportra oszlik, az első csoportban két tanulmányt találunk. Azután, külön cím alatt – Balogh László emlékezte – ugyancsak két, Balogh Lászlóról (1919–1979) szóló tanulmányt olvashatunk. A *hetedik rész* Muzeológia címmel két tanulmányt közöl. Az egyik B. Vincze Rita összeállítása: A Hajdú-Bihar megyei múzeumok munkatársainak bibliográfiája 1998–1999. A másik közlemény pedig V. Szatmári *Ibolya*: A Déri Múzeum és a Múzeumi Szervezet 1999. évi működése című adatgazdag, statisztikák mellett sok szöveges elemzést is tartalmazó munkajelentése.

Ahogy ebből a felsorolásból is láthatjuk a Déri Múzeum 1999. évi évkönyve is megtartotta a régi rendet, a szerkesztés értékes hagyományait. Ez nemcsak abban látszik, hogy a muzeológiával együtt hét tudományágba tartozóan adtak közre nagyszerű tanulmányokat; hogy a szerzők között ezúttal is megtalálhatóak a „külső munkatársak”, hanem abban is, hogy ezúttal is közlik a munkatársi bibliográfiát és az 1998–1999-ről szóló munkajelentést.

A széles körű tudományos érdeklődés kielégítése mellett a Déri Múzeum évkönyveinek (és egyéb kiadványainak, kiadványsorozatainak is) mindig volt és ma is erős kötődése van a helytörténeti tevékenységhez, a honismereti munkához. Az évkönyvek számtalan tanulmánya, cikke komoly forrásává vált a helytörténeti kutatásoknak és a honismereti mozgalomnak. A régen kialakított és azóta is élő cserekapcsolatok keretében a Déri Mú-

zeum évkönyvei eljutottak minden magyar megyei múzeumba. A helytörténészek, a honismereti mozgalom munkásai ott megtalálhatják őket. (Szerk.: Sz. Máthé Márta és Selmeczi László. Debrecen, 2000.)

A Hajdúsági Múzeum Évkönyve, IX. A hajdúböszörményi *Hajdúsági Múzeum* (1924) azon kevés „vidéki” múzeumok közé tartozik, amelyeknek több-kevesebb rendszerességgel megjelenő évkönyve van. Hajdú-Bihar megyében még egy ilyen múzeum található, a berettyóújfalui *Bihari Múzeum* (1975), amely évkönyvsorozattal bír; jelenleg VIII. kötete megjelentetés előtt áll.

A Hajdúsági Múzeum évkönyveinek már kialakult szerzőgárdája, érdeklődési köre van. Profiljába elsősorban tágabb értelemben vett helytörténeti feldolgozások, tanulmányok tartoznak [Hajdúböszörmény várostörténete, néprajza, művelődéstörténet (ezen belül iskola- és művészettörténete, népryelvi-, névtani kutatások), a Hajdúság, a Hajdúkerület természetrajzi, régészeti, közigazgatási, jogtörténeti vonatkozásai stb.]. A most megjelent IX. kötet is ezt a széles érdeklődési kört mutatja, bár a korábbi kötetektől eltérően nem sok rövid, hanem kevés, mindössze öt terjedelmes, úgynevezett nagy tanulmányt tartalmaz. Ez az évkönyv sajátos módon nem közöl semmiféle jelentést, beszámoló írást, ami pedig az évkönyvműfaj elengedhetlen része kellene, hogy legyen.

Az első tanulmány természettudományi, közelebbről ornitológiai tárgyú. *Nagy András* a hajdúböszörményi erdő 1985–1990 közti madárvilágát vizsgálja (A hajdúböszörményi erdő madárvilága 1985–1990). Ehhez a tanulmányhoz is, mint a többihez is egységesen, eléggé terjedelmes német nyelvű összefoglalás járul.

A második tanulmány egy régészeti jellegű; részben kutatástörténeti összefoglaló tanulmány második része; a nyíri izmaeliták történetéről szól (*Hajdú Zsigmond–Nagy Emese Gyöngyvér: A nyíri izmaeliták központjának, Böszörmény falunak régészeti leletei II.*). A tanulmánynak leletkataszter jellege is van, különösen ezzel teszi a gazdag illusztrációs anyag.

A harmadik tanulmány aprólékos néprajzi írás és a hajdúböszörményi szekerek vasalásáról szól. A tanulmányt már a tárgykörben többször publikált *Szekeres Gyula* írta, nyilvánvalóan családnevének azonosságára való tekintettel is különös részletességgel, kitűnő helyismerettel (*Szekérvasalás Hajdúböszörményben*).

A negyedik tanulmányt a neves jogtörténész, *Nagy Sándor* írta. Tanulmánya ezúttal is a Hajdúkerületi Törvényszék ítélezési gyakorlatáról szól, lopási ügyekben, a XIX. század 60-as éveiben (A hajdúkerületi törvényszék ítélezési büntetéskezelt gyakorlatára lopás miatt indított bűnügyekben, 1861–1871.).

Az utolsó, ötödik, ugyancsak majd százoldalas tanulmány szerzője *Nyakas Miklós*. A településtörténeti-helytörténeti tanulmány a Polgár nagyközség határból kivált Görbeháza falu kialakulásáról, megizmosodásáról, történetéről szól. A tanulmány 1950-ig bezárólag tárgyalja a szépen fejlődő

falú viszonyait. Hangsúlyosan a megalakulás, a település kezdeti időszakával foglalkozik (Görbeháza telepes község létrejötte).

Mint hogy a szerzők mindegyike legjobb szakembereink közé tartozik, tanulmányaik – legyenek azok bár a legszigorúbban vett helytörténeti munkák is – eszméiség, az összefüggéseket kereső és magyarázó módszertan és a tudományos tájékozottság, a szakmai felkészültség révén egyetemes érvényű és értékű feldolgozásokká nőttek. Ezért is ajánljuk a Hajdúsági Múzeum évkönyvének IX. kötetét mindenki számára, tanulságos olvasmányként (Szerk.: *Nyakas Miklós* Hajdúböszörmény, 1999.)

Dankó Imre

CZIRJÁK ÁRPÁD:

Erdélyi Magyar Breviárium II.

Rendhagyó eset történt Kolozsvárott; – ahogy erről tudósított annak idején az *Új Magyarország* című napilap 1996. január 16-i száma – Czirják Árpád katolikus érseki helynök a Protestáns Teológia Intézetben védte meg doktori disszertációját. A dolgozat pedig – s ilyenre sem volt példa Erdély történetében – a heves vérmérsékletű protestáns tudós Szegedi Kiss István teológiáját dolgozta fel.

A breviárium, más néven zsolozsma a katolikus papok, főleg szerzetesek számára előírt közös imádság (Magyarországon a zsolozsma végzésének szokásai a bencés hagyományokon keresztül – már 1100 körül kialakultak). Czirják még az első kötet előszavában azt írja, hogy könyve nem imádságokat, hanem egészen más jellegű írásokat tartalmaz, a breviáriumból legfeljebb annyi a köze, hogy a közölt írások is naphoz kötöttek, s míg az imádkozó ember az istenszeretetre, e könyv olvasója – szerző reménye szerint – Erdély szeretetére kap indítást.

A breviárium szó rövidségére is utal – folytatja bevezetőjét a szerző. Rohanó világunkban nincs idő olvasásra, emberi kapcsolatok kiépítésére, azok elmélyítésére, önmagunk megvalósítására. A második kötetben Czirják már tovább lép: amikor kijelentjük nincs idő olvasásra, szellemi életünk nyomorúságát ismerjük el. Augusztus 17-én Koós Kovács István író születésnapján *Tolle et lege* című írásában ehhez hozzátesszi: az olvasás az a terület, ahol a gondolkodó ember szabadon mozoghat, válogathat, párbeszédet kezdhet, vitatkozhat az íróval. Az olvasás kivezet a mindennapi zárt világból. Az olvasás az élet nagy öröme, akárcsak a muzsika, a játék, a világjárás. (A rend kedvéért nem hallgathatjuk el, hogy a Szent Ágoston megtérésének alapigéje /Róm 13, 13/ a *Vedd és olvasd* latinul helyesen „*Tolle, lege*”-ként „*et*” nélkül írandó.)

A második kötet szereplőit is szabadon választotta ki a szerző. A hónapokat Szilágyi Domonkos: Május, Június, Július, Augusztus című versei foglalják keretbe, majd részletesen bemutatja a nap ünnepeltjét. Közismert – pl.: Székely Bertalan, Pápai Páriz Ferenc, Makkai Sándor, Vajkai Aurél,

Dsida Jenő, Horger Antal, Domanivszky Sándor, Apáczai Csere János, Kemény Zsigmond, Domo-kos Pál Péter, Szervátiusz Jenő, Nyírő József, Wes-selényi István, Márton Áron, Reményik Sándor stb., – és kevésbé ismert írók, költők, tudósok, mű-vészek, politikusok életrajzát ismerteti, kiemelve mindig magyarságukat, keresztény mivoltukat. Lényeges, hogy a Breviárium semmilyen felekeze-ti szempontot sem követ, még a bemutatott szemé-lyek vallását sem tünteti fel.

A második kötetre is jellemző a nagy művelt-ség és imponáló tárgyi tudás, a művészetek, a filo-zófia, a nyelvészet, a népköltészet, a politológia, demográfia stb. magas fokú ismerete, egyszerű a szerző a magyar és egyetemes művelődéstörténet kiváló ismerője. Külön öröm volt felfedezni ebben a kötetben azt, hogy a képanyag több Gy. Szabó Béla illusztrációval gazdagodott. Lehet, hogy ez annak is köszönhető, hogy a szerkesztés igen munkaigényes gondját Horváth Arany vállalta át. Rádásul a metszetek nyomdailag is jobb minősé-gűek lettek mint az előző kötetben, és szigorú kri-tikánk is meghallgatásra talált: sokkal ritkábban „inckelkedett” a nyomda ördöge. Korábbi írásunk-ban¹ kifogásoltuk, hogy nincsenek az idézetek for-rásai megjelölve, ezt most is kénytelenek vagyunk megtenni, abban a reményben, hogy a szerkesztő a következő kötetben erre is gondol. Példaként utal-unk arra, hogy a 402., 403. oldalon két ízben is Illyés Gyulát idézi a szerző, olyan idézeteket kö-zől, amelyek nem közismertek, mindenképpen szerencsés lett volna a kútfő megjelölése. Erény-ként kell viszont kiemelni azt, hogy lényegesen részletesebbek és pontosabbak lettek az életrajzok.

Az az érzésünk, hogy a második kötetben a szerző különös érzékenységgel fordul a Kár-pát-medence magyarságának szociológiai, de-mográfiai és általános társadalmi problémái felé, és veretes igazságokat mond ki pl. Makkai Sándor református püspök író születésnapján, május 13-án. *Részmagyar, összmagyar* című írásában rá-mutat: A régiék azt mondták, amit egy nemzet el-veszít területéből azt korábban már elvesztette lel-kében. A bécsi döntést követően a rövid magyar együttlét öröme az ürmöcsepek is keveredtek, az Erdélybe vezérelt vezetők „kisistennek” érezték magukat, fölényeskedtek, magas lóhátról beszél-tek, pedig: „A kisebbségben élők érzékenyek, nekik az is fáj, amit az anyaországiak észre sem vesz-nek. Az óhazától elválasztott kisebbségnek meg kell tanulnia az elhatalmasodó, olykor bénító ér-zelmek leküzdését. A nemzeti viselet után az új haza polgári kabátját is meg kell szoknia.”

Zrínyi Miklós szállóigéjévé vált mondatát *Nemo me impune lacesset / senki engem büntetlenül ne bántson* idézi Báthory Gábor erdélyi fejedelem szü-letésnapján. A szerző rámutat arra, hogy milyen kárt okoz a magyar–román kapcsolatban az, ha kultúrában – a filmtől, a középiskolai történelem-könyvekig – folyamatos történelemhamisítás mű-ködik. Optimista válasza azonban megszívlelen-dő: „A magyarok és románok a letűnt századok fo-lyamán sokszor álltak harcban egymással. Remél-

hetőleg okultunk a múltból, többé nem kerül sor összecsapásra. Az együttéléshez azonban kevés a háború elkerülése, a gyanakvást, az ösztönös el-lenszenvert is fel kellene végre számolni. Az üres szövegek pufogtatása helyett a nevelésre kellene figyelni, konkoly helyett tiszta búzát kellene vetni a fogékony gyermekek lélekbe. Történelemről lévén szó, rá kellene mutatni, hogy minden népnek van-bünei és erényei is. Azzal nem leszünk tisztáb-bak, nagyobbak, szebbek, ha a másikat befekettít-jük, ellenséggnek tekintjük. Ami szép az ösök életé-ben, azt követni kell, ami elhamarkodott, hibás volt, azt el kell vetni.”

A Kolozsváron született veszprémi etnográfus, Vajkai Aurél születésnapján, május 14-én Czirják a híres jogtudós X. Ince pápa (1574–1655) jelmondat-ára hivatkozva *Morimur, si moramur / elpusztulunk, ha kételkedünk, szerzőnk arról ír, hogy bár születési-arány-mutatói Magyarországnak és Németországnak nagyjából azonosak, az életszínvonaluk azon-ban messze különbözik. Ahogy nő az életszínvo-nal, úgy szűkösödik össze Magyarországnak népessé-ge. Égbe kiállt azonban ugyanúgy az erdélyi ma-gyarság népességi és születési számáryának zu-hanása is. Magyarországon az utca embere, de fő-leg az életszínvonalat féltők rétege tiltakozik az Erdélyből és a többi elcsatolt területekről beszívá-rgó magyarok ellen, pedig a szemlátomást zsu-gorodó népességű anyaországnak nagyon is jól jött az 1989 óta tartó vérátömlesztés, ami nekünk egy-re krónikusabb vérszegénységet okoz. Vérátöm-lesztésre vállalkozunk, amikor vérszegények va-gyunk? – teszi fel a kérdést a szerző, majd azonnal tárgyiszertű választ is ad rá: „Be kell ismernünk, hogy nem tudtuk benépesíteni Erdélyt, mint ahogy az összmagyarság sem a Kárpát-medencét. Erdélyben a XVIII. századtól kimutatható a ro-mánság többsége. A fegyveres összecsapásokban jeleskedtünk, sokszor önmagunkat is felülmúltuk, de a biológiai küzdelemben alulmaradtunk.”*

Vásárhelyi Boldizsár neves közlekedési mér-nök születésnapján, augusztus 5-én kelt írásának a címe: *Ut és kiút*. Czirják Árpád valóban távlatok-ban gondolkodik. „Annak a népek bizton van jö-vője, amely kitartóan ápolja gyökereit, ismeri és becsüli múltjának legragyogóbb pillanatait. Szil-árd öntudattal, tanulékony történelemszemlélet-tel kutatja a jövőndőt, az óshazából az új hazába vezető úthoz hasonlóan keresi a kiutat.”

Udvarhelyi Olivér

Dorogi lexikon

A munka nemcsak Dorog kulturális életében különleges jelentőségű, de a város határain túl is figyelemre méltó összeállítás. Mivel eddig ilyen műfajú, teljességre törekvő gyűjtemény valamely városról ismereteink szerint mindössze egy jelent meg Komárom-Esztergom megyében (*Tatabányai kislexikon* 1975.), érthető szellemi izgalmat kelt a kötet szélesebb körökben is. Negyvenkét szakem-ber, adatközlő és gyűjtő segítségével sikerült e nagy vállalkozást kivitelezni. Az összefogást jelké-

¹ Az első kötet a szerző a Honismeret 1999. 4. 99–101. oldalán ismertette. (Szerk.)

pezi az a tény is, hogy a kötet megjelentetését az önkormányzaton kívül egy helyi társadalmi szervezet, a Dorog Város Barátainak Egyesülete is támogatta. Az úgy fontosságának felismerése egy civil szervezet részéről nemcsak az újtói szándékot, az új kihívásnak való megfelelő igényét jelzi, de az úttörést vállalók bátorságát is. Az 1990-re elkészült, de kéziratban maradt monográfia egyes fejezete felett már eljárt az idő, szemléletében némely nem felel meg teljes mértékben napjaink elvárásainak. Ám maradtak ma is használható és értékes részei, közreadásra alkalmas adatai, összefüggései. Részben ennek „aprópénzre váltásaként”, részben új kutatási eredményeket közreadva jelentek meg a megyében ugyancsak egyedülálló módon a *Dorogi Értékek Nyomában*, majd a *Dorogi Füzetek* című, mára már húsz önálló füzetet meghaladó város-történeti részkérdéseket tárgyaló sorozatának darabjai. E művek a *Dorogi lexikon* előtanulmányainak tekinthetők.

Tökéletes lexikon nincs, valószínűleg a szerkesztők sem gondolják annak munkájukat. A lexikon készítése külön műfaj, módszertanát nem tanítják sehol, a dolog természetéből adódóan nincsenek helyi hagyományai, így nemegyszer munka közben kell az eredeti elképzelések buktatóival szembesülni. A lexikont vizsgálva úgy vélem, a kutatás és a szerkesztés rengeteg olyan kutatás-metodikai kapcsolatot, szerkesztési tapasztalatot hozott felszínre, amit a következőkben már hasznosítani lehet. Nem célok hibajegyzék készítése, a szakszerű, de óhatatlanul szubjektív szelekció, a szócikkekben lévő kisebb-nagyobb pontatlanságok taglalása, a helyenként folyamatban lévő kutatások eredményeit tükröző hiányosságok cítlása. A súlypontozandó mozzanatok és a területmi korlátok kettős szorítása, más helyeken a források szűkössége, esetenként a helyismereti szakirodalom ellentmondásaiból adódó nehézségek okoztak gondokat.

A *Dorogi lexikon* speciális műfajt képvisel. Úgy szaklexikon, hogy azon belül jócskán közül általános ismereteket is választott területéről: minden, ami Dorog múltjával, gazdasági, társadalmi, kulturális életével összefügg, helyet kell kapjon e lapokon. A címszavak száma ezer körül van, döntő többségük személyek életrajzi adatait tartalmazza. Itt vetődhetett fel az első fogas kérdés a kötet koncepciójának összeállításakor. Mit jelent a Doroghoz kötődés kategóriája? A helyben születetteken kívül azon személyek életrajzát is felvették a bevezető szerint, akik „csak átutaztak, de itt hagyták névjegyüket”. A városhoz kötődő, még élő emberekkel egyszerűbb volt a helyzet. Itt nemcsak a szerkesztők, de a „címszónak szánt” személyek véleménye, közlései is formáltak a művet. Mindkét szempont: helyi születés, helyi kötődés együttes érvényesítése javára vált a műnek, ám következetes megvalósítása nem volt minden esetben lehetséges. Pl. mert az illető önmaga nem kívánta nyilvánosságot, vagy utódai zárkóztak el az adatközléstől. Ezzel együtt számos alapkitűtést kellett végezniük a lexikon adatgyűjtőinek. Sok olyan életrajz is szerepel a szócikkek között, amelyek alapvető forrásanyagok számítanak. Erre és a lexikon naprakésziségre példa lehet többek között

Sághy Antal (1918. 28. 26.–2000. 07. 11.) jogász, ornitológus, süttöi helytörténész életrajza.

Nem tudni viszont, hogy a lexikon alapjául szolgáló, fentebb hivatkozott sorozat szerzői közül miért nem szerepelnek a régészeti, középkori és kései feudalizmus korának helytörténeti összefoglalóit megírt személyek életrajzai a lexikonban? A Doroghoz kötődés ez esetben egyértelmű. Talán több levelezést, szervezést, az illetők hozzájárulását igényelte volna, hogy olvashassuk H. Kelemen Márta, Draskóczy István és Magyar Eszter életrajzát is.

A szócikkek óhatatlanul eltérő bőségű ismertetéseket tartalmaznak, ami az előző szerint nem jelent értékeltételt, mégis következetlennek tűnik, hogy a szócikkek terjedelme túlságosan eltérő. Néhol – valószínűleg a források hiányában – szűkre szabott, másuttal kissé terjedelmes. Még akkor is, ha az olvasóra bízta annak eldöntését, „mit tart elsődleges vagy éppen közömbös értéknek a halmból”. A szócikkek felépítésekor az általános életrajzi lexikonok gyakorlatát követték, megemlítve a születési és halálzási adatokat, szülőket, a tanulmányok helyszíneit, részletesen ismertetve a szakmai karrier állomásait, a közéleti tevékenység formáit. A szócikkek végül az esetleges alkotásokból sorol fel válogatást, mintegy a szakmai-művészeti tevékenység illusztrálásaként. A több száz életrajz szereplői között a tudomány, a történelem és az egyházak helyi, vagy a helyhez kötődő személyiségei, a művészek, az egészségügy, az oktatás, a jog és a sport területén kiemelkedő tevékenységet nyújtók, valamint az ipar és a kereskedelem legfontosabb egyéniségei találhatók meg a kötet lapjain.

A szócikkek forrásaiként megemlíthetők még a megyei monográfiák és azok életrajzi szócikkei, Budayné: *Dorogról dorogiaknak*, a régészeti topográfia és számos részünk. A szócikk szerzői által felhasznált, illetve ajánlott irodalomról talán jó lett volna függelékkel közölni a mű végén. Annál is inkább, mivel a szócikkek végén nem minden esetben található forrásmegjelölés. Fontos lett volna, hogy az ízelítőnél több információ álljon rendelkezésre a további részletekre kíváncsi, teljesebb képet alkotni kívánó olvasónak. Ez nem bibliográfiai szint, erre nem is törekedhetek volna az alkotók, mivel ez megváltoztatta volna a lexikon szerepét. Hasznos kiegészítő lehetett volna ama szócikkek esetében is egy ilyen függelék, amelyek az anyag hiányosságai miatt összességükben kevés információt tartalmaznak. Még akkor is, ha látszik, az alapinformációk rendelkezésre álltak, több helytörténeti forrást, címteret hatékonyan alkalmaztak az anyaggyűjtők, szerkesztők.

Talán nem ártott volna a részletek további finomítása a néprajzi tárgyú szócikkeknek. Ezek száma igen kevés. Érdemes lett volna elgondolkozni a Dorog környéki, a városhoz éppen a bányász-kodás révén kötődő szlovákság életének, történetének részletesebb dokumentálásán. A német és a jóval kisebb számú örmény kisebbség – nagyon helyesen – arányainak megfelelően kapott helyet a kötetben. A város címerének leírása is nagyon jó, szakszerű, kár, hogy az egyébként ábrákat nem tartalmazó kötet hátsó borítóján csak igen kicsi

alakban látható e szimbolikus jelentésű történelmi rekvizitum.

Összességében elmondható, hogy a munka jellegéből, az előzmény-nélküliségből adódó hiányosságok ellenére régen nem jelent meg ilyen információ-gazdagságot felvonultató honismereti-helytörténeti összefoglalás szűkebb hazánkban, Komárom-Esztergom megyében.

Dr. Horváth Géza

POCSAINÉ EPERJESI ESZTER:

Palágyi Deák Geyza 1871–1931.

Acta Patakina V.

Szerk.: Dienes Dénes. Előszó: Ujváry Zoltán.

A magyar néprajzkutatás korai szakaszában, a XIX–XX. század fordulóján a gyűjtők és feldolgozók jelentős része a rajztanárok közül került ki. Ez azt jelentette, hogy a tárgyakat, munkaeszközöket rajzolás közben belülről megismerték, és szinte magukévá tették. Ez fényképezéssel sohasem érhető el. Még napjainkban is rendkívül nagy előny, ha egy néprajzkutató rajzkészséggel rendelkezik és azt megfelelő tanulással és gyakorlatlással tovább fejleszti. Elég, ha ezzel kapcsolatban kortársaim közül K. Kovács Lászlót és dr. Kós Károlyt emlitem.

A néprajzkutató rajztanárok közül kiemelkedik Deák Geyza, akit a Sárospataki Református Kollégium ismertetett meg ezzel a tudománnyal. A sárospataki diákok már a XVIII. század végén nyugatról magukkal hozták Herder népdalgyűjteményének (Volkslieder) ismeretét, és amit itthon felfedeztek, azokat lejegyezték. Ezek közül 68 füzet – 1750-től kezdve 1840-ig – a Kollégium Nagykönyvtárában meg is maradt. Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály az ilyen irányú gyűjtést szorgalmazta, de hatalmas eredményt Erdélyi János ért el az első háromkötetes magyar népköltési gyűjtemény kiadásával, melyre az indítást a Református Kollégiumban kapta, ahol a XIX. század végén, a XX. század elején olyan népköltészeti szakértő professzorok tanítottak, mint Harsányi István, Gulyás József, Novák Sándor (a két utóbbit személyesen magam is ismerhettem). Mikor 1902-ben Deák Geyza elnyerte a Kollégium rajztanári állását, kétségtelenül az ő hatásukra kezdte el járni a Tisza, Bodrog, Latorca, Ung folyók vidékét, hogy a néprajz tárgyi emlékeit, szellemi alkotásait megörökítse. Ez annál is inkább vonzó volt számára, hiszen ezen a tájon született (Palágy, Ung megye), itt töltötte kora gyermekéveit és később is szívesen járt ide vissza.

Az előttünk lévő könyv szerzője nagyon szerencsés helyzetben volt munkája megfogalmazásakor, hiszen a Deák Geyzára vonatkozó írásos adatok, rajzok, festmények, az általa gyűjtött néprajzi tárgyak döntő többsége a Sárospataki Tudományos Gyűjtemények Múzeumában található, melynek története a XVIII. század végéig nyúlik vissza és a történelmi Magyarország egyik legrégebbi – ha nem legrégebbi – muzeális gyűjtemé-

nye. Mint ennek igazgatója, jól átlátja a felbecsülhetetlen értékű Deák-gyűjteményt és ebben nagy segítséget jelentett Deák Geyza leánya Újszászy Kálmánné Deák Ilona, akivel ebben a múzeumban együtt dolgozhatott éveken át. Ez tette lehetővé, hogy a történéseket nemcsak tényszerűen, hanem belülről is tudta értékelni és ezzel munkájának értékét még fokozni tudta.

Deák Geyza iskoláit a fővárosban végezte, majd a Rajztanárképző hallgatója lett, de közben már rendszeresen dolgozott a Vasárnapi Újságnak, a Borsszem Jankónak és más folyóiratoknak, ahol nagyra becsülték jellegzetes rajzait. Budapesten azonban nem érezte magát igazán otthon és vonzotta a vidéki tanári pálya és az ottani kiegyensúlyozottabb élet. Mikor alaposan megismerte a magyar díszítőművészetet, akkor látta, hogy ennek milyen jelentősége lehet a középiskolai rajzoktatásban. Az ezzel kapcsolatos véleményét fejtette ki *A magyarság és a rajzolás* (Bp., 1911.) című munkájában, amikor a következő tartalmi kérdésre utal: „Azon föld- és népszerűt, amely a jövőben művészetünknek, rajz- és művészeti alkotásunknak szint és ízt fog adni, amely magába foglalja mindazt, mi e föld természeti fekvésénél, e nép faji karakterénél fogva esztétikailag szép és nemes.” Györfly István ilyen irányú munkásságát nagyon sokra értékelte és egy ismertetésében a következőket írta: „A rajzoktatást is legszorosabb kapcsolatba hozza a néprajzzal, minden középiskolában néprajzi múzeumot sürget... Nemcsak rajztanároknak, de minden magyar embernek megszívlelendő eszmék.” (NÉ. 11:75)

De nemcsak Györfly Istvánnal, hanem az első háború előtti korszak szinte összes néprajzkutatójával, így többek között Batty Zsigmonddal, Madarassy Lászlóval, Sebestyén Gyulával és másokkal tartott szoros baráti kapcsolatot, akik Sárospatakon időről időre meglátogatták a vendégszerető Deák-házat. A Magyar Néprajzi Társaság 1912-ben Sárospatakon tartotta első vándorgyűlését, ahol Deák Geyza tevékeny részvételével megalakult, a hozzánk Finnországból átlpántált Folklor Fellows, vagyis az önkéntes néprajzi gyűjtők társasága, mely a legszebb eredményeket éppen a Sárospataki Kollégiumban érte el, ahol a tanárok és a tanulók nagy lelkesedéssel csatlakoztak a mozgalomhoz. Sajnos, hogy a hatalmas és részben már elrendezett anyag eddig éppen úgy nem látott napvilágot, mint Deák Geyza népköltészeti gyűjteménye, de reméljük, hogy erre is sor kerül, mint ahogy jelentős néprajzi gyűjteménye is megérdemelné a közkinccsé válást.

Ebből a könyvből nemcsak Deák Geyza élete és munkássága bontakozik ki, hanem az is kiteszik, hogy tudással és lelkesedéssel művészetben és tudományban vidéken, távol a fővárostól is lehet jelentős eredményeket elérni. Azt is megmutatja, hogy nemcsak egy, de számos ilyen ember működött és dolgozik manapság is, akiknek életét és eredményeit nemcsak meg kell ismerni, hanem annak közzétételét is lehetővé kell tenni. (Sárospatak, 2001. Megrendelhető: Nagykönyvtár, 3950 Sárospatak, Rákóczi u. 1.)

Balassa Iván

Honismereti Bibliográfia

Almási Tibor: A tizenharmadik század története. *Magyar Századok*. Pannonica. Bp. 2000. 222 old.

Audiatur et altera pars. Bibliográfia. Összeállította *Hábel Géza*. EMKE füzetek Arad, 1999. 51 old. – Az Arad megyei könyvtárban található, a román-magyar kérdéskörrel foglalkozó könyvek bibliográfiája.

Balázs György: Magyarok. Egy európai nemzet születése. A magyar nemzet története 1301-ig. Kossuth Kiadó. Bp. 2000. 82 old.

Baranyai Lenke: Kultúrtörténeti böngésző a Rábaköz és Beled történetéhez. Szerzői kiadás. Sopron, 2000. 303 old.

Barsi Ernő: Népzenei hagyományok Téten, Kisfaludy Károly szülőfalujában. Hazánk Kiadó Kft. Győr. 2001. 132 old.

Bartha János ifj.: A tizenyolcadik század története. *Magyar Századok*. Pannonica. Bp. 2000. 250 old.

Bayer Zsolt: 1956. „...hogyan legyen jel...”. XX. Századi Intézet és Történeti Hivatal. Bp. 2000. 88 old. – 1956 október 23 és november 11 között készült fényképek.

Benczik Gyula: Ivánc. Száz falu könyvesháza Kht. Bp. 2001. 199 old.

Boszóky Pál Gergő: Magyarok útja a pogány-ságtól a kereszténységig. Agapé. Bp. 2000. 388 old.

A civil szféra Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében Szerk.: *Vass Lajosné*. Tudományos Közalapítvány Kuratóriuma. Nyíregyháza, 1999. 60 old.

Czegény Istvánné: Jászberényi végrendeletek a 18-19. századból. *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Közleményei* 4. Szolnok, 2001. 259 old.

Csilik József: István király Szent Jobbja és Szentjobb község története. Kiadja a Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság, a Nagyvárad Római Katolikus Püspökség és a Királyhágómelléki Református Egyházkerület. 2001. 139 old.

Csikszereda város évkönyve. Kiadja a Polgármesteri Hivatal. Csikszereda, 2001. 270 old. – A tartalomról: *Csiki Játékszín; Képzőművészet; Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes; András Mihály: Igény és lehetőség; Szatmári László: Felemelően szép, tartalmas esztendő; Gábor Endre: Táncháza; Romhányi András: Hargita 2000. - A Hargita Nemzeti Székely Népi Együttes Kárpát-medencei turnéja; Füleki Zoltán: Maradni és megmaradni; Dászkal Katalin: 10 év a hagyomány szolgálatában; Szatmári László: A Hargita Táncegyüttes missziója; Toró Emil: Visszanéztem felülről; Szalay Zoltán: Egy lelkes csapat a népi hagyományok ápolásának szolgálatában; Záhonyi András-Kerekes Boglárka: A csodálatos furulya; Guther M. Ilona: Magyar tánc fesztivál; Záhonyi András: Kinek szól a színpadi tánc?; Csiki Székely Múzeum: Muckenhaupt Erzsébet: Régi-könyv-gyűjtemény; Farkas Irén: Néprajzi gyűjtemény;*

Szabó András: Képzőművészeti gyűjtemény; Mihály Zita: Szabadtéri gyűjtemény; Tamás József: Bibliák a Székelyföldön; Hargita Megyei és Városi Könyvtár; Könyvműhelyek; Pünkösdi búcsú: P. Márk József: Csíksomlyói zárandoklat; Domokos Pál Péter-Óláh Gál Elvira-Vámszer Géza-Bándy Mária-dr. Nagy András: Ezer Székely Leány Találkozó Csíksomlyón; Sport.

Dajka János: Az 1973-ban városi címet kapott települések a statisztikai adatok tükrében. KSH Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Igazgatósága. Nyíregyháza, 2000. 22 old.

Dercsényi Dávid: Kaposvár. Székesegyház. *Tájak, Korok, Múzeumok kiskönyvtára* 629. TKM Bp. 1999. 18 old.

Dialogus. A Kisebbségi Jogvédő Egyesület folyóirata. Szolnok, 2001. 1. 156 old. – A tartalomról: *L. Murányi László: Kisebbségi létkérdések; Márton Zoltán: Határon túli magyarság – külhoni magyarság?; dr. Muhi Erika-dr. Furmann Imre: Jogi lehetőségek, új módszerek a kisebbségi jogvédelemben; Forray R. Katalin: Kisebbségi jogok és kisebbségi oktatás Magyarországon; A. Gergely András: Közép-európaiság, kisebbség, cigányság; Örkény Antal-Székely Mária: Sikeres romák – véletlen, vagy követhető példa?; Teleki József: A kegyvesztett falu (Tiszabó).*

A Dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület Emlékkönyve 2000. Szerk.: *F. Bodó Imre*. Kiadja az Egyesület. Dombóvár, 2000. 224 old.

Draskóczy István: A tizenötödik század története. *Magyar Századok*. Pannonica. Bp. 2000. 246 old.

Dunántúli domság. Külső Somogy. Szerk.: *Barcsi Attila. Magyarország tájai.* Környezetvédelmi Alapítvány. Gödöllő, 2000. 50 old.

Erdély és Patak fejedelemszonya 1-2. Szerk.: *Tamás Edit.* Tanulmányok születésének 400. évfordulójára. *A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetei.* Sárospatak, 2000. 680 old. +24 színes képmelléklet.

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület közlönye. Kolozsvár, 2000. 5-6. 48 old. – A tartalomról: *Nagy Lajos: Millenniumi zárandoklat; Székely Lavotta: Természetjáró teljesítménytúra; Egyeszkő 60; Behabest Magda: A felsőbányai EKE osztály megalakulása; Gyurcsányi Eszter: Kiránduljon egész évben az EKÉ-vel; Gyurcsányi Eszter-Kiss F. Csaba: Magyarórmény konferencia Budapesten; Deák László: Környezet- és Természetvédelmi Napok; Várad István: Csoportképek az 1930-as évek kolozsvári EKE-kiindulásairól; Az EKE X. Vándortábor Kalotaszegen; Balla Lehel: A Kolozsvári Amatőr Barlangász Klub a világ szeme előtt; Tóth István: Vadvirágok és gyógyító növények; Bagossy László: Torockó; Tóthpál Tamás: Tanulmányút a 2000. szeptember 16-án újrafeltárt Rekecsei vízész környéki „Czárán féle próba körül” hasznosítási lehetőségeiről.*

Erdélyi Gyopár. Az Erdélyi Kárpát-Egyesület közlönye. Kolozsvár, 2001. 2. 64 old. – A tartalomtól: *Máthé Gyula–Kerekes Ibolya:* Behabetz Magda (1928. 2001); *Boldizsár Zeyk Imre:* Kalotaszeg; *Ajtay Ferenc:* Kalotaszeg természeti viszonyai; *Martonnossy Magda:* Kalotaszegi népviselet; *Székelyjő – monográfia;* A X. Országos Vándortábor turái; *Magyari Péter:* Túra a Rékás völgyben; *Brie, Dan:* A székelyjői Sequoiák; A Henc – Székelyjő völgye; *Tóthpál Tamás:* A Rekielői vízesés és környékének turista története; *Vas Géza:* A Szamosbázár nagykörútjának leírása; *Ricci József:* Sebesvár; *Bartos László:* Kerékpárral a két Küküllő mentén; *Incze Réka:* Mikes Kelemen emléktúra (kerékpárral Bulgárián át Törökországba); *Vass László:* Benedek Sándor (1922-2001); *Tóth István:* Vadvirágok és gyógyító növények; *Jablonszki Elemér:* Nyárády Erazmus Gyula (1881-1966); *U.ő.:* Barla Ernő (1901-1987); *ifj. Nyisztor Miklós:* Horváth József, a természet szerelmese; *Fodor Zsuzsa:* Volt egyszer Káruyban egy tábor...; *Molnár Lajos:* Új szemlélet a turistajelzések terén.

Erőss Vilmos: Csíkszeredai képeslapok jegyzéke. Csíkszereda, 2001. 34 old. – A kiadvány 379 szeredai, 16 zsigódi és 1 taplocai, valamint 37, a megyei múzeum által kiadott képeslap képét és leírását tartalmazza.

Ezer esztendő. Millenniumi olvasó- és daloskönyv. Gyűjtötte és összeállította: *Ugrin Aranka és Falvy Zoltán.* A keresztény magyar állam ezredik és a kereszténység kétezredik évfordulójára a Magyar Millennium kormánybiztosának megbízásából kiadja a Dinasztia Kiadó. Bp. 2000. 460 és 271 old.

Élő Dezső: Sarród monográfiája. Fertő-Hanság Nemzeti Park. 2000. 167 old. – Az 1937-ben megjelent mű harmadik kiadása.

Fedinec Csilla: Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938-1991). Nemzetközi Hungarológiai Központ. Bp. 1999. 160 old.

Feld Csilla: 16. századi kastélyok Északkelet-Magyarországon. A régészeti kutatások eredményei. A Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek 38. Sárospatak, 2000. 162 old.

A Fertőől Közép-Burgenlandig. Kiadja a Győr-Sopron-Moson Megyei Idegenforgalmi Igazgatóság. Győr. 2000. 23 old.

Féldőben. Kaposvár az új évezredben. Kiadja a Megyei Jogú Város Képviselőtestülete. Kaposvár, 2001. 24 old.

Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta *Hudi József.* A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 2. Pápa, 2001. 400 old.

Gaál Imre dr.: A Gömör-vármegyei tornallay Tornallay család, 1130–2000. Bp. 1999.

Gergely Jenő – Izsák Lajos: A huszadik század története. *Magyar Századok.* Pannonica. Bp. 2000. 526 old.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 2000. június 64 old. – A tartalomtól: *Tózsér Árpád:* Gömörország (ahol az Isten

a legkisebbet tévedett); *B. Kovács István–Szászi Zoltán:* A szülőföldtől a régióig; *B. Kovács István:* „Latiatuc feylem zumtuchel mic vogymuc...” Jegyzetek Gömör- és Kishontról; *Szászi Zoltán:* Vallomás; *Pusko Gábor:* Az utókornak okulásul; *Dusza István:* A város büze (és illata); *Csáky Károly:* A Honti Múzeum és Galéria Baráti Körének tevékenységéről és előzményeiről; *Puntigán József:* A losonci Kossuth szobor.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 2000. ősz. 64 old. – A tartalomtól: *Gaál Imre:* A tornallay zsidó közösség rövid története; *Kardos László:* A pelsőci zsidó hitközség; *Pusko Gábor:* Beje templomai; *Gaál Lajos:* Gömör természeti öröksége (A Felfalusi-barlang); *Csáky Károly:* A Palócföld irodalmi alkotói; *Pálincás Tibor–Slavomír Katkin:* Monostorasátás Ipolyságon; *Puntigán József:* Zsidók Losoncon; *Bettes István:* Pósa Lajos életrajzából; *Bettes István:* Pósa paradox, avagy fürdővízzel gyereket is...?

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 2000. ősz-tel, 72 old. – A tartalomtól: *Gaál Imre:* A tornallay zsidóság története II.; *B. Kovács István:* Végjáték a Rima mentén-Az Egyesült Protestáns Gimnázium utolsó heteinek krónikája; *Vadkerti István:* A Rozsnyói Római Katolikus egyházmegye; *Pusko Gábor:* A konkordátum és a Protestáns Pátens visszhangja Bejében; *Kardos László:* Szentpéteri Sámuel, Pelsőc híj lelkipásztora; *Gaál Lajos:* Gömör természeti öröksége 2. (A Derencsényi karszt); *Böszörményi István:* A losonci Református Teológiai Szeminárium; *Puntigán József:* A losonci református temető; *Csáky Károly:* Újabb adatok a palócok hiedelemvilágából; *Mihályi Molnár László:* Húneke maradani a hivatás méltóságához (A magyar nyelvű oktatás újkezdésének 50. évfordulójára Szepsiben); *M. Csízy Jolán:* Nagypám iskolája.

Gömörország. Az északi magyar peremvidék fóruma. Kiadja a Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület. Rimaszombat. 2001. nyárelő. 52 old. – A tartalomtól: *Mihályi Molnár László:* Magyar hegyi beszéd a Bódva-völgyben az új évezred küszöbén; A csehszlovákiai magyarok jogfosztottságához kapcsolódó események történelmi kronológiájának kivonata (Összeáll.: *Lanttyák István* és *Repiszky Tamás*); *Szászi Zoltán:* Néhány sorban...; *Fábray Zoltán:* Üresjárat 1945–1948. Napló a jogfosztottság éveiből; *Kövy Zolt:* Egy elüldözött kalvinista pap (Kövy Árpád) drámai naplója; *Gaál Imre:* Az ellenállás ritka példája a jogfosztottság idején: merénylet Tornallán, 1945. augusztus 8-án; *Mihályi Molnár László:* Lakosságcserekereskedelem és szellemi falurombolás, avagy hogyan kell felszámolni egy közösséget; *Gaál Lajos:* Gömör természeti öröksége: A Lyukas-kő; *Pálincás Tibor–Róbert Malček:* Régészeti expedíció a Korpona- és a Selmec patak völgyében; *B. Szabó Márta:* Jekelfalussy József emlékezete; *Méry Margit:* Húsvéti szokások Gömörben; *Vörös Attila:* Március idusára emlékezünk;

Gözy Zoltán–Gözy Gáborné: A Somogyi Levéltár üvegablakai. Somogy Megyei Levéltár. Ka-

posvár, 2000. 144 old. – Nemesi címerek a Levéltár üveglaklakin.

Gráfik Imre–Turbéky Dénes: Széki lakodalom. Mentor. Bp. 88 old.

Győri tanulmányok, 24. Bűn és bűnhődés 2. Tudományos szemle. Szerk.: *Bana József*. Kiadja Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. Győr, 2001. 130 old. – A tartalomról: *Bariska István:* Bűn és büntetés a pártatlan bíróság és Kőszeg 15-17. századi büntető fórumain; *Halabuk József:* Egy úrbéri perbeli büntető ügy; *Albertfalva, 1820–1830-as évek.*

Győri tanulmányok 25. Hedonizmus. Tudományos szemle. Szerk.: *Bana József*. Kiadja Győr Megyei Jogú Város Önkormányzata. Győr, 2001. 194 old. – A tartalomról: *Rozs András:* Vadak és halak von Traun selyei földesúr étkezésközött 1747-ben; *Katona Csaba:* A szórakozás legális és illegális formái Balatonfüreden; *Hudi József:* Franciscs Károly veszprémi borbélylegény szenvedélyei; *Márfi Attila:* Sörfőzés Pécsen a XIX. században; *Szakál Gyula:* Kávéházak, cukrászdák, mozik és vállalkozók; *Gál Éva:* Dohánytörténeti gyűjtemények Baranya megyében.

Gyurácz Ferenc: Bük. Száz magyar falu könyvesháza Kht. 2000. 197 old.

Gyürki László: Életképek Körmend századai-ból. Kiadja a Szegények Orvosa Körmendért Alapítvány. Körmend, 2000. 83 old.

Hanzmann Károly: A Soproni Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházközség 1900-1950. évi története. 1. rész: A korszak krónikája. Kiadja a Soproni Evangélikus Gyűjtemények Levéltára. Sopron, 2000. 275 old.

Hazanézó. A korondi Firtos Művelődési Egylet folyóirata. Főszerk.: *Ambrus Lajos*. 2000. 2. 35 old. – A tartalomról: *Ambrus Lajos:* Ferenczi István Mihály (1921–2000); *dr. Ferenczi István:* Curriculum Vitae (Ferenczi István tudományos tevékenysége); *Sófalvi András–Szász Tibor András:* Sófalva középkori temploma; *Fáy István:* Dalcsoke; *Józsa András:* 125 éves a szovátai Medve-tó; *Józsa János:* A festett kazetták; *Ráduly János:* Adalék Kibédi Mátyus István életrajzához; *Takács Péter:* Nyárádmente festője (Józsa Nemes Irénke); *Böklöni Domokos:* Kétezerre eljutott az ezredik faragványhoz (Márton Béla); *Korondi Lőrincz Béla:* Korond táncos öröksége I.; *Horváth Dezső:* Sarkadi mese; *István Lajos:* A hangya szövetkezetekről; *Márton Béla:* Sövidéki borotvakészítők; *Gub Jenő:* A Sövidék emlős állatai.

Hazanézó. A korondi Firtos Művelődési Egylet folyóirata. Főszerk.: *Ambrus Lajos*. 2001. 1. 35 old. – A tartalomról: *Elekes Tibor:* A települések és a közigazgatás változásai a Sövidéken I.; *Józsa András:* Korond első iskolája; *Sófalvi András:* Sövidék elpusztult kápolnája; *Ráduly János:* Irodalmi anekdoták; *István Lajos:* A korondi római katolikus KAKOT Ifjúsági Egylet; *Böklöni Domokos:* Egy makfalvi művész Tordán; *Muzsnay László:* Reagálás az énlaki „titokzatos” szó Magyarzására; *Deák-Sárosi László:* Parajd fakatonái; *Márton Béla:* A szovátai villák áttört díszítőművelei; *Korondi Lőrincz Béla:* Korond táncos öröksége II.

Három évtized a somogyi erdőben, 1970–2000. Szerk.: *Troszt Tibor*. SEFAG Rt. Kaposvár. 2000. 192 old.

Hárs József: Felsőrákos. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2000. 207 old.

Hegyaljai felkelés, 1697. Tanulmányok a felkelés 300. évfordulójára. Szerk. és előszó: *Tamás Edit*. A Sárospataki Rákóczi Múzeum füzetei 36. Sárospatak 2000. 272 old.

Hernádi Sándor: A Magyaróvári MOTIM Rt. Fűvőszenekearának 40 éve (1960-2000). Kiadja a MOTIM Fűvőszenekearáért Alapítvány. Mosonmagyaróvár, 2000. 42 old.

A honfoglaló magyarság állama, kultúrája és az ősi vastermelés. IV. konferencia. Somogyfajs, 2000. május 26-27. Szerk.: *Stamler Imre, Ágh József, Sütő Zoltán*. Dunaferri–Somogyország. Dunaújváros. 2000. 221 old.

Horváth Gábor: Kis győri kalauz. Szerzői kiadás. Győr. 2001. 119 old.

H. Szabó Lajos: Szülőföldünk, Malomsok. Fejezetek egy kislétföldi magyar falu történetéből. Kiadja a Községi Önkormányzat és a Malomsoki Baráti Kör. Malomsok, 2000. 385 old.

„Huszárok a történelem forgószínpadán”: tudományos konferencia. Szerk.: *Sőptei István*. Kiadja a Nádasdy Ferenc Múzeum. Sárvár, 2000. 204 old.

Hűséggel és szeretettel. Előadások, írások, naplórészletek, visszaemlékezések, versek *Dr. Batthyány Strattmann Lászlóról*. Összeállította: *Fancsali Andrásné*. Kiadja a Szegények Orvosa Körmendért Alapítvány. Körmend, 1999. 119 old.

A jáki óvoda múltja és jelene: 1950-2000. Szerk.: *Kiss Nárai Mária*. Önkormányzat. Ják. 2000. 19 old.

Járfás Géza: Tápszentmiklós község rövid története. Szerzői kiadás. Paks, 2000. 81 old.

A Jedlik Ányos Gépipari és Informatikai Középskola jubileumi évkönyve 1901-2001. Szerk.: *Baksa Péter*. Kiadja az iskola. Győr, 2001. 269 old.

Kacziány Géza: Széchenyi meggyilkoltatása – István nádor. Bevezető: *Kéri Edit*. Ménrót. Bp. 2000. 130 old. – Két, az 1930-as években megjelent tanulmány.

Kadosa (Kiss) Árpád: Károly-laktanyától a Don-kanyarig. Egy tartalékos tiszt katonái életútja. Előszó: *Ungváry Krisztián*. Hét Krajcár. Bp. 2000. 274 old.

Kalotaszeg. Főszerk.: *Kusztos Tibor*. Kiadja a Pro Kalotaszeg Művelődési Alapítvány. Bánffyhunyad 2000. szeptember. 12 old. – A tartalomról: *Ricci József:* *Kusztos Tibor:* Néhány szó több figyelemreméltó eseményről; *Ravasz László:* A székely lélek; *Boldizsár Zeyk Imre:* Zenei anyanyelvünk műhelye: kóruszövetségek találkozója; *dr. Viczián István:* Magyarvalkói vendégek; *Buzás Pál:* Adatok Bánffyhunyad XVI-XIX. századi történetéhez; *Ricci József:* Emlékezetes kirándulások; *Fogarasz Tamás Noémi:* Kalotaszeg a nagyvilágban; *dr. Tóvissi József:* Kalotaszegi kirándulások.

Kalotaszeg. Főszerk.: *Kusztos Tibor*. Kiadja a Pro Kalotaszeg Művelődési Alapítvány. Bánffyhunyad 2001. január-február. 12 old. – *Szabó Zsolt:*

Az évezred első farsangi mulatsága Sztánán; *Major Ferenc*: A többszólamú éneklés hagyományai Bánffyhunyadon; *Boldizsár Zeyk Imre*: A faluturizmus, mint a lakosság jövedelemkiegészítő vagy megélhetést biztosító forrása; *Tóndér Ilona*: Lelkészbeiktatás Nádasdarócon és Bogártelkén; *Ricci József*: Emlékezetes kirándulások XXI.: Nagyszében; *Kusztyos Tiborné*: Újévi koncert; *Imecs László*: Az EKE X. vándortáborának székhelye: Székelyjő.

Kapocsy György: A magyarság nevezetes fái: barangolás történelmi és irodalmi emlékhelyeken. Helikon. 2000. 111 old.

Kaposi Zoltán: Uradalmi gazdaság és társadalom a 18–19. században. Dialóg Campus Kiadó. Bp.–Pécs. 2000.

Katona Béla: Nyírbátor és környéke irodalmi hagyományai. Kiadja a Városi Könyvtár. Nyírbátor, 2000. 45 old.

Károlyi Sándor levelei Érsekújvárból és három várvédő szabályzata, 1710. április, október. Összeállította, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta *Bánkúti Imre*. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Vaja, 2000. 142 old.

Kinczer József: Acsalag, Bősárkány, Maglóca és Babarcs története. I. A kezdetektől a 18. századig. Kiadja Bősárkány Nagyközség Önkormányzata. Bősárkány, 2000. 181 old.

Kiszely István: A magyarok eredete és ősi kultúrája 1–2. Püski. Bp., 2000. 1500 old.

Kovács Géza dr.: Márki Sándor hagyatéka. EMKE-füzetek V. Arad, 2000.75 old. – Márki Sándor (1853–1925) aradi történész élete, munkássága és hagyatéka. *Matekovics Mária* előszavával.

Kovács J. András: Sümegi történetek. Város-történeti tanulmányok. Szerk. és bev.: *Egerszegi Ferenc*. Múzeumi Füzetek 9. Kiadja a Sümegi Fórum Alapítvány. Sümeg, 1998.122 old.

Kozár Mária: Felsőszőlők. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Bp. 2001. 164 old.

Kozmáné Pozsgai Éva: Dunaszegi múltidéző. Helytörténeti olvasókönyv. Hazánk. Győr, 2000. 297 old.

Könyöki József: Az örökség hagyományozása: Könyöki József műemlékfölmérései, 1869–1890. Országos Műemlékvédelmi Hivatal. Bp. 2000. 374 old.

Köszeg 2000. Egy szabad királyi város jubileumára. Szerk.: *Bariska István* és *Söptei Imre*. Köszeg, 2000. 385 old.

Králik Jánosné Füzesi Etelka: Újkígyós. Történeti áttekintés. Kiadja az Újkígyósiért Közalapítvány. Újkígyós, 1996. 77 old.

Kunhalmok. Szerk.: *Tóth Albert*. Alföldkutatásért Alapítvány. Kisújszállás, 1999. 77 old. – *Tardy ános*: Előszó; *U.ő.*: Bevezetés; *Tóth Albert*: „Ti vagytok a mi katedrálisaink”; *U.ő.*: A kunhalmok legfontosabb típusai; *Órsi Julianna*: Beszélő kunhalmok; *Csányi Marietta*: A kunhalmok régészeti értékei; *Tóth Albert*: Megőrzendő élőhelyek; *Márki Gábor*: Legendák, történetek; *Szelekovszky László–Tóth Albert*: Sürgető feladat; *U.ő.*: Fontos a sorrendiség; *U.ő.*: Törvényes védettség; *Tóth Albert*: Elindult a kunhalom-program.

Le Callouc'h, Bernard: Kőrösi Csoma Sándor útinaplója. Fordította és előszót írta: *Órvös Lajos*. Püski. Bp. 144 old.

Lénárt József: Bodrogkeresztúr monográfiája (1936). Az előtanulmányt írta és sajtó alá rendezte: *Veres László* és *Viga Gyula*. Kiadja a Herman Ottó Múzeum. Miskolc 2001. 78 old.

Limes. A Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat tudományi szemléje. Főszerk: *Virág Jenő*. Tatabánya. 2001. 1–2. 305. old. – *Prohászka Péter*: Észrevételek Esztergom X. századi szerepéhez; *Gróf Péter*: A magyar köznépi életmód és építkezés az Árpád-kori Dunakanyarban; *Marosi Ernő*: Szent István korának képe a művészettörténetben; *Prohászka Péter*: III. Béla udvari kultúrája; *Tóth Endre*: A magyar koronázási jelvényekről; *Nagyési Lajos*: Gondolatok a Szent István-i állam haderejéről; *Szende László*: Magyarországi várak Rogerius korában; *Lángó Péter*: Jászok a középkori Pilis megyében; *Lukácsné Varga Eszter*: Jobbágyfelszabadítás, úrbérendezés, tagosítás a pilismaróti vallásalapú birtokon; *Dóka Klára*: Az esztergomi főegyházmege topográfiája a statisztika tükrében; *Pifkó Péter*: A katolikus egyház szerepe Esztergom társadalmi és társas életében a 19. században; *Tauber Gabriella*: Prohászka Ottokár közírói működése az „Esztergom” című hetilapban 1896–1905 között; *Gergely Jenő*: Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök indexre tételének történetéhez; *Beke Margit*: Kopácsy József esztergomi érsek temetése; *Deák Antal András*: A megszabadított Esztergom; *Bodri Ferenc*: „...Nekem a hely szentsége adta kezembe a tollat...” Széless György esztergomi éveiről; *Tóth Krisztina*: Esztergom vármegye egyházainak állapota 1700-ban; *Horváth István*: Esztergom a barokk korban; *Prokopp Mária*: Esztergom 18. századi művészetének országos jelentősége; *Hetvesné Barátosy Judit*: Szakrális emlékek a barokk korból Esztergomban; *Prohászka Péter*: Magyarok térben és időben; *Bodri Ferenc*: Szakrális emlékek a barokk korból Esztergomban.

Ludwig Emil: Felvidéki műemlékhaluz. Maecenas, Bp. 2000. 210 old.

Marosvidék. Makó és térsége kulturális folyóirata. Makó, 2001. május.76 old.A tartalomról: *Nagyné Mari Iláikó*: Galamb József élete és munkássága; *Korell Gertrúd*: Páger Antal emlékezete; *Jámborné Balog Tünde*: Egy kenyéren József Attilával; *Tóth Ferenc*: A két Dévényi; *Nagy Veronika*: Régi vasutasok emlékére; *Nagyfalusi Ágnes*: Ki volt Pajtás Gyula?; *Nagy István*: Erdei Ferenc és a földosztás; *Úrbancsok Zsolt*: Felekezeti iskolák államosítása Makón; *Vargáné Antal Ilona*: A szemverés gyógyítása Apátfalván; *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: Az apátfalvi népviselet; *Endrész Erzsébet*: Vázlat a bábaságról és egy kiszombori bába életéről; *Olasz Tibor*: Zsinagóga helyreállítás Makón.

Mészáros Tibor: A száműzött bíboros szolgálatában: Mindszenty József titkárának napi jegyzetei, 1972–1975. Faliget, 2000. 675 old.

Mízsér Lajos: Tirpák vezetékeknek. Stúdium Kiadó. Nyíregyháza, 2000. 112 old.

Moson-Magyaróvár Tűzoltóságának 125 éves története képekben. Összeállította: *Tukovics János*.

Hivatásos Önkormányzati Tűzoltóság. Mosonmagyaróvár, 2001. 73 old.

Móser Zoltán: Az ősök udvarában. Válogatott tanulmányok. Fekete Sas Kiadó. Bp., 2001. 175 old.

Munkások Magyarországon, 1948–1956. Dokumentumok. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: *Belényi Gyula és Sz. Varga Lajos.* Napvilág. Bp. 2000. 486 old.

A Mura mente és a trianoni békeszerződés (Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba). Szerk.: *Göncz László.* Magyar Nemzeti-ségi Művelődési Intézet. Lendva, 2000. 207 old.

Múzeumi Tájékoztató. Kiadja a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2000. 2-3. 62 old. – A tartalomról: *Vámosi Lajosné:* Újabb érdekességek a zamárdi avar temetőből; *Szirmainé Bayer Erzsébet:* A magyar népművészet jelentősége a magyar vizuális nevelésben.

Múzeumi Tájékoztató. Kiadja a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2000. 4. 48 old. – A tartalomról: *Várnai Ágnes:* Zamárdi avar-leletek sikere Udinében; *dr. Varga Éva:* Az újvárfalvi 1848 emlékezete.

Múzeumi Tájékoztató. Kiadja a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár 2000. 1. 52 old. – A tartalomról: *dr. Bősze Sándor:* Somogy megye 1000 éve; *Tüskés Tibor:* Üvegbe zárt üzenet; *L. Kapitány Orsolya–Imrő Judit:* Somogy megye népművészete.

Nagy István: Hopp Istók, jó estét... Szatmári betlehemesek. *Kriza Könyvek 4.* Szerk.: *Pozsony Ferenc.* Kolozsvár, 2001. 146 old.

Napút. Irodalom, művészet, környezet. Főszerk.: *Masszi Péter.* Masszi Kiadó. Bp. 2001. május 96 old. – A tartalomról: *Novák Ferenc:* Örmény magyarok ivadéka; *Válaszúti távlatok* – Kallós Zoltánnal beszélget *Fehér Anikó;* *Harangozó Imre:* Elment a tűzcsiholó: *Lükő Gábor* (1909–2001).

Napút. Irodalom, művészet, környezet. Főszerk.: *Masszi Péter.* Masszi Kiadó. Bp. 2001. augusztus 100 old. – A tartalomról: *Trogmayer Ottó:* Erlelő századévek; *Niederhauser Emil:* Kelet-Európa az Úrnak ezredik esztendejében; *Molnár Tamás:* Jó irány, rossz irány; *Rugási Gyula:* Az Intelmek és a nemzeti teológia; *Kalota József:* Két világ szentje; *Puskás László:* Helytállás a vértanúságig (Romzsa Tódor boldoggá avatásától); *Kiss Etele:* A magyar korona kettős arcúlat; *Harmath Arisztid Sándor:* A Szent Jobb rejtélyes útja; *Harangozó Imre:* „Idvez légy bódog Szent Istán királ...”; *Kamarás István:* Régi-új pogányok, régi és új istenségek; *Takács Márta:* Egy csodálatos világrund – Jegyzetek Kodolányi János Pogány tűz című munkájához.

40 éves a segesvári magyar líceumi oktatás. Fel. szerk.: *Farkas Miklós.* Kiadja a Gaudeamus Alapítvány. Segesvár, 2000. 92 old.

Németh Tihamé Kovács Adrienne: „Szeress, és jobb lesz a világ!” A győri Szent Orsolya Rend tevékenysége 1926-tól napjainkig. Szerzői kiadás. Győr, 2000.

Néző István – Péntes Tiborc Szabolcs – Poncsák Angéla Eszter: A kisvárdai egyházak története Szent Lászlótól napjainkig. Városszépítő Egyesület. Kisvárd, 2000. 172 old.

Örsi Julianna: Emberszötte háló. Előadások, rövid tanulmányok, kiállítások a Nagykunságból. Kiadja a Finta Múzeum és a Túrkevei Kulturális Egyesület-Túrkeve, 1998. 215 old.

Örség. A Burgenlandi Magyar Kultúregyesület tájékoztató lapja. Felsőőr 2000. október. 64 old. – A tartalomról: *Lévaay Erzsébet:* Születésnap beszégetés Galambos Iréneusszal, valamint más, burgenlandi közéleti személyiségek szólnak a 80 esztendő plébános úrról.

Palasik Mária: A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon (1944–1949). *Politikatörténeti füzetek 17.* Napvilág, Bp. 2000. 348 old.

Pannonhalma: A hegyen épült város. Összeállította: *Hlapák József, Solymos Szilveszter.* Magyar Könyvklub – Főpátság. Bp. – Pannonhalma, 2000. 175 old.

Pannonhalmi Tájvédelmi Körzet. Szerk.: *Tolnai Krisztina.* Kiadja a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatósága. Sarród, 2000. 8 old.

Partium. A Partiumi és Bánáti Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Honismereti Lapja. Fel. szerk.: *Dukrét Géza.* Nagyvárad, 2000. december. 12 old. – A tartalomról: *Dukrét Géza:* Millennium; *Borbély Gábor:* Népünk ősi jelképe: a turulmadár; *Zolocsuk Róbert:* Máramarossziget két legrégebbi épülete; *Kovács Rozália:* Az érmihályfalvi temető csónak alakú fejfái; *Dukrét Géza:* Honismereti konferencia Belényesben; *Debrezzeni L. Zoltán:* „Tatárkő” – Kapnikbánya; *Péter I. Zoltán:* A két Rimanóczy; *Jancsó Árpád:* Az utasnak áldás békeség (Százhetvenöt éves emlékmű a „tsinált út” tiszteletére); *Pásztai Ottó:* A váradhegyfoki prepotrei prépostság monostora.

Partium. A Partiumi és Bánáti Műemlékvédő és Emlékhely Bizottság Honismereti Lapja. Fel. szerk.: *Dukrét Géza.* Nagyvárad. 2001. május. 12 old. – A tartalomról: *Péter I. Zoltán:* Szent László alakja a nagyváradi köztéri szobrászatban; *Dukrét Géza:* Millenniumi emléktábla-avatás Hajdúszoboszlón; *György Irén:* Szalacs 1772–1774-es urbáriuma; *Borbély Gábor:* Újraéled-e az Érmellék? *Péter I. Zoltán:* In memoriam Alföldy Pál; *Mihálka Zoltán:* Anyagba álmódott szülőföld (Szalacs hírneves művésze Balaskó Nándor szobrász); *Kiss Kálmán:* A Perényiek kastélya a Szatmár megyei Túrterebesen; Emléktáblák, emlékművek, emlékhelyek, síremlékek; *Dukrét Géza:* *Hírek, események.*

Petkes József: Néprajzi barangolások a Partiumban. KLTE Néprajzi Tanszék. Debrecen, 1999. 207 old.

Petneházy István: Magyarország 1000 éves ereklyéi. Városkapu Könyvesbolt. Kőszeg, 2000. 256 old.

Péter Katalin–Tamás Edit: Lorántffy Zsuzsanna album. Fotók: *Váradai László.* Sárospataki Rákóczi Múzeum Füzetek. Sárospatak, 2000. 140 old. + 80 színes kép.

Pukánszky Béla: Német polgárság magyar földön. Bevezető: *Niederhauser Emil.* *Kisebbségkutatás könyvek.* Lucidus. Bp. 2000. 190 old.

A Rába és a Rába mente. Kalauz turistáknak és természetbarátoknak. Szerk.: Boda László és Orbán Róbert. Szombathely. 2000. 244 old.

Rácz Ernő: Győrzámoly falu története. Győrzámoly, 2000. 211 old.

Rácz Sándor: Parasztkor, hajdúk, civisek. Társadalomtörténeti tanulmányok. Kossuth Egyetemi Kiadó. Debrecen., 2000. 422 old.

Reformkor és kiegyezés. Magyarország művelődéstörténete (1790–1867). *Magyar Képek* 4. Kossuth Kiadó. Budapest, 2000. 474 old.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Kiss Erika. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2000. augusztus. 20 old. – A tartalomból: *dr. Rigó János:* A Szentföld magyar emlékei; *Gévai Imre:* Ünnepelet a Kocséri Népkör; *Ivanics Győzőné:* Székelyföldi barangolás; *Győri János:* Kolozsváriak látogatása Jászkiséren; *Gulyás Katalin:* Helytörténeti pályázatok értékelése; *K.E.:* Honismereti tábor Jászkiséren; *Korcsok Imre:* Jászdózsai falunap; *Nagy Molnár Miklós:* A kunok évszázadai; *dr. Kertész Róbert:* Megnyitó beszéd a Kunok évszázadai című kiállításon; *S. A.:* Emlékhatat avattak Alattyánon; *Kiss Erika:* Az ötvöszomák művésze: Ötvös Nagy Ferenc.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Kiss Erika. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2000. október. 20 old. – A tartalomból: *Ari Géza:* III. Kun viadal Kisújszálláson; *Mire tanít a múltunk? – Kiss Erika* interjúja Körmenyi Lajossal; *K.E.:* Ásatások a szolnoki ferences kolostor udvarán; *IRIS:* Tudományos konferencia Kiskunfélegyházán; *Farkas Ferenc:* Átkozott légy...; *Molnár István:* Aradi vár, aradi vár, halál völgye; *Józsa László:* Kunszentmárton 1848/49; *Tóth Tibor:* Huszárünnep Fényszaruban; *dr. Kertész Róbert:* „A Tisza-völgy: fajtánk bölcsője” – Ezer év a Tisza mentén; *Kiss Erika:* A Tisza nem ismer határokat; *IRIS:* Jászsági szakkörök találkozási; *Korcsok Imre:* A Dózsai Honismereti Szakkör; *Zelei Józsefné:* A jászkiséri Csete Balázs Honismereti Szakkör; *Berze László:* Döngölt fal készítése a Jászságban; *dr. H. Bathó Edit:* Barkócák táborozása Jászdózsán; *Kiss Erika:* Az újszászi Szabó házaspárt tisztelgetve; *K.E.:* Jubilált a jászberényi könyvtár.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Kiss Erika. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2001. február. 20 old. – A tartalomból: *Fülöpszállási Székely Gábor:* Petőfi a bolhapiac porából; *Győri János:* Mit jelent a harangszó a keresztények életében; *Korcsok Imre:* Téli ünnepek Jászdózsán; *Józsa László:* Ütmenti kereszték, szobrok Kunszentmártonban; *Kerékgyártó Gyula:* Jászdózsai kőkori emlékei; *Kiss Erika:* Múzeum-avató, kiállításmegnyitó Tiszafüreden; *Mesterek és mesterművek:* Tiszafüred művészeti ipara és házi-ipara; *Gaál Áron:* Jász himnusz; *U.ő.:* Vihar és szivárvány; *Hortiné dr. Bathó Edit:* Gondolatok a jász himnusz megszületéséről; *Besenyi Vendél:* Boldogháza lótenyésztésének története 1973-ig; *Sugárné Konczek Aranka:* Rusvay Lőrinc ferences szerzetes és jász prédikátor; *Kókai Magdolna:* Fejezetek Jászárokszállás történetéből.

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Kiss Erika. Kiadja a Jász Mú-

zeumért Alapítvány. 2001. április. 20 old. – A tartalomból: *Győri János:* Emlékezés Kúry Klára színművészre; *Mondok Zoltán:* Újjászületett a szolnoki múzeumbaráti kör; *Győző Gyula:* Rácz Aladára emlékeztek; *Fülöpszállási Székely Gábor:* Petőfi képe = magyar zászló; *Pusztai Gabriella:* Fotóműterem a századelőn; *Terényei Attila:* Bemutatkoznak a kuru hagyományörzők; *Újabb fejezet a jászsági színjátszás történetében; A Jász himnusz kottája; Ó. Tóth Lajosné:* Kunsági farsangolók; *Túrkeve évszázadai; Gulyás Katalin:* Értékeltek a néprajzi, helytörténeti pályázatokat; *Kerékgyártó Gyula:* Növényi táplálékok a mezolitikum korában; *dr. Fazekas Mihály:* Karcagi várostörténet a XVIII. században II; *Könyv készül Jászapáti és Jászivány tanyavilágáról.*

Redemptio. A jász és kun települések honismereti lapja. Fel. szerk.: Kiss Erika. Kiadja a Jász Múzeumért Alapítvány. 2001.június. 20 old. – A tartalomból: *Fülöpszállási Székely Gábor:* Készül a Felső-kiskunsági pantheon; *dr. Őrsi Julianna:* Megjelent a Túrkeve monográfia III. kötet; *dr. Fazekas Mihály:* Karcagi várostörténeti adatok III.; *dr. Téglyás Gábor:* Fülöpszállás címere; *Molnár István:* Ízelítő a jászok humorából; *D.E.:* Kunkapitányt választottak; *Baski Imre:* A kunszentmiklósi lakodalmás töröközés szokásáról; *FIF:* A jászok napján érkezett a millenniumi zászló; *Mester Sándort:* Redemptusok örökei; *A redemptusok kertje.*

Rizsek Judit Katalin: A születéstől a keresztelésig. Szokások és hiedelmek Mátészalka magyar és cigány lakosságának körében. Romanológiai Kutatóintézet. Szekszárd, 2000. 123 old.

Sárvári Honismereti Híradó. Szerk.: *Dr. Naszádos István.* Kiadja a Város Polgármesteri Hivatala. Sárvár 2001. 1. 68 old. – *Kondora István:* Luca, Luca kitty-kotty; *Dabóczy Dénes:* A sárvári Deák utcai zsinagóga; *Nagy Miklós:* A sárvári hitelszervezet kiépülése és működése 1890-ig; *Csonka László:* Sárvár sajtótörténete 1900–1917 között; *Dr. Szabó Endre-Szabó Katalin:* Az ikervári kosárfonás szokás; *Katafai Németh József:* Eseménynaptár.

Sárvár története. Szerk.: *Söptei István.* Kiadja az Őnkormányzat. Sárvár. 2000. 548 old.

Sáry István: Győr és a vasutak. *Győri tanulmányok füzetek. Tudományos közlemények* 6. Városi Levéltár. Győr, 2001. 18+29 old.

Selmeczi Kovács Attila: Nemzeti jelképek. *Magyar Népművészet XXVI.* Néprajzi Múzeum. Bp. 2001. 104 old. – Az országcímer, a magyar korona, a nemzeti szín és zászló, a huszár, a betyár, a hazafias feliratok, a nemzeti hősk megjelenése népművészeti alkotásokon, 75 színes képpel.

Somogyi Herold: Orgovány. Magyar Csodaszarvas Egyesület. Bp. 2001. 216 old.

Somogy fauna katalógusa. *Natura Somogyiensis.* Szerk.: *Abrahám Levente.* Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár, 2001. 494 old.

Somogyi Honismeret. A Somogy Megyei Honismereti Egyesület tájékoztatója. Kaposvár 2001. 1. 157 old. – A tartalomból: *Stamler Imre:* A büi őskohászati múzeum szükségességéről; *dr. Magyar Kálmán:* Hunok, avarok, magyarok; *dr. Bóra Ferenc:* Nevelőszék Szent István korában; *Abrahám Vera:* Somogyzil zsidó temetője; *dr. Gárdonyi Máté:*

Zselicszentpál története; dr. Gál József: Búzavaluta és „államfix” – Libickozma költségvetései 1948-ig; dr. Horváth József: Németh László és Illyés Gyula látogatása Csurgón; dr. Király Lajos: Somogyi betyármondák; Matyikó Sebestyén József: Tájházavató Nagyberényben; dr. Király Lajos: Somogy megye népművészete; Novacsek Péter: Dr. Novacsek János élete és munkássága; dr. Vértess László: Szabó Lőrinc Balatonföldváron; dr. Bogdán Lajos: Nyíri Antal halálára; dr. Csapó János: A Tudósklub 15 éve; dr. Sipos Csaba: Honismereti-helytörténeti vetélkedő Kutason; dr. Sipos Csaba: Kanyar József köszöntése.

Somogy megye helyismereti könyve. Szerk.: Bősze Sándor, Petrovics István, Simon József. SOPI Kaposvár. 2000. 163 old.

Somogy megye népművészete. Népművészeti Örökségünk. Szerk.: Kapitány Orsolya, Imrő Judit. Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága. Kaposvár. 2001. 557 old.

Soós Gyula: Az ezteréves végvár: Csurgó. Új Csurgói Könyvtár 2. Önkormányzat-Csokonai Ref. Gimnázium. Csurgó, 2000. 160 old.

Soproni Tájvédelmi Körzet. Szerk.: Tolnai Krisztina. Kiadja a Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatósága. Sarród, 2000. 8 old.

Sopron nem ereszt. A Soproni Műhely különszáma. Erdéztörténeti Közlemények XLIV. Szerk.: Nyári László, Orszó Sándor. Kiadja az Országos Erdészeti Egyesület Erdéztörténeti Szakosztálya. Sopron, 1999. 247 old. – Zsigó László: „Erdészcsillag”: Egyetemi történetek Sopronból, 1946-1950; Wisnovszky Károly: Ötven ölték meg az Akadémiát: egy szemtanu vallomása; Kató Ferenc: Sopron, 1956. Visszaemlékezés Nyugat-Európából; André Béla: Sopron, 1956 – Vancouver – Powell River – Field 1957. 3. rész; Balsay László-Illyés Benjamin-Nagy László: 1958-ban Sopronban végeztünk; Major Richárd: „Mint száműzött, ki vándorol...”; Peéry Rezső: Pannon napló és jelentés; V. Mészáros Gyula: Egyetemista nemzetország fegyverszerzése Pápáról; Ū.δ.: Egy nyomozati anyag a soproni eseményekről 1957-ben.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: Mező András. Kiadja a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2000. 4. 385-512 old. – A tartalomról: Piti Ferenc: Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó nádori oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában (1342-1372); Sipos László: Szent László freskói a laskodi református templomban; Szakállas Sándor: Egy középnemesi család gazdasága és életmódja a 18. században Szabolcs vármegyében; Szilágyi László: Parlamenti képviselőjelöltek a dualizmus kori Szabolcsban; Margócsy József: Két miniszterelnök szobra Nyíregyházán (Lónyay Menyhért és Kállay Miklós); Malakucziné Póka Mária: A népesség és a családok jellemzői az Észak-Alföldön regionális összehasonlításban; Kemecsei Judit: Csecsemős családok Nyíregyházán; Takács Péter: Két könyv Tiszabercelről és a Bessenyeiekről; János István: Timon Sámuel (1675-1736) epigrammái a tokaji borról.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Szemle. A megye önkormányzatának folyóirata. Főszerk: Mező András. Kiadja a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. Nyíregyháza, 2001. 2. 121-248. old. – A tartalomról: Piti Ferenc: Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékre vonatkozó nádori oklevelek a Vay család berkeszi levéltárában (1373-1382); Koroknay Gyula: A Lech-mezőn. Őseink nyomában; Sipos Ferenc: Heten egy családból a szabadságharcban; Huszti Éva: A Nyíregyháza környéki tanyavilág az ezredfordulón; Filipné Nagy Éva – Fónai Mihály: Romák Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében: iskolázottság, gazdasági aktivitás és jövőkép; Loss Sándor: A romákkal szembeni diszkrimináció Magyarországon;

Szakály Sándor: A magyar tábori csendőrség története (1938-1945). Ister. 2000. 174 old.

Szarka László: Duna-táji dilemmák. Láthatár sorozat. Ister. 2000. 378 old. – Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában.

Szatmáriné Mihucz Ildikó: Középkori templomok Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Kelet Press Kiadó. Nyíregyháza, 2000. 141 old.

Százszorszép Somogy. Összeállította és szerkesztette: Cseicszerné Hegedűs Erika. INFO-MARK Kft. Kaposvár, 2000. 160 old.

Szentkúti Károly – Thullner István: Moson és Magyaróvár régi fotográfiákon. Válogatás Kumpf Antal fotóanyagából. Kiadja a Hángási Múzeum és Alapítványa. Mosonmagyaróvár, 2000. 69 old.

Szent Márton emléke. Konferencia halálának 1600. évfordulója alkalmából. Documenta Savariensia 1. Savaria University Press. Szombathely, 1999. 109 old. – Józsa László: Szent Márton tisztelete egy alföldi kun városban; Lőrincz Zoltán: Barokk-kori Szent Márton-ábrázolások a Szombathelyi Egyházmegyében; Madas Edit: Szent Márton középkori liturgikus kultusza; Szakács Béla Zoltán: Szent Márton a Magyar Anjou Legendáriumban; Tóth Ferenc: Szent Márton kultusza és Szombathely az elmúlt két évszázad tükrében; Wehli Tünde: Szent Márton alakja a középkori magyarországi művészetben.

Székelyföld. Főszerk.: Ferencz István. Kiadja Hargita Megye Önkormányzata. Csíkszereda, 2001. 8. 145 old. – A tartalomról: „Életemben minden munkának és eredménynek örültem...” – Oláh Gál Elvira beszélgetése dr. Tövissi József földrajztudóssal; Tövissi József: A honismeretről; dr. Balázs Lajos: Vámszer Géza – reflexiók egy korszerűen gondolkodó és cselekvő tanárról; Mihály Zita: Vámszer Géza és a csíki műemlékvédelem; Sylvester Lajos: Naplók a csángókról; Benkő Levente: Muszáj volt élni valahogy a felsőlemlényi Moré Mihály élettörténete).

Szigetközi Tájvédelmi Körzet. Szerk.: Tolnai Krisztina. Fertő-Hansági Nemzeti Park. Sarród, 2000. 8 old.

Szili Ferenc: Vidd el a levelem szép magyar hazámba! Somogyi kivándorlók „amerikai” levelei 1900-1950. Kráter Műhely Egyesület. Pomáz, 2001. 176 old.

Szolnoky Erzsébet: Isten áldja a tisztas ipart. Ipartörténeti olvasókönyv a szakközép és a szak-

képző iskolák részére. Beato Angelico. Győr, 2000. 181 old.

Szülőföldünk, szülőhelyünk Kótaj. Összeállította, sajtó alá rendezte *Petrusák Magdolna*. Kiadja az Önkormányzat. Kótaj, 2000. 55 old.

Téka. Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Szentendre 2000. 2. 60 old. – A tartalomról: *T. Bereczki Ibo-lyá*: Jelentés a Szabadtéri Néprajzi Múzeum 1999. évi tevékenységéről; *Zentai Tünde*: Új tájegység épül – A Dél-Dunántúl (VII.); *Kecskés Péter*: Ipar és technikatörténeti berendezések a Szabadtéri Néprajzi Múzeumban I.; *H. Csukás Györgyi*: Kislódi sírkövek a Bakony, Balaton-felvidék tájegység katolikus temetőjében; *Markója László*: Névmagyarosítás Kislódon; *Kecskés Péter*: Néprajzos muzeológusok konferenciája (Felsőtárkány 2000); *Balassa M. Iván*: XII. Országos Népi Építészeti Konferencia (Bécs-Karcag 2000); *Szendrődiné Gombás Ágnes*: A XXV. Országos Restaurátor Konferencia; *Berényi Marianna*: Tusnád 2000; *Balassa M. Iván*: Torockó Európa Nostra díjat kapott;

Tények, adatok a cigányok háborús üldöztetésének (1939–1945) tanintézetű feldolgozásához. Szerk.: *Szita Szabolcs*. Kiadja a Nyugat-Magyarországi Egyetem Soproni Tanárképző Intézete Társadalomtudományi Tanszéke. Sopron, 2000. 118 old.

Torkos Jenőné: Pamuk község története. Kiadja az Önkormányzat. Pamuk. 2000. 63 old.

Történelmi és művészeti antológia Kőszegről. Szerk.: *Tóthárpád Ferenc*. Kőszegi Várszínházért Alapítványt. Kőszeg. 2000. 211 old. – *Garisa Józsefné*: Kőszeg a szépirodalomban; *Holl Imre*: A középkori Kőszeg város; *Ilon Gábor*: A kőszegi Gyögyös-völgye a régészeti kutatásban; *Jenkei Ede*: A kőszegi kaszinóélet és a Quadriga Gynsiae; *Jenkei Ede*: A kőszegi labdarúgás első négy évtizede; *Keszei Balázs*: Adatok Kőszeg belterületi növényzetének ismeretéhez, különös tekintettel a Lupi domb vegetációjára; *Kiss János*: Kőszeg 2000; *Markovics Tibor*: Kőszeg környékének erdei; *Németh János*: A kőszegi rajziskola; *Preininger Ferenc*: Gondolatok Kőszegről, az ezredforduló küszöbén; *Schnaahofer Gusztáv*: Árvíz Kőszegen; *Szerdahelyi Endre*: Táblalábróság Kőszegen; *Szövényi István*: Kőszeg Mária Terézia korában; *Tóth Sándor*: Bencések, jezsuiták, piaristák a kőszegi gimnázium élén; *Tóth Sándor*–*Harkai Gusztáv*: Kőszeg város iparosai és kereskedői 1900–1950.

Túri Róbert: Komárom-Esztergom megye néprajzi bibliográfiája. Móricz Zsigmond Városi Könyvtár. Tata, 2001. 271 old.

Ünnepek és hétköznapiak a történelemben. Szerk.: *Galambos Sándor* és *Kujbusné Mecsei Éva*. Kiadja a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Önkormányzat Levéltára. 1999. 101 old.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Kiadja a Vas Megyei Levéltár. Szombathely, 2001. 1. 96 old. – *Gál József*: A TIT Vas megyében–Interjú Pungor Jánossal; *Ruzsa Károly*: A nagysitkei kastély története a XV–XVII. században; *Sill Ferenc*: Batthyány József kánoni vizitációja Sári-Sárváron 1758-ban III.; *Derdák Ferenc*–*Kiss Gábor*: Térképi adatok Vas megye történeti földrajzához (Szombathely és környéke); *Melega*

Miklós: Fejezetek a Szombathelyi Légszszvilágítási Társulat történetéből I.; *Kosztolányi Tibor*: Képek az átalakuló Szombathelyről, 1966–1970; *Pethő Gyula*: „Nem dolgoztunk tévedhetetlenül...”: Gonda György; *Tóth Kálmán*: Megálmodni a múlt időnek képét: Kiss Kálmán; *Zsámboki Árpád*: A 6. Vas megyei Pátria Nap Szentgotthárdon.

Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata. Kiadja a Vas Megyei Levéltár. Szombathely, 2001. 2. 96 old. – *Bajzik Zsolt*: „Utcanév sem jár énnekem...” Emlékezés az 50 éve meghalt Verebi Végh Gyulára; *Kalocsai Péter*: „Itt csoda dolgok vannak” – Beszélgetés Pittmanné Mikó Ildikóval, a papírrégiségek gyűjtőjével; *Pittmanné Mikó Ildikó*: Egy hobby a sok közül: az ex libris gyűjtése; *Sill Ferenc*: Batthyány József kánoni vizitációja Sári-Sárváron 1758-ban; *Melega Miklós*: Fejezetek a Szombathelyi Légszszvilágítási Társulat történetéből II.; *Kosztolányi Tibor*: Képek az átalakuló Szombathelyről, 1966–1970. II.; *Orbán Róbert*: Bloomnak tűnni – az Ulysses hősnék szombathelyi „rokonsága”; *Tóth Endre*: Leopold Bloom származása: egy fiktív család; *Tóth Kálmán*: A Vas Megyei Honismereti Egyesület jubileumi közgyűlése.

Vasi Szemle. A Vas Megyei Közgyűlés tudományos és kulturális folyóirata. Szombathely, 2001. 4. 387–520. old. – A tartalomról: *Markó Péter*: Vas megye helyzete és lehetőségei; *Nagu Gáspár*: „Bízzál s virágzóbb századokat remélj” – Válasz a hazahívó jó szavakra; *Ilon Gábor*: Fettich Nándor; *Vékony Gábor*: Fettich Nándor és a szkiták; *Tóth Endre*: Fettich Nándor és a Savaria-topográfia; *Kiss Gábor*: Fettich Nándor és a Vas megyei népvándorlaskor-kutatás kezdetei; *Mesterházy Károly*: Fettich Nándor és a magyar honfoglalás régészete; *Hoppál Mihály*: A tulipán motívuma térben és időben; *Ilon Gábor*: Újabb adat a réz- és bronzkori kocsik kárpát-medencei történetéhez; *Fettich Nándor*: *Szentpétery József* domborművei.

Városunk. Budapesti Honismereti Híradó. Fel. szerk: *Gábrriel Tibor*. Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság. 2001. 1. 12 old. – A tartalomról: *Czaga Viktória*: Pesthidegkútról, egy kicsit másképp; *Karacs Zsigmond*: Sárszentlőrincről Rákosfalváig – Zsivora György élete; *Beke Margit*: Szent jobb múltja és tisztelete; *Á.F.*: Birk hagyaték Óbudán; *dr. Dombóvári Antal*: Rákosliget kialakítása.

Városunk. Budapesti Honismereti Híradó. Fel. szerk: *Gábrriel Tibor*. Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság. 2001. április. 12 old. – A tartalomról: *Szöllősy Marianne*: A főváros árnyékában: iparváros Újpesten; *Rédey Pál*: Nemzeti sírkertről álmodozom; *P.T.*: „Krepuska” kastély; *Winkelmayr Zoltán*: Ferencváros református temploma; *Karacs Zsigmond*: Sárszentlőrincről Rákosfalváig II.; *Pándy Tamás*: A hetven éves „Pestszentimre”; *Beleznay Andor*: Údvözetek Albertfalváról; *Paszabi János*: Cinkota múltjából.

Vértes László: Dr. Csorba József, Somogyország főorosa. Életrajz és dokumentumok. Szerzői kiadás. Bp. 2001. 23 old.

Vígh Károly: Fejezetek Losonc történetéből. *Mercurius Könyvek*. Kalligram. Pozsony. 2000.

A Honismeret évfordulónaptára 2002

1002. Szent István kiadja a Pannonhalmi Apátság kiváltságlevelét.
- x 1052. Salamon magyar király († 1080-as évek)
1102. Könyves Kálmánt horvát királlyá koronázzák.
1202. Imre király megalapítja a kerci ciszterci apátságot.
1227. Elkezdődik a kunok megtérítése.
1302. Csák Máté adományként megkapja Nyitra és Trencsén vármegyéket.
- † 1352. Garai Pál bán, tárnokmester (x?)
- x 1427. Beckensloer János esztergomi érsek, diplomata († Salzburg, 1489. december 15.)
1427. Kolozsvári Tamás szárnyas oltárt készít a garamszentbenedeki apátságnak.
- x 1452. Geréb László érsek († Telek, 1502. július 26.)
- † 1477. Ujlaki Miklós bosnyák király (x?)
- x 1502. Mayláth István erdélyi vajda († Isztambul, 1550. december 20. körül)
- x 1502. Perényi Péter erdélyi vajda, koronaőr († 1548. január)
- † 1502. György Mester (Róma) domonkos rendi szerzetes (x Erdély, 1422 körül)
1527. Černi Jován győzelme Szöllősnél, majd veresége a szőgyfalvi mezőn.
- x 1527. Forgách Simon gróf, főkapitány, főpohárnokmester († Hertnek, 1598. szeptember 24.)
- † 1527. Gosztonyi János humanista főpap, diplomata (x?)
- † 1527. Piso Jakab (Pozsony) humanista politikus, költő (x Medgyes, XV. század)
1552. Befejeződik Vajdahunyad várának építése.
- x 1552. Monoszlói András (Nagyvárad) római katolikus püspök, egyházi író, szónok, hitvitázó († Bécs, 1601. december 11.)
- x 1552. Pethe Márton kalocsai érsek, királyi helytartó († Bécs, 1605. október 5.)
- x 1577. Drugeth Bálint zempléni főnemes († 1609. november 9.)
1577. A kukorica első magyarországi írásos említése törökbúza néven.
1577. A Szent Koronát és a koronázási jelvényeket Bécsből a prágai udvarba viszi I. Rudolf.
1602. Megjelenik Magyar István evangélikus esperesnek, Az országokban való sok romlásoknak okairól című könyve.
- x 1627. Bónis Ferenc protestáns nemes, a Wesselényi-féle összeesküvés résztvevője († Pozsony, 1671. április 30.)
- x 1627. Miskolczi Csulyak Gáspár (Miskolc) református lelkész († Székelyudvarhely, 1699.)
1652. Megjelenik Comenius háromkötetes tankönyve, Eruditionis Scholasticae Pars I–III. címmel.
- † 1652. Wiedemann Éliás (Bécs) rézmetsző, rajzoló (x 1619.)
- † 1652. Samarjai Máté János (Halászi) református püspök, egyházi író (x Galgóc, 1585. február 21.)
- † 1677. Berényi György, báró, politikus (x 1601. augusztus 21.)
- x 1702. Althan Mihály Károly, gróf (Glatz) római katolikus püspök († Bécs, 1756. július 15.)
- x 1727. Oswald Gáspár (Iglau, Morvaország) piarista építész († Vác, 1781. október 24.)
- † 1727. Fiáth János alispán, őrnagy, tanácsos, részt vett Buda visszafoglalásában.
- x 1752. Barczafalvi Szabó Dávid (Bodrogkeresztúr) író, szerkesztő, nyelvújító († Sárospatak, 1828. március 20.)
- x 1752. Szacsvai Sándor (Marosvécs) újságíró, szerkesztő, publicista († Kolozsvár, 1815. május 15.)
- x 1777. Gál László ügyvéd, jogi író († Kolozsvár, 1848. július 8.)
- x 1777. Ruzitska Ignác (Bottfalva) zeneszerző, karmester († Bazin, 1833. február 15.)
1802. Átadják Bácskában a Ferenc-csatornát.
- x 1802. Benkár József (Lőcse) vaskohómérnök († 1870.)
1802. A Diósgyőri Papírgyár megkezd működését.
- x 1802. Chappon Lajos francia származású vívómester († Kolozsvár, 1878.)
- x 1802. Fuchs Vilmos (Lőcse) geológus, bányamérnök, kohász († Belgrád, 1853. január 28.)
- x 1802. Hubenay Ferenc (Csabrendek) színész († Pest, 1860. február 11.)
1802. A II. József által feloszlott bencés, ciszterci és premontrei rendet I. Ferenc visszaállítja.

- x 1802. Szöllősy-Szabó Lajos (Szentlélek) táncművész († Budapest, 1882. május 12.)
- x 1827. Patikárius Ferenc (Gárdony) zenész († Pest, 1870. március)
- x 1827. Perczel László (Börzsöny) kartográfus († Péterháza, 1897.)
- x 1827. Rochlitz Gyula (Eperjes) építész († Budapest, 1886. január 18.)
- x 1827. Walser Ferenc (Pest) tűzoltószergyáros, harangöntő († Budapest, 1901.)
- † 1827. Bek Pál kancelláriai fogalmazó (x 1761.)
1827. Jedlik Ányos elkészíti az elektromágneses forgókészüléket.
- x 1852. Burián János (Szemet) szótárszerkesztő, tanügyi író († Budapest, 1926. december 30.)
- x 1852. Demeter Károly (Kolozsvár) kollégiumi tanár, mohász († Marosvásárhely, 1890. március 12.)
- x 1852. Konti József (Varsó) karmester, zeneszerző († Budapest, 1905. október 23.)
- x 1852. Ottava Ignác (Érsekújvár) szemorvos († Budapest, 1914. december 4.)
- x 1852. Ströcker Alajos (Komárom) gyógyszerész, szakíró († Budapest, 1917. október 31.)
- x 1852. Tomcsányi Gusztáv (Ósva) erdőmérnök, szakíró († Máramarosziget, 1911. október 3.)
- x 1852. Wény János (Pancsova) szőlész († Pancsova, 1896. február)
- † 1852. Benczúr János (Rimabrezó) ügyvéd, jogi író (x Losonc, 1817.)
- † 1852. Kerényi Frigyes (Új-Buda, USA) költő, ügyvéd (x Eperjes, 1822. január 1.)
- † 1852. Ehrenreich Sándor Ádám (Bécs) rézmetsző (x Pozsony, 1784.)
- x 1877. Farkas Árpád (Szeged) mérnök († Budapest, 1943. augusztus 13.)
- x 1877. Gordon Róbert (Ercsi) gépészmérnök († 1928.)
- x 1877. Haász Gyula (Budapest) építész († Budapest, 1951. október 19.)
- x 1877. Petrik Albert (Budapest) építész, művészeti író († Belejowi erdő, 1916. augusztus 27.)
- x 1877. Révész Sámuel (Budapest) építész († Budapest, 1928.)
- x 1877. Szabó Imre (Szeghalom) miniszter, politikus († Budapest, 1928. február 1.)
- † 1877. Turnovszky Frigyes (Pest) fogorvos (x?, 1818. május 17.)
- x 1877. Voith Antal (?) armenológus († Bécs, 1899.)
- x 1877. Zsakula Milán (Korenica, Horvátország) gépészmérnök († Budapest, 1921. január 2.)
- x 1902. Angyal András (Erdély) orvos, pszichológus († Boston, 1960.)
- x 1902. Cziffery József (Aranyosmarót) festő († Salto, Uruguay, 1964.)
- x 1902. Gergely Pál (Kolozsvár) könyvtáros, irodalomtörténész († Budapest, 1982. október 27.)
- x 1902. Istvánffy Hildegard(?) szobrász, festő († Budapest, 1971. január 11.)
- x 1902. Koltai Kovács Béla, a párizsi Magyar Intézet igazgatója († Amboise, Franciaország, 1981. április 6.)
- x 1902. Kondor Lipót (Budapest) zongoraművész, zeneszerző († Budapest, 1976.)
- x 1902. Máthé Gyula (Szeged) fogorvos, egyetemi tanár († Bécs, 1976. július 8.)
- x 1902. Sági Márta (Budapest) költő († Budapest, 1945.)
- † 1902. Kiss Miklós (Párizs) honvédezzredes, emigráns, politikus (x Somogy vármegye, 1820.)
- † 1902. Sziberth Artúr (Budapest) mérnök (x Vásárosnamény, 1856. augusztus 18.)
- † 1927. Dvorák Hubert (Budapest) gépészmérnök (x Oravica, 1861.)
- † 1927. Kemény Lajos levéltáros (x Kassa, 1859. szeptember 5.)
- † 1927. Szirtes Artúr (Budapest) ügyvéd, jogszociológus, jogi író (x Budapest, 1884.)
- † 1927. Térey Gábor (Baden) művészettörténész (x Dárda, 1864. február 2.)
- † 1952. Érdy Pál operaénekes (x Budapest, 1905.)
- † 1952. Gedő Lipót (New York) grafikus, festő (x Túrkeve, 1887. október 5.)
- † 1952. Kőszegi Dusu (Marosvásárhely) színész (x Máramarosziget, 1908.)
- † 1952. Szatmári Jenő (?) újságíró, forgatókönyvíró (x Budapest, 1892. január 23.)
- † 1977. Aczél Benő (Maryland) ügyvéd, lapszerkesztő, regényíró (x Kolon, 1889. augusztus 3.)
- † 1977. Dániel Ernő (California) zongoraművész (x Budapest, 1918. május 6.)
- † 1977. Fekete Gyula (Sepsiszentgyörgy) színész (x Kolozsvár, 1922.)
1977. Felmérik a magyarországi védett műemlékeket. A védett épületek száma 8304.
- † 1977. Földes Péter (Párizs) rajzfilmrendező (x Budapest, 1924.)

- † 1977. Korcsmáros Iván (Pécs) főiskolai tanár (x Kisszeben, 1913. november 27.)
- † 1977. Tótfalussy Géza (Budapest) bőrdíszító, a Népművészet Mestere (x Sátoraljaújhely, 1914. április 28.)
- JANUÁR
- x 1877. Rónai Hermin (Gyula) színész († Budapest, 1926. június)
1902. Megindul a Művészet című folyóirat. Szerkesztője Lyka Károly.
1952. Újvidéken megalakult a Magyar Irodalmi Társaság.
1952. Zágrábban megindul a Magyar Képes Újság.
1. x 1802. Pólya József (Nagyszécsény) orvos, akadémikus († Budapest, 1873. június 10.)
1. x 1802. Zsarnay Lajos (Zsarnó) református püspök, akadémikus († Pest, 1866. június 13.)
1. 1827. Pethe Ferenc szerkesztésében Kolozsváron megindul a Hazai Híradó című hetilap.
1. † 1977. Óhidy Lehel (Budapest) színész, bábszínész (x Budapest, 1925. július 11.)
2. x 1927. Szabó Gábor (Sárospatak) orvos-biológus, egyetemi tanár († Debrecen, 1996. december 13.)
2. x 1927. Szabó Sándor (Debrecen) zongoraművész, zenei szövegíró († Budapest, 1982. március 23.)
2. † 1977. Mátrai Gyula (Budapest) építész, statikus (x Munkács, 1905. június 8.)
3. x 1877. Gergely István (Lice) kertész, az Országos Pomológiai Bizottság, a Magyar Főiskolai Szövetség egyik alapítója († Budapest, 1960. március 22.)
4. x 1877. Balás Károly (Balassagyarmat) közgazdász, egyetemi tanár, akadémikus († Körmend, 1961. október 10.)
4. † 1952. Kmetykó Lajos (Budapest) tornász, testnevelési igazgató (x Arad, 1884. március 22.)
4. † 1977. Pál Rita (Pécs) író (x 1936. december 14.)
5. x 1827. Haan Antal (Békéscsaba) festő († Capri, 1888. május 9.)
5. x 1877. Bárdi Ödön (Pilisborosjenő) színész, rendező († Budapest, 1958. június 24.)
5. x 1902. Hajdú Elemér (Saroltavár) gépészmérnök († Budapest, 1988. június 1.)
5. x 1902. Korda Ilona (Újpest) fényképész († Budapest, 1969. december 29.)
5. x 1902. Sitkey Irén (Temesvár) színész († Budapest, 1972. szeptember 16.)
5. † 1977. Bartalis János (Kolozsvár) költő (x Apáca, 1893. január 29.)
5. † 1977. Horváth István (Kolozsvár) költő, író (x Magyarózd, 1909. október 9.)
5. † 1977. Solymár István (Budapest) művészettörténész (x Miskolc, 1924. június 15.)
6. x 1877. Kovács Alajos (Gyöngyöspüspöki) statisztikus, akadémikus († Budapest, 1963. április 14.)
6. x 1902. Hegedűs Ferenc (Szombathely) újságíró, kritikus, helytörténeti író († Szombathely, 1964. augusztus 26.)
6. x 1902. Molnár Antal (Budapest) levéltáros, armenológus (x Szamosújvár, 1847. november 17.)
6. † 1977. Grofcsik János (Budapest) vegyész-mérnök, egyetemi tanár (x Pápa, 1890. július 20.)
6. † 1977. Pallás Imre (Debrecen) újságíró (x Debrecen, 1921.)
7. x 1727. Róka János (Győr) római katolikus pap, író († Pozsony, 1790.)
7. † 1877. Dömötör János (Budapest) költő, kritikus (x Dunaszentgyörgy, 1843. december 20.)
7. x 1902. Csík Lajos (Felsőnyárad) orvos, egyetemi tanár, akadémikus († Szeged, 1962. április 12.)
7. † 1952. Herzog Ferenc (Budapest) belgyógyász, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1879. február 13.)
7. † 1952. Vasváry Ferenc (?) jogász, egyetemi tanár (x Pécs, 1872. november 22.)
8. x 1852. Kacziány Ödön (Marosvásárhely) festő († Budapest, 1933. január 10.)
8. † 1952. Boér Elek (Újfehértó) jogász, egyetemi tanár (x Maroscsapó, 1872. november 26.)
8. † 1977. Neugebauer Tibor (Budapest) fizikus, egyetemi tanár (x Budapest, 1904. május 30.)
9. x 1827. Léderer Ábrahám (Libochowitz, Csehország) pedagógus, tanügyi író († Budapest, 1916. szeptember 17.)
9. † 1902. Kiss István (Budapest) építész (x Körösladány, 1857. május 4.)
10. x 1877. Láng Károly (Csorvás) gépészmérnök, műegyetemi tanár († Budapest, 1938. június 8.)
10. x 1927. Béli Ferenc (Tata) erdőmérnök († Sopron, 1986. október 24.)
10. x 1927. Jederán Miklós (Kisnamény) mérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1997. augusztus 9.)
10. † 1977. Csákány István (Sao Paulo) református lelkész, agrármérnök, misszionárius (x Budapest, 1934. január 5.)
10. † 1977. Döry Lajos (Keszthely) mezőgazdász, egyetemi tanár (x Dörypatlan, 1904. január 25.)

10. † 1977. Laurisin Lajos (New York) operaénekes (x Kalocsa, 1897. március 26.)
11. x 1802. Madarassy János (Eger) jogi író († Buda, 1861. július 28.)
11. † 1952. Varga Márton (Budapest) kertész (x Szilágysomlyó, 1886. november 11.)
12. † 1977. Bíró Gyula (Budapest) jogász, mezőgazdász, egyetemi tanár (x Szentistvánfalva, 1894. augusztus 1.)
12. † 1977. Veszelszky Béla (Budapest) festőművész (x Budapest, 1905. július 24.)
13. † 1702. Sennyey László, báró (Nagyszombat) jezsuita, egyetemi tanár (x Tárkány, 1632. május 6.)
13. x 1927. Hopp Lajos (Zombor) irodalomtörténész († Budapest, 1996. június 8.)
13. † 1977. Kopp Jenő (Budapest) művészettörténész (x Budapest, 1900. augusztus 2.)
14. x 1852. Kiszlingstein Sándor (Léva) könyvkereskedő, bibliográfus († Budapest, 1913. április 16.)
- 14 x 1902. Silbersdorff László (Tóváros) gépészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1979. április 20.)
14. † 1977. Csepregyhé Meznerics Ilona (Budapest) paleontológus (x Szabadka, 1906. május 25.)
15. x 1877. Ferenczy Árpád (Győr) jogi író, jogakadémiai tanár († Ceylon, 1937?)
15. x 1877. Ottovay István (Szeged) építész († Szeged, 1945. március 28.)
15. † 1927. György Endre (Budapest) miniszter, közgazdasági író, akadémikus (x Huszt, 1848. március 18.)
15. † 1952. Császár Ernő (Budapest) irodalomtörténész (x Budapest, 1881. január 17.)
16. x 1852. Somogyi Ede (Kaposvár) újságíró († Budapest, 1921. augusztus 1.)
16. † 1977. Tasnády Tamás (Krems, Ausztria) író (x Budapest, 1936. március 29.)
17. x 1852. Havass Rezső (Pozsony) földrajzi és gazdasági író († Budapest, 1927. május 23.)
17. x 1902. Barna Anci (Szentjobb) színész († Budapest, 1987. május 4.)
17. x 1902. Török Gábor (Abrudbánya) vegyészmérnök, kutatóintézeti igazgató († Budapest, 1966. november 4.)
18. x 1852. Chován Kálmán (Szarvas) zongoraművész, zongorapedagógus († Budapest, 1928. március 16.)
18. x 1902. Dobozy Elemér (Budapest) orvos, belgyógyász († Budapest, 1986. május 18.)
18. x 1902. Szent-Iványi Sándor (Marosvásárhely) unitárius lelkész, történész, politikus († Maryland, 1983. október 16.)
18. † 1927. Baumgarten Ferenc Ferdinánd (Ótátrafüred) esztétikus, kritikus (x Budapest, 1880. november 6.)
18. † 1952. Aschner Lipót (Budapest) gyárigazgató (x Asakürt, 1872. január 27.)
18. † 1977. Bihari Gyula (Budapest) botanikus, tanár (x Nagyvárad, 1889. augusztus 2.)
19. † 1577. Forgách Ferenc (Padova) humanista történetíró (x Buda, 1530–1535.)
19. x 1852. Kiss József (Mohács) állatorvos, főiskolai tanár, szakíró († 1897.)
19. † 1852. Lassu István (Pest) statisztikai és földrajzi író, akadémikus (x Visk, 1797. április 12.)
19. x 1902. Kovács Károly (Mezőszilas) színész († Budapest, 1990. december 10.)
19. x 1902. Poronyi Zoltán (Csörötnek) geodéta mérnök († Pécs, 1980. január 8.)
19. † 1977. Kovács Mária (Mári) festőasszony (x Hódmezővásárhely, 1883. augusztus 16.)
20. x 1902. Pikler Emmi (Budapest) orvos, gyermekgyógyász († Budapest, 1984. június 6.)
20. x 1927. Fülöp József (Bük) geológus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1994. április 15.)
20. † 1927. Schwenszky Ármin (Budapest) állatorvos (x Bánátkomlós, 1846. április 7.)
21. x 1877. Vágó József (Budapest) közgazdasági író († Budapest, 1948. szeptember 19.)
21. † 1902. Németh Antal (Győr) pedagógus (x Beic, 1838. január 17.)
21. † 1927. Damo Oszkár (Miskolc) író, újságíró, filmrendező (x Szeged, 1886. március 5.)
21. † 1927. Fenyéri Mór (Budapest) színész (x Pest, 1857.)
21. † 1927. Liebl Ervin (Budapest) festő (x Nagyszében, 1895. november 27.)
22. 1402. Bártfa, Lócse, Nagyszombat, Pozsony és Sopron árumegállító jogot kap.
22. † 1827. Ráday Pál, gróf (Pest) földbirtokos, színjátszás-szervező (x Pécel, 1768. március 31.)
22. x 1852. Csonka János (Szeged) gépészmérnök, feltaláló († Budapest, 1939. október 27.)
22. † 1927. Bodor Ödön (Budapest) sportújságíró, távfutó, postatisztviselő (x Kapuvár, 1882. január 24.)
23. † 1752. Szegedi Mihály (Gyöngyös) jezsuita tanár (x Sümeg, 1706. október 23.)
23. † 1902. Bakay Nándor (Szeged) közgazdasági író, költőgyáros (x Új-Szeged, 1833. október 15.)

23. x 1902. Brodsky Ferenc (Rákospalota) gordonkaművész, zenepedagógus, zenetörténész († Budapest, 1974. november 18.)
23. † 1952. Borsos József (Debrecen) építész (x Hódmezővásárhely, 1875. március 18.)
23. † 1977. Andik István (Pécs) orvos, belgyógyász, tüdőgyógyász, egyetemi tanár (x Kővágószőlős, 1910. november 20.)
23. † 1977. Kálló Antal (Budapest) kórboncnok, törvényszéki orvos szakértő, egyetemi magántanár (x Szeged, 1898. március 13.)
24. 1852. Leleplezik a székelyföldi Habsburg-ellenes összeesküvést.
24. x 1927. Laurinyecz András (Kondoros) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1957. november 29.)
25. x 1802. Sárkány Miklós József (Komárom) bencés apát, író, politikus († Kajár, 1891. július 20.)
25. x 1877. Büchler Pál (Bácbányaváros) filológus († Marosvásárhely, 1946. július 7.)
25. † 1952. Garay Ákos (Budapest) festő, grafikus, etnográfus (x Ápáti, 1866. október 5.)
26. x 1802. Debreczeni Márton (Magyargyerőmonostor) bányamérnök, költő († Kolozsvár, 1851. február 18.)
26. x 1902. Pógyor István (Sárosroszi) református ifjúsági vezető († Budapest, 1953. november 7.)
27. † Wonaszek A. Antal (Budapest) csillagász, fizikus (x Liblin, Csehország, 1871.)
27. † 1977. Vásárhelyi Zoltán (Budapest) kóruskarnagy, zeneszerző, főiskolai tanár (x Kecskemét, 1900. március 2.)
28. x 1852. Tandor Ottó (Nagykanizsa) építész-mérnök, műegyetemi tanár († Balatonfüred, 1913. június 12.)
28. x 1877. Csergő Hugó (Budapest) író, újságíró († 1944. december)
28. x 1877. Illés Jenő (Debrecen) filmrendező, operatőr († Budapest, 1951. október 17.)
28. x 1877. Szász Zoltán (Kolozsvár) író, újságíró († Budapest, 1940. március 16.)
28. † 1877. Tavasi Lajos (Igló) pedagógus (x Igló, 1814. augusztus 2.)
28. † 1977. Mészáros Vilma (Budapest) irodalomtörténész, esztéta (x Budapest, 1921. március 23.)
29. x 1902. Urbányi László (Rákosszentmihály) vegyészmérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1974. május 7.)
29. † 1952. Friedreich Endre (Budapest) történétíró, tanár (x Mártonfalva, 1878. május 30.)
29. † 1977. Kiss István (Pécs) filozófus, egyetemi tanár (x Vízvár, 1927. január 31.)
30. x 1727. Batthyány József, gróf (Bécs) esztergomi bíboros-érsek, hercegprímás († Pozsony, 1799. október 23.)
30. † 1977. Babos Zoltán (Budapest) kultúrmérnök, hidrológus (x Budapest, 1904. május 13.)
30. † 1977. Szabon József (Szeged) fül-orr-gégeorvos, c. egyetemi tanár, klinikai igazgató (x Vadna, 1915. május 20.)
31. † 1802. Bogdanich Imre Dániel (Buda) csillagász (x Verőce, 1762?)
31. x 1877. Magyar Ede (Oszadki) építész († Szeged, 1912. május 5.)
31. x 1902. Jávor Pál (Arad) színész († Budapest, 1959. augusztus 14.)
31. x 1927. Kiss István (Vízvár) filozófus, egyetemi tanár († Pécs, 1977. január 29.)

FEBRUÁR

- † 1977. Pártos Ödön (Tel Aviv) zeneszerző, brácsaművész (x Budapest, 1907. január 20.)
1. x 1902. Berda József (Budapest) költő († Budapest, 1966. július 6.)
1. x 1927. Várady Zoltán (Kiskunmajsa) karmester († Szeged, 1985. január 26.)
2. 1602. Basta generális Besztercét ostromolja.
2. x 1852. Versényi György (Szucság) író, költő († Kolozsvár, 1918. június 20.)
2. † 1977. Simor Erzsébet (Budapest) színész (x Budapest, 1913. július 6.)
3. x 1877. Antalffy Endre (Ratosnya) költő, nyelvész, műfordító († Marosvásárhely, 1958. február 6.)
- x 1902. Szabó László (Kisszentmiklós) baptista lelkész († Budapest, 1974. január 3.)
3. 1952. Megszűnik a Szabad Szó, a Nemzeti Parasztpárt lapja.
3. † 1977. Horváth Lajos, ifj. (Budapest) filológus, egyetemi tanár (x Budapest, 1911. október 7.)
4. † 1652. Rákóczi Zsigmond (Fogarás) erdélyi birtokos, I. Rákóczi György fia (x Sárospatak, 1622.)
4. x 1827. Bielz Eduard Albert (Nagyszeben) zoológus, akadémikus († Nagyszeben, 1898. május 26.)
4. † 1877. Bertha Sándor (Budapest) ügyvéd, akadémikus (x Ete, 1796. április 7.)
4. † 1977. Ady Mariska (Budapest) költő, elbeszélő (x Hadad, 1888. február 26.)
5. x 1877. Nagy Endre (Nagyszőlős) író, konferanszié, színikazgató († Budapest, 1938. május 5.)

5. x 1902. Beleznay István (Szatmárnémeti) színész, rendező, színingazgató († Miskolc, 1963. október 14.)
5. † 1927. Antos Károly (Körmöcbánya) karnagy, zeneszerző (x Dinisov, Csehország, 1854.)
5. x 1927. Hamar Márton (Radnót) zoológus, természettudományi szakíró († Bukarest, 1987. március 25.)
5. x 1927. Kovács János (Mezőkövesd) színész († Budapest, 1992. november 23.)
5. † 1977. Rácz János (Bangwe, Fülöp-szigetek) római katolikus pap, misszionárius (x Hosszúszeg, 1907. március 31.)
6. † 1977. Farczádý Elek (Marosvásárhely) történész, középiskolai tanár, levéltáros (x Marosvásárhely, 1890. április 9.)
7. † 1927. Kvassay Ede (Tapolcsány) író (x Pest, 1845. február 8.)
7. x 1927. Novák Lajos (Baja) festő, grafikus († Dömös, 1989. január 9.)
7. † 1977. Vendel Miklós (Sopron) geológus, egyetemi tanár, akadémikus (x Sopron, 1896. október 8.)
8. x 1927. B. Nagy László (Budapest) újságíró, filmkritikus, dramaturg († Budapest, 1973. április 18.)
8. † 1927. Hajós Sámuel (Budapest) mérnök, hidrológus (x Mágócs, 1853.)
8. † 1927. Koch Antal (Budapest) geológus, egyetemi tanár, akadémikus (x Zombor, 1843. január 7.)
8. † 1977. Kalmár János (Budapest) fegyvertörténész, gépészmérnök (x Mád, 1899. augusztus 27.)
9. x 1877. Schiller Bódog (Pozsony) jogtörténész († Budapest, 1914. január 29.)
9. x 1927. Kardos Pál (Cegléd) kóruskarnagy, főiskolai tanár, zenei író († Kecskemét, 1978. február 16.)
10. x 1877. Paulovics István (Kiskőrös) irodalomtörténész († Kiskunmajsa, 1937. április 4.)
10. x 1927. Batonai László (Cegléd) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1957. február 5.)
10. x 1927. Pauló Lajos (Hévízgyörk) rendező († Budapest, 1975. augusztus 17.)
10. x 1827. Szombathy Ignác (Velence) pedagógus, újságíró, a legelső magyar gyorsíróújság szerkesztője (†?, 1912.)
10. † 1927. Nagy Pál (Budapest) gyalogsági tábornok (x Senyepusztá, 1864. szeptember 8.)
10. † 1977. Lantos Rezső (Budapest) karnagy (x Mekényes, 1927. március 26.)
10. † 1977. Gyulai Zoltán (Miskolc) bányamérnök, egyetemi tanár (x Csáktornya, 1900. szeptember 22.)
12. x 1852. Ordódy Lajos (Nagymásas) mezőgazdasági, közgazdasági szakíró († Nagykereskény, 1910. október 20.)
12. † 1852. Reisinger János (Pest) orvos, biológus, egyetemi tanár (x Győr, 1784. május 24.)
12. x 1877. Solt Béla (Szomolnok) kohómérnök, műegyetemi tanár († Sopron, 1958. szeptember 2.)
12. † 1902. Bruck Jakab (Budapest) orvos (x Pest, 1845. október 20.)
13. 1327. I. Károly magyar és János cseh király nagyszombati találkozója.
13. x 1902. Ujvári Imre (Szeged) újságíró, kritikus († Budapest, 1962. február 23.)
13. x 1927. Köves Erzsébet (Budapest) szerkesztő, irodalomtörténész († London, 1989. június 11.)
13. † 1977. Pogácsás György (Budapest) mezőgazdász, egyetemi tanár, miniszter (x Hajdúdorog, 1919. február 10.)
14. x 1827. Schmidt Ferenc (Temesvár) építészmérnök († Budapest, 1901. március 7.)
14. x 1877. Erney Móric (Budapest) gépészmérnök († Százhalombatta, 1948. július 10.)
14. x 1877. Murányi László (Edelény) ügyvéd, politikus († Nyíregyháza, 1939. augusztus 14.)
15. † 1977. Kárpáti György (Budapest) orvos, onkoradiológus (x Budapest, 1912. szeptember 12.)
16. x 1877. Farkas Edit (Budapest) a szociális missziótársulat alapítója († Budapest, 1942. március 24.)
16. † 1977. Péter Rózsa (Budapest) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1905. február 17.)
17. † 1977. Makay Miklós (Budapest) református lelkész, író (x Orsova, 1905. október 8.)
17. 1777. Mária Terézia elrendeli a szombathegyi és a székesfehérvári római katolikus püspökség felállítását.
18. x 1777. Simonyi József, báró (Nagykálló) huszári ezredes († Arad, 1837. október)
18. x 1827. Benedek József (Csömény) színész († Sárbogárd, 1892. február 24.)
19. † 1927. Kétly Károly, báró (Budapest) belgyógyász, egyetemi tanár, akadémikus (x Csurgó, 1839. szeptember 14.)
19. † 1952. Reguly Zoltán (Budapest) gépészmérnök (x Hegybánya, 1904. szeptember 13.)
19. † 1977. Nagy Iván (Budapest) művelődéspolitikus, újságíró (x Celldömölk, 1898. május 31.)

20. x 1877. Gergely Győző (Herpa) újságíró, műfordító († Budapest, 1945. január 4.)
20. † 1902. Beniczky Irma (Újpest) író (x Alsó-micsinye, 1828. szeptember 7.)
20. † 1927. Kármán Elemér (Budapest) törvényszéki bíró, kriminálpedagógus (x Budapest, 1876. április 28.)
21. 1277. Vízaknai Alárd fia Gyán kifosztja Gyulafehérvárt és felégetik a székesegyházat.
21. x 1902. Hencz László (Szeged) urológus-sebész († Budapest, 1975. augusztus 26.)
21. x 1902. Molnár József (Szombathely) építész († Budapest, 1983. május 16.)
21. † 1927. Palatin Gergely (Pannonhalma) fizikus, tanár (x Kőszeg, 1851. augusztus 31.)
22. x 1802. Gozsdú Manó (Nagyvárad) jogász, politikus († Pest, 1870. február 3.)
22. † 1852. Cziráky Antal Mózes, gróf (Pozsony) országbíró, akadémikus (x Sopron, 1772. szeptember 8.)
22. x 1877. Huber János (Fertőféhéregyháza) római katolikus kanonok († Sopron, 1945. december 13.)
22. x 1902. Göllner Miklós (Besztercebánya) festő († Budapest, 1977. március 17.)
22. † 1977. Pápa Miklós (Budapest) jogász, turisztikai író (x Budapest, 1907. december 8.)
23. x 1852. Agnelli József (Szokolca) növénynevelő, római katolikus pap († Holics, 1923. augusztus 6.)
23. † 1902. Nagy Kálmán (Budapest) szobrász (x Kiskunhalas, 1872. április 17.)
23. † 1902. Nemes Ödön (Marosvásárhely) pedagógus, író (x Ribice, 1847. június 30.)
23. † 1927. Halis István (Nagykanizsa) helytörténeti kutató (x Nagykanizsa, 1855. augusztus 21.)
23. † 1952. Gróh Gyula (Budapest) kémikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Esztergom, 1886. január 16.)
23. † 1952. Karácsony Sándor (Budapest) pedagógiai és filozófiai író, egyetemi tanár (x Földes, 1891. január 10.)
23. † 1977. Vécsey Ernő (Budapest) zeneszerző, zongoraművész, pedagógus (x Budapest, 1910. december 25.)
24. x 1802. Herepei Károly (Vízakna) református lelkész, főiskolai tanár, akadémikus († Vízakna, 1871. október 26.)
25. x 1802. Lenkey Károly (Bécs) honvédszárvezető († Eger, 1874. május 18.)
25. x 1877. Papir Sándor (Kecskemét) színész († Újpest, 1911. december 6.)
25. x 1902. Ember Ervin (Dobsina) költő, író, közgazdász († Budapest, 1974. július 11.)
25. † 1902. Valentiny János (Nádasdladány) festő (x Nagylak, 1842. január 1.)
25. x 1927. Nádasy László (Budapest) filmrendező, forgatókönyvíró († Budapest, 1983. szeptember 12.)
26. x 1877. Heykal Ede (Pápa) kertész († Budapest, 1957. augusztus 11.)
26. † 1902. Szigeti József (Budapest) színész, színpadi szerző, rendező, akadémikus (x Veszprém, 1822. május 11.)
- 26 x 1927. Újvári József (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1958. június 25.)
26. † 1927. Káplány Géza (Budapest) költő, író, jogász (x Pétervásár, 1843. december 5.)
26. † 1927. Székely István (Budapest) egyházi író, egyetemi tanár, akadémikus (x Nagyvárad, 1861. február 26.)
27. x 1877. Jancsi bohóc (?) artista († Budapest, 1939. február 12.)
28. x 1827. Nékám Sándor (Pest) matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1885. augusztus 26.)
28. † 1852. Beszédes József (Dunaföldvár) vízépítő mérnök, akadémikus (x Magyarokanizsa, 1787. február 13.)
29. † 1952. Navratil Ákos (Budapest) jogász, közgazdasági író, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1875. május 20.)

MÁRCIUS

- † 1677. Szuhay Mátyás birtokos nemes, katonai parancsnok (x?)
1. 1552. Elfoglalja Szegedet Hádím Ali Buda pasa.
1. x 1827. Barokaldi József (Modena) cirkusz-igazgató († Budapest, 1915.)
1. x 1877. Lingauer Albin (Gönyü) újságíró, politikus († Linz, 1962. március 31.)
1. † 1977. Futó József (Budapest) geográfus, főiskolai tanár (x Csökmő, 1918. augusztus 22.)
2. x 1902. Bartha Lajos (Aranyosgyéres) vegyész-mérnök († Budapest, 1971. augusztus 10.)
2. x 1902. Iványi-Grünwald Béla (Nagybánya) történetíró († London, 1965. január 22.)
3. x 1852. Förster Aurél (Pécs) közgazdasági író († Budapest, 1932. február 26.)
3. † 1952. Vakarcz Kálmán (Csór) tanár, néprajzi gyűjtő (x Szatmárnémeti, 1872. október 5.)

3. † 1977. Binder Béla (Budapest) bányamérnök (x Székesfehérvár, 1905. szeptember 26.)
4. x 1902. Szür-Szabó József (Gorazdsde) grafikus, karikaturista († Budapest, 1993. augusztus 27.)
4. † 1977. Dankanits Ádám (Bukarest) történész, könyvtáros, újságíró (x Kolozsvár, 1932. január 2.)
5. † 1577. Listi János (Prága) püspök (x Nagyszében, ?)
5. † 1902. Hatsek Ignác (Budapest) kartográfus (x Vágújhely, 1828.)
5. † 1977. Kosztolányi István (Budapest) kanoнок (x Tótmegyer, 1903. október 25.)
6. † 1852. Széchy Ágoston (Pest) tanár, neveléstaníró, piarista pap, akadémikus (x Sárospatak, 1778. július 5.)
6. x 1902. Berczy Géza (Budapest) színész († Budapest, 1963. október 8.)
6. x 1902. Gábor György (Budapest) újságíró, író, esztéta, fordító, tanár († Budapest, 1973. augusztus 3.)
6. x 1902. Ökrös Sándor (Debrecen) orvos, egyetemi tanár († Nádudvar, 1987. május 8.)
6. † 1977. Balázs János (Kaposvár) festő (x Magyaregres, 1904. december 22.)
6. † 1977. Molnár Zsuzsa (Budapest) muzeológus, művészettörténész (x Budapest, 1929. augusztus 8.)
7. x 1877. Dienzl Oszkár (Budapest) zongoraművész, zeneszerző († Budapest, 1925. december 26.)
7. x 1877. Szurday Róbert (Budapest) textilgyáros († Budapest, 1938. február 8.)
7. x 1902. Tímár József (Budapest) színész († Budapest, 1960. október 3.)
8. x 1852. Davida Leó (Strogow-Dolny) anatómus, egyetemi tanár († Budapest, 1929. november 24.)
8. † 1952. Ferenczi Sári (Budapest) író, irodalomtörténész (x Kolozsvár, 1887. június 23.)
9. † 1777. Haner György Jeremiás (Berethalom) történész, irodalomtörténész (x Kisd, 1707. április 17.)
9. x 1877. Szigethy Vilmos (Györök) író, költő, újságíró († Szeged, 1956. február 18.)
9. x 1902. Kerényi György (Csorna) népzene-kutató, zeneszerző, karnagy, szerkesztő, tanár († Budapest, 1986. december 30.)
9. † 1927. Fodor Károly (Budapest) vívómester, újságíró (x Nagykőrös, 1856. február 5.)
9. † 1952. Szigeti Gabriella (Budapest) könyvtáros (x Budapest, 1894. november 6.)
10. x 1877. Entz Béla (Kolozsvár) patológus, egyetemi tanár, akadémikus († Pécsvárad, 1959. január 14.)
10. † 1952. József Mór (Budapest) politikus (x Budapest, 1876. április 10.)
10. † 1977. Boross Sándor (Mérkvállaj) költő, tanító (x Szárazberek, 1891. március 7.)
11. x 1902. Kőszegi Margit (Máramarossziget) színész († Marosvásárhely, 1988. január 31.)
11. x 1902. Szegi Pál (Budapest) kritikus, költő († Budapest, 1958. január 2.)
11. † 1977. Lukács Ernőné Bárkány Klára (Budapest) tanár, könyvkiadói igazgató, főszerkesztő (x Budapest, 1908. december 5.)
12. x 1877. Winkler János (Monor) baromfitegyéztési szakíró († Budapest, 1938. december 9.)
12. x 1902. Mattioni Eszter (Szekszárd) festő († 1993. március)
12. † 1952. Erőssy Lajos (Budapest) tervezőmérnök (x Garamszécs, 1879. június 14.)
13. x 1852. Sággh József (Pest) zeneíró, tanár († Vác, 1922. január 25.)
13. † 1852. Kilényi Dávid (Debrecen) színész, színigazgató (x 1791.)
13. x 1877. Morinyi Ödön (Mórárom) festő († Brüsszel mellett, 1958.)
14. x 1877. Bátki József (Zagyvaróna) festő, szobrász († Salgótarján, 1948. december 27.)
14. x 1877. Sörös Béla (Nemespécsely) református püspök († Losonc, 1939. október 2.)
14. x 1877. Voinovich Géza (Debrecen) irodalomtörténész, esztéta, akadémikus († Budapest, 1952. szeptember 20.)
14. † 1977. Dávid Gyula (Budapest) zeneszerző, főiskolai tanár (x Kecskemét, 1913. május 6.)
15. x 1877. Láng Boldizsár, báró (Budapest) politikus, altábornagy († Budapest, 1943. április 27.)
15. † 1927. Mandovszky Richárd (Budapest) újságíró (x 1867.)
15. † 1952. Sándor Móric (Budapest) építész (x Felsőalap, 1885. január 10.)
16. x 1852. Reichenhaller Kálmán (Pest) kémikus († Budapest, 1919. április 16.)
16. † 1902. Feleky Miklós (Budapest) színész, rendező (x Nagyalambfalva, 1818. december 18.)
16. † 1977. Vadász János (Debrecen) filmoperatőr (x Debrecen, 1903.)
17. † 1527. Szobi Mihály (?) köznemes, Werbőczy István jegyzője, a kir. tanács tagja (x?)
17. x 1827. Darbay György (Alsó-Ausztria) honvédtiszt († Budapest, 1909. május 16.)

17. x 1852. Nagy Ferenc (Verőce) jogász, egyetemi tanár, akadémikus († Röjtök-muzsaj, 1928. szeptember 8.)
17. x 1852. Wlassics Gyula, báró (Zalaegerszeg) jogász, egyetemi tanár, miniszter, művelődéspolitikus, akadémikus († Budapest, 1937. március 30.)
17. x 1877. Nagy Iván Edgár (Riga) mezőgazdasági szakíró, irodalomtörténész († Budapest, 1947. január 19.)
17. † 1952. Láng Nándor (Budapest) régész, egyetemi tanár, akadémikus (x Deliblát, 1871. január 3.)
17. † 1977. Göllner Miklós (Budapest) festő (x Besztercebánya, 1902. február 22.)
17. † 1977. Jancsó Béla, id. (?) festő (x Budapest, 1896.)
18. † 1902. Katona Zsigmond (Kecskemét) gyógyszerész, szőlész, gyümölcskertész (x Vámfalu, 1828. május 1.)
18. x 1927. Surányi Gábor (Kiskunfélegyháza) pedagógiai pszichológus, művelődéspolitikus († Debrecen, 1970. november 23.)
18. † 1977. Balázs János (Salgótarján) naiv festő, versíró (x Alsókubin, 1905. június 26.)
19. x 1852. Spányi Béla (Pest) festő († Budapest, 1914. június 12.)
19. x 1877. Kellner József (Tata) mérnök († Budapest, 1943. július 20.)
19. † 1902. Tolnai Lajos (Budapest) regényíró (x Györköny, 1837. január 31.)
20. † 1702. Tótfalusi Kis Miklós (Kolozsvár) betűmetsző, nyomdász (x Alsó-misztótfalu, 1650.)
20. x 1777. Bethlen Elek, gróf (Üreg) történész († Pest, 1841. február 11.)
- x 1927. Brenner János (Szombathely) építésmérnök († Budapest, 1997. március 12.)
20. x 1927. Nagy József (Hódmezővásárhely) operatőr († Budapest, 1994. március 21.)
20. † 1927. Károlyi Lajos (Budapest) festő (x Szeged, 1877. július 16.)
20. † 1927. Kovács Imre (Budapest) vegyész (x Székesfehérvár, 1865. május 24.)
21. x 1877. Pakots József (Alvinc) újságíró, író († Budapest, 1933. június 12.)
21. † 1902. Szontagh Ábrahám (Budapest) orvos (x Dobsina, 1830. január 16.)
21. † 1977. Fischer Miklós (Temesvár) közíró (x Temesvár, 1893. június 11.)
21. † 1977. Mikó Imre (Kolozsvár) író, műfordító, jogász, politikus (x Bánffy-hunyad, 1911. március 27.)
21. † 1977. Nyéki Kálmán (Budapest) római katolikus pap, teológiai tanár (x Bogyoszló, 1908. március 22.)
23. x 1852. Khuen Antal (Freiwaldau-Gräfenberg, Ausztria) építész († Orotava, Teneriffe-sziget, 1890. február 1.)
23. x 1902. Schmidt Eligius Róbert (Karánsebes) bányamérnök, geológus, hidrogeológus († Budapest, 1973. július 23.)
23. † 1902. Tisza Kálmán (Budapest) politikus, miniszterelnök, akadémikus (x Geszt, 1830. december 16.)
23. † 1952. Dienes Pál (London) matematikus, filozófus, egyetemi tanár (x Tokaj, 1882. november 24.)
23. † 1977. Szalantai Rezső (Budapest) író, publicista, irodalomtörténész, műfordító, könyvtáros, tanár (x Nagyszalonta, 1904. október 23.)
24. † 1877. Preysz Móric (Budapest) kémikus, akadémikus (x Sopron, 1829. július 23.)
25. x 1702. Desericzky Ince József (Diós) történetíró († Vác, 1763. november 16.)
25. x 1877. Hegyi Emánuel (Pozsony) zongoraművész († 1943. vagy 1944.)
25. † 1977. Gerő Sándor (Budapest) grafikus, karikaturista (x Budapest, 1904. május 17.)
25. † 1977. Szenkár Jenő (Düsseldorf) karmester († Budapest, 1891. április 9.)
26. x 1902. Barra György (Zilah) pedagógus († Budapest, 1970. október 31.)
26. † 1902. Nécsey István (München) festő (x Verebély, 1870. február 12.)
26. † 1902. Romwalter Károly (Sopron) nyomdász (x Kőszeg, 1825. május 26.)
26. x 1927. Koós Iván (Budapest) báb- és díszlettervező (†? 1999. október 15.)
26. x 1927. Lantos Rezső (Mekényes) karnagy († Budapest, 1977. február 10.)
26. † 1977. Osa Hajnal (Kecskemét) bábkeszítő művész, pedagógus, a népművész mestere (x Alpár, 1922. június 21.)
27. x 1852. Kornfeld Zsigmond, báró (Jenikau, Csehország) a Magyar Általános Hitelbank vezérigazgatója († Budapest, 1909. március 24.)
27. x 1902. Mondl Ferenc (Budapest) elektromérnök († Chandigarh, India, 1964. március 15.)
28. x 1802. Károlyi György, gróf (Bécs) politikus, akadémikus († Budapest, 1877. november 9.)
28. x 1802. Munkácsy János (Nagyvárad) újságíró, szerkesztő, színműíró († Arad, 1841. július 22.)
28. x 1877. Dánielné Lengyel Laura (Újfehértó) író, újságíró († Budapest, 1954. június 2.)
28. † 1977. Bárony Rózsi (Bécs) színész (x Budapest, 1909. március 14.)

28. † 1977. Tasnádi Kubacska András (Budapest) geológus, paleontológus (x Budapest, 1902. április 28.)
29. † 1852. Méhes Sámuel (Kolozsvár) tanár, nyomda- és laptulajdonos, író, szerkesztő, akadémikus (x Kolozsvár, 1785. január 30.)
30. x 1877. Bródy Miklós (Nagykároly) karmester, zeneszerző, sakkmeister († Kolozsvár, 1949. december 17.)
30. x 1902. Szántó Ferenc (Mezőberény) magyarnóta-szerző († Budapest, 1989. december 18.)
30. † 1977. Rácz Antal (Budapest) tanár, honvéd alezredes (x Hajdúszoboszló, 1924. május 28.)
31. † 1977. Chytil Marió (Budapest) kiadói szerkesztő (x Bazin, 1922. április 8.)
31. † 1977. Csallány Dezső (Nyíregyháza) régész, múzeumigazgató (x Szentes, 1903. november 10.)

ÁPRILIS

- † 1277. Gutkeled Joachim bán (x?)
- † 1552. Patócsy Ferenc békési főnemes (x Alsóeperjes, ?)
1. † 1952. Gyergyai Árpád (Kolozsvár) orvos, egyetemi tanár (x Kolozsvár, 1881. április 21.)
2. x 1877. Mészáros Ervin (Budapest) honvéd százados, kardvívó († Budapest, 1940. május 20.)
2. x 1877. Pál Alfréd (Budapest) politikus († Budapest, 1934. március 8.)
2. x 1902. Szabó József (Alsómesteri) evangélikus püspök († Győr, 1986. október 17.)
2. † 1902. Abt Antal (Kolozsvár) fizikus, egyetemi tanár, a földmágnesesség kutatója (x Rézbánya, 1828. november 4. vagy 6.)
2. † 1927. Prohászka Ottokár (Budapest) római katolikus püspök, egyházi szónok és író, egyetemi tanár, akadémikus (x Nyitra, 1858. október 10.)
2. 1952. Megindul az Esti Budapest című lap.
2. † 1952. Molnár Ferenc (New York) író, hírlapíró (x Budapest, 1878. január 12.)
3. † 1877. Fekete János (Székesfehérvár) író (x Kápolnásnyék, 1817. december 11.)
3. 1952. Elkészült a diósgyőri nagyolvasztó.
3. † 1977. Remetei Filep Ferenc (Körmend) orvos (x Nagyszében, 1898. március 11.)
4. † 1977. Radnai György (Budapest) operanékes (x Szurdokpüspöki, 1920. augusztus 7.)
5. † 1902. Névy László (Budapest) tanügyi és esztétikai író (x Középiszkáz, 1841. január 27.)
5. x 1927. Vass Lajos (Poroszló) zeneszerző, karnagy († Budapest, 1992. november 6.)
5. † 1977. Fodor Ernő (Kolozsvár) újságíró, szerkesztő, műfordító (x Lvov, 1906. június 1.)
5. † 1977. Zádor Jenő (Los Angeles) zeneszerző, zenetörténész (x Bátaszék, 1894. május 11.)
6. † 1802. Pállya István (Pest) színműíró, piarista rendfőnök (x Léva, 1740. szeptember 10.)
6. x 1902. Tápai Antal (Kistelek) szobrász († Szeged, 1986. szeptember 20.)
6. 1902. Táborszky Ottó (Budapest) múzeumigazgató, gépészmérnök (x 1853.)
6. † 1927. Katona Mór (Budapest) jogász, egyetemi tanár (x Szentmihályfa, 1845. május 5.)
6. † 1952. Gerlőczy Géza (Budapest) orvos, belgyógyász (x Budapest, 1890. június 21.)
7. x 1877. Osváth Ernő (Nagyvárad) szerkesztő, író († Budapest, 1929. október 28.)
7. † 1902. Parádi Kálmán (Kolozsvár) tanár, zoológus (x Pest, 1842. április 25.)
7. x 1902. Kósa Zoltán (Budapest) építész († Budapest, 1978.)
8. x 1902. Szombathy Viktor (Rimaszombat) író, műfordító († Budapest, 1987. augusztus 12.)
8. x 1927. Garzó Tamásné Bernáth Gabriella (Debrecen) kémikus († Budapest, 1981. november 27.)
9. x 1902. Vén Emil (Fiume) festő († Budapest, 1984. július 13.)
9. † 1927. Demjén Zoltán (Budapest) festő (x Vásárosnamény, 1860. április 4.)
10. x 1827. Bulyovszky Gyula (Rákoskeresztúr) újságíró, ügyvéd († Budapest, 1883. április 17.)
10. x 1902. Darvas Lili (Budapest) színész († New York, 1974. július 22.)
11. † 1902. Meiszner Ernő (Nagyvárad) mérnök (x 1834. január 4.)
11. † 1902. Veszelei Károly (Dombóvár) költő (x Széprém, 1867. április 30.)
11. † 1977. Uray Vilmos (Miskolc) gépészmérnök, egyetemi tanár (x Budapest, 1914. május 10.)
11. † 1977. Wehner Tibor (Budapest) zongoraművész (x Budapest, 1918. december 3.)
12. x 1877. Pásztor Árpád (Ungvár) újságíró, író († Budapest, 1940. október 26.)
13. 1752. E napról maradt fenn az első magyarországi postabélyegző.
13. x 1827. Hollósy Kornélia (Gertyenes) operanékes († Dombegyháza, 1890. február 10.)

14. x 1902. Balázs István (Zalapáka) színész († Budapest, 1976. január 1.)
14. x 1902. Miskey József (Budapest) sakkszövetségi szervező, szerkesztő († Budapest, 1981. december 11.)
14. † 1977. Paál József (Budapest) gépészmérnök (x Sárkeresztúr, 1900. június 6.)
15. x 1877. Kriston Endre (Kemencse) római katolikus nagyprépost, c. püspök, egyházi író, felsőházi tag († Eger, 1960. május 3.)
15. x 1927. Dévényi Lajos (Budapest) zongoraművész († Budapest, 1888. november 5.)
15. x 1927. Stubnyán István (Sajókaza) bányamérnök († Budapest, 1980. november 8.)
16. x 1852. Alvinczy Sándor (Nagykikinda) nyelvpedagógus, író († Budapest, 1925. december 16.)
16. x 1852. Ujvári Béla (Érsekújvár) író, színműíró, szerkesztő († Budapest, 1926. november 7.)
16. x 1877. Máday Andor (Budapest) társadalomtudományi író, egyetemi tanár, könyvtáros († Genf, 1958. december 29.)
16. † 1927. Lóránfi Antal (Budapest) szobrász (x Kecskemét, 1856. szeptember 5.)
17. x 1927. Guba Sándor (Heves) mezőgazdász, főiskolai igazgató († Kaposvár, 1984. február 20.)
17. x 1927. Őrsi Ferenc (Barcs) író († Budapest, 1994. augusztus 13.)
17. 1952. Szentpétery Zsigmond (Budapest) geológus, petrográfus, egyetemi tanár, akadémikus (x Nagykovács, 1880. július 17.)
18. x 1877. Fekete Zoltán (Selmecbánya) erdőmérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Sopron, 1962. április 4.)
18. † 1977. Ligeti Magda (Budapest) ideggyógyász-pszichoanalitikus (x Budapest, 1909. október 6.)
19. † 1877. Kecskeméthy Aurél (Budapest) újságíró, író (x Buda, 1827. április 27.)
19. † 1902. Horánszky Nándor (Budapest) politikus, miniszter, ügyvéd (x Eger, 1838. január 15.)
19. † 1952. Bodor Aladár (Budapest) író, újságíró, költő (x Alvinc, 1880. január 29.)
19. † 1977. Galla Ferenc (Székesfehérvár) római katolikus pap, egyetemi tanár, egyháztörténész, pápai prelátus (x Udvard, 1888. szeptember 23.)
19. † 1977. Weszelovszky Lajos (Budapest) gyógypedagógus (x Salgótarján, 1909. augusztus 8.)
20. x 1902. Csáji Pál (Nagyida) református lelkész, levéltáros († Budapest, 1964. november 16.)
20. x 1902. Gonda György (Nagykároly) színész († Budapest, 1970. július 24.)
20. x 1902. Parragi György (Pécsbányatelep) újságíró († Budapest, 1963. március 19.)
22. x 1902. Moravek Endre (Léva) könyvtáros († Budapest, 1971. október 4.)
23. x 1852. Mednyánszky László, báró (Beckó) festőművész († Bécs, 1919. április 17.)
23. x 1877. Veress Ferenc (Bukarest) orvos, egyetemi tanár (†?)
23. x 1927. Horváth Béla (Borosjenő) színész, rendező, műfordító († Marosvásárhely, 1981. szeptember 5.)
24. † 1802. Gyulai Sámuel, gróf (Bere) altábornagy (x Nádaska, 1723.)
24. x 1927. Köteles Pál (Gyanta) író († Budapest, 1991. december 13.)
24. † 1927. Edvi Illés Aladár (Budapest) gépészmérnök (x Kapuvár, 1858. január 6.)
24. † 1977. Nagy István (Kolozsvár) író, egyetemi tanár (x Kolozsvár, 1904. február 22.)
25. † 1077. I. Géza király (x?)
25. 1077. I. Gézáé testvére, I. (Szent) László követi a magyar trónon.
25. x 1852. Kovács János (Szeged) etnográfus († Szeged, 1918. január 2.)
25. x 1877. Dunay Bertalan (Százaberecs) kardvívó, gépészmérnök († Budapest, 1961. február 28.)
25. x 1877. Vass József (Sárvár) kalocsai nagyprépost, egyetemi tanár, miniszter († Budapest, 1930. szeptember 8.)
25. † 1977. Méray-Horváth Zsófia (Budapest) műkorszóllyázó (x Arad, 1889. december 30.)
26. x 1827. Mokry Endre (Monostorszeg) vízépítő mérnök († Budapest, 1889. január 15.)
26. † 1827. Bihari János (Pest) zeneszerző, hegedűművész (x Nagyabony, 1764. október 21.)
26. x 1877. Terkán Lajos (Székesfehérvár) csillagász († Budapest, 1940. március 26.)
26. † 1977. Olosz Lajos (Arad) költő, ügyvéd (x Ágya, 1891. augusztus 23.)
27. x 1777. Huber József (Pozsony) szobrász († Pest, 1832.)
27. x 1827. Kecskeméthy Aurél (Buda) újságíró, író († Budapest, 1877. április 19.)
27. x 1877. Száhlender Lajos (Budapest) gyógyszerész, egyetemi magántanár, lapszerkesztő († Budapest, 1946. március 16.)
27. x 1902. Vaszkó Erzsébet (Nagykikinda) festő († Budapest, 1986. április 1.)
27. x 1927. Nagy József (Miskolc) negyvenhatosoros válogatott röplabdázó, edző († Budapest, 1974. július 19.)

27. † 1927. Darányi Ignác (Budapest) agrárpolitikus, miniszter, akadémikus (x Buda, 1849. január 15.)
28. x 1902. Tasnádi Kubacska András (Budapest) geológus, paleontológus († Budapest, 1977. március 28.)
28. x 1927. Sütő József (Budapest) vegyész-mérnök († Budapest, 1983. március 17.)
29. x 1802. Vay Miklós (Alsózsolca) politikus, kancellár, főrendiházi elnök, koronaőr, akadémikus († Budapest, 1894. május 14.)
29. x 1902. Rauscher György (Dorog) festő († Komárom, 1930. október 3.)
30. † 1902. Murányi Ármin (Budapest) ügyvéd, szerkesztő, író (x Győrasszonyfa, 1841. május 8.)

MÁJUS

1877. Megindul a Népszava
- x 1877. Stolp Ödön (Budapest) mezőgazdász, főiskolai tanár († Budapest, 1969. március 10.)
- † 1952. Gyalui Farkas (Kolozsvár) könyvtárigazgató, irodalomtörténész, író (x Gyalu, 1866. november 24.)
1. x 1852. Frim Jakab (Körmend) gyógypedagógus († Budapest, 1919. április 29.)
1. † 1902. Ráth Károly (Budapest) iparszervező (x Szeged, 1838. július 6.)
2. † 1777. Klimó György (Pécs) római katolikus püspök (x Lopassó, 1710. április 4.)
2. x 1852. Kada Elek (Kecskemét) író, újságíró († Kecskemét, 1913. július 24.)
2. x 1877. Bacsó Jenő (Debrecen) jogász, egyetemi tanár († Debrecen, 1955. október 13.)
3. x 1852. Kálmány Lajos (Szeged) népköltészeti és néprajzi gyűjtő († Szeged, 1919. december)
3. x 1877. Nopcsa Ferenc, báró (Déva) nagybirtokos, paleontológus, geológus, akadémikus († Bécs, 1933. április 23.)
3. x 1902. Tápay-Szabó Gabriella (Budapest) író, művelődéstörténész († Budapest, 1961. június 15.)
3. † 1927. Reisz Gyula (Budapest) a New York kávéház főincéze, az irodalmi élet közismert személyisége (x Debrecen, 1859.)
3. † 1927. Takács Imre (Pásztó) molnár, malomtulajdonos, malomipari feltaláló (x?, 1873.)
5. x 1777. Hrabovszky János, báró (Győr) altábornagy († Olmütz, 1852. szeptember 18.)
5. † 1877. Szalay Ágoston (Budapest) táblai elnök, történetbúvár, akadémikus (x Buda, 1811. október 24.)
5. x 1927. Havas Gertrúd (Budapest) bábművész († Budapest, 1982. április 11.)
5. † 1977. Grosschmid István (Torontó) a Magyar Légiforgalmi Rt. (MALERT) elnökgazgatója (x Budapest, 1891. május 5.)
5. † 1977. Lakos György (Budapest) író, újságíró (x Békéscsaba, 1921. augusztus 20.)
5. † 1977. Molnár Rózsa (Vác) festő (x Monor, 1900. október 11.)
6. x 1902. Boros Béla (Kassa) író, költő († Pécs, 1979. január 18.)
6. x 1927. Fodor Géza (Szeged) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus († Szeged, 1977. szeptember 28.)
7. x 1777. Schuster János (Pécs) orvos, kémikus, egyetemi tanár, akadémikus († Pest, 1939. május 19.)
7. x 1927. Csángó András (Börcs) építész († 1967. március 27.)
7. † 1952. Pesthy Pál (Sárszentlőrinc) jogász, miniszter (x Uzborjád, 1873. július 9.)
8. x 1827. Vajda János (Pest) költő, publicista († Budapest, 1897. január 17.)
8. x 1877. Udvardy Ignác (Zalaegerszeg) festő († Zalaegerszeg, 1961. április 1.)
8. x 1902. Somló István (Szolnok) színész, rendező († Budapest, 1971. április 5.)
8. x 1927. Bányász Tibor (Sárospatak) orvos, belgyógyász, diabetológus († Budapest, 1987. május 26.)
8. x 1927. Greksa Borbála (Homokmégy) mintairó, hímző- és pingálóaasszony († Kalocsa, 1985. december 27.)
9. x 1852. Czobor Béla (Székesfehérvár) műtörténész, akadémikus († Budapest, 1904. január 23.)
9. x 1877. Heller Farkas Henrik (Budapest) közgazdász, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1955. szeptember 29.)
9. x 1877. Szerémi Gusztáv (Budapest) hegedűpedagógus, zeneszerző († Budapest, 1952. augusztus 16.)
9. † 1877. Entz Ferenc (Promontor-Budafok) orvos, szőlész, kertész, akadémikus (x Sümeg, 1805. december 6.)
10. x 1852. Kazaliczky Antal (Mozsgó) színész, színműíró († Budapest, 1917. november 5.)
10. x 1852. Lánczy Leó (Pest) a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, majd a Bp.-i Kereskedelmi és Iparkamara elnöke († Budapest, 1921. január 26.)
10. x 1902. Dobroszláv Lajos (Vinga) festő († Tata, 1986. augusztus 8.)
10. x 1902. Nyíri István (Cegléd) építészmérnök († Budapest, 1955. augusztus 31.)

10. † 1902. Wittinger Antal (Kőszeg) pedagógus, helytörténész (x Törökbálint, 1850. szeptember 8.)
11. x 1877. Baransky Emil László (Ópalánka) akvarellfestő, grafikus († 1941. január 20.)
12. † 1952. Romsauer Lajos (Budapest) matematikus, műegyetemi tanár (x Malacka, 1879. augusztus 23.)
12. † 1977. Gimes Imre (Budapest) újságíró, író (x Bucs, 1900. június 23.)
13. † 1902. Lengyel Endre (Sárospatak) orvos (x Sárospatak, 1821. november 30.)
13. x 1927. Keleti Tamás (Budapest) biokémikus, akadémikus († Budapest, 1989. október 4.)
13. † 1977. Mády Zoltán (Budapest) nyelvész, irodalomtörténész, szociológus (x Budapest, 1898. szeptember 9.)
13. † 1977. Rosta János (Budapest) gyermekgyógyász, szakorvos (x Budapest, 1926. április 29.)
14. † 1952. Sima László (Szentés) lapszerkesztő, helytörténész (x Szentés, 1884. augusztus 26.)
15. x 1902. Molnár István (Várhely) belgyógyász, ideggyógyász († Budapest, 1972. április 26.)
15. † 1927. Mihály József (Budapest) újságíró, orvos, tanár (x Kolozsvár, 1853. május 17.)
15. † 1977. Görgey Mihály (Budapest) jogász (x Nagykároly, 1919. július 9.)
15. † 1977. Nyíreő István (Budapest) könyvtáros (x Nagybánya, 1893. március 20.)
16. † 1927. Pecz Ármin (Budapest) kertész, 1848–1867 között a Ludoviceum főkertésze (x Pest, 1855.)
17. x 1927. Batka István (Szeged) építésmérnök († Budapest, 1980. május 29.)
18. † 1902. Kézmárczky Tivadar (Budapest) szülész, egyetemi tanár (x Szepesváralja, 1842. május 2.)
18. † 1927. Toborffy Zoltán (Budapest) mineralógus, geológus, kémikus (x Budapest, 1882. március 31.)
18. † 1977. Révész Mihály (Budapest) újságíró, történész (x Kemenesmihályfa, 1884. december 16.)
18. † 1977. Z. Nagy Ferenc (Budapest) agrárpolitikus (x Déványa, 1899. szeptember 2.)
19. x 1852. Tetmajer Károly (Korompa) gépészmérnök, tanár († Kassa, 1907 után)
19. x 1902. Miklós László (Dombóvár) szülész-nőgyógyász, egészségügyi szervező († Budapest, 1972. június 23.)
19. † 1952. Káplány Géza (Budapest) könyvtáros (x Érzsébetváros, 1880. február 4.)
20. x 1902. Haszmann Pál (Gyulafalva) néprajzi és helytörténeti kutató, tanár († Alsócsernáton, 1977. szeptember 13.)
20. † 1952. Gelei József (Budapest) zoológus, egyetemi tanár, akadémikus (x Árkos, 1885. augusztus 20.)
21. 1327. Szomolnok városa kiváltságokat kap.
21. x 1902. Breuer Marcel Lajos (Pécs) építész († New York, 1981. július 1.)
21. x 1902. Lauber László (Pécs) építésmérnök († Budapest, 1953. augusztus 13.)
21. x 1902. Róna Magda (Budapest) koreográfus, színházi rendező († Budapest, 1989. február 9.)
21. † 1977. Barla Gyula (Debrecen) irodalomtörténész, tanár (x Gyulaháza, 1925. április 12.)
21. † 1977. Déván István (Kempton) atléta, újságíró (x Pozsony, 1890. november 4.)
21. x 1927. Dezső Imre (Hódmezővásárhely) kertésmérnök († Kijev, 1971. szeptember 16.)
22. x 1852. Jalsoviczky Géza (Nagykörös) gépészmérnök († Budapest, 1938. február 26.)
22. x 1927. Bolla Ilona (Felsőgörzsöny) történész († Budapest, 1980. december 8.)
22. † 1977. Bak János (Budapest) bibliográfus, könyvkiadási szakíró (x Mezőnyék, 1906. május 20.)
- 23–30. 1277. A rákosi gyűlés nagykorúvá nyilvánítja IV. (Kun) Lászlót, aki átveszi az ország irányítását.
23. † 1877. Fleischer József (Budapest) orvos, szülész (x Breznóbánya, 1829. június 22.)
23. x 1902. Almássy György (Debrecen) orvos, röntgenológus († Orosháza, 1967. szeptember 17.)
23. x 1927. Ancsel Éva (Budapest) filozófus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1993. május 1.)
23. † 1927. Havass Rezső (Budapest) földrajzi és gazdasági író (x Pozsony, 1852. január 17.)
24. x 1877. Reiss Zoltán (Budapest) építész († Budapest, 1945. június 26.)
24. x 1902. Horn Béla (Apatin) orvos, szülész-nőgyógyász, egyetemi tanár († Budapest, 1983. május 10.)
25. x 1852. Ellinger Jozefa (Pest) operaénekes († Budapest, 1920. április 11.)
25. x 1902. Vastagh László (Budapest) szobrász († Budapest, 1972. január 18.)
26. x 1902. Hátszegi Ottó (Branjevo) katonatiszt, törvívó († Budapest, 1977. július 21.)
26. x 1902. Gálffy Lola (Nagyenyed) festő († Szentendre, 1980. június 13.)

26. x 1902. Klimes Károly (Budapest) ideggyógyász († Budapest, 1968. február 12.)
26. x 1902. Somogyi Imre (Abony) gazdasági szervező, népnevelő, szakíró († Budapest, 1947. augusztus 5.)
26. † 1927. Szenes Béla (Budapest) író, újságíró (x Budapest, 1894. január 18.)
26. † 1952. Karafiáth Jenő (Budapest) politikus, miniszter (x Budapest, 1883. július 31.)
26. † 1977. Földes István (Vác) csillagász (x Budapest, 1908. október 12.)
26. † 1977. Izsák Domokos (Bencéd) parasztköltő, népi elbeszélő (x Csehétfalva, 1895. november 5.)
27. 1677. Varsóban XIV. Lajos francia király, Apafi Mihály erdélyi fejedelem és a magyarországi bujdosók szövetséget kötnek.
27. x 1827. Lázár Kálmán, gróf (Bencenc) földbirtokos, ornitológus, akadémikus († Erzsébetváros, 1874. február 27.)
27. x 1877. Domanovszky Sándor (Nagyszében) történész, egyetemi tanár, akadémikus († 1955. április 30.)
27. x 1877. Vízvári Mariska (Budapest) színész († Budapest, 1954. január 9.)
27. † 1977. László Mihály (Eger) borász, pincemester (x Eger, 1912. november 6.)
27. † 1977. Ratkóczy Nándor (Budapest) orvos, radiológus, egyetemi tanár (x Pécs, 1891. május 9.)
28. x 1852. Rákosi Szidi (Ötvös) drámai színész († Budapest, 1935. október 20.)
28. † 1977. Vecsey József (Sankt Gallen) római katolikus pap, teológiai tanár, szerkesztő (x Nemeshegyes, 1913. november 11.)
29. x 1877. Náday Béla (Budapest) drámai színész († Budapest, 1937. október 23.)
29. x 1877. Schimert Gusztáv (Erdély-Szerdahely) orvos († Stuttgart, 1955. augusztus 13.)
29. 1902. Megalakul a Gyáriparosok Országos Szövetsége (GYOSZ)
29. † 1977. Keresztessy Mária (Budapest) színész (x Miskolc, 1908. június 25.)
30. x 1927. Nyilas András (Békéscsaba) közigazdász († 1992.)
30. x 1927. Szvetnik Joachim (Mélykút) ötvös, restaurátor († Baja, 1988. március 30.)
30. † 1977. Kárász Judit (Budapest) fotóművész (x Szeged, 1912. május 12.)
31. † 1827. Pápay Sámuel (Pápa) nyelvész, tanár, ügyvéd (x Felsőörs, 1770. március 8.)
31. † 1827. Schauff Nepomuk János (Varasd) festő, rézmetsző, kiadó, rajztanár (x Hermanmiesztetz, Csehország, 1757. május 16.)
31. x 1877. Mihalovits János (Privigye) jogász, bányamérnök, egyetemi tanár, technikatörténész († Budapest, 1939. január 3.)
31. x 1902. Egyedi László (Budapest) gépészmérnök († Budapest, 1980. április 22.)
31. † 1902. Rozvány György (Nagyszalonta) helytörténeti és irodalomtörténeti író (x Nagyszalonta, 1819. április 21.)
31. † 1927. Ferenczi Zoltán (Budapest) irodalomtörténész, könyvtáros, akadémikus (x Borsá, 1857. október 7.)
31. x 1927. Juhász Jenő (Balatonboglár) orvos, patológus, egyetemi tanár († Budapest, 1985. május 1.)

JÚNIUS

- x 1802. Dessewffy Arisztid (Csákány) honvéd tábornok, aradi vértanú († Arad, 1849. október 6.)
- † 1827. Perecsényi Nagy László (Borosjenő) költő, író (x 1771.)
1. 1552. Hádím Ali budai pasa elfoglalja Veszprémet.
1. † 1877. Edvi Illés László (Jászberény) orvos (x Réti, 1813. december 29.)
1. † 1977. Básti Lajos (Budapest) színész (x Keszthely, 1911. november 17.)
2. x 1902. Nagy Sándor (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártíra († Budapest, 1959. július 30.)
2. x 1927. Würtz Ádám (Tamási) grafikus († Budapest, 1994. május 13.)
2. † 1952. Berti László (Budapest) kard- és törvívó (x Nyíregyháza, 1875. június 24.)
3. x 1877. Szántó Tivadar (Bécs) zongoraművész, zeneszerző († Budapest, 1934. január 7.)
3. x 1927. Ambrózy György (Budapest) orvos, ideg- és elmegyógyász, c. egyetemi tanár († Budapest, 1985. március 29.)
3. † 1927. Glatter Gyula (Budapest) festő (x München, 1886. március 27.)
4. 1852. I. Ferenc József első magyarországi körútjára indul.
4. † 1877. Frey Lajos (Budapest) építész (x Bécs, 1829. január 12.)
4. x 1902. Illés Endre (Csütörtökhegy) író, műfordító, könyvkiadó igazgató († Budapest, 1986. július 25.)
4. x 1902. Szelepcsényi Lajos (Középtúr) vegyész-mérnök († Budapest, 1962. június 6.)

4. † 1977. Kovács Margit (Budapest) szobrász, keramikus (x Győr, 1902. november 30.)
5. † 1877. Mindszenty Gedeon (Eger) költő, egyházi szónok (x Jolsva, 1829. október 8.)
5. x 1902. Szenes Erzsé (Nagymihály) költő, író († Tel Aviv, 1979.)
5. x 1927. Kovács Vilmos (Gát) költő, író († Budapest, 1977. november 13.)
5. x 1927. Molnár József (Kőszeg) nyelvész († Budapest, 1987. május 9.)
6. † 1902. Szigeti Imre (Budapest) színész (x Veszprém, 1831. október 15.)
6. † 1952. Hajdú Algernon László (Budapest) színész, ügyelő (x Budapest, 1890.)
6. † 1977. Maros László (Halle) újságíró (x Budapest, 1918. június 17.)
7. x 1852. Kaufmann Dávid (Kojetin, Morvaország) vallásbölcselő, történész († Karlsbad, 1899. július 6.)
7. † 1977. Kovács Ferenc (Budapest) orvos, kutató (x Budapest, 1907. március 13.)
7. † 1877. Steinacker Gusztáv (Buttstädt, Németország) evangélikus lelkész, hitudós, író, műfordító (x Bécs, 1809. március 1.)
8. x 1927. Kiss István (Biharillye) szobrász (†, 1997. december 30.)
8. † 1927. Mende Bódog (Budapest) újságíró (x Jánosháza, 1848. február 8.)
9. x 1902. Szedő Mihály Dénes (Budapest) ferences rendi szerzetes, költő, műfordító († Budapest, 1983. szeptember 25.)
9. x 1902. Zárday Imre (Budapest) belgyógyász, kardiológus († Budapest, 1968. október 14.)
9. † 1977. Békeffy István (Budapest) színműíró, kabarészerző (x Szeged, 1901. augusztus 31.)
10. 1827. Megalakul a pesti kaszinó.
10. x 1927. Márkus László (Budapest) színész († Budapest, 1985. december 30.)
11. † 1577. Kultsár György evangélikus prédikátor, egyházi író (x Alsólendva, ?)
11. † 1877. Darányi Ignác (Budapest) ügyvéd, jószágigazgató, gazdasági író (x Kecskemét, 1811. március 11.)
11. x 1927. Gundel Imre (Budapest) muzeológus, gasztronómus († Budapest, 1993. július 26.)
11. † 1927. Richter Aladár (Budapest) botanikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Rimaszombat, 1868. január 5.)
11. † 1977. Szikszay Jenő (Brassó) tanár, irodalomtörténész (x Magyarpéterfalva, 1921. október 19.)
12. † 1977. Bajnóczy József (Pilismarót) vezérrezendes (x Szinérváralja, 1888. február 27.)
12. † 1977. Götze Árpád (Budapest) fül-orr-gégész, c. egyetemi tanár (x Pulín, 1891. június 11.)
12. † 1977. Mészáros Anna (Budapest) zongoraművész (x Újpest, 1894. június 26.)
12. † 1977. Várszegi József (Budapest) gerelyhajító, testnevelő tanár (x Győr, 1910. szeptember 7.)
13. † 1952. Kiss Ferenc (Szeged) erdőmérnök (x Szilsárkány, 1860. április 25.)
13. † 1977. Simon Sándor (Budapest) orvos, farmakológus (x Budapest, 1901. május 18.)
14. x 1852. Zichy Ágost, gróf (Penzing) utazó, akadémikus († Bécs, 1925. október 4.)
14. x 1877. Kádár Béla (Budapest) festő († Budapest, 1956. január 22.)
14. † 1902. Fábian János (Budapest) mérnök (x Ollár, 1936. június 24.)
14. x 1927. Decsi László (Pécs) orvos († Budapest, 1986. július 27.)
14. x 1927. Gazdag László (Makó) térképész († Budapest, 1967. május 5.)
14. † 1977. Hennyei Gusztáv (München) vezérrezendes, külügyminiszter (x Kolozsvár, 1888. szeptember 25.)
16. † 1877. Vrabély Márton (Eger) flórakutató (x? 1808.)
16. † 1977. Baráth Béla (Kolozsvár) könyvtáros, bibliográfus (x Budapest, 1893. november 3.)
16. † 1977. Bölcskei Elemér (Budapest) mérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Pestszentlőrinc, 1917. november 12.)
16. † 1977. Dégen Imre (Gyöngyös) mérnök, c. egyetemi tanár (x Miskolc, 1910. november 8.)
17. x 1802. Szemere Miklós (Lasztóc) politikus, költő, akadémikus († Lasztóc, 1881. augusztus 20.)
17. x 1902. Jancsó Vilmos (Budapest) kertész-mérnök († Budapest, 1981. szeptember 1.)
17. † 1977. Borka Géza (Kaposvár) költő, tanár (x Guta, 1894. július 11.)
18. x 1852. Csernoch János (Szokolca) bíboros, hercegprímás, akadémikus († Esztergom, 1927. július 25.)
18. x 1852. Lederer Sándor (Kiskunfélegyháza) közgazdasági író († Budapest, 1927. november 28.)
18. x 1877. Gombocz Zoltán (Sopron) nyelvtudós, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1935. május 1.)
19. x 1902. Bán Frigyes (Kassa) filmrendező († Budapest, 1969. szeptember 30.)
19. x 1927. Blum Tamás (Budapest) karmester († Zürich, 1992. január 8.)

19. † 1952. Wurga László (Budapest) építésmérnök, műegyetemi tanár (x Jászberény, 1878. november 21.)
20. x 1877. Tápay-Szabó László (Szeged) újságíró, író († Budapest, 1941. május 18.)
20. † 1927. Hám Antal (Budapest) kegyesrendi szerzetes, egyházi író (x Mindszent, 1865. július 10.)
21. † 1852. Bozzay Pál (Zánka) költő, író (x Kővágóórs, 1829. január 10.)
22. x 1927. Kiss Arthur (Budapest) filozófus († Budapest, 1999. július)
23. x 1677. Spangár András (Légrad) jezsuita történész, egyházi író, tanár, rendházfőnök († Rozsnyó, 1744. március 14.)
23. x 1927. Frey Tamás (Pécs) villamosmérnök, matematikus, egyetemi tanár († Budapest, 1978. április 9.)
23. † 1977. Alföldy László (Budapest) sakkíró, sakkoktató (x Budapest, 1914. január 1.)
23. † 1977. Czapáry László (Budapest) mezőgazdász (x Nova, 1899. július 18.)
25. x 1877. Conrad Gyula (Budapest) festő, grafikus († 1959. január 26.)
25. x 1877. Faragó Géza (Budapest) festő, grafikus († Budapest, 1928. szeptember 23.)
25. x 1927. Róka Antal (Kászonújfalú) atléta, távgyalogló († Siófok, 1970. szeptember 16.)
25. † 1977. Simon Lajos (Budapest) ortopéd sebész (x Budapest, 1907. augusztus 15.)
25. † 1977. Szervánszky Endre (Budapest) zeneszerző (x Kistétény, 1911. december 27.)
25. † 1977. Ürmössy Lajos (Sajószentpéter) bányamérnök, szakíró (x Budapest, 1892. augusztus 14.)
26. x 1752. Klobusiczky Péter (Fehérgyarmat) kalocsai érsek († Kalocsa, 1843. július 2.)
26. † 1977. Szepesi Endre (Budapest) villamosmérnök, c. egyetemi tanár (x Sátoraljaújhely, 1906. október 14.)
27. x 1927. Ádám László (Székelykeresztúr) geográfus († Budapest, 1994. január 15.)
28. † 1977. Barabás Mihály (Budapest) orvos, röntgenszakorvos (x Budapest, 1900. szeptember 13.)
28. † 1977. Belloni Gyula (Budapest) atléta, síelő, gyeplabdázó (x Sashalom, 1904. február 6.)
29. x 1902. Molnár László (Kiskunfélegyháza) evezős († Budapest, 1981. július 28.)
29. x 1927. Török Endre (Mezőkövesd) sebész, aneszteziológus († Pécs, 1972. szeptember 3.)
30. x 1877. Vértessy Jenő (Budapest) irodalomtörténész, műfordító († Újtátrafüred, 1916. június 16.)
30. † 1902. Maizner János (Kolozsvár) orvos, szülész, egyetemi tanár (x Vác, 1828. május 24.)
30. † 1977. Elekes György (Budapest) orvos, belgyógyász (x Sárospatak, 1905. március 10.)

JÚLIUS

1052. Zotmund elsüllyeszti III. Henrik német-római császár hajóhadát a Dunán.
1552. Hádím Ali budai pasa elfoglalja Szécsényt, Hollóköt, Bujákat, Ságot és Balassagyarmatot.
1. 1852. Megindul a Szépirodalmi Lapok című újság, amely hetente kétszer jelenik meg.
1. x 1902. Garami Andor (Prossnitz, Ausztria) újságíró, filmdramaturg († Budapest, 1944.)
1. x 1902. Hubay Ilona (Pécs) könyvtáros, bibliográfus († München, 1982. június 20.)
1. x 1902. Oszlaczky Szilárd (Budapest) geofizikus († Budapest, 1986. május 14.)
1. x 1902. Szabó Lajos (Budapest) filozófiai író, festőművész († Düsseldorf, 1967. október 21.)
1. 1952. Dél-Szlovákia magyarlakta területein engedélyezik a kétnyelvűséget.
2. 1602. Basta generális törvisi győzelme Székely Mózes felett.
2. x 1677. Ráday Pál (Losonc) birtokos nemes, kuruc diplomata, kancelláriai igazgató († Pécel, 1733. május 20.)
3. x 1902. Donhoffer Szilárd (Budapest) orvos († Pécs, 1999. január 12.)
3. x 1902. Rom Pál (Budapest) vegyész, gyógyszerész († Budapest, 1962. november 22.)
3. x 1902. Szilágyi Marcsa (Kunmadaras) színész, szanzenékes († Budapest, 1983. augusztus 6.)
3. † 1977. Zentai Lea (Budapest) újságíró, közgazdász (x Brassó, 1919. október 23.)
4. x 1877. Rózsa Lajos (Körmend) operaénekes († Detroit, 1922. december 26.)
4. 1902. Bálint Alajos (Lugos) régész, múzeumigazgató († Szeged, 1983. március 30.)
4. † 1927. Ujváry Ignác (Kisoroszi) festő (x Pest, 1860. szeptember 20.)
4. † 1977. Endrey Mihály (Apostag) római katolikus püspök (x Budapest, 1905. november 2.)

5. x 1752. Szekér Alajos Joakim (Komárom) szerzetes, író († Kolozsvár, 1810. szeptember 26.)
5. x 1802. Apponyi Rudolf, gróf (Appony) diplomata († Bécs, 1853. december 30.)
5. + 1977. Mihály László (Budapest) költő, újságíró (x Székelyudvarhely, 1902. december 29.)
- 6–9. 1552. Hádím Ali budai pasa Drégelyt ostromolja. A várat Szondi György védte.
6. x 1802. Botka Tivadar (Kisendréd) történetíró, jogtörténész, akadémikus († Kisvezekény, 1885. január 6.)
6. x 1902. Schmidl Ferenc (Székesfehérvár) építész mérnök († Budapest, 1977. július 22.)
6. + 1977. Fejes Sándor (Budapest) kertész mérnök (x Tóváros, 1907. november 12.)
7. x 1902. Mináry Pál (Budapest) építész, belsőépítész († Budapest, 1983.)
7. + 1902. Schwicker János Henrik (Budapest) pedagógus, publicista, politikus (x Újbesnyő, 1839. április 28.)
8. x 1902. Almásy Pál (Vác) altábornagy, gépészmérnök († Budapest, 1985. március 17.)
8. x 1902. Ormay Imre (Budapest) zenei író, műfordító († Budapest, 1979. szeptember 22.)
8. + 1952. Vidor Emil (Budapest) műépítész (x Pest, 1867. március 27.)
9. + 1552. Szondi György (Drégely) végvári kapitány (x?)
9. + 1902. Dobsa Lajos (Kosgyán) drámaíró (x Makó, 1824. október 6.)
10. + 1902. Schlauch Lőrinc (Nagyvárad) római katolikus püspök, bíboros, egyházjogász, akadémikus (x Újarad, 1824. március 27.)
10. + 1927. Emich Gusztáv (Budapest) diplomata, miniszter (x Pest, 1866. november 3.)
10. x 1927. Sipkay Barna (Nyíregyháza) író, újságíró († Budapest, 1968. január 28.)
10. + 1977. Ráski Sándor (Bécs) református püspök (x Kassa, 1920. december 1.)
11. x 1902. Skaloud Ferenc (Budapest) orvos, fogorvos, szájszész († Budapest, 1981. október 31)
11. + 1977. Fokos-Fuchs Dávid Rafael (Budapest) nyelvész, etnográfus, akadémikus (x Bízens, 1884. december 10.)
11. + 1977. Senczi Miklós (Budapest) filológus, egyetemi tanár (x Budapest, 1904. április 26.)
11. + 1977. Tekerés Sándor (Budapest) énekművész (x Csíkménaság, 1921. június 1.)
12. x 1877. Szelényi Ödön (Késmárk) tanár, pedagógiai és filozófiai író († Budapest, 1931. szeptember 18.)
12. x 1927. Matkovics Béla (Csongrád) biokémikus, egyetemi tanár († Szeged, 1998. október 13.)
12. + 1952. Gallowich Tibor (Gyula) labdarúgó, edző, újságíró, szerkesztő (x Szeged, 1900. november 3.)
13. x 1877. Székely Sándor (Sarkadcsákisziget) író († Balatonmáriafürdő, 1953. július 25.)
13. x 1927. Csajányi György (Budapest) színész, énekes († Budapest, 1977. szeptember 25.)
13. + 1977. Falu Tamás (Ócsa) költő, regényíró (x Kiskunfélegyháza, 1881. november 10.)
14. x 1877. Mészáros Alajos (Budapest) színész († Budapest, 1920. október 17.)
14. + 1977. Fehér Ödön (Budapest) vegyész mérnök, gyógyszerkémikus (x Budapest, 1924. február 13.)
15. x 1902. Nagy Sándor Béla (Nagykapos) református lelkész († Püspökladány, 1983. február 26.)
15. x 1927. Csermák Tibor (Kaposvár) grafikus, rajzfilmm rendező († Budapest, 1965. november 14.)
15. + 1952. Réthey Ferenc (Budapest) jogi író, politikus (x Kecskemét, 1880. július 4.)
16. x 1877. Károlyi Lajos (Szeged) festő († Budapest, 1927. március 20.)
16. x 1952. Fábian Tibor (Fehérgyarmat) jogász, testnevelő tanár († Budapest, 1988. január 4.)
17. x 1877. Tabakovits Dusán (Arad) pénzügyi szakember († Budapest, 1941. november 22.)
17. x 1927. Kóté Sörös József (Monor) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja. († Budapest, 1959. február 26.)
18. x 1552. I. Rudolf (Bécs) magyar király († Prága, 1612. január 20.)
18. x 1902. Weiszfeiler Gyula (Brassó) mikrobiológus, akadémikus († Budapest, 1984. április 9.)
18. x 1927. Nagy Lajos (Kecskemét) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1957. október 1.)
18. + 1977. Andor Ilona (Budapest) karnagy, zenepedagógus (x Pécsvárad, 1904. április 9.)
19. x 1927. Gerelyes Ede (Pesterzsébet) történész, muzeológus († Budapest, 1988. június 17.)
19. + 1977. Hűvös Sándor (Budapest) katonatiszt, repülő (x Szabadka, 1911. október 16.)
20. körül + 1527. Černi Jován (Tornyos) szerb marta-lócvézér (x?)

21. † 1977. Hátszegi Ottó (Budapest) katonatiszt, törvívó (x Branjevo, 1902. május 26.)
22. x 1627. Spilenberger Dávid (Lőcse) orvos († Lőcse, 1684. május 27.)
22. x 1877. Rózsaffy Dezső (Budapest) művészettörténész, festő, író († Budapest, 1937. november 17.)
22. x 1902. Markovich Pál (Munkács) bánya-mérnök, oktatásszervező († Miskolc, 1969. augusztus 23.)
22. † 1952. Lengyel Miklós (Budapest) irodalomtörténész, író (x Újfehértó, 1878. május 28.)
22. † 1977. Schmidl Ferenc (Budapest) építész-mérnök (x Székesfehérvár, 1902. július 6.)
23. x 1877. Bibó István (Kecskemét) etnológus, filozófus, könyvtárigazgató († Szeged, 1935. szeptember 10.)
24. x 1877. Földváry Miksa (Siklós) erdőmérnök († Balatonfenyves, 1945. január 6.)
24. † 1927. Lukácsy Jajos (Kapunvár) szobrász (x Kapunvár, 1876. május 1.)
24. x 1927. Tóth József (Monor) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1959. február 26.)
24. † 1952. Sebeők Sára (Budapest) operaénekes (x Sátoraljaújhely, 1886. április 11.)
24. † 1977. Macskássy Árpád (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár (x Csurgó, 1904. február 29.)
25. x 1752. Marczibányi István (Makó) udvari tanácsos, az irodalom és a tudomány mecénása († Buda, 1810. december 21.)
25. † 1927. Csernoch János (Esztergom) bíboros, hercegprímás, akadémikus (x Szabolca, 1852. június 18.)
26. † 1502. Geréb László (Telek) érsek (x? 1452.)
26. † 1977. Hilvert Elek (Budapest) mérnök, statikus (x Budapest, 1895. november 25.)
27. 1552. Ahmed pasa elfoglalja Temesvárt. A várat Losonczy István védte.
27. x 1877. Bruckner Győző (Felsőlövő) jogász, jogakadémiai tanár, akadémikus († Budapest, 1962. április 7.)
27. x 1877. Dohnányi Ernő (Pozsony) zongoraművész, zeneszerző, karmester († New York, 1960. február 9.)
27. † 1902. Vadnai Károly (Budapest) újságíró, akadémikus (x Miskolc, 1832. április 28.)
27. 1927. Megalakul a Magyar Revíziós Liga. Elnöke Herczeg Ferenc.
27. † 1927. Sárközy Imre (Budapest) vízszabályozási mérnök (x Nagybjajom, 1869. április 15.)
27. † 1552. Losonczy István (Temesvár) főispán, várkapitány (x?)
27. † 1952. Székely Artúr (Budapest) közgazdasági író (x Kisbér, 1887. március 26.)
27. † 1977. Iványi Endre (Székesfehérvár) római katolikus pap (x Jánoshalma, 1909. december 1.)
28. x 1877. Nikelszky Géza (Szatmárnémeti) iparművész, festő († Pécs, 1966. október 11.)
28. † 1902. Jankó János (Borszék) etnográfus (x Pest, 1868. március 13.)
28. † 1977. Rév István (Budapest) iparművész, tanár (x Budapest, 1898. április 23.)
29. x 1902. Szokoly Endre (Budapest) újságíró († Budapest, 1978. április 8.)
30. 1552. A török elfoglalja Lippát és Solymost.
30. 1802. Létrejön a szatmári és a kassai római katolikus püspökség.
30. x 1902. Medvezky Jenő (Savnik) festő († Budapest, 1969. április 27.)
30. x 1902. Soltész Anni (Budapest) színész († Budapest, 1973. október 4.)
31. x 1527. I. Miksa (Bécs) magyar király († Prága, 1576. október 12.)
21. x 1902. Antal Lajos (Szalattya) orvos, belgyógyász († Budapest, 1973. február 8.)

AUGUSZTUS

1552. Ahmed pasa elfoglalja Lugost és Karánsebest.
1. x 1902. Morvay Jenő (Tiszaoc) festőművész, grafikus († Prága, 1945. május)
1. † 1927. Handel Berta (Budapest) operaénekes (x Újpest, 1869. szeptember 30.)
1. x 1927. Kabai János (Bukarest) kémikus († Budapest, 1988. október 1.)
2. † 1902. Laky Demeter (Csorna) pedagógiai író, premontrai perjel (x Keszthely, 1918. december 25.)
3. x 1902. Hegyi Ilona (Marosvásárhely) író, újságíró († Auschwitz, 1944. december)
3. x 1902. Zacher Zoltán (Homokbödöge) gépészmérnök († Budapest, 1987. augusztus 3.)
3. † 1902. Hajnik Imre (Budapest) jogtörténész, akadémikus (x Pest, 1840. április 5.)
3. x 1927. Csanda Sándor (Kisújfalu) irodalomtörténész, egyetemi tanár († Pozsony, 1989. július 10.)
3. x 1927. Koller Sándor (Sashalom) mérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1993. november 4.)
3. x 1927. Rákosi Miklósné Szentpéteri Gabriella (Cinkota) gyógyszerész, nő-

- vényanatómus († Budapest, 1969. február 6.)
3. † 1927. Makay Dezső (Budapest) bíró, jogi író (x Eger, 1850. február 9.)
3. 1952. Helsinkiben befejeződik a XV. nyári olimpia. A magyar sportolók 16 arany, 10 ezüst, 16 bronzéremet szereztek.
4. x 1902. Babics Antal (Lovászpata) urológus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1992. január 17.)
4. 1977. Aggteleky Béla (Genf) altábornagy, hadtestparancsnok (x Sopron, 1890. szeptember 14.)
4. † 1977. Szőcs Endre (Kolozsvár) református lelkész, teológiai tanár (x Csíkcekefalva, 1908. augusztus 29.)
5. † 1902. Borostyáni Nándor (Párizs) újságíró, író (x Szeged, 1848. január 14.)
5. x 1902. Nemesszeghy Lajos (Kecskemét) karnagy, zenetanár († Kecskemét, 1982. augusztus 19.)
6. † 1902. Ráth Zoltán (Csanak) közgazdasági író, statisztikus, jogakadémiai tanár, akadémikus (x Győr, 1863. június 2.)
7. x 1927. Murányi László (Szentendre) gyermekgyógyász († Budapest, 1979. március 22.)
7. † 1977. Erdélyi Miklós (Bábolna) mezőgazdasági gépész (x Bábolna, 1928. december 5.)
9. x 1852. Engel Gábor (Marosvásárhely) orvos, szülész-nőgyógyász, egyetemi tanár († Kolozsvár, 1935. július 10.)
10. x 1677. Kornis Zsigmond, gróf főispán, főgenerális, a török elleni erdélyi csapatok parancsnoka († Kolozsvár, 1731. december 15.)
10. † 1902. Inczédi László (Budapest) író, újságíró (x Szarvas, 1855. december 20.)
10. † 1927. Vadász Miklós (Párizs) festő, grafikus (x Budapest, 1881. június 27.)
10. † 1977. Somogyi György (Budapest) orvos, belgyógyász (x Szeged, 1912. július 5.)
12. x 1877. Bartha Albert (Kolozsvár) politikus, katonatiszt, honvédelmi miniszter († New York, 1960. december 5.)
12. † 1902. Littke József (Bécs) pezsgőgyáros (x Pécs, 1872. október 15.)
12. x 1927. Szász Péter (Budapest) filmrendező, író († Hamburg, 1983. február 1.)
12. † 1977. Katona János (Budapest) gépészmérnök (x Győr, 1912. április 20.)
13. x 1902. Vitéz Tibor (Kolozsvár) operaénekes († Budapest, 1972. április 29.)
13. † 1927. Doppler Árpád (Stuttgart) zeneszerző, zongorista, zongoratanár (x Pest, 1857. június 5.)
13. † 1927. Purjesz Imre (Budapest) jogász, újságíró (x? 1889.)
13. † 1977. Bendefy László (Budapest) mérnök, geológus, geodéta (x Vasvár, 1904. augusztus 17.)
13. † 1977. Maklári Lajos (Budapest) tanár, karnagy (x Meczenzéf, 1912. szeptember 12.)
13. x 1902. Baky Győző (Budapest) festő, grafikus, restaurátor († Budapest, 1972. március 19.)
14. x 1902. Jacsó Istvánné (Mezőkövesd) hímző († Mezőkövesd, 1979. szeptember 18.)
14. † 1977. Hoffer János (Szentlászló) fafaragó, a Népművészet Mestere (x Szaporca, 1890. november 12.)
15. x 1902. Csákabonyi Kálmán (Belényes) lekvártáros († Pécs, 1970. május 27.)
15. x 1902. Krocák Emil (Máramarossziget) festő, művészpédagógus († Budapest, 1982. január 22.)
15. † 1902. Lippert József (Gutenstein, Ausztria) építész (x Arad, 1826. január 21.)
15. x 1902. Müller Lajos (Arad) könyvkiadó († Budapest, 1967. április 1.)
15. † 1902. Plósz Pál (Budapest) orvos, biokémikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Pest, 1844. október 9.)
15. † 1977. Dömötör József (Budapest) borász (x Budapest, 1923. július 24.)
15. † 1977. Karmacs Bertalan (Budapest) kertész, főiskolai tanár (x Magyar, 1898. szeptember 26.)
16. x 1852. Márkus József (Szombathely) Budapest főpolgármestere († Budapest, 1915. március 12.)
16. † 1927. Palóczy Antal (Budapest) építész, városrendező (x Pest, 1849. március 13.)
16. † 1952. Szerémi Gusztáv (Budapest) hegedűpedagógus, zeneszerző (x Budapest, 1877. május 9.)
16. † 1977. Mester György (Elek) tanár, néprajzkutató (x Elek, 1918. április 22.)
16. † 1977. Sándor János (Budapest) fizikus (x Budapest, 1921. március 31.)
17. x 1852. Kiss György (Szászvár) szobrász († Budapest, 1919. április 29.)
17. 1977. Budapesten felavatják a Planetáriumot.
18. x 1852. Kropf Lajos (Pest) történész, akadémikus († Hersham, Anglia, 1939. június 13.)
18. † 1852. Gillyén Sándor (Pest) színházi sűgő (x? 1799.)
18. x 1902. Fazekas I. Gyula (Szeged) orvos, igazságügyi szakorvos, egyetemi tanár († Szeged, 1979. augusztus 25.)
18. † 1977. Déry Tibor (Budapest) író (x Budapest, 1894. október 18.)

18. † 1977. Fábrián László (Budapest) agrárszakíró (x Szeged-Alsótanya, 1919. február 7.)
18. † 1977. Parragh László (Budapest) tanár, kiadói főszerkesztő (x Szamosszeg, 1910. május 31.)
18. † 1977. Urbach László (Budapest) motorke-rekcpár-versenyző (x Eperjes, 1904. május 5.)
19. x 1802. Schulzer István (Vidusevac) gombaszakértő († Vinkovce, 1892. február 5.)
19. x 1877. Barabás Ábel (Verespatak) irodalom-történész († Kolozsvár. 1915. június 5.)
20. x 1827. Corzán Avendano Gábor (Szomolnok) matematikus, akadémikus († Budapest, 1903. június 14.)
20. x 1927. Náray Zsolt (Mohács) fizikus, villamosmérnök, c. egyetemi tanár († Budapest, 1995. február 13.)
20. † 1977. Gillemot László (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1912. október 7.)
21. † 1852. Bartha János (Pest) színész (x Eger, 1799. február 2.)
21. x 1927. Erdész József (Rákoscaba) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1957. augusztus 15.)
22. 1777. Mária Terézia kiadja oktatásügyi rendeletét, a Ratio Educationist.
22. 1852. A Katolikus Kiadó Vállalat felveszi a Szent István Társulat nevet.
22. x 1877. Szabó Ervin (Szlancia) szociológus, könyvtárigazgató († Budapest, 1918. szeptember 30.)
22. x 1902. Csuka János (Szeged) író, költő, műfordító, újságíró († Budapest, 1962.)
22. x 1902. Erdéy Dezső (Istvánföldre) szobrász († Budapest, 1959. május 25.)
22. † 1977. Diósy Antal (Budapest) festő (x Budapest, 1895. június 18.)
22. † 1977. Mikes József (Budapest) mezőgazdász, mikológus (x Pécs, 1913. február 11.)
23. x 1877. Medgyaszay István (Budapest) építész, szakíró († Budapest, 1959. április 29.)
23. † 1902. Lauka Gusztáv (Nagybecskerek) író, költő, humorista (x Vitka, 1818. július 20.)
23. x 1902. Vecsei Géza (Kisvárd) villamosmérnök († Budapest, 1960. május 2.)
23. † 1952. Gelei Gábor (Budapest) biológus, főiskolai tanár (x Árkos, 1915. augusztus 20.)
23. † 1952. Kiss Géza (Budapest) olimpikon, úszóedző, sportújságíró (x Pálfalva, 1882. október 22.)
25. 1652. A vezekényi csata, győzelem a török felett. A csatában négy Esterházy esett el.
25. x 1927. Csorba András (Braila) színész († Marosvásárhely, 1987. augusztus 24.)
25. † 1927. Gerster Kálmán (Budapest) építész (x Pest, 1850. október 9.)
25. † 1977. Kós Károly (Kolozsvár) építész, író, politikus, könyvkiadó, grafikus (x Temesvár, 1883. december 16.)
26. x 1927. Halasy Marika (Kispest) énekes színész († Budapest, 1981. január 2.)
27. † 1952. Kempelen Béla (Budapest) család-történet-író, heraldikus (x Budapest, 1874. június 21.)
27. † 1977. Bokrétás András (Pécs) belgyógyász, tudógyógyász (x Pécs, 1899. szeptember 23.)
27. † 1977. Reichard József (Budapest) ortopédsebész (x Ungvár, 1903. június 10.)
27. † 1977. Udvari Pál (Budapest) orvosrezdes, belgyógyász, röntgenológus (x Nagykát, 1922. február 16.)
28. x 1877. Gräfl Ödön (Budapest) gyorsúszó, főtisztviselő († Budapest, 1972. december 7.)
29. † 1852. Bakos Ambrus (Nagykörös) ügyvéd (x Nagykörös, 1787. augusztus 28.)
29. x 1902. Molnár Lajos (Vác) költő, református lelkész († Kalocsa, 1971. június 3.)
29. † 1977. Csáki Frigyes (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Budapest, 1921. március 11.)
29. † 1977. Sándor Renée (Budapest) zongoraművész (x Budapest, 1899. július 8.)
29. † 1977. Szilvássy Margit (Budapest) festő (x Sajókaza, 1898. november 9.)
30. x 1827. Martin Lajos (Buda) matematikus, repülőgép-tervező, egyetemi tanár, akadémikus († Kolozsvár, 1897. március 4.)
30. x 1827. Szilágyi Sándor (Kolozsvár) történész, akadémikus († Budapest, 1899. január 12.)
30. x 1852. Angyal Dezső (Pest) kertészeti szakíró († Budapest, 1936. január 7.)
30. x 1927. Soltész József (Hejőpapi) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Miskolc?, 1956. december 15.)
30. † 1977. Arató Endre (Budapest) történész, egyetemi tanár, akadémikus (x Komárom, 1921. november 8.)
31. † 1920. Steindl Imre (Budapest) építész, műegyetemi tanár, akadémikus (x Pest, 1839. október 29.)

SZEPTEMBER

1927. Megindul a Magyar Szemle című folyóirat.
1. 1127. Álmos herceg halála.
1. x 1727. Éder Xavér Ferenc (Selmecbánya) jezsuita hittérítő, utazó († Besztercebánya, 1773. április 17.)
1. x 1927. Pertorini Rezső (Kőszeg) orvos, pszichiáter, neurológus († Budapest, 1980. április 19.)
2. x 1827. Ercsey Sándor (Nagyszalonta) ügyvéd, birtokos, irodalomtörténész († Nagyszalonta, 1898. július 23.)
2. x 1902. Horn Zoltán (Márkfalva) belgyógyász († Budapest, 1970. augusztus 17.)
2. x 1902. Panczer Gyula Ferenc (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1958. október 23.)
2. † 1902. Keleti Gusztáv (Budapest) festő, műkritikus, akadémikus (x Pozsony, 1834. december 13.)
2. † 1902. Ungváry Vilmos János (Budapest) mérnök, mezőgazda, publicista (x Szarvas, 1833. december 26.)
2. x 1927. Csík Tibor (Jászberény) olimpiai bajnok, ökölvívó († Sydney, 1976. június 22.)
2. x 1927. Kádár László (Eger) ciszterci szerzetes, veszprémi megyéspüspök, egri érsek († Eger, 1986. december 20.)
2. † 1977. Manga János (Budapest) néprajzkutató (x Terezslény, 1906. június 24.)
3. † 1952. Walek Károly (Sopron) bányamérnök, matematikus, műegyetemi tanár (x Pécs, 1878. szeptember 13.)
4. 1552. A török elfoglalja a Nyáry Lőrinc által védett Szolnokot.
4. x 1902. Varga Gyula (Szentendre) fül-orr-gégész, egyetemi tanár († Budapest, 1973. november 11.)
4. † 1902. Heller Ágost (Budapest) természettudományi író, tudománytörténész, akadémikus (x Pest, 1843. augusztus 6.)
4. † 1952. Pap István (Budapest) kúriai tanácselnök, jogi író (x Marosvásárhely, 1861. augusztus 20.)
4. † 1977. Hajdú Imre (Budapest) orvos, radiológus (x Tura, 1906. január 18.)
4. † 1977. Kenedi István (Budapest) belgyógyász, orvosvezetős (x Budapest, 1908. április 27.)
5. x 1902. Balló Alfréd (Újpest) gépészmérnök († Budapest, 1974. június 21.)
5. † 1927. Schafarzik Ferenc (Budapest) geológus, műegyetemi tanár, akadémikus (x Debrecen, 1854. március 20.)
5. † 1952. Horváth Károly (Budapest) nyelvész (x Budapest, 1913. december 31.)
5. † 1977. Szelle Kálmán (Budapest) építész (x Gyoma, 1890. március 27.)
6. † 1802. Mátyus István (Marosvásárhely) orvos (x Kibéd, 1725.)
6. x 1902. Pelle László (Szabadka) sportorvos († Budapest, 1967. október 23.)
6. † 1977. Goldmark Péter Károly (New York) mérnök, fizikus (x Budapest, 1906. december 3.)
6. † 1977. Hajnal Anna (Budapest) költő (x Gyepüfűzes, 1907. február 1.)
7. x 1777. Felsőbüki Nagy Pál (Fertőszentmiklós) politikus, akadémikus († Bécs, 1857. március 26.)
7. † 1952. Marek József (Budapest) állatorvos, egyetemi tanár, akadémikus (x Vágszerdahely, 1868. március 18.)
8. † 1827. Szarka József (Győr) bölcsészdoktor, egyetemi tanár (x Pozsony, 1764.)
8. † 1927. Alszeghy Kálmán (Budapest) rendező (x Pést, 1852. november 7.)
8. † 1952. Kárpáthy Kamilló (Szolnok) katonatiszt, főparancsnok (x Budapest, 1876. március 25.)
8. † 1977. Anday Piroska (Bécs) operaénekes (x 1894. december 22.)
8. † 1977. Zinner Erzsébet (Budapest) fotóművész (x Budapest, 1909. március 27.)
9. † 1877. Lehmann Mór (Rákosszentmihály) a Nemzeti Színház díszletfestője (x Drezda, 1818.)
10. x 1552. Pálffy Miklós, gróf, országbíró, hadvezér († Vöröskő, 1600. április 23.)
10. x 1852. Gajári Ödön (Komárom) újságíró, politikus († Budapest, 1919. augusztus 9.)
11. x 1852. Csuday Jenő (Győr) tanár, történész († Budapest, 1938. január 31.)
11. x 1877. Bedy-Schwimmer Rózsa (Budapest) újságíró, politikus († New York, 1948. augusztus 3.)
12. x 1827. Lonkay Antal (Nagybocskó) újságíró, műfordító, tanár († Balatonfüred, 1888. augusztus 29.)
12. † 1877. Marschalkó János (Budapest) szobrász (x Lőcse, 1819.)
12. x 1902. Bariska Mihály (Gyöngyös) pedagógus († Szombathely, 1966. november 2.)
13. 1627. A Szőnyi Béke II. Ferdinánd és IV. Murád között.
13. x 1852. Petelei István (Marosvásárhely) író, újságíró († Kolozsvár, 1910. január 5.)
13. † 1977. Haszmann Pál (Alsócsernáton) néprajzi és helytörténeti kutató, tanár (x Gyulafalva, 1902. május 20.)

14. x 1852. Cserhádi Sándor (Győr) növénytermesztő, növénynevelő († Magyaróvár, 1909. április 13.)
14. † 1877. Schirkhuber Móric (Budapest) piarista tanár, tankönyvíró, akadémikus (x Solyomvár, 1807. január 8.)
14. † 1977. Viski László (Budapest) jogász, c. egyetemi tanár (x Budapest, 1929. március 28.)
15. † 1602. Dobó Ferenc, báró (Eperjes) felvidéki főúr (x?)
15. x 1927. Pópa (Papp) József (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1958. április 16.)
15. † 1952. Szász Ottó (Svájc) matematikus, egyetemi tanár (x Alsószucs, 1884. december 11.)
16. † 1977. Corchus Géza (Budapest) gépészmérnök (x Budapest, 1885. december 1.)
18. † 1852. Hrabovszky János, báró (Olmütz) altábornagy (x Győr, 1777. május 5.)
18. † 1927. Keszler József (Budapest) újságíró, műkritikus (x Pásztó, 1846. szeptember 4.)
19. x 1802. Kossuth Lajos (Monok) politikus, államférfi († Turin, 1894. március 20.)
19. † 1902. Somossy Károly (Budapest) cirkus-, orfeum- és varietéigazgató (x Győr, 1837. március 19.)
19. † 1977. Radó Lili (Budapest) költő, ifjúsági író, műfordító (x Budapest, 1896. június 5.)
20. x 1752. Grossing Ferenc Rudolf (Komárom) politikai kalandor († Kufstein, 1789.)
20. x 1902. Sellei Camilló (Soroksár) orvos, belgyógyász, onkológus († Budapest, 1979. augusztus 8.)
20. x 1927. Bánházi Gyula (Eger) mérnök, közgazdász († Budapest, 1989. február 3.)
20. † 1952. Nyulási János (Budapest) ügyvéd, jogi író (x Csontosfalva, 1869. április 24.)
20. † 1952. Voinovich Géza (Budapest) irodalomtörténész, esztéta, akadémikus (x Debrecen, 1877. március 14.)
- x 1752. Ráby Mátyás (Pozsony) hivatalnok, besúgó, Jókai Rab Ráby című regényének hőse († 1797 után)
21. x 1727. Zöld Péter (Csikmadéfalva) történetíró, lelkész († Csíkrákos, 1795. június 25.)
21. x 1902. Menyhart István (Vulkapordány) mérnök, statikus († Budapest, 1969. augusztus 25.)
21. † 1927. Dombay Mihály (Vác) vándorszíniész, színigazgató (x Nagyida, 1855. január 22.)
22. † 1752. Apor Péter, báró (Altorja) erdélyi főnemes, történetíró (x Altorja, 1676. június 3.)
22. x 1877. Deésy Alfréd (Dés) filmrendező († Budapest, 1961. július 19.)
24. x 1877. Fallenbüchl Tivadar (Óbuda) tanár, iskolaigazgató († Budapest, 1949. október 18.)
24. x 1902. Ivánka Endre (Budapest) bizantológus, egyetemi tanár, akadémikus († Bécs, 1974. december 6.)
25. x 1877. Antalffy Mihály (Devecser) kúriai bíró, jogi író († Budapest, 1949. december 25.)
25. x 1877. Németh Sámuel (Kispéc) pedagógus († Sopron, 1975. október 16.)
25. † 1902. Lindner Ernő (Budapest) könyvtáros, műfordító (x Késmárk, 1826. december 27.)
25. † 1927. Szendrei János (Budapest) művészeti író, történész, akadémikus (x Miskolc, 1957. március 28.)
25. † 1977. Csajányi György (Budapest) színész, énekes (x Budapest, 1927. július 13.)
26. 1777. Mária Terézia rendelettel Budára helyezteti a nagyszombati egyetemet.
26. † 1902. Béri Gyula (Aszód) költő, műfordító (x Bér, 1860. július 31.)
27. 1527. I. Ferdinánd seregének győzelme Tokajnál I. János felett.
27. x 1877. Schöller Károly (Sopron) orvos, röntgenológus († Budapest, 1968. március 6.)
27. x 1902. Molnár László (Orgovány) fogorvos, egyetemi tanár († Budapest, 1969. február 21.)
28. † 1977. Fodor Géza (Szeged) matematikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Szeged, 1927. május 6.)
30. x 1877. Kelemen Lajos (Marosvásárhely) történettudós, akadémikus († Kolozsvár, 1963. július 29.)
30. x 1902. Csomasz Tóth Kálmán (Tapolca) református lelkész, teológiai tanár, zenetörténész, himnológus († Budapest, 1988. november 20.)
30. † 1977. Békessy János (Locarno) író, újságíró (x Budapest, 1911. február 12.)
30. † 1977. Vámos Rezső (Szeged) mikrobiológus (x Barcs, 1913. november 27.)

OKTÓBER

- † 1927. Fáylné Hentaller Mariska (Budapest) ifjúsági író (x Jászberény, 1856. július 7.)
- † 1977. Brelich Angelo (Róma) vallástörténész, egyetemi tanár (x Budapest, 1913.)

- † 1977. Tasnádi József (Bogota, Columbia) válogatott birkózó (x Paks, 1903. október 10.)
1. x 1877. Erdélyi Mór (Algyógy) szociáldemokrata politikus († Budapest, 1929. április 18.)
2. x 1927. Boros László (Budapest) jezsuita pap, teológus († Zürich, 1981. december 8.)
2. † 1927. Somló Emma (Budapest) drámai színész (x Debrecen, 1877. november 23.)
3. x 1852. Demkó Kálmán (Görömböly) tanár, történetíró († Budapest, 1918. február 13.)
3. x 1927. Pulay Gábor István (Edve) vegyész-mérnök († Budapest, 1975. október 27.)
3. † 1977. Kun Imre (Budapest) hangverseny-rendező (x Baja, 1892. június 27.)
3. † 1952. Lovászky Károly (Budapest) író, újságíró (x Szentest, 1887. augusztus 2.)
3. † 1977. Benedek László (Szeged) vegyész, paprikanemesítő (x Szeged, 1901. május 6.)
3. † 1977. Kőhátai Attila (Budapest) geológus, a Magyar Televízió szerkesztője (x Budapest, 1938. május 25.)
- † 1977. Szemes Mihály (Budapest) filmrendező (x Budapest, 1920. július 3.)
4. † 1852. Ecker János (Győr) kereskedő, tisztviselő (x Győr, 1788. október 6.)
4. † 1952. Bosnyák Zoltán (Budapest) tanár, lapszerkesztő (x Budapest, 1905. január 2.)
4. † 1977. Korolovszky Lajos (Kisújszállás) újságíró, szerkesztő, rovatvezető (x Budapest, 1915. szeptember 19.)
5. † 1777. Segner János András (Halle) természettudós, orvos, egyetemi tanár (x Pozsony, 1704. október 9.)
5. † 1852. Töltényi Szaniszló (Graz) író, költő, növénynevelő, orvos (x Veszprém, 1795.)
5. x 1877. Belányi Viktor (Nyitraudány) festő, grafikus († Budapest, 1955. május 7.)
5. x 1902. Nagy Albert (Torda) festő († Kolozsvár, 1970. február 25.)
5. x 1902. Szendey Béla (Budapest) sportoló, ügyész († Budapest, 1966. október 29.)
5. † 1977. Kazacsay Tibor (Budapest) zeneszerző, zongoraművész (x Budapest, 1892. március 12.)
6. x 1827. Ribáry Ferenc (Kolta) tanár, történész († Budapest, 1880. május 17.)
6. x 1902. Czupor Andor (Torockó) bányamérnök († Budapest, 1960. augusztus 27.)
6. x 1927. Bognár Iván (Budapest) levéltáros († Budapest, 1981. január 19.)
6. † 1977. Bárány Nándor (Budapest) gépészmérnök, egyetemi tanár, akadémikus (x Kiszbér, 1899. május 31.)
6. † 1977. Kormos István (Budapest) költő, műfordító, kiadói szerkesztő (x Mosonszentmiklós, 1923. október 28.)
6. † 1977. Tassy Mária (Budapest) színész (x Budapest, 1899.)
6. † 1977. Bene Lajos (Budapest) statisztikus (x Visegrád, 1903. november 30.)
7. † 1527. Bornemissza János (Pozsony) kincstartó (x?)
7. x 1877. Cseresnyés Ferenc (Teremi) gyógypedagógus († Budapest, 1964. április 10.)
8. † 1777. Mulartz János Henrik (Győr) orvos, kórházalapító (x Düren, 1688. május 13.)
8. 1902. Átadják Steindl Imre alkotását, az új Országházat.
8. x 1902. Ferenczi György (Budapest) zongoraművész, pedagógus († Budapest, 1983. július 28.)
8. † 1977. Medgyessy Pál (Budapest) matematikus (x Egercsehi, 1919. október 10.)
9. x 1902. Szebenyi Sándor (Miskolc) újságíró, szerkesztő († Budapest, 1983. április 20.)
10. 1677. A francia és a bujdosó hadak győzelmé Nyalábvárnál a császáriak felett.
10. x 1702. Kéri Borgia Ferenc (Kenyérlő) csillagász, fizikus († Nagyszombat, 1768. december 1.)
10. † 1952. Koszó János (Budapest) irodalomtörténész, egyetemi tanár (x Lippa, 1892. április 25.)
11. x 1927. Jeney Ferenc (Padrag) erdőmérnök († Budapest, 1984. október 15.)
12. x 1852. Tömösváry Ödön (Magyaró) zoológus, rovarani kutató († Déva, 1884. augusztus 15.)
12. 1877. Budapesten átadják a déli összekötő vasúti hidat.
12. † 1877. Eltér József (Székesfehérvár) orvos (x Bozsók, 1812. december 4.)
12. † 1902. Király Pál (Budapest) író, nyelvész, tanár (x Csobád, 1841. december 13.)
12. 1902. Leleplezik a kolozsvári Mátyás király szobrát. A szobor alkotója Fadrusz János.
12. x 1902. Relle Gabriella (Budapest) operaénekes († Budapest, 1975. március 9.)
13. x 1877. Dedics Kálmán (Nyíregyháza) műlaktos, repülőgépmotor-szerkesztő és építő († Budapest, 1969. április 8.)
13. x 1877. Imre Sándor (Hódmezővásárhely) pedagógiai író, egyetemi tanár, művelődéspolitikus († Budapest, 1945. március 11.)

13. x 1927. Gulyás János (Jászárokszállás) író († Budapest, 1990. február 7.)
14. x 1827. Zichy Mihály (Zala) festő, grafikus († Szentpétervár, 1906. március 1.)
14. x 1877. Schmidt Henrik (Újverbász) nyelvész, egyetemi tanár, akadémikus († Szeged, 1953. december 18.)
14. x 1877. Mihalich Győző (Temesrékás) mérnök, műegyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1966. március 18.)
14. x 1877. Zámor Ferenc (Bazin) gépészmérnök († Budapest, 1960. június 11.)
14. x 1902. Fáy Árpád András (Pozsony) újságíró, író († Budapest, 1976. július 10.)
14. † 1902. Pethő Gyula (Budapest) geológus, paleontológus (x Miskolc, 1848. szeptember 9.)
14. † 1977. György Ernő (Budapest) jogász, szakíró (x Nagyvárad, 1888. április 13.)
14. † 1977. Lederer Emma (Budapest) történész, egyetemi tanár (x Budapest, 1897. június 30.)
14. † 1977. Puskás Károly (Budapest) üzembizottság, egyetemi tanár (x Dombóvár, 1900. szeptember 1.)
15. † 1852. Kovács Miklós (Kolozsvár) római katolikus püspök (x Csíktusnád, 1769. január 26.)
15. † 1977. Koszó Jánosné Ferch Irma (Budapest) zeneszerző (x Arad, 1903. január 1.)
16. x 1877. Horváth Kálmán (Győr) operetténekes, színikazgató (†)
16. † 1952. Toronyi Imre (Budapest) színész (x Szekszárd, 1888. október 17.)
17. † 1827. Wolny András Ráfael (Nagymuzsaj) botanikus, mineralógus, tanár (x Selmecbánya, 1759.)
17. † 1852. Apponyi Antal, gróf (Appony) diplomata (x Appony, 1782. szeptember 7.)
17. x 1877. Batthyány Ervin, gróf, nagybirtokos, az anarchizmus tanainak hirdetője († Nagy-Britannia, 1934.)
17. x 1902. Nemes Gerzson (Jászkisér) vízmérnök († Szolnok, 1988. január 24.)
17. † 1927. Ignác László (Fogarás) tanár, református lelkész (x Ds, 1868. december 1.)
18. 1552. Eger hősiességét követően a török sereg elvonul a vár alól.
18. x 1902. Enczi Endre (Erzsébetfalva) író, szerkesztő († Párizs, 1974. szeptember 8.)
18. x 1927. Lakatos Gabriella (Budapest) balettművész († Budapest, 1989. november 13.)
18. † 1977. Székely Lajos (Budapest) bányamérnök, technikatörténész (x Mecsek-szabolcs, 1895. június 18.)
19. x 1902. Gyöngy Pál (Bécs) zeneszerző († Budapest, 1990. június 28.)
19. † 1952. Pikler J. Gyula (Budapest) statisztikus, orvos, közgazdasági író (x Munkács, 1864. május 12.)
21. † 1952. Irk Albert (Pécs) jogász, egyetemi tanár, akadémikus (x Csernátfalva, 1884. augusztus 18.)
21. x 1927. Bartha Béla (Tornyospálca) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Miskolc, 1957. június 25.)
22. x 1877. Gonda József (Hódmezővásárhely) író, újságíró († Budapest, 1913. április 19.)
23. x 1852. Hentaller Lajos (Jászberény) politikus, publicista († Budapest, 1912. május 3.)
23. x 1902. Gombosi Ottó (Budapest) zenetörténész († Lexington, 1955. február 17.)
23. x 1927. Kriván Pál (Hódmezővásárhely) geológus († Budapest, 1985. november 23.)
23. † 1927. Alexander Bernát (Budapest) filozófus, esztétikus, egyetemi tanár, akadémikus (x Pest, 1850. április 13.)
- x 1927. Halász Ottó (Budapest) mérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1986. február 14.)
- x 24. 1952. Turcsányi Tibor (Budapest) gondolkaművész († Szekszárd, 1978. április 6.)
24. † 1977. Vető József (Budapest) újságíró, szerkesztő (x Budapest, 1910. április 25.)
25. † 1977. Pehr Imre (Budapest) orvos, diplomata (x Budapest, 1914. szeptember 13.)
25. † 1977. Radnóti Kovács Árpád (Szombathely) festő (x Mezőcsát, 1902. december 3.)
26. x 1677. Gencsel János Ádám (Sopron) orvos, természettudós († Sopron, 1720. augusztus 31.)
26. † 1802. Stáhlly György (Pest) sebész, szemész, egyetemi tanár (x Pest, 1755.)
26. x 1827. Kovách László (Gyöngyös) a szabadságharc résztvevője, birtokát mintagazdasággá fejlesztő politikus († Abbázia, 1889. május 7.)
26. † 1852. Récsey Ádám (Bécs) tábornagy (x Sárd, 1775.)
26. x 1927. Kubinyi László (Budapest) nyelvész († Budapest, 1973. november 30.)
26. † 1977. Vadnay Dezső (Budapest) újságíró, ifjúsági író (x Szatmárnémeti, 1894. június 2.)
27. x 1902. Dudás Miklós (Máriapócs) görög katolikus püspök († Nyíregyháza, 1972. július 15.)

27. x 1902. Erdey-Grúz Tibor (Budapest) kémikus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1976. augusztus 16.)
28. + 1802. Budai Ferenc (Szováta) lexikoníró (x Pér, 1760. november 8.)
28. 1877. Átadják a Nyugati Pályaudvart.
28. x 1902. Domanovszky Ákos (Pozsony) könyvtáros († Budapest, 1982. április 9.)
28. x 1902. Ligeti Lajos (Balassagyarmat) orientalista, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1987. május 24.)
29. x 1877. Augustin Béla (Boksánbánya) gyógynövénykutató († Budapest, 1954. december 31.)
29. + 1877. Fejér Károly (Arad) színész, színgazgató (x Eger, 1790.)
30. x 1877. Horovitz Jenő (Budapest) tisztviselő, politikus († Stockholm, 1949. július 19.)
30. + 1927. Liptai Imre (Budapest) újságíró (x Miskolc, 1876. augusztus 29.)
31. x 1727. Fronius Mihály (Brassó) főbíró († Halmagy, 1799. június 28.)
31. x 1927. Galsai Pongrác (Pécs) író, publicista († Budapest, 1988. április 22.)
31. + 1927. Feketeházy János (Vágsellye) mérnök, hídépítő (x Vágsellye, 1842. május 16.)
31. + 1977. Köves János (Budapest) állatorvos, egyetemi tanár (x Zirc, 1882. január 8.)
31. + 1977. Putnok Imre (Budapest) nyelvész, szerkesztő (x Pozsony, 1883. október 27.)

NOVEMBER

1777. Nagyszombatban királyi akadémia nyílik.
1. x 1927. Szentkirályi Zoltán (Debrecen) építész († Budapest, 1999. február 6.)
2. x 1852. Bán Zsigmond (Iszkaszentgyörgy) újságíró, jogi és közgazdasági szakíró († Budapest, 1906. augusztus 9.)
2. x 1877. Dénes Valéria (Budapest) festő († Pécs, 1915. július 18.)
2. x 1902. Hazslinszky Bertalan (Budapest) biológus, főiskolai tanár († Budapest, 1966. január 19.)
2. x 1902. Illyés Gyula (Felsőrácegrespuszta) költő, prózaíró († Budapest, 1983. április 15.)
2. + 1977. Sebastyén Mihály (Budapest) színész, színgazgató (x Budapest, 1893. március 2.)
3. 1527. I. Ferdinánd koronázása Székesfehérváron
4. + 1952. Pósta Sándor (Budapest) vívó, orvos (x Pánd, 1888. november 25.)
6. x 1852. Grosschmid Béni (Máramarosziget) jogász, egyetemi tanár, akadémikus († Visegrád, 1938. szeptember 7.)
6. x 1877. Singer Leó (Várpalota) rabbi, író, műfordító († Auschwitz, 1944. június)
6. 1927. A budapesti Országház téren felavatják a Kossuth-szobrot.
7. x 1852. Alszeghy Kálmán (Pest) rendező († Budapest, 1927. szeptember 8.)
7. x 1852. Monostori Károly (Dés) állatorvos, szakíró († 1917. június 1.)
8. + 1902. Pintér Kálmán (Veszprém) piarista tanár, pedagógus, író (x Tiszavárkony, 1854. április 30.)
8. + 1977. Dezséry László (Budapest) evangélikus püspök, író, újságíró (x Budapest, 1914. február 18.)
9. + 1877. Károlyi György, gróf (Budapest) politikus, akadémikus (x Bécs, 1802. március 28.)
9. x 1902. Fenyő László (Budapest) költő, műfordító kritikus († Rohonc, 1945. március 26.)
9. x 1902. Flach János (Fegyvernek) belsőépítész († Budapest, 1965. július 15.)
9. + 1977. Csillag József (Budapest) festő, grafikus (x Györszentmárton, 1894. február 3.)
9. + 1977. Kovács György (Bukarest) színész (x Kolozsvár, 1910. február 22.)
10. x 1877. Gaál István (Ósagárd) geológus, paleontológus († Budapest, 1956. április 25.)
10. + 1927. Szomaházy István (Budapest) író (x Veszprém, 1864. február 28.)
10. + 1977. Gyulai Ernő (Budapest) belgyógyász (x Budapest, 1915. április 20.)
11. + 1977. Peéry Rezső (Stuttgart) író, újságíró (x Pozsony, 1910. március 27.)
12. + 1977. Bauer Attila (Budapest) hegedűművész (x Budapest, 1952. november 9.)
13. x 1877. Glaser Géza (Perbete) közgazdasági író († Budapest, 1961. május 30.)
13. + 1977. Egri Csaba (Budapest) író, műfordító (x Debrecen, 1945. február 24.)
13. + 1977. Fényes Imre (Budapest) elméleti fizikus, egyetemi tanár (x Kötegyán, 1917. július 29.)
13. + 1977. Grexa Gyula (Budapest) művelődéstörténész, tanár (x Budapest, 1891. január 2.)
13. + 1977. Kovács Vilmos (Budapest) költő, író (x Gát, 1927. június 5.)
14. + 1877. Hugó Károly (Milánó) drámaíró (x Pest, 1808.)
14. + 1902. Ország Sándor (Budapest) városrendezési szakember (x Buda, 1836. május 8.)

14. x 1927. Castiglione László (Budapest) régész, művészettörténész († Budapest, 1984. április 2.)
14. x 1927. Svéd Nóra (Budapest) operaénekes († Los Angeles, 1982. július 30.)
14. † 1927. Czekelius Aurél (Budapest) mérnök (x Csiklovabánya, 1844. október 5.)
14. † 1952. Széki János (Budapest) fémkohómérnök, műegyetemi tanár (x Szada, 1879. március 30.)
15. x 1852. Neményi Ambrus (Pécel) újságíró († Budapest, 1904. december 13.)
15. x 1877. Nagy Sándor (Vác) irodalomtörténész († Budapest, 1963. október 29.)
15. † 1877. Naszluhác Lajos (Székesfehérvár) mérnök (x Nagykanizsa, 1815.)
15. x 1927. Lányi Miklós (Budapest) tüdőgyógyász, laboratóriumi szakorvos († Budapest, 1973. május 23.)
15. x 1927. Margittay Sándor (Budapest) orgonaművész, karmester († Budapest, 1992. június 16.)
16. † 1952. Farcádi Sándor (Budapest) költő (x Farcád, 1889. december 23.)
17. x 1852. Hatvany Deutsch Sándor, báró (Arad) élelmiszeriparos, gyártulajdonos, a GYOSZ egyik alapítója († Nagysurány, 1913. február 18.)
17. x 1902. Menczer Béla (Budapest) író, publicista († Midhurst, 1983. június 11.)
17. † 1902. Péch József (Budapest) vízépítő mérnök (x Nagyváradolaszi, 1829. január 4.)
17. x 1902. Wigner Jenő Pál (Budapest) Nobel-díjas fizikus († Princeton, 1995. január 3.)
17. † 1927. Berkó D. Géza (New York) nyomdász, laptulajdonos (x Sátoraljaújhely, 1871.)
17. † 1977. Bretter György (Budapest) filozófus, esszéíró, kritikus (x Pécs, 1932. március 21.)
17. † 1977. Lesznai Lajos (Budapest) zeneesztéta (x Budapest, 1904. december 6.)
18. x 1877. Szakács Andor (Kecskemét) újságíró, író († Budapest, 1942. február 2.)
19. x 1902. Antos Kálmán (Körmöcbánya) zeneszerző, egyházkarnagy, zenepedagógus († New York, 1985. május 16.)
19. x 1902. Hegyi József (Mindszentpuszta) épületgépész, tervező († Budapest, 1986. május 28.)
19. x 1927. Major Pál (Vásárosnamény) színész († Kecskemét, 1985. április 1.)
20. körül 1277. Sopron kiváltságot kap.
20. x 1877. Roubal Vilmos (Budapest) karnagy († Budapest, 1968. június 22.)
20. x 1927. Csulák Mihály (Érsekújvár) tanár, író († Budapest, 1984. május 2.)
20. † 1977. Dévényi Iván (Esztergom) tanár, művészeti író (x Cegléd, 1929. augusztus 8.)
21. x 1827. Batthyány-Strattman Ödön, herceg (Milánó) vitorlázó, császári és királyi kamarás, a főrendi ház örökös tagja († Körmend, 1914. október 29.)
21. † 1977. Rázsó István (Budapest) gyógyszerész (x Budapest, 1926. október 5.)
21. † 1977. Várkonyi András (Budapest) újságíró (x Győr, 1926. március 12.)
22. x 1877. Ady Endre (Érmindszent) költő († Budapest, 1919. január 27.)
22. † 1927. Székely Ágoston (Budapest) bakteriológus (x Pest, 1864. június 5.)
22. 1952. Budapesten felavatják az újjáépített Petőfi-hidat.
22. † 1977. Arányi Mária (Budapest) író, lap-szerkesztő (x Budapest, 1897. április 2.)
23. x 1802. Orosz Ádám (Miskolc) egyházi író, költő († Egerszalók, 1872. április 13.)
23. x 1877. Somló Emma (Debrecen) drámai színész († Budapest, 1927. október 2.)
23. † 1977. Csiszta László (Nyíregyháza) méhész, pedagógus (x Tímár, 1904. december 30.)
23. † 1977. Orbán György (Budapest) röntgenfizikus, egyetemi tanár (x Budapest, 1903. december 24.)
24. x 1877. Karch Kristóf (Beresztóc) üzemgazdász, egyetemi tanár, könyvszakértő († Mezőberény, 1955. április 2.)
24. x 1902. Bohus K. Zoltán (Gyoma) gyorsíró-szakíró († Budapest, 1929. június 17.)
24. x 1902. Latabár Kálmán (Kecskemét) színész († Budapest, 1970. január 11.)
24. x 1902. Szabó Zoltán (Alsószuha) református lelkész, teológiai tanár († Budapest, 1965. február 20.)
25. 1802. Széchényi Ferenc könyvtárát és gyűjteményeit a nemzetnek adományozza.
25. † 1902. Feuer Nathaniel (Budapest) szemész, a trachoma elleni küzdelem szervezője (x Szobotist, 1844. augusztus 24.)
25. † 1927. Horánszky Dezső (Budapest) agrárpolitikus (x Szolnok, 1869. augusztus 11.)
25. † 1927. Rippl-Rónai József (Kaposvár) festőművész (x Kaposvár, 1861. május 23.)
25. † 1952. Vuk Mihály (Budapest) vegyész-mérnök, műegyetemi tanár (x Budapest, 1875. július 13.)
25. † 1977. Bolgár László (Budapest) mérnök (x Pozsony, 1892. december 14.)
25. † 1977. Molnár Imre (Budapest) zenetudós, énekpedagógus, fonetikai kutató, fő-

- iskolai tanár (x Péterréve, 1888. október 28.)
26. x 1927. Görög Lajos (Budapest) grafikus († 1995. október 1.)
26. x 1927. Tolvaj Bertalan (Kistárkány) pedagógus, művelődéspolitikus, irodalomkritikus († Királyhelmece, 1975. január 25.)
26. † 1952. Koritsánszky Ottó (Nagyszékely) gyógyszerész, író, lapszerkesztő (x Kölesd, 1882. március 15.)
27. † 1977. Kесе György (Kolozsvár) orvos, nőgyógyász (x Nagymajtény, 1906. november 6.)
28. x 1852. Liebermann Leó (Debrecen) orvos, vegyész, higiénikus, egyetemi tanár († Budapest, 1926. július 10.)
28. † 1877. Fleischer Antal (Kolozsvár) kémikus, egyetemi tanár (x Kecskemét, 1845. július 19.)
28. x 1902. Kozma László (Miskolc) villamosmérnök, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1983. november 9.)
28. x 1902. Neményi Lili (Igló) operaénekes, színésznő († Budapest, 1988. július 14.)
28. † 1927. Lederer Sándor (Budapest) közgazdasági író (x Kiskunfélegyháza, 1852. június 18.)
28. † 1977. György Júlia (Budapest) orvopszichológus, gyermek- és idegyógyász (x Szolnok, 1896. június 29.)
28. † 1977. Pataki Mihály (Budapest) labdarúgó, nyomdász, tisztviselő (x Budapest, 1893. december 7.)
29. † 1977. Petrichevich Horváth Boldizsár (?) erdélyi nagybirtokos, táblabíró, királyi biztos (x Kolozsvár, 1714. július 4.)
29. x 1927. Tarisznyás Márton (Ditró) muzeológus, helytörténész, néprajzkutató († Gyergyószentmiklós, 1980. október 9.)
29. † 1977. Schnitzl Gusztáv (Budapest) gyógy-pedagógus, zenetanár, karnagy (x Nagytószeg, 1885. április 22.)
30. x 1327. András nápolyi király, I. Lajos magyar király öccse († Aversa, 1345. szeptember 18.)
30. x 1902. Kovács Margit (Győr) szobrász, keramikus († Budapest, 1977. június 4.)
30. † 1977. Misángyi Ottó (Sankt Gallen, Svájc) tanár, edző (x Pécs, 1895. április 20.)
26. x 1927. 1. † 1977. Schwartz Fülöp (Pennsylvania) orvos, egyetemi tanár (x Versec, 1895. augusztus 9.)
2. † 1977. Fáskerthy György (Bukarest) író, műfordító, szerkesztő (x Arad, 1923. március 9.)
3. † 1827. Batthyány Vince, gróf (Bécs) útleírás-szerző, főispán (x Graz, 1772. február 28.)
3. x 1902. Markos György (Budapest) geográfus († Budapest, 1976. július 5.)
3. x 1902. Radnóti Kovács Árpád (Mezőcsát) festő († Szombathely, 1977. október 25.)
3. † 1977. Fabricius-Kovács Ferenc (Budapest) pedagógus, nyelvész, tankönyvíró (x Debrecen, 1919. szeptember 8.)
4. x 1827. Rényi Rezső (Szklenó) irodalom- és művészettörténész († Pozsony, 1899. február 23.)
4. x 1902. Dózsa-Farkas András (Alkenyér) szobrász, ipari formatervező († Budapest, 1982. február 28.)
5. x 1902. Brichta Géza Cézár (Budapest) költő († Budapest, 1973. július 12.)
5. x 1902. Telegdy-Kováts László (Galgócz) vegyész-mérnök, egyetemi tanár († Budapest, 1987. május 11.)
5. † 1927. Gohl Ödön (Budapest) numizmatikus (x Buda, 1859. október 8.)
6. † 1952. Scheffler János (Dunadelta, Románia) megyéspüspök (x Kálmánd, 1887. október 29.)
7. x 1902. Szendrey Ákos (Kolozsvár) etnográfus († Budapest, 1965. november 20.)
8. x 1827. Újházy Ferenc (Szolnok) festő († Budapest, 1921. június 7.)
8. x 1877. Fenyő Miksa (Mélykút) esszéíró, kritikus, politikai és közgazdasági író († Bécs, 1972. április 4.)
8. x 1877. Ligeti Juliska (Budapest) drámai színésznő († Budapest, 1945. június 25.)
8. x 1927. Eck Gyula (Újvidék) újságíró († Budapest, 1994. július 19.)
8. † 1977. Nagy Ernő (Budapest) olimpiai bajnok kardvívó, vívásoktató (x Facsád, 1898. augusztus 2.)
8. † 1977. Trautwein László (Sao Paulo) gépészmérnök, műegyetemi tanár (x Romhány, 1908. április 19.)
9. † 1952. Paulovics István (Debrecen) régész, egyetemi tanár (x Izsa, 1892. február 28.)
9. † 1977. Dillinger Rezső (Budapest) műkorcsolyázó, edző (x Petőháza, 1897. június 27.)
9. † 1977. Kőműves Nagy Lajos (Kolozsvár) rendező (x Budapest, 1885.)

DECEMBER

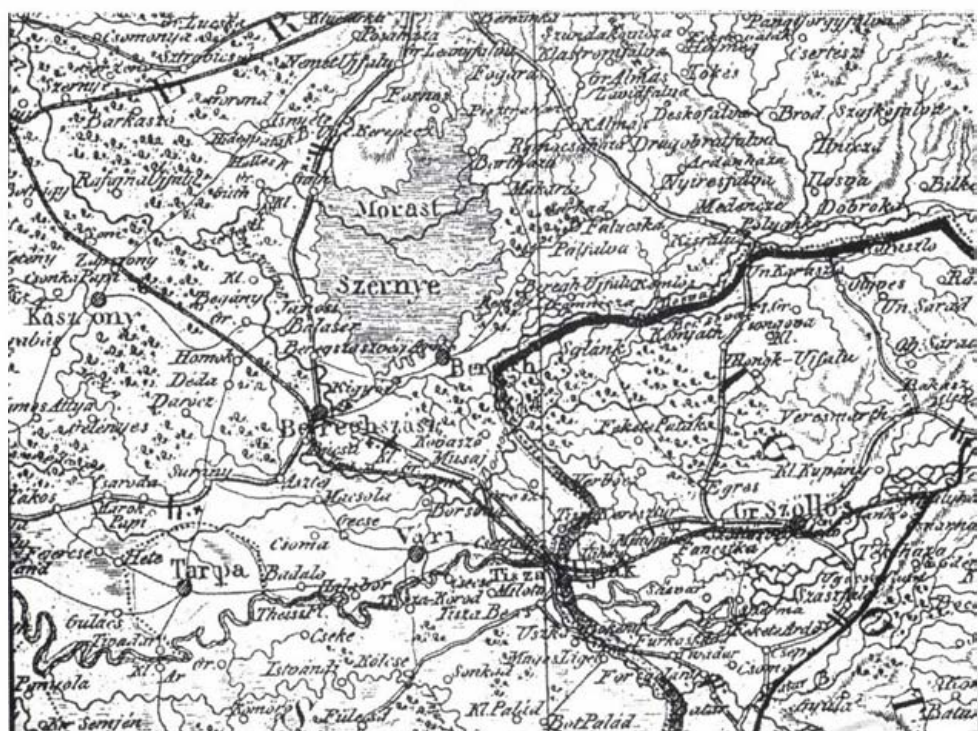
10. x 1827. Korányi Frigyes, báró (Nagykálló) belgyógyász, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1913. május 19.)
10. x 1852. Déri Frigyes (Bács) műgyűjtő, gyáros († Bécs, 1924. október 27.)
10. x 1852. Helvey Laura (Arad) drámai színész († Budapest, 1931. február 1.)
10. † 1877. Fábián Gábor (Arad) író, műfordító, akadémikus (x Vörösberény, 1795. december 28.)
10. † 1927. Reinbold Béla (Szeged) biokémikus, egyetemi tanár (x Kolozsvár, 1875. december 13.)
11. x 1852. Pertik Ottó (Pest) patológus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1913. február 27.)
11. x 1902. Zorkóczy István gépészmérnök († 1992. március 23.)
11. † 1977. Gera György (Budapest) író, műfordító (x Nagyvárad, 1922. február 23.)
12. x 1902. Bruckner Zoltán (Késmárk) vegyész-mérnök († Budapest, 1958. június 23.)
12. x 1927. Balázs Márta (Szolnok) orvos, patológus, c. egyetemi tanár († Budapest, 1994. szeptember 3.)
13. x 1852. Pollák Illés (Szombathely) ügyvéd, jogi író († Budapest, 1930. szeptember 30.)
13. † 1902. Kerékgyártó Árpád Alajos (Budapest) történész, egyetemi tanár, akadémikus (x Jászberény, 1818. június 19.)
13. x 1927. Franyó Ferenc (Budapest) az 1956-os forradalom és szabadságharc résztvevője és mártírja († Budapest, 1958. február 20.)
14. x 1927. Rákosi Mária (Budapest) színész († Budapest, 1981. január 24.)
14. † 1952. Jászai Rezső (Budapest) piarista tanár, történetíró, tankönyvíró (x Lóc, 1871. március 30.)
14. † 1952. Kapossy János (Budapest) levéltáros, művészettörténész (x Szombathely, 1894. október 4.)
14. † 1952. Mariay Ödön (Csanádapáca) író (x Nagyléta, 1883. január 13.)
15. x 1802. Bolyai János (Kolozsvár) matematikus († Marosvásárhely, 1860. január 27.)
15. † 1827. Pánczél Dániel (Bécs) újságíró (x Méra, 1759.)
15. x 1877. Antal Iván (Pápa) költő, dalszövegíró († Budapest, 1932. március 25.)
15. x 1902. Csikós Tóth András (Túrkeve) grafikus, néprajzi illusztrátor, tanár († Budapest, 1963. július 25.)
15. † 1927. Moór Károly (Budapest) szemész, egyetemi tanár (x Budapest, 1858. július)
15. † 1977. Mikó Lajos (Budapest) geológus (x Nyíregyháza, 1933. március 23.)
16. x 1777. Fusz János (Tolna) zeneszerző († Buda, 1819. március 9.)
16. † 1952. Fornády Elemér (Budapest) borász (x Budapest, 1879. november 15.)
17. x 1927. Lajta Kálmán (Hács) író († Budapest, 1989. szeptember 15.)
18. † 1752. Szathmári Király Ádám (Boldva) II. Rákóczi Ferenc apródja (x Nyomár, 1692.)
18. x 1877. Andor Károly (Makó) tanár, író († Vác, 1949. október 25.)
18. x 1877. Biás István (Marosvásárhely) levéltáros, történész (†?)
18. x 1877. Fejes Jenő (Budapest) autó- és motortervező, feltaláló († Budapest, 1952. január 29.)
19. x 1802. Vidats István (Kalocsa) az első magyar mezőgazdasági gyár alapítója († Budapest, 1883. június 17.)
19. x 1852. Roszner Ervin, báró (Varsány) jogi író, miniszter († Telekes, 1928. október 2.)
19. x 1877. Bochkor Mihály (Szászrégen) jogász, egyetemi tanár († Kolozsvár, 1920. november 3.)
20. x 1902. Földes Jolán (Kenderes) író († London, 1963. október)
20. x 1927. Kerekes Lajos (Kaposvár) történész († Budapest, 1984. november 19.)
20. † 1977. Kerpel Jenő (Bécs) író, költő, műfordító (x Sopron, 1896. június 15.)
21. x 1902. Eiben István (Budapest) filmoperatőr († Budapest, 1958. október 23.)
21. x 1902. Vértes György (Budapest) író, szerkesztő, könyvtáros († Budapest, 1976. február 9.)
21. † 1927. Fényi Gyula (Kalocsa) csillagász, akadémikus (x Sopron, 1845. január 8.)
21. x 1927. Madarász Tibor (Orosháza) jogász, egyetemi tanár († Budapest, 1991. június 25.)
21. † 1977. Danczi Villebald József (Győr) bencés tanár, nyelvész (x Kürt, 1910. október 16.)
22. x 1902. Palotás József (Bánffyhunyad) élelmiszervegyész († Budapest, 1965. június 26.)
22. † 1927. Sáros Domokos (Dicsőszentmárton) költő, író, tisztviselő (x Dicsőszentmárton, 1892. augusztus 4.)
23. x 1877. Vágó József (Nagyvárad) építész-mérnök († Budapest, 1947. június 7.)
23. † 1927. Hoitsy Pál (Budapest) politikus, publicista, csillagász (x Vátya, 1850. december 31.)
23. † 1977. Jakkal Sándor (Jászapáti) képfestő mester, a Népművészet Mestere (x Jászapáti, 1896. május 8.)

23. † 1977. Vajthó László (Kecskemét) irodalomtörténész, műfordító, szerkesztő, pedagógus (x Nagymajtény, 1887. június 21.)
24. x 1877. Hajnal Henrik (Vicsápapáti) ügyvéd, jogi író († Budapest, 1961. március 24.)
24. † 1952. Láng Lajos (Budapest) jogtanácsos (x Ajnácskő, 1885. augusztus 16.)
25. x 1927. Faust Miklós (Nagyberény) kertész-mérnök († 1998. június)
25. † 1977. Dzsida József (Budapest) bányamérnök, szakíró (x Gádor, 1884. szeptember 14.)
25. † 1977. Reményi József (Budapest) szobrász, érem- és plakettművész (x Kassa, 1887. január 23.)
26. † 1952. Blazovich Jákó Ferenc (Pannonhalma) bencés tanár, főkönyvtáros (x Répcesarud, 1886. április 29.)
26. † 1952. Czögler Kálmán (Szeged) biológus, tanár (x Szeged, 1884. június 4.)
27. x 1852. Bódogh János (Kecskemét) postafelügyelő, gyorsírástanár († Budapest, 1918. január 24.)
27. x 1902. Magdics László (Budapest) atléta, gépészmérnök († Budapest, 1972. július 30.)
27. x 1902. Soós István (Kisújszállás) vegyész-mérnök, borász, mikrobiológus, egyetemi tanár († Budapest, 1959. május 1.)
27. x 1902. Szabó Ferenc (Budapest) zeneszerző († Budapest, 1969. november 4.)
27. † 1977. Erdélyi János (Budapest) mineralógus, egyetemi magántanár (x Balasagyarmat, 1905. december 29.)
28. x 1827. Péterffy József (Baja) közgazdasági író († Budapest, 1888. január 20.)
28. x 1927. Tardos-Krenner Viktor (Budapest) festő, drámaíró († Buda, 1866. augusztus 12.)
29. x 1802. Kiss Bálint (Szentés) festő († Pest, 1868. január 27.)
29. x 1902. Gál László (Alsókabod) költő, író, újságíró († Újvidék, 1975. július 13.)
29. x 1902. Mihály László (Székelyudvarhely) költő, újságíró († Budapest, 1977. július 5.)
30. x 1852. Horváth Jenő (Drégelypalánk) altábornagy, katonai író, akadémikus († Budapest, 1915. március 3.)
30. x 1877. Boross Mihály (Kiscell) újságíró, író († 1944.)
30. x 1877. Doby Géza Károly (Bécs) növénybiokémikus, enzimológus, egyetemi tanár, akadémikus († Budapest, 1968. április 16.)
30. † 1977. Nyíri Tibor (Budapest) író, színpadi szerző (x Újfehértó, 1906. december 16.)
31. x 1877. Jakabffy Zoltán (Budapest) építész († Budapest, 1945. március 7.)
31. x 1902. Hajnal László (Békéscsaba) költő, író († Budapest, 1944.)
31. x 1902. Kardos György (Szombathely) építész, egyetemi tanár († Budapest, 1953. február 24.)
31. † 1902. Bartók Lajos (Budapest) költő, drámaíró, szerkesztő (x Erdőd, 1851. május 24.)
31. x 1927. Ruttkai Éva (Budapest) színész († Budapest, 1986. szeptember 27.)
31. x 1927. Vincze Edit (Budapest) történész († Budapest, 1980. szeptember 15.)

Összeállította: Németh László

A Szernye-mocsár térképe (Botlik József írásához)

A Szernye-mocsár és környéke egy XVIII–XIX. század fordulóján készült térképen a hajdani Bereg vármegye délkeleti részén.

